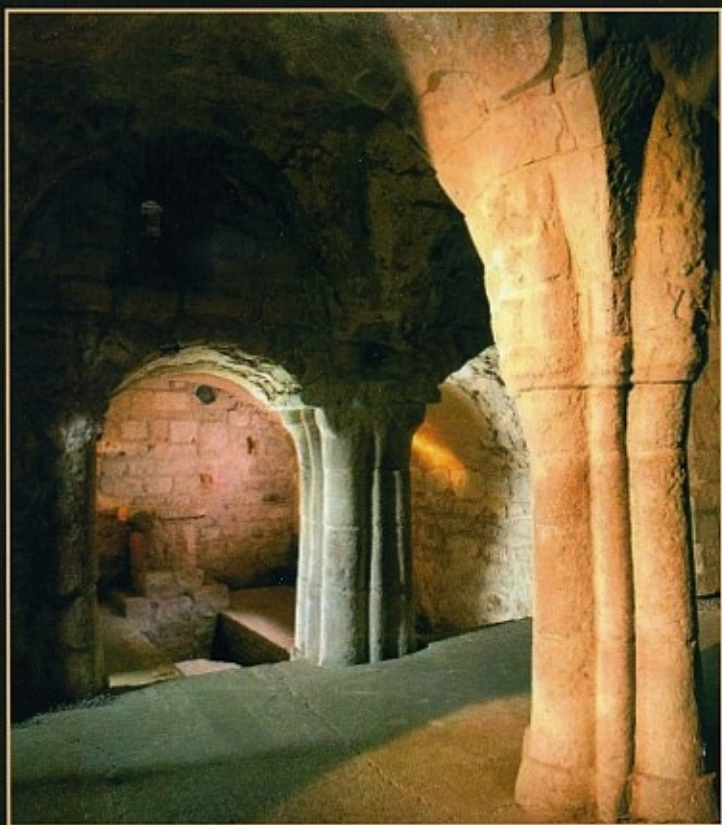

Kovács Éva

A TIHANYI ÖSSZEÍRÁS MINT HELYNÉVTÖRTÉNETI FORRÁS

Kovács Éva

A TIHANYI ÖSSZEÍRÁS MINT HELYNÉVTÖRTÉNETI FORRÁS

Kovács Éva

**A Tihanyi összeírás
mint helynévtörténeti forrás**

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2015

A Magyar Névarchívum Kiadványai 34.

Sorozatszerkesztő:
Hoffmann István és Tóth Valéria

Készült az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport
programjának keretében.

Lektorálta:
Tóth Valéria

ISBN 978-963-318-501-8
ISSN 1417-958X

© Kovács Éva, 2015
© Debreceni Egyetemi Kiadó, beleértve az egyetemi hálózaton belüli
elektronikus terjesztés jogát, 2015

Kiadja a Debreceni Egyetemi Kiadó, az 1975-ben alapított Magyar
Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja.
Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi főigazgató
Borítóterv: Varga József
Készült a Kapitális Nyomdaipari és Kereskedelmi Bt. nyomdájában.

Tartalom

Bevezetés	9
I. A Tihanyi összeírás nyelvészeti vizsgálatáról	13
II. A Tihanyi összeírás nyelvtörténeti jelentősége	19
1. A Tihanyi összeírás betűhív szövege	19
2. A Tihanyi összeírás magyar fordítása	37
3. A Tihanyi összeírás filológiai kérdései	54
4. A Tihanyi összeírás helynévi szórványai	64
III. A Tihanyi összeírás helynévi szórványainak elemzése	69
1.1. <i>Thichon ~ Tychon</i>	69
1.2. <i>Bolotin ~ Balatin ~ Bolotun ~ Bolotyn ~ Bolatin</i>	71
1.3. <i>Petra</i>	73
2. <i>Eurmenes</i>	74
3. <i>Udori</i>	78
4. <i>Pechel</i>	79
5. <i>Cuest</i>	81
6. <i>Ozoufeu ~ Ozoufeuh</i>	84
7. <i>Poposca ~ Popsoca ~ Popsosca</i>	87
8. <i>Kecu</i>	89
9. <i>Aarach ~ Araci</i>	90
10. <i>Fured</i>	92
11. <i>Derecchey ~ Drekechey ~ Dercuche ~ Derkeychey</i>	93
12. <i>Zeus ~ Zeuleus</i>	95
13. <i>Vazil</i>	98
14.–15. <i>Belen ~ Belenh</i>	99
16.1. <i>Zeuleus</i>	101
16.2. <i>Bocon</i>	102
17. <i>Pilip</i>	103
18.1. <i>Zeuleus ~ Zeus</i>	104
18.2. <i>Balatin</i>	104
19. <i>Cheuz ~ Cheuz</i>	105
20.1. <i>Colun ~ Colon</i>	106
20.2. <i>Balanus</i>	108
20.3. <i>Gonaches ~ Couaches ~ Choache ~ Cohache</i>	109

20.4. <i>Appatfeereh ~ Apatfeereh – Zouafeereh – Varfeereh</i>	110
20.5. <i>Ferteu</i>	113
20.6. <i>Ruozlicou ~ Rouozlicou</i>	114
20.7. <i>Herbon</i>	115
20.8. <i>Feneues</i>	115
20.9. <i>Bab</i>	116
20.10. <i>Homuholm</i>	116
20.11. <i>Michola – Rodussa – Lodorf</i>	117
20.12. <i>Cuest</i>	118
20.13. <i>Felduar ~ Feldvarj ~ Felduara</i>	118
20.14. <i>Zacadat</i>	119
20.15. <i>Hueseos ~ Hvseos</i>	120
20.16. <i>Hugoron</i>	121
20.17. <i>Bychachi ~ Bicaci ~ Biccaci ~ Bigachiensibus</i>	122
21.1. <i>Mortua</i>	123
21.2. <i>Harrangud</i>	124
21.3. <i>Harrangudfoca – Foc</i>	125
21.4. <i>Tvrpa</i>	125
21.5. <i>Cucen Hereh – Ludos Here – Feket-hereh</i>	126
21.6. <i>Taluius</i>	128
21.7. <i>Bogar ~ Bocar</i>	128
21.8. <i>Hoyoholmu ~ Hoyouholmu</i>	129
21.9. <i>Aroczeg – Kereczeg</i>	130
21.10. <i>Bechey</i>	131
21.11. <i>Gueldeguh ~ Sebus Gueldegueh</i>	132
21.12. <i>Bureuohul</i>	133
22. <i>Balanus</i>	134
23.1. <i>Beseneu</i>	134
23.2. <i>Tulgusfoca ~ Tulusfocca ~ Tulusfoca</i>	136
23.3. <i>Hagymas ~ Hagimas</i>	138
23.4. <i>Cutus</i>	138
23.5. <i>Furizuelgi</i>	139
23.6. <i>Saca – Opus</i>	139
23.7. <i>Batay</i>	140
23.8. <i>Posuntoua ~ Posontaua – Veyrmur thouua ~ Veyrmmur taua</i>	141
23.9. <i>Popi</i>	142
23.10. <i>Hindofa</i>	143
23.11. <i>Hagmastuh ~ Hagimastuh</i>	144
23.12. <i>Fuentuhout</i>	145
23.13. <i>Voios</i>	146
23.14. <i>Cebeth</i>	146

23.15. <i>Euren</i>	147
23.16. <i>Budruc ~ Bodrug</i>	147
24.1. <i>Fotud</i>	148
24.2. <i>Guergen</i>	149
24.3. <i>Talana ~ Tollona</i>	150
24.4. <i>Zolocostueh</i>	151
24.5. <i>Banriuuueh</i>	152
24.6. <i>Beseneytu ~ Beseneui-tu</i>	153
24.7. <i>Wuolcanfaya ~ Wolcanfaya</i>	154
24.8. <i>Hodut ~ Hodvth ~ Hoduth</i>	154
24.9. <i>Edenen</i>	155
24.10. <i>Feldvarj ~ Felduara</i>	156
24.11. <i>Zegge – Zegthelegu ~ Zegtehlegu</i>	157
24.12. <i>Secues ~ Segues</i>	158
25.1. <i>Mortus</i>	159
25.2. <i>Bychachi ~ Bicaci</i>	161
26. <i>Fedeh</i>	161
27.1. <i>Jouta</i>	163
27.2. <i>Sagh</i>	167
28. <i>Igol</i>	168
29. <i>Fuzegy</i>	169
30. <i>Supoc</i>	170
31. <i>Boclar</i>	171
32.1. <i>Gamas ~ Gomas</i>	172
32.2. <i>Bolotun ~ Bolotin</i>	174
32.3. <i>Bethcu ~ Betcu</i>	174
32.4. <i>Zaarhegy ~ Zaharegi</i>	175
32.5. <i>Hodvth</i>	177
32.6. <i>Dob</i>	177
32.7. <i>Bychachi ~ Biccaci</i>	179
33. <i>Theluky ~ Tehluki</i>	179
34.1. <i>Zamthou ~ Amtou ~ Samthou ~ Santo</i>	180
34.2. <i>Coczorma ~ Cogzorma</i>	181
34.3. <i>Hoduth ~ Hodut</i>	182
34.4. <i>Somardy ~ Somardi</i>	182
34.5. <i>Queurus ~ Keurus – Keurustuuh</i>	183
34.6. <i>Fugoud</i>	185
35.1. <i>Turch ~ Turc ~ Thurkh ~ Turk</i>	186
35.2. <i>Bolotyn</i>	187
35.3. <i>Somardy ~ Somardi ~ Somard ~ Zamad</i>	187
35.4. <i>Ituuh</i>	187

36.1. <i>Zeuleus</i>	188
36.2. <i>Horozcueh</i>	188
37.1. <i>Lusta ~ Lustah</i>	189
37.2. <i>Bolotyn ~ Bolatin</i>	190
37.3. <i>Foc</i>	190
IV. Összegzés	193
1. A birtokösszeírás szórványainak szövegbe illesztése.....	193
2. Az összeírás helynévi szórványainak lokalizálása	197
3. Névrendszertani tanulságok	199
Irodalom	205
Név- és szóalakmutató	219
Summary	235
A Tihanyi összeírásban említett helyek — Térképmelléklet	

Bevezetés

1. A honfoglalást követő néhány évszázad magyar nyelvének megismerése szempontjából a szórványemlékeknek különösen nagy a jelentőségük, minthogy e korai időszakból szinte kizárólagosan e körbe tartozó írott forrásokkal rendelkezünk. A nyelvtörténeti kutatásokban e nyelvemlékek magyar nyelvű anyaga a szótörténeten túlmenően főképpen a történeti hangtan és a helyesírás-történet, valamint a történeti morfológia terén nyújthat alapvető útbaigazítást a szakemberek számára. Egyes, valamilyen szempontból különösen fontos nyelvemlékeink szórványanyagának tüzetes, részletező vizsgálatára már sort kerített a nyelvtörténetírás, közülük is elsősorban az alábbiak emelendők ki. A veszprémvölgyi apácakolostor alapítólevelének szórványait PAIS DEZSŐ (1939), a zobori apátság 1111. és 1113. évi oklevelét pedig KNEZSA ISTVÁN vizsgálta (1949). BÁRCZI GÉZA a tihanyi apátság alapítólevele szórványainak nyelvtörténeti tanulságait foglalta össze nagy részletességgel és alapossággal (1951). SZABÓ DÉNES a dömösi prépostság adománylevelének helyesírásával, később hely- és vízrajzával foglalkozott (1937, 1954).

Ezek a 20. század közepső harmadában készült feldolgozások a nyelvi elemekhez általános magyar nyelvtörténeti szempontok szerint közelítettek. Ezt követően ugyanakkor az érdeklődés a szórványemlékek iránt némileg visszaesett, és a figyelem inkább a szövegemlékek felé fordult. A szórványemlékekkel szemben kutatóink érthető módon részesítették előnyben a tisztán magyar nyelvű szövegeink elemzését, hiszen a segítségükkel a nyelv valamennyi részrendszere vizsgálható, azok is, amelyekre a szórványemlékek nem nyújtanak lehetőséget: például az igei, a névmási elemek, a mondat szerkesztés különböző eljárásai és a szövegformálás stiláris jellegzetességei. Noha a szövegemlékek fontosságához természetesen kétség sem férhet, PAIS DEZSŐ már 1970-ben felhívta a figyelmet arra, hogy a nyelvészeti kutatásokban a „szórványemlékeink, amelyeknek nagy hányada tulajdonnévi természetű, mennyire mostoha kezelésben részesülnek” (1970: 39).

Az elmúlt évtizedekben sok olyan ismeret halmozódott fel a nyelv- és azon belül a névtörténet különböző területein, amelyek fényében szórványemlékeink is új megvilágításba kerültek. A mindezidáig átfogó, szisztematikus feldolgozásban nem részesült korai oklevelek magyar nyelvű anyagának elemzése ennek keretében éppen olyan fontos célkitűzésként jelentkezik, mint a már korábban is tanulmányozott nyelvemlékek eredményeinek újraértékelése. E két irányból érkező ku-

tatások ugyanis nemcsak a mára már elavult ismeretek megújításához járulhatnak hozzá, hanem tovább építhetik a régi magyar nyelvről való tudásunkat is.

Ebben az összefüggésben a magyar nyelvtörténeti kutatások sokszínűségéből ki kell emelnünk BENKŐ LORÁND ilyen irányú tevékenységét, aki — bár nem monografikus keretben, de tulajdonképpen monografikus igénnyel — vállalkozott Anonymus Gestájának átfogó vizsgálatára, mintát is adva komplexitásával a szórványemlékek nyelvtörténeti feltárásához (lásd ehhez többek között BENKŐ 1998, 2002, 2003, 2009). HOFFMANN ISTVÁN az ő módszertani alapvetését is követve vállalkozott a Tihanyi alapítólevélnek mint a korai magyar nyelvtörténet kulcsfontosságú forrásának az újrafeldolgozására. Az elmúlt évtizedekben HOFFMANN több munkájában (2008, 2010) is hangsúlyozta a szórványemlékek vizsgálatában — az általános nyelvtörténeti szempontok figyelembevétele mellett — a névtani, névelméleti megalapozottságú névrendszertani-tipológiai szemléletű közelítésmód fontosságát és szükségességét. Ő maga az 1055. évi Tihanyi alapítólevél szórványainak ilyen szempontú elemzését önálló monográfia keretében végezte el (2010). Az utóbbi években az 1055. évi alapítólevelet SZENTGYÖRGYI RUDOLF is igen nagy részletességgel és interdiszciplináris közelítésmóddal vizsgálta: foglalkozott egyes helyek lokalizálásával és nyelvi elemzésével (2007, 2008, 2009c, 2010b, 2010d, 2011b, 2012), a latin szöveg és a magyar szórványok kapcsolatával (2009b), az oklevél diplomatikai kérdéseivel (2014), valamint vizsgálatait kiterjesztette a szórványokat érintő hangtörténeti változásokra is (2011a). HOLLER LÁSZLÓ szintén nagy érdeklődést mutatott a legrégibb hiteles és egykorú eredetiben fennmaradt nyelvemlékünk iránt (2010, 2011). A HOFFMANN ISTVÁN által hangsúlyozott névtörténeti szempont nemcsak a névfejtést segítheti, azaz az egyes szórványok nyelvi eredetének és történetének a magyarázatát pontosíthatja, hanem a forrás egészére is alkalmazható, s ezáltal újabb ismereteket szerezhetünk magáról az oklevélről is. Jelen kötetben én magam is hasonló feladatra vállalkozom akkor, amikor az 1211. évi Tihanyi összeírás helynévi szórványait igyekszem a jelenlegi nyelv- és névtörténeti ismereteinknek leginkább megfelelő elméleti és módszertani elvek mentén haladva vizsgálat alá vonni.

2. Munkám négy nagyobb egységből áll. Az első fejezetben az 1211. évi birtokösszeírás nyelvtudományi jelentőségét tárgyalom, valamint a nyelvemlék nyelvészeti-névtani feldolgozásának szükségességét indokolom meg. A második fejezet az oklevél ERDÉLYI LÁSZLÓ szövegkiadása (PRT. 10: 502–17) alapján idézett betűhív szövegét és SZENTGYÖRGYI RUDOLF (2009a) által készített magyar fordítását tartalmazza, valamint itt részletezem a diploma filológiai jelentőségét, illetve bemutatom a fogalmazványban és a megpecsételt oklevélben előforduló helynévi szórványokat. A harmadik, központi fejezetben a Tihanyi összeírás magyar nyelvű helynévi szórványainak elemzését végzem el, amelynek során az alábbi körülményekre igyekszem kitérni. 1. A történeti nyelvészet hagyományosan az etimologizálást tekintette a helynévvizsgálat legfontosabb részének, így

pedig nem meglepő, hogy munkámban is nagy hangsúlyt kap a nyelvi adatok történeti-etimológiai elemzése. Az egyes nyelvi elemekkel összefüggésben utalok azok hang- és helyesírás-történeti jellemzőire, illetve egyéb nyelvtörténeti sajátosságaikra. 2. A helynévi szórványok tárgyalásakor azonban nemcsak az etimológiát, a nyelvi eredet kérdését vizsgálom, hanem kutatásomat kiterjesztem a névfejtés más mozzanataira is, annak a módszernek megfelelően, amit a közelmúltban HOFFMANN helynév-rekonstrukcióként határozott meg (2007d: 80, 2010: 14, 220). A névrekonstruktó eljárásban a lokalizálás kitüntetett helyre kerül, hiszen ez a helynévszórványok esetében területi vonatkozásban teszi azonosíthatóvá a nyelvi elemeket, és összekapcsolja őket az adott hely későbbi vagy éppen korábbi említéseivel, előfordulásaival. A magyar névadatok helyhez kötése pedig nemcsak a helynevek történeti-etimológiai vizsgálata szempontjából, hanem az etnikai rekonstrukció területi vonatkozásai miatt is kiemelkedően fontos szerepű tényező. 3. Az 1211. évi Tihanyi birtokösszeírásnak más forrásokkal való kapcsolatát tanulmányozva — kiváltképp a legrégibb hiteles és egykorú eredetiben fennmaradt nyelvemlékünkkel, az 1055-ös Tihanyi alapítólevéllel való összevetés során — lehetőségem adódott a szórványokban mutatkozó különbségek és hasonlóságok feltárására is. Ezt az összehasonlítást indokoltá teszi az a körülmény, hogy ezek az oklevelek egyazon intézményhez, a tihanyi apátsághoz kapcsolódnak, és helyesírásuk, valamint helynévhasználatuk között igen sok hasonlóság mutatkozik meg, noha nyilvánvalóak az eltérések is: míg például az 1055-ös alapítólevél a királyi udvarban, addig az 1211. évi összeírás a tihanyi apátságban készült (erről részletesen lásd később). 4. Mindezek mellett igyekeztem a magyar helynévi szórványok és a latin szöveg kapcsolatát is vizsgálat alá vonni. A hagyományos elemzés erre a korábbiakban alig fordított figyelmet: a latin nyelvű szövegből többnyire csupán mechanikusan kiemelték a magyar nyelvű elemeket. A magyar helynévi szórványoknak a latin anyaszöveggel való kapcsolatát is szem előtt tartva azonban igen fontos információkat szerezhetünk a magyar nyelvű névadatok morfológiai felépítésére, valamint az írásbeli formák mögött rejlő beszélt nyelvi alakokra vonatkozóan.

Munkám negyedik, összefoglaló fejezetében a Tihanyi összeírásnak mint nyelvemléknek az általánosabb kérdésköreit érintem: itt tárgyalom összegzően a magyar szórványok szövegbe illesztésének módjait, a helynévi említések lokális jellemzőit, valamint az oklevél helyneveinek névrendszertani sajátosságait.

Munkám közvetlen előzményeként a 2013-ban megvédett doktori értekezésem szolgált. A disszertáció a Debreceni Egyetem magyar nyelvudományi doktori programjának keretében készült, s megírásához jelentős segítséget kaptam a Magyar Nyelvudományi Tanszék oktatóitól. Külön köszönettel tartozom témavezetőmnek, Rácz Anitának, továbbá Tóth Valériának és Hoffmann Istvánnak, akik kutatásaimat mindvégig figyelemmel kísérték, és építő javaslataikkal, meglátásaikkal nagymértékben hozzájárultak e kötet véglegessé formálásához.

I. A Tihanyi összeírás nyelvészeti vizsgálatáról

1. A tihanyi apátság 1211. évi birtokösszeírása a magyar nyelvtörténet egyik fontos írott emléke, mivel latin nyelvű szövegében viszonylag nagy számban tartalmaz magyar nyelvi elemeket, hely- és személyneveket. E nyelvemlék monografikus igényű névtani-nyelvtörténeti feltárása mindeztidáig még nem történt meg, s a filológia sem szentelt különösebben nagy figyelmet e szórványemlékünknek. Az eddig napvilágot látott szövegkiadások főként a történettudomány és nem a nyelvészet igényeit tartották szem előtt (vö. GÁCSER 1941: 4), ezért nyelvtörténeti szempontból kevésbé megbízhatóak. A korábbiak közül a FEJÉR GYÖRGYÉ (CD. VII/5: 177–202) hibás. WENZEL GUSZTÁV kiadása az 1399. évi nádori átirat alapján készült (ÁÚO. 1: 106–126). JAKUBOVICH EMIL és PAIS DEZSŐ az Ó-magyar olvasókönyvben csupán egy részletet (Tihany és Kolon birtok leírása) közölt az összeírásból (1929: 73–78). A legjobb kiadás ERDÉLYI LÁSZLÓ nevéhez fűződik (PRT. 10: 502–517), amelyet jómagam is használok, s a munkám második fejezetében közlök is. Az oklevél magyar fordítására 2009-ig kellett várnunk, amikor ezt SZENTGYÖRGYI RUDOLF (2009a) az Országos Széchényi Könyvtár Magyar nyelvemlékek című kiállítására — szintén ERDÉLYI szövegközlését alapul véve — elkészítette, és egy digitális feldolgozás keretében — amelyben én magam a TÖ helynévi szórványait dolgoztam fel — on-line formában közzé is tette (<http://mnytud.arts.klte.hu/kiallitas/intro.html>).

A Tihanyi összeírás helyesírását GÁCSER IMRE (1941) és KNEZSA ISTVÁN (1952: 28–32) vizsgálta. GÁCSER véleménye szerint a szórványemlék a magyar helyesírás történetének második korszakába, a Szent Lászlótól a tatárjárásig terjedő időszakba tartozik. Az 1055-ös Tihanyi alapítólevél helyesírásán alapszik, de sok új elemmel gyarapodott a francia helyesírás és a hazai latinság hatására. GÁCSER e munkájában nemcsak az oklevél helyesírásával, hanem a hangtani sajátosságaival is foglalkozott. A hangtani jellegzetességek vizsgálatakor a magánhangzókat főleg a nyíltabbá válás és a diftongusok monoftongizálódása szempontjából vette szemügyre, a mássalhangzók esetében pedig különböző változásokkal (pl. palatalizáció, zöngésülés stb.) foglalkozott. KNEZSA ISTVÁN kiemeli, hogy „az 1211-es oklevél mintha nem is a maga korából, hanem néhány évtizeddel korábbi időből származnék” (1952: 28). Úgy véli, hogy az oklevelet a tihanyi apátságban írták, és írója még nem ismerte a királyi kancelláriában ekkorra már kialakult új gyakorlatot, hanem „még a régibb korszak szerint írt” (i. h.).

A fenti körülmények is egyértelműen jelzik, hogy napjainkra az 1211. évi oklevél nyelvészeti újrafeldolgozása több tekintetben is szükségessé és időszerűvé

vált. Fontos felülvizsgálunk egyrészt a nyelvemléknek az 1055. évi Tihanyi alapítólevélhez való viszonyát, másrészt az elsődleges fogalmazványnak és a megpecsételt példánynak a kapcsolatát. Újraértékelendő továbbá a szórványemlék a helyesírás-történet szempontjából is, mivel az elmúlt bő fél évszázadban e téren elért eredmények némileg új megvilágításba helyezhetik az egyes szórványok megítélését. Ez utóbbi megállapítás fokozottan érvényes a hangtörténet vonatkozásában: a személy- és helynevek olvasatában, etimológiai és nyelvtörténeti feltárásában nem nélkülözhetők a legújabb hangtörténeti ismeretek.

2. A Tihanyi alapítólevél (1055) az első határleírásokat tartalmazó, a dömösi prépostság adománylevele (1138/1329) pedig az első nagy szolganép-összeíró oklevelünk. A tihanyi apátság 1211. május 29-i birtokösszeírása egyesíti magában ezt a két nyelvemléktípust: határjárásokat, valamint helységenként és foglalkozásonként szolganép-felsorolásokat is tartalmaz. II. Endre király *Uros* panonhalmi apát kérésére *Thomas* kancellárral és *Poth* nádorispánnal összeírattja a tihanyi apátság birtokait, népeit, és az 1055-ös alapítólevélben rögzített, azóta elavult határleírásokat új formában megerősíti (vö. PRT. 10: 20, GÁCSER 1941: 3, SZABÓ 1959: 18–19, MOLNÁR–SIMON 1976: 35).

Az oklevél több mint kétezer szórványt — csaknem kétszáz helynevet és kétezer személynevet — tartalmaz a Balaton zalai és somogyi partvidékéről, valamint a Duna tolna-bodrogi és a Tisza torontáli mellékéről (vö. ERDÉLYI 1904: 388–389, MOLNÁR–SIMON 1976: 35).

A kétféle tulajdonnévtípus közül az általános megítélés szerint a helynevek jobban használhatók történeti forrásként, mint a személynevek. A helynévszórványok esetében a lokalizáció területi vonatkozásban teszi azonosíthatóvá a nyelvi elemeket. Ugyanakkor a személynevek sem elhanyagolhatók, hiszen például a feltárt helyesírási jellegzetességek, sajátosságok azokra is vonatkoznak.¹ BÁRCZI GÉZA is megállapítja, hogy a szórványemlékek feldolgozásában az első hely a helynevek azonosítását és származtatását illeti meg, mivel „Ez az alapja egyrészt a szórványokból kihámozott hangtani, szó- és mondattani következtetéseknek, másrészt ehhez a kérdéshez lehet a legtöbb oldalról hozzányúlni, felhasználva egyrészt a földrajz és a történelem tanulságait, másrészt a szófejtést és a szóegybevetést, ellenőrzésül alkalmazva eddigi hangtörténeti és helyesírástörténeti ismereteinket, valamint magából az oklevélből nyert idevágó tapasztalatainkat.” (1944: 315–316).

¹ Munkámban a Tihanyi összeírás személyneveivel nem foglalkozom részletesen, azonban a személynévi anyag hasonlóan tüzetes vizsgálatát szintén nagyon fontos feladatnak tartom. Újabban MOZGA EVELIN vette vizsgálat alá az 1211. évi oklevél személyneveit (2014). Jelen dolgozat az oklevél filológiai hátterét feltárva természetesen a személynévi szórványok elemzéséhez is támpontokat adhat. Elképzelhető ugyanakkor az is, hogy az oklevél személyneveinek feldolgozása az általam tárgyalt helynévanyagról szóló ismereteinket egyes részleteket érintően tovább pontosíthatja.

ERDÉLYI LÁSZLÓ — aki talán a tihanyi oklevelek legjobb ismerője volt —, mint az eddigiekből is kiderült, több munkájában foglalkozott a Tihanyi összeírással. A tihanyi apátság népeinek 1211. évi összeírása című tanulmányában (1904) betűrendes csoportosításban és a helyesírásukat érintő összehasonlítással közölte a hitelesített példány, valamint a fogalmazvány hely- és személyneveit, s megadta valószínű olvasatukat. 1908-ban, a PRT. 10. kötetében birtoktörténeti szempontból dolgozta fel az oklevelet, Az apátság és Tihanyvár birtokai című fejezetben (237–434) megyénként részletezte és azonosította az egyes birtokokat. E munkákat azonban mint nyelvészeti forrásokat nagy óvatossággal és körültekintéssel kell használnunk, mivel történész szerző írásaként elsősorban történeti céllal készültek, s ebből is adódóan bizonytalanságok, tévedések is előfordulnak a helynevek azonosításakor, s különösképpen az olvasatok megadásakor.

ERDÉLYI a Tihanyi alapítólevél helyneveivel is foglalkozott, és ezzel összefüggésben is az a tapasztalatunk, hogy egyes helynevek lokalizálása nem kellően megalapozott, illetve több helyen észrevehető a szerző e tekintetben jelentkező bizonytalansága. A *Kert hel* szórványt például a *Fuk* víz mellett fekvő, később említett *Losta* falu területére lokalizálja (PRT. 10: 11), amivel kapcsolatban azonban BÁRCZI megjegyzi, hogy „Ez az elhelyezés teljesen hipotétikus” (1951: 20), mivel igazoló érveket nem látunk mögötte. HOFFMANN ISTVÁN véleménye szerint ERDÉLYI e szénatermő helyet valószínűleg a *Losta* településen említett *pratum*-mal vélte azonosíthatónak, mivel más közeli birtokon nem említenek ilyen rendeltetésű földeket. A helynév azonosításához ez a motívum azonban nyilvánvalóan nem lehet elégséges (HOFFMANN 2010: 81). Az *Ecli* helynevet ERDÉLYI dunai révnek tartja (PRT. 10: 420), s e felfogást BÁRCZI is átveszi (1951: 44), noha a szöveg a Dunát nem említi. HOFFMANN ISTVÁN véleménye szerint „Nehéz azonban elképzelni, hogy ha a határjárás e folyónál kezdődne, a leírás ne szólna erről az azonosításra rendkívül alkalmas helyről.” (2010: 160). ERDÉLYI elképzelésének a háttérében az állhat, hogy révek, átkelők nagyobb folyókon szoktak lenni, ám az oklevelekben sok olyan *portus*, *rév* fordul elő, amelyek egészen kicsi folyóvizeken vezettek át. A KMHsz. 1. kötete például 23 rév nevét tartalmazza (lásd a *Rév* címszó alatt), közülük azonban mindössze 8 fekszik nagyobb folyó mellett. Tehát a *portus Ecli* sem feltétlenül a Dunán volt, hanem akár kisebb folyóvíz mellett is feketett. SZENTGYÖRGYI RUDOLF kutatásai is azt valószínűsítik, hogy *ecli* réve „nem feltétlenül dunai átkelő” (2010d: 141–142). Emellett SZENTGYÖRGYI paleográfiai alapú értelmezési lehetőséget is kínál, ti. a hiteles példány írója a fogalmazványban esetleg rövidítve szereplő *eq(ui)* szót írhatta *ecli*-nek, s ennek alapján a *portus ecli* ’lórév’ jelentéssel bírhat (i. m. 136–137).

Az itt példaként említett bizonytalanságok, ellentmondásos lokalizálások is mutatják, hogy az 1211. évi összeírás elemzése során a birtokok azonosítására nagy figyelmet kell fordítanunk. Ehhez elsősorban az újabb történeti földrajzi is-

meretek nyújtanak a korábbinál biztosabb alapot, de az időközben felszaporodott történeti helynévi forrásanyag, valamint a nagy számban publikált újabb kori, főleg térképes és élőnyelvi források is megfelelő támaszul szolgálhatnak ilyen irányú munkánkhoz.

A tihanyi apátság és vár 1055–1701 közötti történetében közel száz birtokot vallott magáénak (PRT. 10: 237–434). Ezek felsorolásában a legtöbb oklevél nem teljes, mert több olyan birtokot is kihagy a leírásból, amelyek megvoltak, illetve olyanokat is említ, amelyek már idegen kézbe kerültek. Az első három összeírás (1055, 1211, 1267) adja a legrealisabb képet az apátság és a vár birtokairól. 1055-ben ERDÉLYI véleménye szerint huszonhárom birtok- és jövedelemhelyet különböztethetünk meg, amelyekből 1211-ben csupán tizenhármat — közülük jó néhányat megváltozott névvel — ismerünk, de ezt a régi birtokállományt az összeírás további huszonnégy új birtokkal megtoldja. A zalai Arácstól Badacsonyig tizennégy, Veszprém és Somogy megyében négy-négy, az Alsó-Tiszanál pedig két birtok van megemlítve (vö. PRT. 10: 20, 237). ERDÉLYI LÁSZLÓ mutatott rá először, hogy 1211-re a birtokállomány az alapítás korához képest megkétszereződött, s az apátság népeinek háza mintegy négyszerese lett: 1055-ben 140 ház állt, ami — egy házra öt lakót számítva — mintegy 700 főt jelent, míg 1211-re közel 600-ra szaporodott a házak száma (1906: 599).

Az 1211. évi összeírás személyneveit TERESTYÉNI CZ. FERENC tanulmányozta (1941). A tihanyi apátság területén élő tisztek, lovas vitézek és férfi szolgák nevei közül azokat válogatta ki, amelyeknek a ma is használatos vagy már elavult köznevekkel való kapcsolata kimutatható, s amelyek a régi magyar névadás sajátosságaira nézve nyújthatnak felvilágosítást. A személynevekkel kapcsolatos ismeretek ugyancsak alapos felülvizsgálatra szorulnak, e téren minőségileg új lehetőséget teremt a kutatás számára FEHÉRTÓI KATALINNak az Árpád-kor teljes személynévi forrásanyagát feltáró szótára (ÁSz.). A Tihanyi összeírás személynévi szórányainak összefoglalása a legcélszerűbben e kötet testvérmunkájaként szintén monografikus formában képzelhető el.

3. Az 1211. évi birtokösszeírásnak a vizsgálata — mint azt már más összefüggésben jeleztem — abból a szempontból is fontos lehet, hogy a birtokösszeírás közvetlen kapcsolatban van a legrégibb hiteles és egykorú eredetiben fennmaradt nyelvemlékünkkel, az 1055-ös Tihanyi alapítólevéllel (pl. helyesírása azon alapszik, vö. GÁCSER 1941: 13–14, KNIEZSA 1952: 28–32), így az összefüggéseik tanulmányozása során arra is rávilágíthatunk, miként változott a korabeli magyar nyelv a két nyelvemlék keletkezése között eltelt több mint százötven év alatt. Mindemellett az 1211. évi birtokösszeírás környezetében vannak más olyan fontos források is, amelyek viszonyítási alapul szolgálhatnak az elemzésben. Ilyen a fehérvári keresztesek 1193. évi oklevele, amely 57 birtokrészt sorol fel és részletez a Dunántúl zalai, somogyi vidékéről, valamint a Duna-Tisza kö-

zéről, így tehát lokális egybeesés figyelhető meg a két oklevél között. Anonymus Gesta Hungarorum című munkája is e kornak a terméke, BENKŐ LORÁND szerint ugyanis az 1210-es évek végén keletkezhetett (1999: 73), s így ennek a szórványanyaga is kínálkozik az egybevetésre, különösképpen, hogy BENKŐ LORÁND az utóbbi időben tanulmányok sorában foglalkozott e nyelvemlékünkkel (1998: 11–108, 2003: 20–80, 140–167, 181–191). Ezek a kortárs nyelvemlékek lényegében az összeírás szinkrón nyelvi környezetét jelentik, ám e munkában természetesen nem vállalkozhattam arra a feladatra, hogy az 1211. évi oklevelünknek és a fent említett forrásoknak a nyelv- és névtörténeti összevetését elvégezzem. Ehhez az adhat majd jó lehetőségeket, ha mindezen források alapos vizsgálata ugyancsak megtörténik. Jelen munkámban ezért részletesebben csupán a szorosan összetartozó Tihanyi összeírás és az 1055. évi Tihanyi alapítólevél kapcsolatát vizsgálom.

II. A Tihanyi összeírás nyelvtörténeti jelentősége

1. A Tihanyi összeírás betűhív szövege

Az oklevél szövegét ERDÉLYI LÁSZLÓ szövegkiadása alapján (PRT. 10: 502–517) idézem. Az eredeti kiadásban lábjegyzetben szereplő adatok () zárójel között a főszövegben szerepelnek. ERDÉLYI megjegyzései szintén a főszövegben [] zárójel között találhatók. Az áttekinthetőség kedvéért az összeírás helyneveit félkövér betűszedéssel emeltem ki, a könnyebb azonosíthatóság végett pedig utánuk < >-ben jelöltem, hogy az oklevélben hányadik helynévi szórványként szerepelnek.

Andreas, Dei gratia Hungarie, Dalmatie, Croatie, Rame, Seruie, Galicie Lodomerieque rex in perpetuum. Licet ad universa loca, divino cultui mancipata, per amplitudinem regni longe lateque diffusa, regie benignitatis aciem debemus dirigere, ad ea tamen specialius et devotius tenemur inspicere, que de progenitoribus nostris fundata fundatorumque corpora in eis pia devotione sepulta cognoscimus requiescere, et quadam prerogativa gratie serenitati regie comendata. [!] Huius igitur rei speculatione salubriter ammoniti, monasterio, in honore [!] Sancti Aniani de progenitore nostro rege Andrea recolende memorie in monte **Thichon** <1.> fundato, ubi etiam fundatoris corpus pie et devote sepultum requiescit, et cui ad salutis proventum plurimum expedire cognoscentes, ad instantiam precum Vros, tunc eiusdem loci prelati, privilegium regis Andree, illustris memorie, vetustatis senio distinctum, renovare curavimus. Et [hiányzik a közbeeső szöveg] insuper libertates, debita ac consueta servicia et nomina populorum, ioubagionum [a sor fölött betoldva: servicia, libertates ioubagionum et populorum], vdornicorum ac omnium condicionalium hominum eiusdem monasterii per dilectos et fideles ioubagiones nostros, scilicet T[homam] cancellarium aule nostre et P[oth] palatinum comitem diligenter et solícite a capitulo, ioubagionibus, vicinis nobilibus et multis aliis populis fecimus ordinatim exquiri et eadem exquisita et per omnia veraciter comperta huic nostro privilegio inseruimus atentius.

1. Et etiam quidquid [! quicquid] ad ecclesiam Sancte Marie, Sancti Aniani episcopi, et confessoris in loco, qui vulgo dicitur **Tychon** <2.> super **Bolotin**, <3.> pro sua et coniugys, filiorum filiarumque et omnium parentum suorum vivorum sive defunctorum salute tradidit in terris cultis et incultis, in vineis, in agricultis [!] in servis, in ancillis, in equis, in bubus, in ovibus et porcis, in apibus et

ipsarum custodibus, in ornamentis eiusdem ecclesie pertinentibus. Tradidit enim inibi gloriosus prefatus rex locum prescriptum, in qua — eadem insula scilicet fundata est ecclesia cum suis terminis, quorum nomina sic adnotantur. Et [! est] lacus in circuitu et vallum ab antiquis labore manum operatum et factum. Et quidquid infra hec continentur in piscationibus, in arundinibus, ibi pertinentia sunt. Est in eodem lacu locus, qui vocatur **Petra**, <4.> cum ceteris inibi pertinens. Et hoc notum sit cunctis, quod omnia, que in illa clauduntur, in silva, in fructectis, in cumulo, in vineis et in omnibus, ibi pertinentia sunt. Prata autem regalia, que in insula ad viilam proximam adiacent, ad eandem ecclesiam sunt pertinentia. Est et portus super lacum eiusdem [a fogalmazvány egy darabja itt a felső jobb sarkon le van vágva] similiter pertinens.

Preterea curiales comites, quos prefatus rex ad tuendum salubriter populos monasterii sui constituerat, successorum eorundem nomina, qui in eadem insula degunt, sunt hec: *Pousa (Pausa)*, filius *Zombot*, cum filio suo *Albeo*; et *Zalas*, filius *Werusset*; *Lukeu*, filius *Zecheu*; et *Stephan*, filius curialis comitis *Alexandri*. — Ceteri vero ioubagiones hii sunt: *Mortunus* (utána: et), filius *Syquid*; *Mihal*, filius sacerdotis *Reze*; filii *Thadey*: *Magnus*, *Salbeu*; et frater eius *Mateus* (*Matteus*) cum filio suo *Neuualch*; filii *Motus*: *Pousa* et *Petra*; filius sacerdotis *Helie*, *Martinus* (*Martunus*); filii *Op* sacerdotis: *Joan* et *Marcus*. Hii sunt ioubagiones equites ecclesie, servicium independentes.

Artifices hii sunt: filius *Buhte*, *Bogar*; filius *Boda*, *Mihal*, cum fratre suo *Martino* et filio suo *Widu*; *Paulus*, filius *Johannis*; *Emticius* (*Paulus*, filius *Johannis emticius*) cum patre et matre et sorore et fratre eius; *Kysideh* cum filio suo, *Paulo*; *Kereu*, filius *Thorsol*. — Fabri vero sunt hii: *Stephan*, filius *Kynus*, cum filiis suis: *Buche* (*Bunche*) et *Siquid* (*Sikit*); filius *Pettesse*, *Methe*, cum filiis suis: *Cheb*, *Wus*. — Sunt sutores hii: *Joan*, filius *Scesun*, cum filiis suis, *Nicolao* et *Gregorio* (*Georgio*); filius *Potcan*, *Zelsa*; filius *Bod*, *Adamas*, et nepotes eius; filii *Chimos*: *Symoud* (*Simoun*), *Beyd*, *Laurentius*; filius *Chet* (*Cet*), *Marcu*. — Hii sunt coci (rövidebben: Coci hi): filii *Muchou*: *Huldus* cum filiis, *Cedhe*, *Ouson*, frater eius *Numud* cum filiis suis, *Warou*, *Peti*; filii *Soruld*: *Wagia* et frater eius; filii *Wasard*: *Megzeg*, *Endus*; filius *Feleh*, *Jordan*, cum filiis suis, *Michaele* et *Buhtus*; filius *Sata*, *Matey* (*Matoy*); filii *Zephal*: *Mortun*, *Mortunus*; filius *Marci*, *Latomas*. — Isti sunt pelliparii (Pelliparii hi): filius *Bort*, *Zorida*; filius *Kesereu* (*Keseru*), *Kerus*, cum filio suo, *Mocsa*; filius *Fulbert*, *Moraz*; filius *Pet*, *Pousa*; filius *Lucus*, *Fulcus*; et unus pelliparius, nomine *Seruus*, pro remedio anime datus. — Hii sunt vdornici: filius *Tome*, *Wardau*, cum filiis suis, *Petro* et *Jacobo*; filii *Johannis*; *Chendur*, *Gengur*, *Gerus* cum filio suo, *Modorod*; filii *Marcelli*, *Chemeh* et *Chala*; filius *Cusit*, *Fornos*; filii *Zombot*: *Mich*, cum filio suo *Bocha*, et frater eius, *Arud*, cum filio suo, *Tencus* (*Teucus*); filius *Mocsa*, *Syquid*, cum filio suo, *Comou*; filius *Satad*, *Culesed*, cum filiis suis: *Ws*, *Peter* (*Petur*), *Cusit*, *Zuiteu*. — Hii sunt pistores:

filius *Petri, Stephan*, cum filio suo, *Paulo*; filius *Moncha, Moglau*, cum filiis suis, *Forcos, Forcot*; filius *Moncha, Hoiud*, cum filiis suis, *Bolosoy, Forcos*; filius *Petri, Paulus*, cum filiis suis, *Teke, Sentus, Bene* cum filio suo *Nuhu*; filius *Zekeu (Zeukeu), Ws*; filius *Emse, Sentus, Chidur*; filius *Wida, Mog*; filii *Borid, Zot, Bota, Forcos (Forcas)*, cum filio suo *Micu*, cum fratre suo *Cusit*; filius *Pet, Illaba*, cum filio suo *Jacobo*; filius *Feud, Mihud*. — Isti sunt piscatores: filius *Regusse, Juke*; filius *Bonchi (Bonci), Dom*. — Hii sunt vinitores: filii *Hysou, Feguuere*s cum filio suo *Wche (Wuche)*, et frater eius *Foci*; filii *Georgii, Jacobus, Nicolaus, Feuche, Mocicud* cum filiis suis *Monciud* et *Texe*. — Hii sunt pulsatores: *Nen, Jouta, Zeme*, filii ancille; *Beid* cum filio suo *Pococj*; filii *Etey, Pauca* et *Theke*; *Kenah (Keueh)* cum filiis suis, *Stephan, Cegue*. — Isti sunt, qui congregant clericos: filius *Babun*, cum filio suo *Piscut*. — Isti sunt agricolae: filius *Mohal, Andreas*, cum filio suo *Buxi*; et *Michileu*, cum filio suo *Bote*; filius *Gerete, Radista*, cum filio suo *Gregorio*; *Wosud*, filius *Sombot*; filius *Nuhu, Adrian*, cum filio suo *Boda*, — Isti sunt sunt [!] filii ancillarum: *Samson*, filius *Magdalene*, cum fratribus suis, *Timu* et *Nicard*; filius *Supind, Sala*; filii *Susanne, Bos*, cum fratre suo *Mochi*; filius *Tenlalou, Poteu (Potcu)*; filius *Capirca, Paul*; filii *Hugsoy, Tocus (Tonus)*, cum fratre suo *Zentus* et sorore sua *Manga (Mauga)*.

2. In villa **Eurmenes** <5.> hii sunt ioubagiones: *Petrus* cum IIII [quatu-]or filiis, *Modorod, Jouleken, Leusa*; filius *Georgii, Embelli*; filius *Micola, Endus*, cum filiis suis, *Kelemen, Zorida*; filii *Syca (Sycca), Detric, Joancu*; filii *Albeus, Mogd* cum filiis suis, *Wrbano* et *Jacobo*, frater eius *Hel* cum duobus filiis, *Sentus, Beccey*; filius *Reze*, — Isti sunt aurifabri [az előző szó sor fölött betoldva]: *Summorav (Summorau)* cum filiis suis, *Vitcus* et *Zob, Forcos* et *Pouca (Forcas et Pauca)*. — Hii sunt vdornicy: filius *Nemelli, Bochi (Boci)* cum filiis suis, *Chomos, Tomor*; filius *Deun, Forcos (Forcas)*; filii *Zombot, Erizeu* cum filiis suis, *Sentus, Buhtuke*, et frater eius, *Thocorou (Tocorou)*; *Warou* [az előző név a sor fölött betoldva] cum filio.

3. In villa **Udori**¹ <6.> isti sunt ioubagiones: filius *Vingislou, Nuhu*, cum filio suo, *Ontus*; filius *Milost, Pentec (Pentuc)*, cum filiis suis, *Wnoca, Huceh, Mouroz, Wid, Honus*; filius *Bolsou, Warou*, cum filiis suis, *Albert, Poca, Cubot*; filius *Legud, Zah*, cum filiis suis, *Folbert, Foca, Keseu (Resey? Besey?)*; filii *Forcost, Stephan*, cum fratribus suis, *Bedeh, Forcud, Poscu, Aianduc*, cum filio suo, *Buhtuke*; filius *Latamas, Bota*.

4. In villa **Pechel** <7.> isti sunt vdornici: filius *Pond, Vid*, cum filiis suis, *Rada* [a hitelesített példányból hiányzik: *Wgod, Chemeh*; filius *Rada*,] *Keregus*; filius *Mod, Lehu*, cum filiis suis, *Lessud, Vtoy, Monchacj*; filius *Cuet, Luca, Luxa, Lucas*; filius *Reze, Sombot*, frater eius, *Forcos*; filii *Miahl, Mehci*, cum filiis

¹ SZENTGYÖRGYI RUDOLF fordításában e helynévi szórvány *Ud[v]ori*-ként szerepel (2009a).

suis, *Mot*, *Soma*; filii *Wed*, *Aman*, *Zemchi*, *Sombot*; filius *Zemchi*, *Jacob*; filius *Petug* (*Pentug*), *Bot*; filius *Cumb*, *Corma*. — Et est in eadem villa ioubagio: *Zopa*.

5. In villa **Cuest** <8.> isti sunt ioubagiones: filius *Euzi*, *Joan* (*Johan*), cum filiis suis, *Boz*, *Petur*; filii *Bodes*, *Johannes*, cum filiis suis, *Petur*, *Tenke*, *Teke*, frater eius, *Ibrahim* [!] (*Ibrahim*) cum filiis suis, *Stephano* (*Stefano*) et *Egidio*; filii *Beneh*, *Petrus*, cum filiis suis, *Georgio*, *Pousa* (*Pausa*), frater eius, *Paul*; filius *Moncud* (*Moncut*), *Joan*, cum filio suo, *Andrea*. — Et in eadem villa isti sunt vinitores: filius *Ysaac*, *Laurentius* et *Tuus*.

6. In villa **Ozoufeu** (**Ozoufeuh**) <9.> hii sunt agricole: filius *Feleh*, *Hyduand* (*Hituand*), cum filiis suis; *Nemuogv* et filii sui, *Mocchi*, *Bunchi*; filii *Tichon*, *Hythe*, cum filio suo *Bod*; et filius *Cymegey*, *Pecur* [!] [a sor fölött betoldva: et filius: *Cymegey*, *Pecur*], et fratres sui, *Mortunus*, *Bortolon* (*Bortoleu*); filii *Nuetlen*, *Bocu*, *Topsa*. — Isti sunt vinitores: *Elisey* filius, *Zereda* [a sor fölött betoldva: *Elisei* filius *Zereda*]; filii *Piscur*, *Puc*, *Bunci*, et frater eius, *Cinguidu* (*Ciguidu*); filius *Feleh*, *Cheke*; filii *Piscut*, *Feuche*, *Wasard*, *Jacsa*, sic (*Sic*) et frater eius, *Petur*; filius *Kesey*, *Hiusud*; filius *Tompa*, *Cemete*; filius *Juke*, *Sebeth* (*Sebeh*); filius *Peth*, *Jacob*; filius *Soruold*, *Morus* et *Kypis* [a sor fölött betoldva : — void et *Kyipis*].

7. In villa **Poposca** (**Popsoca**) <10.> isti sunt servi: *Zolgat*, filius *Huned*; *Sombod* filii, *Forcos*, *Mochu*, *Pechy*, *Leurench*; filii *Maogy* (*Mauogi*), *Ws*, *Serdeh*, *Zemeh*; filii *Mortun*, *Pentec*, *Endus* (*Pentuc*, *Hendus*), cum filio suo, *Nemegeh*; filii *Rigou*, *Keuseud*, *Pete*, *Locud*; et frater eius, *Pentec* (*Pentuc*), cum filiis suis, *Tompa* et *Heuche*; filius *Pederh*, *Mordar*, cum filio suo, *Mortunus*; tercius frater eius, *Georgius*; filius *Corrad*, *Georgius*, cum filiis suis, *Jacobo* (*Jocobo*) et *Petro*; et frater eius, *Widus*, cum filio suo, *Mihal*; *Paulus* cum filio suo. — Isti sunt exequiales: filius *Keueh*, *Zorida*, cum filiis suis, *Cheke*, *Paul*, *Bota*; filius *Feuche*, *Pethe* (*Peche*), cum filio suo, *Warou* (*Varau*); filius *Butus*, *Feled*, cum filio suo, *Pentuc* et frater eorum, *Texa* (*Texe*), cum filio suo, *Vasard*; filius *Mogd*, *Moglou*; frater eius, *Nicolaus*, et tercius, *Bedh*, cum filio suo, *Belenig* (*Belehnig*). Et serviunt anuatim tunella vini et uno bove, centum panibus. — Et est manumissus pro remedio anime *Zaca* servire anuatim: filius *Monos*, *Fiacha*, cum filiis suis, *Huitol* (*Hiuotol*) *Chenke*, *Buhtus*, *Doba* (*Dobba*), *Coda*, tunella vini, uno bove, centum panibus, duobus anseribus, VI [sex] galinis. — Preterea ecclesia habet terram in villa **Poposca** (**Popsoca**), <11.> precio comparatam a *Stephano*, filio *Zaca*, et eius fratribus, iuxta ecclesiam Beati Michaelis adiacentem, ad usum VI [sex] aratrarum [!] (aratrorum) et silvam versus occidentalem partem (plagam) et vallibus, collibus, monticulis [a sor fölött betoldva: *collibus*, *monticulis* — e két szó alatt pedig: *et vallibus*;] circumseptam.

8. In villa **Kecu** <12.> isti sunt exequiales: filius *Piscu*, *Jacobus*; filius *Mihal*, *Micher*; filius *Petri*; *Wnoca*; filius *Chyna*, *Chom*; filii *Wlues*, *Tay*, *Vza*,

Somorou, Borta; filius *Wche, Zaharia*, cum filio suo, *Ivan*; filius *Semeien (Simien)*, *Numuogi*, cum filio suo, *Hyzy*; filii *Gopod, Petur et Pentuc*, cum filiis suis, *Haymus et Pousa, Kesityd* cum filio suo, *Centa*; filius *Olcod (Olchod)*, *Samson*; filius *Telug, Jureh et Pouca*, filius eiusdem *Gopod, Pentuc* cum filiis suis, *Bogat, Bortoleus* [a fogalmazványban a cum filiis suis *Bogat, Bortoleus* pontokkal ki van hagyva, és 10 személynévvel előbb a sor fölött és alatt így van kiigazítva: filii *Gopvd, Petur* cum filiis *Haimus, Pousa, et Pentuch* cum filiis suis *Bogat, Bortoleus*], filius *Kezed (Rezet)*, *Bas*; filius *Wayad, Teber*, et frater eius, *Milost*; filius *Sebeh, Chet*; filius *Senned (Seneud)*, *Topa*, cum filio suo, *Mocud*; frater eius, *Cemma (Chemma)*, cum filiis suis, *Bozur, Florianus, Bot*. Hii serviunt anuatim tunella vini, 1 [uno] bove, C [centum] panibus. — Et est unus exequialis, nomine *Bunche*, qui servit anuatim tunella vini 1 [uno] bove, C [centum] panibus.

9. In villa **Aarach (Araci)** (13.) hii sunt pulsatores: filius *Jacou, Chyma*, cum filiis suis, *Domuncus, Pouca*; filius *Zember, Syquid (Sigid)*, *Thobus, Aianduc (Aihanduc)*, et filii *Mourus, Gregor, Inas, Baga*; filius *Galli, Buna*, cum filio suo *Alexio*; filius *Mathie, Vrbanus*, cum filio suo, *Moyse*; filii *Kesityd, Hyzy*, et fratres eius, *Sebastian, Borocsa (Horache)*; filius *Kuteh, German*; filius *Etcu (Ettu)*, *Chema*; filius *Sop, Adomas*; filius *Cheke, Aianduc*; filius *Feuche, Vrbus*; filius *Filpeh, Amocel*; filius *Abel, Petus*, cum filiis suis, *Paulo et Thoma (Toma)* [később föléje van írva: *Cozma*]; filius *Gib, Mauruz (Mauruz* cum filiis *Choma*, és fölötté: *Johannes)*, *Chamma, Johannes*; *Nicholaus* (filius *Micolaus)*, *Adrian*; *Zegen* (filius *Zegen)*, *Zacharias, Cem et Chom* cum filiis suis [Zacharias cum filiis suis, efölött: *Cem et Chom*;]; filius *Hunche, Egidius*, cum filiis suis, *Bunche, Petur*, et frater eius *Endus (Hendus)*; filius *Moguia, Petur*, cum filio suo, *Potus*. — Hii sunt vinitores: *Peche* cum filio suo, *Zeke*; *Benche* cum filio; *Mortum* cum filiis, *Tompa et Petur, German, Vid*; et frater eius, *Setehc (Seteh)*, cum filio *Johanne*; et tercius frater eius, *Paulus*, et *Modoros*.

10. In villa **Fured** (14.) hii sunt exequiales: filius *Kauseud (Keseud)*, *Vrbana*, cum filiis suis, *Beneduc et Chenkeu*; filii *Jacou, Stephan*, cum filio suo, *Demetrio*, et fratre eius, *Juke*, qui serviunt anuatim tunella vini, uno bove, C [centum] panibus. — Et in eadem villa hii sunt ioubagiones: *Wnocca* cum filiis suis, *Petur, Stephan, Joanus*. — *Borotcu et Erdeud*: hii sunt agricole. — Et eciam sunt exequiales, qui serviunt anuatim pro remedio anime uxoris *Boroccha*: *Laurentius et Hont*, filius eiusdem, *Petur*, cum fratre suo *Forcos*, tunella vini, 1 [uno] bove, C [centum] panibus, sex frisaticis, XII [duode]cim candellis. — Et est unus civilis, nomine *Surc*, cum filiis suis, *Alexio et Nicolao*, serviti condicione [!] pro duabus pensis frisaticorum ecclesie obligatus. — Isti sunt vinitores: *Surc* cum filiis suis, *Alexio, Nicholao et Micu*; et *Gallus* cum fratribus suis, *Cusit et Gregorio* (Isti sunt — *Cusid et Gregorio*).

6. Preterea in villa **Ozoufeu** <15.> isti sunt ioubagiones: filius *Georgii*, *Hozug*, cum filio, *Holdus* et frater eius, *Domsa*, cum filiis suis, *Andrea*, *Onth* et *Pousa*; *Zunusc* cum fratribus suis.

11. Eciam in villa **Derecchey** (**Drekechey**) <16.> hii sunt ioubagiones: filius *Pauli* (*Paul*), *Gregor*, cum filio suo, *Zement* et *Ereus*.

Preterea omnes prenominate ville terras habent comunes cum parochianis, exceptis silvis, que specialiter continentur ecclesie.

12. In villa **Zeus** <17.> hii sunt vdornici: filii *Arud*, *Cepou* (*Chepov*), cum filio suo, *Gregorio*; filius *Feleh* cum filio suo *Bolosey*; filius *Petus*, *Fenerh*, cum filio suo, *Marcello*; filius *Wassard*, *Warou*, cum filio suo, *Petro*; filius *Egydi*, *Latamas*; filius *Choucha* cum filio suo, *Benedicto*. — Et hii omnes habent terram comunem cum villanis et silvam (silvulam), et exceptis hiis ecclesia habet terram ad V [quinque] aratra.

13. In villa vero **Vazil** <18.> isti sunt servi: filii *Karasun* (*Karachon*), *Chikireu* (*Chiqiteu*), *Cheke*; filii *Giocud*, *Pehleh*, cum filio suo *Chomos*, frater eius, *Belenic*, cum filiis suis, *Vuicil*, *Choma*.

(11.) In eadem villa **Dercuche** (**Derkeychey**) <19.> hii sunt servi: *Gelcum* (*Gilcum*), *Petur* cum filio suo, *Behdeh*.

14. In villa **Belen** <20.> hii sunt ioubagiones: *Gombos*, filius *Vrzac*, cum filiis suis, *Bata*, *Baga*, *Bolt*; *Tompa*, filius *Jocos*, cum filiis, *Lambert*, *Micolau*, *Paul*; *Mogd*, filius *Feled*; *Mencud*, filius *Embel*, cum fratre suo, *Nogus*, cum filio suo, *Egedio* (*Egidio*); *Monos*, filius *Zeunic*, cum filio suo, *Petro*; frater eius, *Micus*, cum filiis suis, *Paulo*, *Semech*, *Cusit*; *Holdus*, filius *Kemend*, cum fratre, *Ruca*, et filio, *Pentuc*; *Zaca* (*Zoca*) cum filiis, *Vrbano*, *Moza*; *Leus*, filius *Moncat*. — Preterea ecclesia habet ibi terram ad V [quinque] aratra.

15. In altera vero villa, nomine **Belen** (**Belenh**), <21.> isti sunt ioubagiones: *Yroslau*; *Chekeu* cum filiis, *Toma*, *Mana* (*Matica*), *Yroslou* (*Yroslau*) et *Micoudeo*; frater eius, *Micu*, cum filiis, *Nicolao* et *Kemus*; filii *Micus*, *Matoy*, *Forcos*; nepos predicti *Yroslau*, *Vnoca*; filius *Boscu*, cum filiis, *Stephano* et *Mog*; *Symon*, filius *Jac*, cum filiis, *Jacobo* et *Andrea*; *Buz*, filius *Sebeh*, cum filio, *Lamberto*; frater eius, *Sycu*, cum filiis, *Vrbano*, *Jacou* et *Elmeg*. Hii sunt omnes de una cognatione. — Filii *Tatar*, *Jopol*, *Petur*, *Ecche*, *Cubez*; *Gumbu*, filius *Terepcu*, cum filio, *Tompa*; *Nemelh*, filius *Latamas*, *Cheke*, filius *Fosca* (*Foca*). Hii sunt de uno genere. — Filii *Bugud*, *Hotus*, cum filio, *Renke*, et frater eius *Egidius*, cum filio suo, *Cana*; et *Chenkes*, filius *Bodus*, cum filiis, *Bot* et *Bortoleo*; *Zemeh*, frater eius, cum filio; et *Huegit*, filius *Poioas*, et filii fratris eius, *Beneduc*, *Vidus*, *Zegen*; *Pet* filius *Warou*, frater eius, *Hozoga*, et filii fratris eius, *Egidius*, *Mortunus*, *Mog*, *Corom*, *Wot*, *Juneh*; *Bekey*, filius *Lodomir*, cum filiis suis. — Preterea ecclesia habet ibi terram ad X [decem] aratra.

16. In villa **Zeuleus** <22.> ultra **Bocon** <23.> ioubagiones sunt de genere *Mot*: *Pagan* et *Tuet*; filius *Sicula*, *Syke* (*Sike*), cum cum [!] filiis, *Almo* et *Endus*;

filius *Nicolai* (*Micolaus*), *Sot*, cum filiis, *Leodegario* (*Lodogario*) et *Cond*; filius *Juke*, *Buci*. — Et isti sunt nepotes *Bolchou*: filius *Somma*, *Petur*, cum filiis, *Laurentio*, *Briccio*; filius *Tompa*, *Boscut*, cum filiis, *Warou*, *Mod*; *Moglin*, filius *Bertu*, cum filio *Pousa*; filius *Sombot*, *Ehud*, cum filio, *Elia* (*Helia*); filii *Echin*, *Symien*, *Simon*, *Samod*; fili [!] *Eliseu*, *Ligeh*, *Thomas*, *Pousa*. — In eadem villa de alio genere nepotes *Wlos*: filius *Ciot*, *Mauogi*, cum filiis, *Tecu*, *Pouca*, *Resu*; filius *Ociu*, *Micou*, cum filio, *Michaele*; filius *Aruad*, *Somur*; filius *Whues*, *Georgius*. — Quidam, nomine *Mauogy* et cognati sui, in eadem villa comorantes, dixerunt, se redemisse ab *Egidio* abbate tribus marcis. Preterea ecclesia habet ibi terram ad duodecim aratra.

17. In villa ***Pilip*** <24.> hii sunt vinitores: filii *Gyroid*, *Paul*, cum filio suo *Thoma*, *Bolchou*, cum filio sui *Euzin*, *Berze*, cum filio suo *Helia*; *Bunche*, filius *Mogus*; *Pata* cum filio suo *Mogud* (*Mocud*); et *Bor* ioubagio cum filiis, *Andrea* et *Zaazlou*.

18. In villa ***Zeuleus*** (***Zeleus***) <25.> iuxta ***Balatin*** <26.> duo vinitores sunt ecclesie: *Buges*; *Theke*, filius *Donus*.

19. In villa ***Cheuz*** <27.> sunt cultores: *Syke* (*Sike*) cum filiis suis, *Tecusa*, *Vasar*. — Isti sunt, qui parant scutellas, scilicet: *Priba* cum filiis, *Cosma*, *Mico*; *Monaz* cum filiis, *Beneduc*, cum fratribus, *Vosud*, *Bene* (*Biba*, *Mical*). — Preterea (et) habet ibi ecclesia terram ad duo aratra.

20. In predio ***Colon*** <28.> isti sunt ioubagiones: fili [!] *Cheke*, *Petur*, cum filio suo *Syxto* et nepote suo *Thencu* (*Tencu*), *Paul*, cum filio suo *Pousa*, *Jacobus*, cum filio suo *Muncha* (*Monca*); filius *Tucus*, *Sephal*, et frater eius *Zalas*, cum filiis suis *Michaele*, *Micha* (*Mica*) et *Vros*; filii *Got*, *Turba*, *Karason*, *Zentus*, *Tviodorus* (*Tuiodorus*); filius *Cheke* (*Ceke*), *Tjuan* (*Tiuan*). — Isti sunt agasones: filius, *Wros*, *Chemos*, cum filiis suis *Vosud*, *Liuci*, et frater eius *Chekes* cum filiis suis *Woda*, *Sombot*; filius *Tholloyd*, *Forcos*, cum filio suo *Johanne*; filius *Chencud*, *Thecu* (*Cencut*, *Tehcu*), cum filio suo *Wosa* (*Wossa*); filius *Heim*, *Hagya* (*Heym*, *Hagia*); et filii *Kuleh*, *Johannes*, *Pous*. — Et est *Veytheyh* (*Veyteh*), qui est de udornicis ***Bigachiensibus***, <29.> cum filio suo *Vot*. — Et isti sunt servi: filius *Eld*, *Syquiteu* (*Siqiteu*), cum filiis suis, *Fiod*, *Duba*; fili *Sompou*, *Wrus*, *Tolpa*, *Demetrius*; filii *Eleus* (*Elus*), *Choma*, cum filiis suis *Voca*, *Zombot* et *Egidius*; fratres sui, *Chypa*, *Vocu*, *Voci*, *Volca*; filii *Buc*, *Sicus*, *Zesum*; filii *Stephan* (*Stefan*), *Beneduc*, cum filiis *Matia*, *Elia*; frater eius, *Forcos*, cum filiis suis, *Janus*, *Johannes*; et alter frater eius, *Cusid*, cum filio suo, *Sorloud*; filii *Nemelh*, *Petur*, *Paul*, *Zeuke*; filius *Vete*, *Dudeh*; filius *Chekud*, *Eguche* (*Cekud*, *Eguiceh*); filius *Sumos*, *Vidikes*, *Ludeh*, *Ditmar* (*Detmar*) cum filiis suis, *Hosued*, *Zotur*; *Zemse* cum filio suo, *Nimigey*; filii *Hegeh*, *Mogus*, *Het* (*Heteh*); filius *Theke*, *Keue* (*Tehke*, *Keueh*) cum filio suo, *Nicholao* (*Micholao*); filii (filius) *Lucus*, *Wendeg*, *Ladizlaus*; filii *Mogd*, *Waca* (*Wacha*), *Pentuc*; filius *Wta*, *Iba*; filius *Pentuc*, *Morodehc* (*Moradic*); filius

Zoga (Zogu), Cumpurd; filius Eguid, Vuiche, cum filio suo, Thoma; filius Kesityd, Keuueche (Keuuehchc). — Connumeratis hiis dicendum est, quibus metis terra predicti predii **Colon** <30.> confirmetur. Prima meta incipit de **Balanus** <31.> et tendit ad meridiem; et est ibi meta, in qua est pinus, deinde ad **Gonaches (Couaches)**. <32.> Et inde tendit metis interpositis ad vallem erbosam, et est ibi ffossa [!], iuxta quam sunt due mete. Et inde extenditur cum desitate metarum ad collem, qui vulgo dicitur **Appatfeereh (Apatfeereh)**; <33.> et sub colle illo sunt due mete. Et inde egreditur ad **Ferteu**, <34.> et inde metis interpositis extenditur ad aliud **Ferteu**, <35.> et de alio ad tercium, et ibi sunt due mete; inde flectitur metis interpositis ad **Ruozlicou (Rouozlicou)**, <36.> ubi est meta, in qua est pinus. Et inde ad tres monticulos, qui sunt in sabulo, sub quibus sunt mete. Et inde egreditur ad monticulum, qui vulgo numcupatur **Zouafeereh**, <37.> iuxta quem est meta, in qua est et populus. Et ibi incipit commetari cum terra de villa **Herbon**, <38.> et vergit ad occidentalem plagam, metis interpositis ad **Feneues**, <39.> et ibi sunt due mete, et in alia est pinus. Et inde egreditur cum metarum densitate ad montem, qui vocatur **Varfeereh**, <40.> iuxta quem sunt due mete, in quibus est pinus. Inde tenditur ad campum, deinde ad sabulum, **Bab**. <41.> Et inde dirigitur metis interpositis ad **Homuholm**. <42.> Et inde vergit ad stagnum, et ibi sunt due mete, et inde ad villam **Michola** <43.> et **Rodussa**, <44.> que est locata in terra ecclesie; et iuxta eandem villam est [utána: fossa], in qua est meta. Inde transit ad stagnum, deinde tendit versus ecclesiam Sancte Crucis usque ad villam, iuxta quam sunt due mete; inde ad stagnum **Colun** <45.> cum densitate metarum extenditur, et ultra **Colon** <46.> in rippa sunt due mete. Inde tendit ad occidentalem plagam ad montem sabulosum, in (inde) metis interpositis dirigitur ad monticulum, qui vocatur **Cuest**, <47.> ibi sunt due mete; et inde ad monticulum tercium, ibi due mete. Et inde ecclesia incipit habere terminum cum terra ecclesiae de **Felduar**, <48.> dirigiturque metarum densitate (denpsitate) ad alium montem **Cuest**; <49.> ibi sunt due mete; deinde transit ad pium (bivium) et ibi sunt due mete, et incipit habere terminum cum terra Egydi. Inde egreditur ad monticulum versus septentrionalem plagam, et metis interpositis venit ad usque pomerium Laurentii. Et venit inde ad viam, iuxta quam sunt due mete, et incipit habere terminum cum civilibus **Albensibus**; <50.> et inde iuxta eandem viam cum metarum densitate extenditur ad aliam viam, que ducit ad stagnum **Colon**; <51.> iuxta eandem viam sunt due mete. Inde venit ad sabulum, ubi incipit habere terminum cum terra **Lodorf**. <52.> Et inde metis interpositis venit ad magnam viam, ubi incipit commetari cum terra predictorum civilium; et ibi sunt due mete; inde cum densitate metarum venit ad montem, qui vocatur **Choache (Cohache)**, <53.> ub[i] est meta, incipitque habere terminum cum terra **Albensis** <54.> ecclesie; inde extenditur versus septentrionalem plagam usque ad viam; deinde venit metis interpositis usque ad locum, qui vocatur **Zacadat**. <55.> Et ibi est meta iuxta viam. Deinde multis

metis interpositis venit ad viam fossam, et in eadem est meta iuxta stagnum **Hueseos** (*Hvseos*). <56.> Deinde per arundineta metis interpositis venit ad angularem metam, et ibi incipit commetari cum terra ville **Hugoron**, <57.> tendendo versus orientem metis interpositis usque ad paludem; deinde dividens paludem cum densitate metarum extenditur usque ad angulum longe fosse. Ibi est meta. Inde autem tendit per eandem fossam usque ad angulum alterius fosse; ibi est meta. Inde revertitur et concluditur cum predicto termino **Balanus**. <58.>

21. In predio **Mortua** <59.> piscatores isti sunt: filius *Herney*, *Borid*; filius *Nidcat*, *Guirold*, cum filio suo, *Zenteh*; filii *Ereus*, *Vodos*, *Rodoan*; filius *Nicolai* (*Micolous*), *Symon*; filius (filii) *Beche*, *Jacobus*, cum filio suo, *Gentus*, et fratres sui, *Cumou*, *Feneres*; filius *Vitu*, *Ilbad* (*Ilabad*); filius *Sumad*, *Veynus*; filius *Lengen*, *Chimos*; filius *Vros*, *Egueteu*. — Hiis connumeratis sciendum est, quibus metis terra predicti predii, scilicet **Mortua** <60.> confirmetur. Prima meta est super stagnum, quod vocatur **Mortua**. <61.> Inde egreditur versus occidentalem plagam, unde exit stagnum, quod vocatur **Harrangud**, <62.> usque locum, qui vocatur **Harrangudfoca**, <63.> et est communis terminus cum *Sebastiano* et cognatis eius. Et inde incipit habere terminum cum civilibus de villa **Tvrpa**. <64.> Et iuxta eudem (eundem) **Foc** <65.> tendit ad meridionalem plagam usque ad **Cucen Hereh**, <66.> deinde ad locum, qui vocatur **Taluius**. <67.> Et inde metis interpositis tendit ad locum, qui vocatur **Ludos Here**. <68.> Et incipit habere terminum cum civilibus **Cenadiensibus** <69.> de villa **Bogar** (**Bocar**), <70.> dividensque **Taluius** <71.> extenditur metis interpositis usque ad **Hoyoholmu** (**Hoyouholmu**). <72.> Deinde cum densitate metarum venit per arundineta usque ad **Aroczeg**. <73.> Et inde transsit stagnum, quod vocatur **Feket-herch**, <74.> in quo est locus, qui vocatur **Kereczeg**. <75.> Ibi est meta. Inde ad alium **Kereczeg**. <76.> Et inde transiens **Bechey**, <77.> venit ad locum, metis interpositis, qui vulgo dicitur **Gueldeguh** (**Sebus Gueldegueh**) <78.> iuxta ripam est meta. Indeque transiens per arundineta cum densitate metarum venit ad **Ticiam**, <79.> iuxta cuius ripam in loco, qui dicitur **Bureauohul**, <80.> est meta, Indeque veniens ad locum, per quem de predicta **Mortua** <81.> trahuntur naves in **Ticiam**. <82.> Et inde quantumcunque idem **Mortua** <83.> usque ad medium **Ticie** <84.> amplecti potest, nullo contradicente est confirmatum ecclesie.

22. In villa **Balanus**, <85.> que est in provincia **Cenadiensis**, <86.> isti sunt servi: *Wodos*, *Demus*, *Demeh*, *Wiob*, *Song*.

23. In villa **Beseneu** <87.> hii sunt joubagiones: filius, dictus *Euzen*, cum filio suo, *Pour*; filius *Pour*, *Feketeu* (*Feketeh*); filius *Vendek*, *Petur*, cum filiis suis, *Cheneh*, *Zob*, *Jege*, *Quereud*; frater eius, *Nereh*; filii *Ysou* (*Hisou*), *Rica*, frater eius, *Villum*. — Hii sunt agasones: filius *Pot*, *Zemd*, cum filiis suis, *Bolchou*, *Stephano*; frater eius, *Numma*, cum filiis suis, *Leke*, *Haia*; filius *Jacou*, *Potcan*, cum filiis suis, *Ciquilou*, *Keteus*, *Finti*, *Rou*; filius *Bekeyd*, *Pocud*; filius *Cheke*,

Buine, cum filiis suis; *Celey*, cum filiis suis, *Chema*, *Chemata*. *Chemorog*; frater eius, *Micha* (*Mica*). — Preterea isti sunt currieri: filius *Vosos*, *Chyma* (*Cima*), cum filio suo, *Domus*; filius *Mogd*, *Chemud*; filius *Stephan*, *Paul*; filius *Appa*, *Neurenche*; filius *Arud*, *Calix* (*Caliz*). — Preterea isti sunt piscatores: filius *Bodor*, *Cuche*; filii *Syguer* (*Suguer*), *Buhte* (*Buhteh*), *Botus*; filius *Euuen*, *Sileu* (*Silleu*); filii *Hecu*, *Tenke*, *Hede* (*Hedeh*). — Preterea isti sunt arotres [!]: filius *Gurab*, *Heles*, cum filiis suis, *Cumou*, *Chemen* cum filiis suis et *Sentus*, frater eorum (*Cunou* cum filiis suis *Chemen*, frater eius *Sentus*); filii *Kemus* (*Kamus*), *Feles* cum filio suo *Viga*, frater eius *Keus* cum filiis suis, *Petur* et *Georgius*; filii *Ertueg* (*Ertuueg*) sunt: *Thenki* cum filio suo [*Bes*], fratres sui *Hodus*, *Roncin*; filii *Cenkes*, *Sac*, *Elias* (*Elies*); filii *Symon*, *Sorud*, *Guedeu*; filius *Micse*, *Hotus*. — His dictis transeundum est ad metas. Prima meta terre predii de **Beseneu** <88.> incipit a meridionali plaga ultra aquam, que dicitur **Tulgusfoca**, <89.> et venit per stagnum **Hagymas** (**Hagimas**) <90.> usque ad **Cutus**. <91.> Inde tendit per **Furizuelgi** <92.> versus aquillonem ad viam, que ducit ad villam **Saca**; <93.> ibi est meta. Inde venit per eandem vallem usque ad terminum abbatis de **Batay**. <94.> Et inde ad fossam magnam et incipit commetari cum terra, filiis et cognatis [!] *Bodur*. Inde tendit versus orientem, transeundo **Posuntoua** (**Posontaua**), <95.> usque ad viam, et est ibi meta. Indequae extenditur metis interpositis ad fossam, et ibi sunt due mete. Et ibi incipit habere terminum cum terra ville **Popi**. <96.> Et inde transit per statutis metis [!] usque ad terminum ville **Opus**. <97.> Et inde metis interpositis venit per silvestrem palmitem usque ad **Hindofa**. <98.> Inde ad locum celarii (cellarii) *Dauid* ducis. Et dirigitur inde ad colliculum, qui dicitur **Hagmastuh** (**Hagimastuh**). <99.> Et transit inde ad **Fuentuhout**, <100.> tendendo ad stagnum **Voios**, <101.> ubi fuit pons **Cebeth**. <102.> Et incipit habere terminum cum civilibus **Bachiensibus** (**Bahachiensibus**). <103.> Inde vero extenditur ad **Danubium**; <104.> et quantumcuoque terminus potest de **Danubio** <105.> amplecti, nullo contradicente cedit in ius ecclesie. Inde vero tendit versus occidentem ad **Veyrmur thouua** (**taua**), <106.> quod stagnum tam in aquis, quam in terris seu in arundinetis, quantum in inundancia aque potest extendi, cum ramis suis totaliter est ecclesie. Inde citra **Danubium** <107.> fere ad modum lineae incipit habere metas ultra stagnum, quod dicitur **Euren**. <108.> Et venit usque ad stagnum **Budruc** (**Bodrug**); <109.> et ultra stagnum versus aquillonem, quantum aqua potest extendi et queque infra continentur usque ad **Tulusfocca** (**Tulusfoca**); <110.> nullo contradicente totaliter cedit in ius ecclesie.

24. In villa **Fotud** <111.> hii sunt ioubagiones ecclesie: filius *Ellenus*, *Elleh*, cum filiis, *Mihal*, *Vosud*; filii *Boca*, *Feled*, cum filiis suis *Jacobo* et *Petro*, frater eius, *Mic*, cum filio suo, *Cosma*, et tercius frater eius, *Fita*; filii *Hyzy*, *Mordal*, et frater eius, *Bodus*; filius *Tolloyd*, *Bihor*; filius *Horgid*, *Pasca*, cum filiis suis,

Bed, Pouca, Riba (Ribba); filius *Eiud, Petur*; filius *Thomas, Zegen*, cum filiis suis, *Bodou, Bela, Vus, Zennes* cum filio suo *Vasaard (Vasard)*; filius *Hozug, Halad*; filii *Saul, Thiuan, Juanus (Johannes)*; filii *Mathoy, Miclous (Micolous)* *Donat, Fitcha*; filius *Georgi, Helieh*, cum filiis suis, *Ilies, Hybrahon, Zalas*; filius *Laurencii, Cuke*, cum filiis suis, *Bitka, Bitula*; filius *Micolaus (Micolaus)*, *Pehid*; filius *Guebus, Zorida*, cum filio suo, *Donat*; frater eius, *Hoda*, cum filio suo *Nimed*. — Preterea isti sunt piscatores: filii *Mihal, Emus*, cum filio, *Mache*, frater eius, *Vued*, cum filii(s) suis, *Thica, Thiuan, Keuse, Serdeh*, et tercius frater eius, *Comus*; filius *Mocchi, Choma* cum filio suo [utána: *Bodus*] *Zorida*. — Et de eodem genere morantur super stagnum ***Secues (Segues)***, <112.> quorum nomina hec sunt: filii *Vedelin, Nomuolou (Numuolou)*, cum filiis suis, *Povca, Mathoy*, frater eius *Pous (Pous)*, cum filio suo *Chekine*; filius *Eiureuh, Karache*; Georgius cum filiis suis, *Moncat*, et filii eius *Cet, Zob*, frater eius *Vasaard* cum filio suo *Hota (Hata)*. — Item isti sunt aratores: filius *Morodech (Morodic)*, *Moncat*, cum filiis suis, *Pousa et Vreh*; filii *Dudor, Vrod*, cum filio suo *Zica*; filius *Numma, Rezed*, cum filiis suis, *Thoma, Huseh, Pentuc, Bogliod*; filii *Forcost, Hyrrud, Zeche, Chipeu*; filii *Mogd (Mogdu), Mihal, Petrus*. — Et est in villa illa: *Chatar*, filius *Emrici (Heymirici)*, *Held* vinitor ecclesie. — Preterea hii sunt curriferi: filii *Zeud (Zeund)*, *Micus* cum filiis suis, *Pasca, Thexa (Texe)*, frater eius, *Lucus (Lucus)*; filius *Zulcu, Horrod*, cum filio suo, *Vosca*; filii *Mihal, Zorida*, cum fratribus suis, *Pentuc, Choma*. — Hiis prenomina viris postea tendendum est ad metas. A fluvio, qui vocatur. ***Guergen***, <113.> qui exit de ***Danubio***, <114.> ubi ubi [!] greges adaquantur, ibi sunt due mete. Inde tendit versus australem partem (plagam), metis interpositis, ad viam, que ducit ad castrum ***Talana***. <115.> Inde ad fossam ville, ubi sunt due mete, in altera ilex. Inde per eandem viam cum densitate metarum tendit ad locum, ubi bivium sit in modum crucis; ibi sunt due mete, et iuxta alteram viam, que ducit ad predictum castrum, sunt plurime mete. Inde tendit ad prefatum fluvium ***G[uer]gen*** <116.> usque ad locum, qui vocatur ***Zolocostueh***, <117.> et incipit terminum habere cum terra filii *Joachin (Johain)*. Et tendit per ripam eiusdem fluvii ad locum, qui dicitur ***Banriueh***; <118.> inde ad ***Beseneytu (Beseneui-tu)***; <119.> deinde recto tramine (tramite) extenditur usque ad ***Wuolcanfaya (Wolcanfaya)***. <120.> Et inde venit per campum metis interpositis ad ***Hodut***; <121.> ibi est meta, in qua est pirus. Deinde metis interpositis venit ad metam, in qua sunt IIII [quatu-]or illices. Indeque cum densitate metarum venit ad locum, ubi incipit habere terminum cum silva regis, dirigiturque per colles, et venit usque ad maximam metam Andree regis. Inde per montes ad angularem metam; inde tendit ad divissionem viarum, quarum altera ducit ad predictum castrum, altera ad pontem ***Edenen***; <122.> et iuxta illam, que ducit ad castrum ***Tollona***, <123.> incipit habere terminum cum terra

Feldvarj (Felduara), <124.> inde ad fossam, ubi est meta, in qua est popus [populus]. Inde tendit per eandem viam ad metam, ubi incipit commetari cum villanis **Fotud**. <125.> Cum quibus villanis preter metatas terras communiter ecclesia colit terras. Inde per eandem viam venit ad fossam, et in angulo fosse est meta. Inde ad alium angulum, et ad tercium, et transeundo fossam prenominatam venit ad aliam fossam, ubi est meta, in qua est pirus. Inde tendit per viam ad angularem metam. Inde ad locum, ubi due viee [!] sunt in modum crucis, et est ibi meta. Deinde per fimosam terram metis interpositis venit ad villam, et preter metatas terras in villa **Fotud** <126.> in loco, qui dicitur **Zegge** <127.> et **Zegthelegu (Zegtehlegu)**, <128.> habet ecclesia terram ad C [centum] iugera tam in arundineto, quam in feneto.

25. Vdornici de **Mortus** <129.> hii sunt: filii *Karachun (Carachon)*, *Pota* cum filiis suis, *Thomud* et filii eius *Guz*, *Beke*, et frater *Thomud*, *Bene (Tomud, Beneh)*, cum filio *Texe* et fratribus eius *Bed*, *Micou*, *Pota*, *Motou*; *Eleus (Elus)*, cum cum [!] filio suo *Elud* (filiis suis *Eld*); *Paul* cum filio suo *Mathoy*; *Paulus* cum filiis; *Varsa* cum filiis, *Vnoca*, *Stephan*; frater eius *Varou*; filii *Obud*, *Thomas* cum filiis suis *Peneze*, *Euci*, *Gud*, *Leke* frater eius cum filio *Petro*; filius *Vgrun (Petrus)*; filii *Vgron*, *Inod* cum filiis suis *Reche (Rece)*, *Forcos*; frater eius, *Meteu (Meceu)* cum filiis suis; filius *Samson (Samsou)*, *Bochochi (Bocochi)* cum filiis suis *Theke*, *Bolosoy (Bolosey)*, *Marcel*; frater eius, *Tenc (Tencu)* cum filiis suis *Mocud*, *Venes (Venehs)*; filii *Vosod*, *Bense* cum filiis suis *Hoda*, *Erzeu (Errizeu)*, *Mathoy*, *Chymothey (Chemothoy)*; frater eius, *Petur* cum filiis suis *Segue*, *Cucheh*, *Jacobus*, *Pouca*; tercius frater eius, *Doche*; filius *Elie*, *Egyig (Egig)* cum filio suo *Boca*; filius *Forcos*, *Meduel (Forcas, Medueh)* et filius eius *Mogus*; filius *Morodech (Morodic)*, *Chymoz*; filius *Vltos*, *Hont* cum filio suo *Texe*; filius *Chipeu*, *Lompus*; filii *Orda*, *Petrus* cum filio suo *Medeh*; frater eius, *Moglou*; filius *Venciuuh*, *Lampu*; filius *Suda*, *Zacharias*; *Zacharias* cum filiis suis *Quereu*, *Huus*; filius *Rost*, *Maradic*; filius *Salamon*, *Petur* cum filiis suis *Pous*, *Nesu*; filius *Nemthe (Nemteh)*, *Pasca*, *Wolter (Wolterh)*; filius *Solud*, *Souzou*; filius *Elid*, *Exe*; filius *Eguid*, *Qesereu (Qeseru)*; filii *Thetemeu (Tetehmeh)*, *Monios Colondus*; filius (filii) *Laurentii*, *Sumou* cum filiis suis *Demeh*, *Qujsid*; frater eius *Jaxa*; filii *Fiteh*, *Quelemen*, *Quereh*, *Keus*; filius *Maurici*, *Buhteh*; filius *Thedeh (Tecleh)*, *Zenteh*; *Beneh*, filius *Beneh*. — Et hii colunt terram communiter cum villanis **Bychachi (Bicaci)**, <130.> et sunt equaliter participes tam in arvis, quam in silvis seu in arundinetis.

26. Preterea ecclesia habet terram in villa **Fedeh** <131.> ad IIII [quatu-]or aratra et silvam, metis nullo contradicente circumseptam.

27. In territorio **Simigiensis** <132.> castri ultra **Jouta** <133.> in villa **Sagh** <134.> hii sunt, qui sales ecclesie solvunt (persolvunt): filii *Ysyph (Isip)*, *Petus* cum

filiis suis *Hotcud*, *Guze*; frater eius, *Nicus* cum filiis suis *Nenche*, *Pica*, *Cosma*; et frater eius tercius, *Chenke* cum filio suo *Paulo* (*Paul*); et quartus frater eius, *Cheke* cum filiis suis *Accentus* (*Acentus*), *Redenptus*, *Cuneh*; filii *Obus*, *Guebus* cum fratribus suis *Andrea*, *Nogud* (*Nogiud*); filius *Petri*, *Johannes*.

28. In villa **Igol** <135.> hii sunt servi: filius *Wendech*, *Petur* cum filiis suis *Chyma*, *Cheke*; filii *Legud*, *Gaba*, *Somod*; filii *Hogut* (*Hogiud*), *Poud*, *Chedeh*, *Chendur*.

29. In villa **Fuzegy** <136.> hii sunt joubagiones: filii *Opus*, *Chepes*, *Chedeh*, *Paul*, *Adrian*; filius *Arod*, *Paulus* cum filio suo *Dosnuch* (*Dosnoc*); filius *Thome*, *Thopus* cum filiis suis *Dersi*, *Djrej*; filius *Veti* (*Vehti*) sacerdotis, *Forcos* cum filio suo *Vagiad*; filii *Nulod*, *Vnoca* (*Hunoca*) cum filiis suis *Queueric* (*Keueric*), *Videh*, et fratres sui, *Pentuc*, *Thompa*, *Soncud* (et *Tompa*, *Soncund*); filii *Pentuc*, *Mica*, *Vteh*, *Vseh*; filius *Nuhu*, *Petur*. — Preterea hii sunt vdornicij: filii *Mihal*, *Cebch* et frater eius *Hycha*; filii *Gueud*, *Ono*, *Bencheu*, *Huus* (*Behceu*, *Huuus*); frater eius, *Thiba* (*Quiba*); filius *Vid*, *Thomas*; filius *Tengurd*, *Buhte* cum filio suo *Gallo*; filii *Beneh*, *Saul*, cum filio suo *Cama*, frater eius, *Stephan* cum filio suo; filius *Gudus* (*Cudus*), *Chenkez* cum filio suo *Kerus*; filii *Halald* (*Halalud*), *Orda* cum filio suo *Zicus*, et fratres eius, *Vrbanus* et *Obus*; filius *Ruuo*, *Sobolch*; filius *Seleh*, *Zolcad*; filius *Simon*, *Zelcheh* (*Zelceh*) cum filio suo *Zegen*; filius *Bod*, *Sopa* cum filio suo *Bessu*; filii *Vltos*, *Messu* cum filio suo *Johanne*, et frater eius *Mod*; filii *Wros*, *Tholtus* cum filio suo *Vaasard*, cum fratre suo *Calud*; filius *Michodeus* (filii *Micodeus*), *Bedes*; filius *Semes*, *Kereu*; filii *Sebeh*, *Cesu*, *Kerus*. — Preterea isti sunt vinitores: filius *Suda*, *Bozuc* cum filio suo *Bencheh* (*Bunceh*); filii *Boda*, *Semd*, *Georgius*. — Preterea isti sunt exequiales: filius *Albeus*, *Egid* cum filiis suis *Thaba*, *Baga*, frater eius *Stephan*; filii *Elia*, *Forcos* et *Moc*; filius *Hymonus*, *Pettu*; filii *Zacharie*, *Fileh*, *Seleh*, *Onda*, *Paul*, *Sentus*; filius *Chekeu*, *Demeu* cum filio suo *Beneduc* (*Benehduc*); filii *Sykuis* (*Sikis*) *Tymoteu*, *Tompa*; et serviunt anuatim tunella vini, uno bove, C[entum] panibus. — Preterea isti sunt agricolae [!], videlicet: *Culessed* cum filio suo *Symou* (*Simoun*); filius *Vida*, *Huid*. — Preterea hii sunt pulsatores: filius *Nirteu*, *Retey* (*Retehi*); filius *Chemos*, *Chikuid* (*Cikuid*).

30. In villa **Supoc** <137.> hii sunt vdornicij: filius *Kelemen*, *Micola*, *Zethe* (*Zeteh*); filius *Vros*, *Mathias*; filii *Cusit*, *Elemers* cum filio suo *Pentuc*, frater eius *Chebe* (*Cebch*); filius *Ketciou*, *Feneres*; filius *Beke*, *Albeus* cum filio suo *Somorou*; filii *Finta*, *Thob*, *Beneduc*; filius *Zegen*, *Thomas* cum filiis suis *Johanne*, *Joan*, frater eius *Egydius* cum filio suo *Erdeus*; filii *Apollinari*, *Sebastian* cum filio suo *Zorida*, fratre suo *Hontus*; filius *Bercha* (*Berke*), *Eunus* cum filio suo *Hoda*; filii *Emirici* (*Ehimirici*), *Reze*, *Vosod* (*Vossod*) cum filio suo *Kerus* (*Keres*), frater eorum *Nuhu*, filius *Heud* (*Ehud*), *Cheke*; filius *Boyad*, *Thexa*; filii *Pete*, *Nemel* (*Peteh*, *Nemelh*) cum filiis suis *Paul*, *Cut*, frater eius

Vossos (Vosos) cum filio suo *Beneh (Behneh)*, *Monac* cum filio; filii *Vasaard (Vasard)*, *Somciu, Aratas*; filius *Laurentii, Zemdij* cum filiis suis *Forcos, Medue (Medueh)*; filius *Thidia* cum filio suo *Kerus*.

31. Preterea in villa **Boclar** <138.> isti sunt vdornici: filii *Georgii, Cheke, Paulus, Mortuus (Mortunus), Suke (Sucke)*; filius *Johannis, Matias*; filius *Litar (Liter)*; *Feud* cum filiis suis *Sathat, Vosod (Satat, Vosud)*.

32. In villa **Gamas** <139.> hii sunt ioubagiones, qui venerunt de villa **Dob** <140.> de genere *Augustun*: *Endereh*, filius *Gregorii*; *Micus* cum filio suo *Magno*; filii *Michodemus (Micodemus), Laurencius, Euruh*; filius *Micola, Bugus* cum filio suo *Guze*; filii *Matey, Martinus* cum filio suo *Bas*, frater eius *Joanchi (Hioanci)* cum filio suo *Gyl (Gil)* filius *Fabiani, Thadeus* cum filii(s) suis *Johanne, Nuhu*; filius (filii) *Sebastiani, Ananias* cum filiis suis *Ibrhaen (Hibrahen) Andrea*, fratre eius *Ipolto* (eius *Ipolt*); filius (filii) alterius *Ipoult (Ipolt)*, *Tdias* cum filiis suis *Herhud, Symone*; filius *Symien (Simian)*, *Paulus* cum filiis suis *Budur (Bodur)* et frater [!] eius, filius filius [!] *Cuchen, Cosma* cum filiis suis *Jacobo, Mochi*; filius *Marci, Modoros*. Hii prenominati sunt equites. — Et filius *Thobie* sacerdotis, qui venit de **Bychachi (Biccaci)** <141.> udornicis, *Juba* nomine, cum filiis suis *Paulo* [utána: et alio filio; filii *Bod, Beneduc*], *Both* et *Benedicto*, sunt vdornicij. Hii sunt etiam de alia generacione (alio genere) vdornicorum: filius *Bolsou, Micola* cum filiis suis *Tubus, Dolus, Thimoteo*. Preterea etiam isti sunt de alio genere vdornicorum [utána nepotes]: *Beke*, filius *Gentus, Dionisyus*, filius *Horogus (Harogus)*, *Petur* cum filiis suis *Opus, Ombreus*; frater eius, *Kuine (Kineh)* et filius eius *Kylien*; et ceteri fratres sui, *Bondu, Dedus, Zegen*; filius *Pethe, Andreas*; filii *Hodus, Kelemen (Kelehmen)* cum filio *Ayanduc (Hayanduc)* et fratre suo *Vido*; filius *Reze, Biuis* et *Stepanus* (filius *Buius, Stefanus*), Preterea etiam isti sunt vdornici in villa eadem **Gomas** <142.> comorantes, quorum nomina sunt hec: *Bodomer* (filii *Bodmer*); *Keres* cum filiis suis *Forcasio (Farcasio), Thec (Tek)*; frater eius, *Mochou (Mocou)* cum filiis suis *Mathian (Matian), Reppes, Mada*; et frater eius cum filio *File*; quartus frater eius *Mortunus*; filius *Bodoy (Buduoy)*, *Moyna* cum filiis suis *Figuth, Pet (Figud, Petur), Eceh*; filius *Fornos; Marc (Marcu)*, et fratres sui; filius *Eld, Bota* cum filio suo *Deme (Dehmeh)*; filii *Micolaus, Ceke, Buhte* et fratres eius; filius *Stephan, Behneh* cum filiis suis *Bolosoy, Pota*; filius *Bedechy (Bedehci), Oboy*; filius *Elseh, Mochou (Erseh, Mocou)* cum filio suo *Cygolou*; filius *Feles, Chydur*; filii *Wtod (Vtod), Huranus, Moncha (Monca)*; filius *Mortun (Mortin), Vitalis* cum filiis *Leg, Wilmos (Legu, Vilmos)*; filius *Vzos, Chot (Cot)*. — Preterea in eadem **Gomas** <143.> isti sunt artifices ecclesie: filius *Mous, Petch (Pecu)* cum filio suo *Zeme*; filii *Bosar, Micola* cum filio suo *Nuhu*, et frater eius *Morodech (Morodig)*, cum filiis suis, *Kochou (Quodcou)* cum fratribus suis; filius *Micus, Michoulous (Micoulous)*; filius *Sombot (Zombot), Vnoca*; filii *Monos, Ananian (Anian)* cum filio suo

Anta, et fratres (frater) eius, *Ananias* et *Ontus*. — Insuper in eadem villa **Gomas** (144.) isti sunt pelliarii ecclesie: *Michileu* (*Micileu*) cum filio suo *Nuhu*. — Preterea in eadem prefata villa isti sunt agricolae: filii *Bulchou*, *Keched* (*Bolchou*, *Keced*) cum filio suo *Thexa* et filius eius *Beche*; filius *Chenkes* (filii *Cenkes*), *Pentuc* et fratres sui, *Theke* (*Ceke*), *Boda*, *Chet* (*Cet*); filius *Cassad*, *Quina* cum filiis, et frater eius *Harmas*; filius *Monchachij*, *Tompa* (*Moncaci*, *Tompa*); filius *Zobas*, *Zehee* (*Zehe*); filius *Stephan*, *Samson*; filius *Albert* (*Alberd*), *Hozuga* (*Hozoga*) cum filio suo *Bench* (*Benci*), filius *Kesseh*, *Pentuc* cum filiis *Petro* et *Marcello*; frater eius, *Chomos* cum filio suo *Mochy* (*Moci*); tercius frater eius, *Semchi* cum filiis suis *Thoma*, *Chekeu* (*Toma*, *Cekeu*) et ceteris fratribus, *Mortunus*, *Matoy*; filii *Elee*, *Vsud* (*Elhe*, *Vssud*) cum filiis suis, *Mecheu* (*Meceu*) et fratres sui, *Betci*, filius *Mecheu* (*Meceu*); filii filii [!] *Suge*, *Cheke*, *Symon*, frater *Wsud* cum filiis suis *Salomo* et *Bolchou*. — Eciam isti sunt vinitores in eadem sepedicta villa **Gomas**: (145.) filius *Elus*, *Karachyn* (*Helus*, *Karachon*) cum filiis suis *Hogiud* et *Domas*; filius *Guebe* (*Gueba*), *Morodech* (*Morodic*). — Preterea in eadem villa sunt isti cubicularii: filius *Holmus* (*Hormus*), *Petur* cum filio suo *Hombus*; filius [!] *Fezed*, *Endreh* (*Endereh*). — Et *Soma*, filius *Bestur* (*Bester*), pulsator ecclesie est cum filio suo *Paulo*. — Hiis connumeratis tendendum est iam ad metas. Itaque prima meta terre prefati predii egreditur de lacu, quod vulgo dicitur **Bolotun** (**Bolotin**), (146.) tendendo usque ad basillicam Beati Clementis; inde per vallem dirigitur versus orientem usque ad silvam nomine **Bethcu** (**Betcu**), (147.) que est ecclesie. Deinde circuit eandem silvam et vergit versus australem plagam ad montem, qui dicitur **Zaarhegy** (**Zaharegi**), (148.) et ibi sunt mete (facit metas) cum IIII- [quatu-]or villis. Inde per eundem montem tendit versus occidentalem plagam ad viam, que dicitur **Hodyth**. (149.) Inde per eandem viam avenit ad predictam villam **Gomas** (**Gamas**). (150.) Deinde [utána: iterum) revertitur ab occidentali parte ad prefatum **Bolotin**. (151.)

33. In villa **Theluky** (**Tehluki**) (152.) sunt isti vinitores ecclesie: filii *Jed*, *Elh* cum filio suo *Fileh*, frater eius *Niuzou* (*Nuhzou*) cum filiis suis *Pet*, *Boda*; filii *Kerus*, *Gunuzd* (*Keres*, *Gunuzt*) cum filio suo *Mathia*, frater eius *Eurizeu* (*Eurizeu*) cum filio suo *Michou*; filius *Joan*, *Chomoslou* (*Chomozlau*) cum filio suo *Henche*; filius *Mochi*, *Fochas* (*Moci*, *Fotas*); filius *Miltou*, *Georgius* cum filiis suis *Nemellj*, *Guze*, *Mihal*; filius *Beke*, *Forcos* cum filio *Fenerus* (*Forcas* cum filio suo *Feneres*); filius *Mochou* (*Mocou*), *Mihal*.

34. In villa **Zamthou** (**Zamtou**) (153.) isti sunt ioubagiones ecclesie: filii *Bene*, *Borid* cum filiis suis *Michele* (*Michaele*), *Prid*, *Georgio*, fratres sui *Johannes*, *Joanca* (*Johanca*); filii *Thomas*, *Thogodou* (*Tomas*, *Togodou*), *Benseh*. — Vndornicij [!] sunt isti: filii *Edse*, *Vus* cum filiis suis *Zenteu*, *Bense* (*Bennesses*), frater eius *Vued*; filius *Bicca*, *Vnud* [!] (*Vuud*); filii *Karachun*, *Therteuh* (*Karachen*, *Terteuh*), *Succa*, *Ikeh*; filii *Micsee* (*Micussa*), *Monchi*,

Micchyker (Miciker); filii *Forcos, Viter, Buhtus, Othoc, Thyze*; filius *Suma, Iseph (Isip)* cum filiis suis *Bolsou, Bocca (Bulsou, Bacca)*; filii *Zekezeu (Zekeseu)*, *Petur* cum filiis suis *Theodor, Karusun, Mech (Tiodor, Karachon, Meccu)*, *Irrige*, et fratres sui *Laurentius, Tarsa, Tyza (Tize)*; filius *Nuuhu, Bene (Nuhu, Beneh)* cum filiis suis *Huic (Hvic)*, *Herruig, Kalazy*; filii *Guzey, Modoros, Vnoca, Pentuch*; filii *Meegeu, Karasun (Karachen)* cum filio suo *Michaele, Senke*; *Moygy (Micahеле, Fenkeh, Moyzi)* filius, *Varau (Varou)*, cum filio suo *Juben*; frater eius, *Ruchtu* cum filiis suis *Buhtus, Anian*; tercius frater eius, *Kerus (Keres)*; filius *Sornuc (Sornoc)*, *Simjrek* cum filiis suis *Hodus, Feke (Hodos, Fenke)*; filii *Johannis* [utána: *Vid* cum filiis suis] cum filiis suis *Vid, Laurentio, Thompa, Zeuleus, Reke, Toppa*; filii *Belch, Chima* cum filio suo *Cosma*, et fratres sui *Vosca, Heteh*; filii *Arud, Zele (Zeleh)* cum filio suo *Bob, Zem*, et fratre *Gaba*; filius *Bizotlon, Kylvien*; filii *Chemeh (Cemeh)*, *Zongud* cum filio suo *Varou*, et fratre *Molvd* cum filio suo *Vaasar*; filius *Hyci, Rost* cum filiis suis *Sekuid (Sekid)* et fratribus suis; filius *Culessed, Boda (Boza)*; filius *Sebastiani, Buncheu (Bunceu)*, et frater eius; filius *Keyci, Buhtus*; filius *Kersen, Christien*; filius *Johannis, Michal (Mihal)*.

35. In villa **Thurkh (Turk)** <154.> isti sunt joubagiones ecclesie: filii *Symien, Joan* cum filio suo *Vus*, et frater eius *Ibrachin* cum filio suo *Joachyn*, et tercius *Johannes*; *Vendug (Wendeg)* cum filiis suis, *Micolaus (Miclous)*, *Matias*; filius *Agard, Vruus* cum filiis suis *Vrbano, Ambrosio (Vrbanus, Ambrosius)*; filii *Secud (Scechund)*, *Fita, Resch (Rescu)*; filius *Buiad, Vuotos (Wotos)* cum filio suo *Mogd*; filius *Gyune, Barnabas, Albeus*; filius *Culesed, Georgius* cum filiis suis *Latamas, Sentus (Scentis)*; filius *Mihal (Michal)*, *Karasun*; filius *Suma, Beche (Bece)* cum filio suo *Laurentio*; filius *Wuosos, Michy (Wosos, Mici)*, cum filiis suis *Vuid (Wid)*, *Wasard*; filius *Neugrad, Illie*, cum filio suo *Varous*; filius *Sombod, Vosud*; filius *Medue (Meduue)*, *Micula* cum filio suo *Maca*; filii *Merch, Charna, Michou (Mercu, Charma, Micou)*; filius *Euzen, Salca*; filius *Irig, Morodech (Morodic)*. — Isti vero sunt vdornici: filii *Thopos (Tupos)*, *Thomas* cum filio suo *Gregorio*; filii *Strab, Karasun, Cysveth* (cum filio suo *Chuswet*); frater eius, *Mochy (Moci)* cum filio *Kyrecy (Kyreu)*; tercius frater eius, *Keled* cum filiis suis *Cheke (Ceque)*, *Sumos*; filii *Emricy, Fenche (Hemerici, Feuce)* cum filio suo *Cegu*, frater eius, *Petrus* cum filiis suis *Mica, Cheke (Ceque)*; filii *Curt (Churt)*, *Latamas* cum filio suo *Fara*, frater eius *Kyrus (Kyris)* cum filiis suis *Keue (Quewe)*, *Certu*, tercius *Boca, Bondug (Boudug)*; filius *Matou, Mogd*; filius *Tupoz, Codou* cum filiis suis *Quene, Vide, Leguine, Coda (Choda)* cum filio suo *Tiuan (Tiwan)*; filius *Cheke (Ceque)*, *Deus* cum filio suo *Pet*; filii *Georgii, Latou* cum filio suo *Nege* et fratre suo *Kese*; filii *Zebe, Joulekun (Jouleguin)*; filius *Sombot, Pousa*. — Isti sunt artifices ecclesie: filii *Zuke (Zuque)*, *Marcel* et fratres sui. — Preterea isti sunt fabrii ecclesie: filii *Welprit, Mociqu* cum filio *Egydio* et fratribus suis, *Stephano*

et *Boxa (Bocsa)* cum filiis suis, *Vnca (Vnuca)* et fratres eius. — Isti sunt vinitores ecclesie: filii *Vros, Quinus (Qiunjs)* et frater eius *Quina* cum filio suo *Kazmerio (Cazmer)*; filius *Vzd, Cheke (Ceque)* cum filiis suis *Thoma, Kuze (Guze)*; filius *Ompud* cum filio suo *Wis*; filii *Sonc (Souc), Bot* cum filiis suis *Tupa, Buca (Buque), Buze* et frater eius *Bos*; filius *Vonta, Bech (Becu)*; filius *Nuch (Nuchu), Cris* cum filio suo *Mareus*; [!] filius *Endus, Wis*; filius *Tercie, Warou* cum filio suo *Mogus* cum filiis suis *Marcu, Cucus*. — Insuper etiam isti sunt agricolae: filii *Micus, Bota (Bata)* et *Stephanus* cum filiis suis *Vossa (Wosa), Scimis, Setit, Syque*.

(19) In prenominata villa **Cheuz (Cheuz)** <155.> hii sunt servi: *Matias* cum filio suo; filius *Sykie (Sike), Thexe (Texe), Vasard*; filius *Moniac, Johannes*; filius *Biba, Cosma, Mihal*; filius *Marcu, Benenduc (Beneduc)*.

36. In villa **Zeuleus**, <156.> que cedit nullo contradicente cum omnibus officiariis et et [!] appendiciis ecclesie Beati Nicholai de **Horozcueh**, <157.> isti enim sunt servi ecclesie, qui nominantur tali modo: *Chetur (Cheter), Heleh*, [!] *Coza* cum filio suo *Johanne* et *Johanca (Joanca), Ceke* cum filiis suis. — Isti sunt ebdomadarii: *Boza* cum filiis suis *Paulo* et fratre eius *Michi, Zulehu, Boche, Vehseh* cum filiis suis, *Petheh (Pehteh)* cum fratribus suis. — Terram vero habet ad usum unius aratri.

37. Preterea inter cetera donationum insignia concessit rex Andreas felicis memorie ecclesie Beati Aniani predium, quod vocatur **Lusta** <158.> cum suis appendicis. [!] Sed ne futurorum oblivio disposita dissiparet, hiis metis traditum predium confirmare decrevit. Est [utána: (lacus, vulgo **Bolatin** nuncupatus)] **Bolotyn**, <159.> de quo egreditur fluvius, qui vocatur **Foc**; <160.> et ab egressu totus est ecclesie. Tendit autem ad meridiem et venit ad villam **Lustah**, <161.> circuitque insulam, que tota est prefate ecclesie, facitque loca molendinis apta. Iuxta fluvium parte orientali penes villam est meta regis A[ndree], in qua est lapis; deinde per viam tendit ad orientalem plagam ad montem regis A[ndree]. Post hec tendit versus septemtrionem tribus metis terre et venit ad petram, que fixa est iuxta **Bolotyn**. <162.> Inde iterum tendit ad aliam petram, que fixa est iuxta iter vetus, quod ducit ad **Albam**. <163.> Deinde vero tendit ad plagam meridionalem duabus metis, et venit ad lapidem. Et ex hoc iterum venit ad occidentalem plagam (partem), et ibi est iuxta (iusta) fluvium lapis erectus in titulum. Queque autem hiis metis terminantur, sive piscinee [!] seu pratra (prata), nullo contradicente prefate sunt ecclesie concessa.

(34)² Deinde etiam ecclesie [!] Sancti A[niani] villa, que **Turch (Turc)** <164.> vocitatur, que talibus metis affirmatur: ad basillicam Sancti Petri iuxta **Bolotyn** <165.> a parte occidentali est meta de terra. Inde tendit ad

² A (34)-es számban elírást feltételezhetünk, mivel az itt, a 37. birtok után visszatérően bemutatott *Turch (Turc)* birtok említése korábban 35.-ként szerepelt.

meridiem per viam, que ducit ad **Turch (Turc)**, <166.> et ibi est meta, que vocatur fossa limi. Deinde per eandem viam tendit ad occidentem, et venit ad rivulum, et ibi est meta, post hec ad metam, que dicitur petra, dehinc ad stagnum **Somardy (Somardi)**; <167.> et per mediam piscinam **Somardy (Somard)** <168.> iterum venit ad **Bolotyn** <169.> in locum, qui dicitur **Ituuh**. <170.> Quecunque hiis metis concluduntur, sive prata sive insulee seu piscine, nullo contradicente ecclesie condita sunt.

(33)³ Preterea prebuit etiam villam, que **Samthou (Santo)** <171.> dicitur, et hiis firmavit metis. Est locus, qui dicitur **Choczorma (Cogzorma)**, <172.> et ibi est meta regis A[nndree]; deinde ad meridiem venit ad iter quatuor metis. Post hec venit ad magnam viam, que dicitur **Hoduth (Hodut)**, <173.> et ibi est meta; et per eandem viam tendit ad occidentem, terminans terram ecclesie et terram **Somard (Zamad)**, <174.> venit fere per miliare unum et fit in dumo meta. Deinde venit ad rivulum, qui vocatur **Queurus (Keurus)**. <175.> In loco autem, qui dicitur **Keurustuuh**, <176.> est meta sub fraxino. Est autem insula ad eandem villam pertinens, que dicitur **Fugoud**; <177.> tota est ecclesie. Quecunque autem hii [!] metis [!] affirmantur, sive prata sive silve seu fructeta, nullo contradicente sunt ecclesie Beati Aniani in perpetuum collata.

Datum per manus magistri Thome, aule regie cancellarii et **Vesprimiensis** <178.> prepositi, ab incarnatione Domini anno MoCCoXIo venerabili Johanne **Strigoniensi** <179.> archiepiscopo, reverendo Bertoldo **Colocensi** <180.> archielecto et bano existentibus, Calano **Quinqueecclesiensem**, <181.> Bolezlao **Waciensem**, <182.> Chathapano **Agriensem**, <183.> Symone **Varadiensem**, <184.> Desiderio **Chenadiensem**, <185.> Villiamo **Transsiluanam**, <186.> Gotardo **Zagrabiensem**, <187.> Petra **Geuriensem**, <188.> Roberto **Vesprimiensem** <189.> ecclesias feliciter gubernantibus; Poth palatino et **Musuniensi** <190.> comite, Michaele woyuoda existentibus; Petro **Bachiensem**, <191.> Julia **Budrigensem**, <192.> Bancone **Bychoriensem** <193.> et curiali comite regine, Marcello **Kyeiensem** <194.> et curiali comite, Nicolao **Posoniensem** <195.> comitatus tenentibus, regni nostri anno [septimo. Ut] hec a nobis facta confirmatio salva semper et inconcussa permaneat, sigilli nostri municione roboratam in pertuum (! perpetuum), ratam ac firmam in custodia ecclesie Beati Anianj fore constituimus.

³ A (33)-as számban elírást feltételezhetünk, mivel az itt, a 37. birtok után visszatérően bemutatott *Samthou (Santo)* birtok említése korábban 34.-ként szerepelt.

2. A Tihanyi összeírás magyar fordítása

A fordítást SZENTGYÖRGYI RUDOLF kéziratként közzétett munkájából idézem (2009a).

A Szentháromság és osztatlan egység nevében. András, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodomeria örökös királya. Jóllehet tartozunk királyi jóindulatunk figyelmét minden, országunk egész területén szélteben-hosszában megtalálható, az istentisztelet számára fenntartott helyre irányítani, mégis kötelességünknek érezzük, hogy megkülönböztetett odaadással tekintsünk azokra a helyekre, melyekről tudjuk, hogy elődeink alapították, valamint hogy alapítóik jámbor kegyelettel eltemetett teste ott pihen, s amelyeket a királyi kegy kedvezése bizonyos előjogokkal ruházott fel. Mindezt fontolóra véve üdvösen emlékezünk meg arról, hogy a Szent Ányos tiszteletére elődünk, András király által — kinek emlékezetét megújítani kívánjuk — *Thichon* hegyén alapított monostor számára, ahol az alapító jámbor kegyelettel eltemetett teste is nyugszik, és amely jólétének jelentős növekedését elősegíteni szándékozunk, az eltelt hosszú idő okozta változások miatt a fényes emlékezetű András király kiváltságlevelének megújításáról *Vros*-nak, ugyanezen hely egykori apátjának állhatatos kérésére gondoskodjunk.

Ezenfelül pedig ugyanezen monostor népeinek, a jobbágyoknak, az udvarnokoknak és minden szolgálónépnek a szabadságát, a köteles és szokásos szolgálatait, valamint neveit szeretett és hűséges főméltóságaink, tudniillik *T(amás)*, a királyi udvar kancellárja és *P(oth)* nádorispán a káptalantól, a jobbágyoktól, a szomszédos nemesektől, és sok más személytől gondos szorgalommal rendre kikérdezték. Ezeket a megtudakolt és a valóságnak minden tekintetben megfelelőnek bizonyult dolgokat jelen kiváltságlevelünkbe igen figyelmesen belefoglaltuk.

1. Mindaz pedig, amit saját és felesége, fiai és leányai, továbbá minden élő és elhunyt hozzátartozója lelki üdvéért a Szűz Mária [és] Szent Ányos püspök és hitvalló tiszteletére szentelt, a nép nyelvén *Tychon*-nak nevezett, a *Bolotin* fölé magasodó helyen épült egyháznak adományozott, miként ezt a jelen oklevél sorra veszi, úgymint a megművelt és parlagon fekvő földeket, a szőlőket, a mezei gazdaságokat, a szolgákat és szolgálókat, a lovakat, ökröket, juhokat és disznókat, a méheket és ezek gondozóit, az említett egyház szolgálatának méltó ellátásához szükséges felszereléseket. Átadta ugyanis a fent említett dicső király a nevezett helyet ott, azon a szigeten, ahol az egyház alapított, kijelölve annak határait, melyeket az alábbiakban jegyzünk fel. Körös-körül a tó van, továbbá egy sánc, ezt még a régiek alakították ki, és építették saját kezük munkájával. Mindaz pedig, amit ezek közrefognak: a halászóhelyek és a nádasok ide tartoznak. Ugyanezen a taven van egy *Petra* nevű hely, mely a többihez hason-

lóan ide tartozik. Tudja meg azt is mindenki, hogy mindaz, ami ezen a szigeten található: a cserjések, a kaszáló, a szőlők és minden ide tartozik. A királyi rétek pedig, melyek a szigeten, a legközelebb fekvő falu mellett terülnek el, szintén ehhez az egyházhoz tartoznak. Egy rév is van ugyanezen a tapon, mely hasonlóképpen ide tartozik.

A fent említett király által üdvösen monostora népeinek védelmére rendelt udvarbírók azon utódainak a nevei, akik ugyanezen a szigeten élnek, a következők: *Posua (Pasua)*, *Zombot* fia, és az ő fia, *Albeus*; továbbá *Zalas*, *Werusset* fia; *Lukeu*, *Zecheu* fia; és *Stephan*, *Sándor* udvarbíró fia. A többi jobbágy pedig a következő: *Mortunus*, *Syquid* fia; *Mihal*, *Reze* pap fia; *Tádé* fiai, *Magnus* és *Salbeu*; annak testvére *Máté*, valamint az ő fia, *Neuualch*; *Motus* fiai, *Pousa* és *Petra*; *Illés* pap fia, *Márton (Martunus)*; *Op* pap fiai, *Joan* és *Márk*. Ők az egyház lovas jobbágysai, akik szolgálatot teljesítenek.

A kézművesek ezek: *Buhte* fia, *Bogar*; *Boda* fia, *Mihal*, továbbá testvére, *Márton*, és fia, *Widu*; *Pál*, *János* fia; *Emticius* apjával, anyjával, nővérével és fivérével; *Kysideh*, és fia, *Pál*; *Kereu*, *Thorsol* fia. A kovácsok ezek: *Stephan*, *Kynus* fia, és fiai, *Buche (Bunche)* és *Siquid (Sikit)*; *Pettesse* fia, *Methe*, és fiai, *Cheb* és *Wus*. A vargák ezek: *Joan*, *Scesun* fia, és fiai, *Miklós* és *Gergely (György)*; *Potcan* fia, *Zelsa*; *Bod* fia, *Adamas* és unokái; *Chimos* fiai: *Simoud (Simoun)*, *Beyd*, *Lörinc*; *Chet* fia, *Marcu*. Ezek a szakácsok: *Muchou* fiai, *Huldus*, és az ő fiai, *Cedhe* és *Ouson*, valamint testvére *Numud*, és az ő fiai, *Warou* és *Peti*; *Soruld* fiai, *Wagia* és testvére; *Wasard* fiai, *Megzeg* és *Endus*; *Fele* fia, *Jordan*, és annak fiai, *Mihály* és *Buhtus*; *Sata* fia, *Matey (Matoy)*; *Zephal* fiai, *Mortun* és *Mortunus*; *Márk* fia, *Latomas*. Ezek a szücsök: *Bort* fia, *Zorida*; *Kesereu* fia, *Kerus*, és fia, *Mocsa*; *Fulbert* fia, *Moraz*; *Pet* fia, *Pousa*; *Lucus* fia, *Fulcus*; és egy *Szolga* nevű szücs, aki (urának) lelki üdvéért lett felajánlva. Ezek az udvarnokok: *Tamás* fia, *Wardau*, és fiai, *Péter* és *Jakab*; *János* fiai, *Chendur*, *Gengur*, *Gerus*, és fia *Modorod*; *Marcellus* fiai, *Chemeh* és *Chala*; *Cusit* fia, *Fornos*; *Zombot* fiai, *Mich*, és fia, *Bocha*, valamint testvére, *Arud*, és az ő fia, *Tencus (Teucus)*; *Mocsa* fia, *Syquid*, és fia, *Comou*; *Satad* fia, *Culesed*, valamint fiai: *Ws*, *Peter (Petur)*, *Cusit*, *Zuiteu*. Ezek a pékek: *Péter* fia, *Stephan*, és fia, *Pál*; *Moncha* fia, *Moglau*, valamint fiai, *Forcos* és *Forcot*; *Moncha* fia, *Hoiud*, és fiai, *Bolosoy* és *Forcos*; *Péter* fia, *Pál*, valamint fiai: *Teke*, *Sentus*, *Bene*, és az ő fia, *Nuhu*; *Zekeu (Zeukeu)* fia, *Ws*; *Emse* fia, *Sentus*; *Chidur*; *Wida* fia, *Mog*; *Borid* fiai: *Zot*, *Bota*, *Forcos (Forcas)*, valamint fia, *Micu*, és annak testvére, *Cusit*; *Pet* fia, *Illaba*, és fia *Jakab*; *Feud* fia, *Mihud*. Ezek a halászok: *Regusse* fia, *Juke*; *Bonchi (Bonci)* fia, *Dom*. Ezek a szőlőművesek: *Hysou* fiai: *Feguueres*, és fia, *Wche (Wuche)*, valamint testvére *Foci*; *György* fiai: *Jakab*, *Miklós*, *Feuche*, *Mocicud*, és az ő fiai, *Monciud* és *Texe*. Ezek a harangozók: egy szolgáló fiai: *Nen*, *Jouta*, *Zeme*; *Beid*, és fia *Pococj*; *Etey* fiai, *Pauca* és *Theke*; *Kenah (Keueh)*, és fiai, *Stephan* és *Cegue*. Ezek azok,

akik összegyűjtik a klerikusokat: *Babun* fia, és annak fia, *Piscut*. Ezek a földművesek: *Mohal* fia, *András*, és fia *Buxi*; továbbá *Michileu*, és fia, *Bote*; *Gerete* fia, *Radista*, valamint fia, *Gergely*, *Wosud*, *Sombot* fia; *Nuhu* fia, *Adrian*, és az ő fia, *Boda*. Ezek a szolgálok fiai: *Samson*, *Magdolna* fia, valamint testvérei, *Timu* és *Nicard*; *Supind* fia, *Sala*; *Zsuzsanna* fia, *Bos*, valamint testvére *Mochi*; *Tenlalou* fia, *Poteu* (*Potcu*); *Capirca* fia, *Pál*; *Hugsoy* fiai, *Tocus* (*Toncus*), testvére, *Zentus*, valamint nővére *Manga* (*Mouga*).

2. **Eurmenes** faluban ezek a jobbágyok: Péter és 4 [!] fia: *Modorod*, *Jouleken*, *Leusa*; *György* fia, *Embelli*; *Micola* fia, *Endus*, valamint annak fiai, *Kelemen* és *Zorida*; *Syca* (*Sycca*) fiai, *Detric* és *Joancu*; *Albeus* fiai: *Mogd*, és fiai, *Orbán* és *Jakab*, valamint testvére, *Hel*, és az ő két fia, *Sentus* és *Beccey*; *Reze* fia. Ezek az aranyművesek: *Summorav* (*Summorau*) és fiai, *Vitcus* és *Zob*, *Forcos* (*Forcas*) és *Pouca* (*Pauc*a). Ezek az udvarnokok: *Nemelli* fia, *Bochi* (*Boci*), valamint fiai, *Chomos* és *Tomor*; *Deun* fia, *Forcos* (*Forcas*); *Zombot* fiai, *Erizeu*, ennek fiai *Sentus* és *Buhtuce*, valamint testvére, *Thocorou* (*Tocorou*); *Warou* és fia.

3. **Ud[vy]ori** faluban ezek a jobbágyok: *Vingislou* fia, *Nuhu*, valamint fia, *Ontus*; *Milost* fia, *Pentec* (*Pentuc*), és fiai: *Wnoca*, *Huceh*, *Mouroz*, *Wid*, *Honus*; *Bolsou* fia, *Warou*, valamint fiai: *Albert*, *Poca* és *Cubot*; *Legud* fia, *Zah* és fiai: *Folbert*, *Foca*, *Keseu*; *Forcost* fiai: *Stephan* és testvérei: *Bedeh*, *Forcud*, *Poscu*, *Aianduc*, valamint ennek fia, *Buhtuke*; *Latamas* fia, *Bota*.

4. **Pechel** faluban ezek az udvarnokok: *Pond* fia, *Vid*, továbbá ennek fiai: *Rada*, [a hitelesített példányból hiányzik: *Wgod*, *Chemeh*; *Rada* fia] *Keregus*; *Mod* fia, *Lehu*, valamint fiai: *Lessud*, *Vtoy*, *Monchacj*; *Cuet* fia, *Luca*; *Luxa*; *Lucas*; *Reze* fia, *Sombot*, és testvére *Forcos*; *Miahl* [!] fiai: *Mehci* és fiai, *Mot* és *Soma*; *Wed* fiai: *Aman*, *Zemchi*, *Sombot*; *Zemchi* fia, *Jakab*; *Petug* (*Pentug*) fia, *Bot*; *Cumb* fia, *Corma*. Ugyanebben a faluban még egy jobbágy is van: *Zopa*.

5. **Cuest** faluban ezek a jobbágyok: *Euzi* fia, *Joan* (*Johan*), fiai *Boz* és *Petur*; *Bodes* fiai: *János*, ennek fiai: *Petur*, *Tenke*, *Teke*, valamint testvére, *Ibrahun* (*Ibrahim*), és ennek fiai: *István* és *Egyed*; *Beneh* fiai: *Péter*, ennek fiai, *György* és *Pousa* (*Pausa*), valamint testvére, *Pál*; *Moncud* (*Moncut*) fia, *Joan*, és fia, *András*. Ugyanebben a faluban még ezek a szőlőművesek vannak: *Ysaac* fia, *Lőrinc*, valamint *Tuus*.

6. **Ozoufeu** (**Ozoufeuh**) faluban ezek a földművesek: *Feleh* fia, *Hyduand* (*Hituand*), valamint fiai; *Nemuogv* [!] és fiai: *Mocchi* és *Bunchi*; *Tichon* fiai: *Hythe*, fia, *Bod*, valamint testvérei, *Mortunus* és *Bortolon* (*Bortoleu*); *Cymegey* fia, *Pecur*; *Nuetlen* [!] fiai, *Bocu* és *Topsa*. Ezek a szőlőművesek: *Elizeus* fia, *Zereda*; *Piscur* fiai: *Puc*, *Bunci*, és testvére *Cinguidu* (*Ciguidu*); *Feleh* fia, *Cheke*; *Piscut* fiai: *Feuche*, *Wasard*, *Jacs*a, és ugyanígy testvére, *Petur*; *Kesey* fia, *Hiusud*; *Tompa* fia, *Cemete*; *Juke* fia, *Sebeth* (*Sebeh*); *Peth* fia, *Jacob*; *Soruold* fia, *Morus*; valamint *Kypis* (*Kypis*).

7. **Poposca (Popsoca)** faluban ezek a szolgák: *Zolgat, Huned* fia; *Sombod* fia; *Forcos (Forcas), Mochu, Pechy, Leurench; Maogy (Mauogi)* fia; *Ws, Serdeh, Zemeh; Mortun* fia; *Pentec (Pentuc), Endus (Hendus)*, és ennek fia, *Nemegeh; Rigou* fia; *Keuseud, Pete, Locud*; továbbá annak testvére, *Pentec (Pentuc)*, és ennek fia; *Tompa és Heuche; Pederh* fia, *Mordar*, és fia, *Motunus*; valamint harmadik testvére, *György; Corrad* fia, *György*, valamint fia, *Jakab és Péter*; annak testvére, *Widus*, valamint fia, *Mihal; Pál* és fia. Ezek a torlók: *Keueh* fia, *Zorida*, továbbá fia: *Cheke, Pál, Bota; Feuche* fia, *Pethe (Peché)*, és fia, *Warou (Varau); Butus* fia, *Feled*, valamint fia, *Pentuc*, továbbá ezek [!] testvére, *Texa (Texe)*, és fia *Vasard; Mogd* fia, *Moglou*; testvére, *Miklós*, és harmadik testvére, *Bedh*, és annak fia, *Belenig (Belehnig)*. Ők évenként egy hordó borral, egy ökörrel és száz kenyérrel szolgálnak. *Zaca* lelkének üdvéért felszabadította *Monos* fiát, *Fiacha-t, Huitol (Hiuotol), Chenke, Buhtus, Doba (Dobba)* és *Coda* nevű fiaival együtt, hogy szolgáljanak évenként egy hordó borral, egy ökörrel, száz kenyérrel, két lúddal és hat tyúkkal. Ezenkívül az egyháznak **Poposca (Popsoca)** faluban hat ekealja földje is van, melyet *Zaca* fiától, *Istvántól*, és testvéreitől pénzért vásárolt, és amely a Szent Mihály egyház mellett terül el, továbbá nyugat felé van egy dombokkal, kis hegyekkel és völgyekkel körülvett erdeje.

8. **Kecu** faluban ezek a torlók: *Piscu* fia, *Jakab; Mihal* fia, *Micher; Péter* fia, *Wnoca; Chyna* fia, *Chom; Wlues* fia; *Tay, Vza, Somorou, Borta; Wche* fia *Zaharia*, és fia *Ivan; Semeien (Simien)* fia, *Numuogi*, és ennek fia, *Hyzy; Gopod* fia; *Petur*, valamint fia, *Haymas és Pousa (Pausa)*, valamint és *Pentuc* és fia *Bogat és Bortoleus; Kesityd és fia, Centa; Olcod (Olchod)* fia, *Samson; Telug* fia, *Jureh*; [a fogalmazványban pontokkal ki van hagyva: fia *Bogat és Bortoleus*; és 10 személynévvel előbb a sor fölött és alatt így van kiigazítva: valamint *Pouca*, ugyanazon *Gopod* fia, *Pentuc* és fia, *Bogat és Bortoleus*]; *Kezed (Rezet)* fia, *Bas; Wayad* fia, *Teber*, és testvére, *Milost; Sebeh* fia, *Chet; Senned (Seneud)* fia, *Topa*, és ennek fia, *Mocud*; annak testvére, *Cemma (Chemma)*, és fia: *Bozur, Flórián, Bot*. Ők évenként egy hordó borral, egy ökörrel és száz kenyérrel szolgálnak. Van továbbá egy *Bunche* nevű torló is, aki évenként szintén egy hordó borral, egy ökörrel és száz kenyérrel szolgál.

9. **Aarach (Araci)** faluban ezek a harangozók: *Jacou* fia, *Chyma*, és fia, *Domuncus és Pouca; Zember* fia, *Syquid (Sigid); Thobus; Aianduc (Aihanduc)*; továbbá *Mourus* fia: *Gregor, Inos, Baga; Gallus* fia, *Buna*, és fia, *Alexius; Mátyás* fia, *Orbán*, és ennek fia, *Mózes; Kesityd* fia, *Hyzy* és testvérei, *Sebastian és Borocsa (Horache); Kuteh* fia, *German; Etcu (Ettu)* fia, *Chema; Sop* fia, *Adomas; Cheke* fia, *Aianduc; Feuche* fia, *Vrbus; Filpeh* [!] fia, *Amocel; Abel* fia, *Petus*, és fia, *Pál és Tamás* [később fölé van írva: *Cozma*]; *Gib* fia, *Mauruz*, (és ennek fia,) *Chamma és János; Miklós* (fia), *Adrian; Zegen* (fia), *Zakariás*, valamint fia, *Cem és Chom; Hunche* fia, *Egidius*, és fia: *Bunche, Petur* és testvére, *Endus (Hendus); Moguia* fia, *Petur*, valamint ennek fia, *Potus*. Ezek a szö-

lőművesek: *Pече* és fia, *Zeke*; *Benche* és fia; *Mortum* és fiai: *Tompa*, *Petur*, *German* és *Vid*; annak testvére, *Setehc* (*Seteh*), valamint fia, *János*; továbbá annak harmadik testvére, *Pál*; továbbá *Modoros*.

10. **Fured** faluban ezek a torlók: *Kauseud* (*Keseud*) fia, *Vrbana*, továbbá fiai, *Beneduc* és *Chenkeu*; *Jacou* fiai: *Stephan* és fia, *Demeter*, valamint testvére, *Juke*, akik évenként egy hordó borral, egy ökörrel és száz kenyérrel szolgálnak. Ugyanezen faluban ezek a jobbágyok: *Wnocá* és fiai: *Petur*, *Sephan*, *Joanus*. *Borotcu* és *Erdeud*: ezek a földművesek. Vannak még torlók is: *Lőrinc* és *Hont*, valamint ennek fia, *Petur*, és testvére, *Forcos* (*Forcas*), akik *Boroccha* feleségének lelki üdvéért szolgálnak évenként egy hordó borral, egy ökörrel, száz kenyérrel, hat friesachi dénárral és tizenkét gyertyával. Van még egy *Surc* nevű polgár is, aki fiaival, *Elek*-kel és *Miklós*-sal együtt az egyház szolgálatára két penzányi friesachi dénár értékben van kötelezve. Ezek a szőlőművesek: *Surc* és fiai, *Elek*, *Miklós* és *Micu*; valamint *Gallus* és testvérei, *Cusit* és *Gergely*.

6. **Ozoufeu** faluban ezenkívül ezek a jobbágyok: *György* fia, *Hozug*, ennek fia, *Holdus*, testvére, *Domsa*, valamint fiai: *András*, *Onth* és *Pousa* (*Pausa*); *Zunusc* és testvérei.

11. **Derecchey** (**Drekechey**) faluban is vannak jobbágyok, ezek: *Pál* (*Paul*) fia, *Gregor*, valamint fia, *Zementé*; és *Ereus*.

Ezenkívül minden fent említett falu közösen birtokolja a földeket az egyháziakkal, az erdők kivételével, melyek különösen is az egyházhoz tartoznak.

12. **Zeless** faluban ezek az udvarnokok: *Arud* fia, *Cepou* (*Chepov*), valamint fia, *Gergely*; *Feleh* fia, és annak fia, *Bolosey*; *Petus* fia, *Fenerh*, és fia, *Marcell*; *Wassard* fia, *Warou*, és ennek fia, *Péter*; *Egyed* fia, *Latamas*; *Chocha* fia, és annak fia, *Benedek*. Mindezek közösen birtokolják a földet és az erdőt a falubeli-ekkel, ezek mellett az egyháznak van öt ekealja földje.

13. **Vazil** faluban ezek a szolgák: *Karasun* (*Karachon*) fiai, *Chikireu* (*Chiqiteu*) és *Cheke*; *Giocud* fiai: *Pehleh*, és fia, *Chomos*, valamint testvére *Belenic*, és fiai *Vuicil* és *Choma*.

(11) Ugyanazon **Dercuche** (**Derkeychey**) faluban ezek a szolgák: *Gelcum* (*Gilcum*), *Petur* és fia, *Behdeh*.

14. **Belen** faluban ezek a jobbágyok: *Gombos*, *Vrzac* fia, valamint ennek fiai, *Bata*, *Baga* és *Bolt*; *Tompa*, *Jocos* fia, és ennek fiai, *Lambert*, *Mikolau* és *Paul*; *Mogd*, *Feled* fia; *Mencud*, *Embel* fia, és testvére, *Nogus*, valamint ennek fia, *Egyed* (*Egidic*); *Monos Zeunic* fia, és ennek fia, *Péter*; testvére, *Micus* és fiai, *Pál*, *Semech* és *Cusit*; *Holdus*, *Kemend* fia, valamint testvére, *Ruca*, és ennek fia, *Pentuc*; *Zaca* (*Zoca*), és fiai, *Orbán* és *Moza*; *Leus*, *Moncat* fia. Ezenkívül van itt az egyháznak öt ekealja földje.

15. Egy másik **Belen** (**Belenh**) nevű faluban ezek a jobbágyok: *Yroslau*; *Chekeu* és fiai, *Toma*, *Mana* (*Matica*), *Yroslou* (*Yroslau*), és *Micoudeo*; testvére, *Micu*, valamint fiai *Miklós* és *Kemus*; *Micus* fiai, *Matoy*, *Forcos* (*Forcas*); az előbb

említett *Yroslau* unokája, *Vnoca*; *Boscu* fia, annak fiai, *István* és *Mog*; *Symon*, *Jac* fia, és ennek fiai, *Jakab* és *András*; *Buz*, *Sebeh* fia, és ennek fia *Lampert*; testvére, *Sycu*, továbbá fiai, *Orbán*, *Jacou* és *Elmeg*. Ezek mind ugyanazon rokonságból származnak. *Tatar* fiai, *Jopol*, *Petur*, *Ecche* és *Cubez*; *Gumbu*, *Terepcu* fia, és ennek fia, *Tompa*; *Nemelh*, *Latamas* fia; *Cheke*, *Fosca* (*Foca*) fia. Ezek mid egy nemzetségből származnak. *Bugud* fiai: *Hotus*, és fia, *Renke*, valamint testvére, *Egyed*, és fia, *Cana*; továbbá *Chenkes*, *Bodus* fia, valamint fiai, *Bot* és *Bortoleus*; *Zemeh*, az ő testvére, és ennek fia; továbbá *Huegit*, *Poioas* fia, valamint testvérének fiai, *Beneduc*, *Vidus* és *Zegen*; *Pet*, *Warou* fia, testvére, *Hozoga*, valamint testvérének fiai, *Egyed*, *Mortunus*, *Mog*, *Corom*, *Wot* és *June*; *Bekey*, *Lodomir* fia, és ennek fiai. Ezenkívül van itt az egyháznak tíz ekealja földje.

16. A **Bocon**-on túli **Zeuleus** faluban a *Mot* nemzetségből származó jobbágyok: *Pagan* és *Tuet*; *Sicula* fia, *Syke* (*Sike*), és fiai, *Almus* és *Endus*; *Miklós* fia, *Sot*, és ennek fiai, *Leodegarius* (*Lodogarius*) és *Cond*; *Juke* fia, *Buci*. Ezek *Bolchou* unokái: *Somma* fia, *Petur*, és fiai, *Lőrinc* és *Briccius*; *Tompa* fia, *Boscut*, ennek fiai, *Warou* és *Mod*; *Moglin*, *Bertu* fia, és annak fia, *Pousa* (*Pausa*); *Sombot* fia, *Ehud*, és ennek fia, *Illés*; *Echin* fiai: *Symien*, *Simon*, *Samod*; *Eliseu* fiai, *Ligeh*, *Tamás* és *Pousa* (*Pausa*). Ugyanebben a faluban a más nemzetségből származó *Wlos* unokái: *Ciot* fia, *Mauogi*, és fiai: *Tecu*, *Pouca* (*Pauca*), *Resu*; *Ociu* fia, *Micou*, valamint fia, *Mihály*; *Aruad* fia, *Somur*; *Wlues* fia, *György*. Néhányan, az ebben a faluban lakó *Mauogy* nevű ember és rokonai azt állítják, hogy megváltották magukat *Egyed* apáttól három márkán. Ezenkívül van itt az egyháznak tizenkét ekealja földje.

17. **Pilip** faluban ezek a szőlőművesek: *Gyrolld* fiai, *Paul*, valamint fia, *Tamás*; *Bolchou* és fia, *Euzin*; *Berze* és fia, *Illés*; *Bunche*, *Mogus* fia; *Pata* és fia, *Mogud* (*Mocud*); továbbá *Bor* jobbágy, valamint fiai, *András* és *Zaazlou*.

18. A **Balatin** melletti **Zeuleus** (**Zealeus**) faluban az egyháznak két szőlőművese van: *Buges*; valamint *Theke*, *Donus* fia.

19. **Cheuz** faluban a földművesek: *Syke* (*Sike*) és fiai, *Tecusa* és *Vasar*. Akik talakat készítenek: *Priba* (*Biba*), valamint fiai, *Cosma* és *Mico*; *Monaz* és fiai, *Beneduc* és testvérei, *Vosud* és *Bene* (*Mical*). Ezenkívül van itt az egyháznak két ekealja földje.

20. **Colon** birtokon ezek a jobbágyok: *Cheke* fiai: *Petur*, fia, *Syxtus* és unokája, *Thencu*, továbbá *Paul*, ennek fia, *Posua* (*Pasua*), valamint *Jakab*, és fia, *Muncha* (*Monca*); *Tucus* fia, *Sephal*, valamint testvére, *Zalas*, és ennek fiai, *Mihály*, *Micha* (*Mica*) és *Vros*; *Got* fiai: *Turba*, *Karason*, *Zentus*, *Tviodorus* (*Tuiodorus*); *Cheke* fia, *Tjvan* (*Tiuan*). Ezek a lovászok: *Wros* fia, *Chemos*, és fiai, *Vosud*, *Liuci*, valamint testvére, *Chekes*, és ennek fiai, *Woda* és *Sombot*; *Tholloyd* fia *Forcos* (*Forkas*), és ennek fia, *János*; *Chencud* (*Cencut*) fia, *Thecu* (*Tehcu*), valamint fia, *Wosa* (*Wossa*); *Heim* fia, *Hagya* (*Hagia*); továbbá *Kuleh* fiai, *Já-*

nos és *Pous*. Van még *Veytheyh* (*Veyteh*) a **Bigach**-i udvarnokok közül, és az ő fia, *Vot*. Ezek a szolgák vannak még: *Eld* fia, *Syquiteu* (*Siqiteu*), fiai, *Fiod* és *Duba*; *Sompou* fiai, *Wrus*, *Tolpa*, *Demeter*; *Eleus* (*Elus*) fiai: *Choma*, az ő fiai, *Voca*, *Zombot* és *Egyed*, továbbá annak testvérei, *Chypa*, *Vocu*, *Voci* és *Volca*; *Buc* fiai, *Sicus* és *Zesum*; *Stephan* (*Stefan*) fiai, *Beneduc*, és ennek fiai, *Mátyás* és *Illés*; testvére, *Forcos* (*Forcas*), valamint fiai, *Janus* és *János*; továbbá a másik testvére, *Cusid*, és fia, *Sorloud*; *Nemelh* fiai: *Petur*, *Paul*, *Zeuke*; *Vete* fia, *Dudeh*; *Chekud* (*Cekud*) fia, *Eguche* (*Eguiche*); *Sumos* fia, *Vidikes*; *Ludeh*; *Ditmar* (*Detmar*) és fiai, *Hosued* és *Zotur*; *Zemse* és fia, *Nimigey*; *Hegeh* fiai, *Mogus* és *Het* (*Heteh*); *Theke* (*Tehke*) fia, *Keue* (*Keueh*), valamint fia, *Miklós*; *Lucus* fiai, *Wendeg* és *László*; *Mogd* fiai, *Waca* (*Wacha*) és *Pentuc*; *Wta* fia, *Iba*; *Pentuc* fia, *Morodehc* (*Morodic*); *Zoga* (*Zogu*) fia, *Cumpurd*; *Eguid* fia, *Vuiche*, és fia, *Tamás*; *Keseyd* fia, *Keuueche* (*Keuuehchc*). Mindezek számbavétele után el kell mondani, hogy a fent említett **Colon** birtok mely határokkal van megerősítve. Határa **Balanus**-nál kezdődik, és dél felé tart, ott van egy határdomb, rajta egy fenyőfa, majd **Gonaches** (**Couaches**)-hez ér. Innen a közbeeső határjeleken túl egy füves völgy felé tart, ott van egy árok, mellette két határjel. Innen sűrűn elhelyezett határjeleken keresztül jut el egy dombig, amelyet a nép nyelvén **Appatfeereh** (**Apatfeereh**)-nek neveznek, és annak a dombnak az alján van két határjel. Innen a **Ferteu** felé indul, majd pedig a közbeeső határjeleken át egy másik **Ferteu**-höz ér, e másiktól pedig egy harmadikhoz, és itt két határjel van. Innen a közbeeső határjeleken túl a **Ruozlicou** (**Rouozlicou**) felé fordul, ott van egy határdomb, rajta egy fenyőfa. Innen pedig a homokon a három kis hegyhez, amelyek alatt vannak a határjelek. Innen a kis hegy felé indul, amelynek a nép nyelvén **Zouafeereh** a neve, mellette van egy határdomb, rajta egy nyárfa. Innen közös a határa **Herbon** falu földjével, majd nyugat felé kanyarodik, a közbeeső határjeleken át **Feneues**-ig, ott van két határdomb, a másodikon egy fenyőfa áll. Innen sűrűn elhelyezett határjelekkel a hegy felé indul, melyet **Varfeereh**-nek hívnak, mellette két határjel van, rajtuk fenyőfa. Innen a mezőig tart, aztán **Bab** homokjáiig. Eztán pedig a közbeeső határjeleken keresztül **Homuholm** felé halad. Innen a tó felé kanyarodik, ott van két határjel, innen pedig **Michola**, azaz **Rodussa** faluhoz, amely az egyház földjén fekszik. Ugyanezen falu mellett van [egy árok], ebben található a határjel. Ezután átmegy a tavon, innen a Szent Kereszt-egyház felé tart, egészen a faluig, amely mellett két határjel van. Innen a sűrűn elhelyezett határjeleken keresztül eljut a **Colun**-tóig, majd a **Colon**-tavon túl, a parton van két határjel. Ezután nyugat felé tart a homokhegyig, innen a közbeeső határjeleken keresztül a kis hegy felé halad, amit **Cuest**-nek hívnak, ott van két határjel, innen pedig a harmadik kis hegyig, ott szintén két határjel van. Innen az egyház határa közös **Felduar** egyházának földjével, majd sűrűn elhelyezett határjeleken keresztül halad tovább egy másik **Cuest** nevű hegyig, ott két határjel van, majd átmegy a keresztúton, és ott is van két

határjel, innen határa közös *Egydi* földjével. Ezután az észak felé fekvő kis hegy irányában indul, majd a közbeeső határjeleken keresztül egészen *Lőrinc* gyümölcsöskertjéig tart. Innen az úthoz érkezik, amely mellett két határjel található, ezután pedig közös a határa a *fehértúr*-i polgárokkal, innen pedig ugyanezen út mellett, a sűrűn elhelyezett határjeleken túl elér egy másik útig, amely a *Colontó* felé vezet, ezen út mellett két határjel van. Innen a homokig megy, ahonnan közös a határa *Lodorf* földjével. Ezután pedig a közbeeső határjeleken keresztül eljut a nagy útig, ahonnan közös a határa a fent említett polgárok földjével, és itt két határjel van. Innen sűrűn elhelyezett határjeleken keresztül halad tovább a hegyig, amelyet *Choache (Cohache)*-nek hívnak, ahol van egy határjel, majd közös a határa a *fehértúr*-i egyház földjével. Ezután észak felé tart, egészen az útig, azután a közbeeső határjeleken túl arra a helyre ér, amelyet *Zacadat*-nak hívnak. Ott, az út mellett van a határjel. Ezután sok közbeeső határjelen keresztül jut el a kiásott útig, és ebben, a *Hueseos (Hvseos)*-tó mellett van a határjel. Azután a nádasokon át, a közbeeső határjeleken túl eljut a szögben elhelyezett határjelig, onnan közös a határa *Hugoron* falu földjével. Kelet felé tartva a közbeeső határjeleken keresztül egészen a mocsárig megy. Ezután átvágva a mocsáron, sűrűn elhelyezett határjelekkel ér el a hosszú árok szögéig. Ott található a határjel. Innen továbbmegy ugyanezen az árkon keresztül, egészen a másik árok szögletéig, ott van a határjel. Innen visszafordul, majd *Balanus* említett határánál ér véget.

21. *Mortua* birtokon ezek a halászok: *Herney* fia, *Borid*; *Nidcat* fia, *Guirold*, valamint fia, *Zenteh*; *Ereus* fiai, *Vodos* és *Rodoan*; *Miklós (Mikolous)* fia, *Symon*; *Beche* fia, *Jakab*, és ennek fia, *Gentus*, továbbá testvérei, *Cumou* és *Feneres*; *Vitu* fia, *Ilbad (Ilabad)*; *Sumad* fia, *Veynus*; *Lengen* fia, *Chimos*; *Vros* fia, *Egueteu*. Ezek számbavétele után azt kell tudnunk, hogy a fent említett birtok, tudniillik *Mortua* földje mely határokkal van megerősítve. Az első határjel a *Mortua*-nak nevezett a tó fölött található. Innen [a határ] nyugat felé indul, ahol a *Harrangud*-nak nevezett tó kezdődik, egészen addig a helyig, amelyet *Harrangudfoca*-nak neveznek, itt közös a határa *Sebestyén*-nel és rokonaival. Innen közös a határa *Tvrpa* falu lakóival. Ugyanezen *Foc* mellett délre tart *Cucen Hereh*-ig, azután ahhoz a helyhez ér, melyet *Taluius*-nak hívnak. Innen a közbeeső határjeleken keresztül a *Ludos Here*-nek nevezett hely felé tart. Itt közös a határa a *Bogar (Bocar)* faluból való *csanád*-i várnépekkel, majd átvágva *Taluius*-on a közbeeső határjeleken keresztül eljut egészen *Hoyoholmu (Hoyouholmu)*-ig. Ezután sűrűn elhelyezett határjelekkel tart a nádasokon át egészen *Aroczeg*-ig. Innen átmegy a tavon, melyet *Feket-hereh*-nek hívnak, azon van egy hely, melyet *Kereczeg*-nek neveznek. Ott van a határjel. Innen egy másik *Kereczeg*-hez megy. Innen pedig átkelve *Bechey*-en, a közbeeső határjeleken keresztül arra a helyre tart, melyet a nép nyelvén *Gueldeguh (Sebus Gueldegueh)*-nek neveznek, itt a part mellett található a határjel. Ezután pedig

sűrűn elhelyezett határjelekkel átkel a nádasokon, elér a **Tiszá**-hoz, melynek a partján, azon a helyen van a határjel, melyet **Bureuohul**-nak mondanak. Innen arra a helyre érkezik, amelyen át a hajókat a fent említett **Mortua**-ról a **Tiszá**-ra vontatják. Mindazt pedig, amit ugyanez a **Mortua** innen egészen a **Tisza** közepéig körül fog, az egyház tulajdonában kétséget kizárva megerősítjük.

22. **Balanus** faluban, amely **Csanád** megye területén fekszik, ezek a szolgák: *Wodos, Demus, Demeh, Wiob, Song*.

23. **Beseneu** faluban ezek a jobbágyok: az *Euzen*-nek mondott ember fia, és ennek fia, *Pour*; *Pour* fia, *Feketeu (Feketeh)*; *Vendek* fia, *Petur*, és ennek fiai: *Cheneh, Zob, Jege, Quereud*; annak testvére, *Nereh*; *Ysou (Hisou)* fiai: *Rica*, és testvére, *Villum*. Ezek a lovászok: *Pot* fia, *Zemd*, ennek fiai, *Bolchou* és *István*; testvére, *Numma*, és fiai, *Leke* és *Haia*; *Jacou* fia, *Potcan*, és fiai, *Ciquilou, Keteus, Finti* és *Rou*; *Bekeyd* fia, *Pocud*; *Cheke* fia, *Buine*, és fiai; *Celey*, és fiai, *Chema, Chemata, Chemorog*; továbbá testvére, *Micha (Mica)*. Továbbá ezek a fuvarosok: *Vosos* fia, *Chyma (Cima)*, és fia *Domus*; *Mogd* fia, *Chemud*; *Stephan* fia, *Paul*; *Appa* fia, *Neurenche*; *Arud* fia, *Calix (Caliz)*. Ezenívül ezek a halászok: *Bodor* fia, *Cuche*; *Syguer (Suguer)* fiai, *Buhte (Buhteh)* és *Botus*; *Euuen* fia, *Sileu (Silleu)*; *Hecu* fiai, *Tenke* és *Hede (Hedeh)*. Ezenkívül a szántóvetők ezek: *Gurab* fia, *Heles*, és fiai *Cumou (Cunou)*, *Chemen*, valamint fiai, továbbá *Sentus*, azok testvére; *Kemus (Kamus)* fiai: *Feles*, és fia, *Viga*, valamint testvére, *Keus*, és fiai, *Petur* és *György*; *Ertueg (Ertuueg)* fiai ezek: *Thenki*, valamint fia [*Bes*], és testvérei, *Hodus* és *Rocin*; *Cenkes* fiai, *Sac* és *Elias (Elies)*; *Symon* fiai, *Sorud* és *Guedeu*; *Micse* fia, *Hotus*. Ezek elsorolása után térjünk át a határookra. A **Beseneu**-i birtok földjének határa délről indul, a **Tulgusfoca**-nak nevezett vízen túl, majd átmegy a **Hagymas (Hagimas)** tavon, egészen **Cutus**-ig. Innen északra tart **Furizuelgi**-n át a **Saca**-ra vezető útig, ott található a határjel. Ezután ugyanazon völgyön keresztül eljut a **Batay**-i apát határáig. Innen tovább a nagy árokig, innen közös a határa **Bodor** fiainak és rokonainak földjével. Innen kelet felé tart, átkelve **Posuntoua (Posontaua)**-n egészen az útig, és ott a határjel. Innen a közbeeső határjeleken keresztül eljut az árokig, és ott van két határjel. Ott pedig közös a határa **Popi** faluval. Innen a felállított határjeleken át egészen **Opus** falu határáig. Innen tovább közbeeső határjelekkel a vadszőlőn át egészen **Hindofa**-ig. Innen **Dávid** herceg pincéjének helyéig. Innen továbbmegy a kis dombig, amelyet **Hagmastuh (Hagimastuh)**-nek mondanak. Majd innen átmegy a **Fuentuhout**-on, a **Voios**-tó felé tartva, ahol **Cebeth** hídjá volt. Ezután közös a határa a **bács**-i várnépekkel. Ezután továbbmegy a **Duná**-ig, és a határ amit csak körül tud fogni a **Duná**-ból, az jog szerint, kétséget kizárva az egyházhoz tartozik. Innen pedig nyugat felé, **Veyrmur thouua (taua)** felé tart, amely tó úgy vizével, mind földjeivel és nádasával, amennyire csak ki tud áradni árvíz idején, továbbá vízágaival együtt teljes egészében az egyházé. Ezután a **Duná**-n innen szinte nyílegyenesen következnek a határjelek az **Euren** tavon

túl. Majd elér egészen a **Budruc (Bodrug)** tóig, a tavon túl pedig észak felé, amennyire csak ki tud áradni, mindaz pedig, ami ezen belül található, egészen **Tulusfocca (Tulusfoca)**-ig, kétséget kizárva, teljes egészében jog szerint az egyházat illeti.

24. **Fotud** faluban ezek az egyház jobbágysai: *Ellenus* fia, *Elleh*, és fiai, *Mihal* és *Vosud*; *Boca* fiai: *Feled*, az ő fiai, *Jakab* és *Péter*, testvére, *Mic*, és fia *Cosma*, továbbá harmadik testvére, *Fita*; *Hyzy* fiai, *Mordal*, és testvére, *Bodus*; *Tolloyd* fia, *Bihor*; *Horgid* fia, *Pasca*, és ennek fiai: *Bed*, *Pouca (Pauca)* és *Riba (Ribba)*; *Eiud* fia, *Petur*; *Tamás* fia, *Zegen*, és fiai: *Bodou*, *Bela*, *Vus*, *Zennes*, továbbá ennek fia, *Vasaard (Vasard)*; *Hozug* fia, *Halad*; *Saul* fiai, *Thiuan* és *Juanus (János)*; *Mathoy* fiai: *Miclous (Mikolous)*, *Donat* és *Fitcha*; *György* fia, *Helieh*, valamint fiai: *Ilies*, *Hybrahon*, *Zalas*; *Lőrinc* fia, *Cuke*, és fiai, *Bitka* és *Bitula*; *Miklós* fia, *Pehind*; *Guebus* fia, *Zorida*, és ennek fia, *Donat*; testvére, *Hoda*, és ennek fia *Nimed*. Továbbá ezek a halászok: *Mihal* fiai: *Emus*, és fia *Mache*, annak testvére, *Vued*, és fiai, *Thica*, *Thiuan*, *Keuse*, *Serdeh*, valamint harmadik testvére, *Comus*; *Mocchi* fia, *Choma*, és ennek fia, [utána: *Bodus*] *Zorida*. Ugyenebből a nemzetségből a **Secues (Segues)** tó fölött laknak, az ő neveik ezek: *Vedelin* fiai: *Nomuolou (Numuolou)*, és ennek fiai, *Povca* és *Mathoy*, testvére *Pouus (Pous)*, és fia, *Chekine*; *Eiureuh* fia, *Karache*; *György*, és fiai: *Moncat*, valamint az ő fiai, *Cet* és *Zob*, testvére, *Vasaard*, és az ő fia, *Hota (Hata)*. Ezek továbbá a szántóvetők: *Morodech (Morodic)* fia, *Moncat*, és fiai, *Pousa (Pausa)* és *Vreh*; *Dudor* fia, *Vrod*, és ennek fia, *Zica*; *Numma* fia, *Rezed*, és fiai, *Tamás*, *Huseh* és *Pentuc*, *Bogliod*; *Forcost* fiai, *Hyrrud*, *Zeche* és *Chipeu*; *Mogd (Mogdu)* fiai, *Mihal* és *Péter*. Ebben a faluban van még: *Chatar*, *Imre Held* fia, az egyház szőlőművese. Továbbá ezek a fuvarosok: *Zeud (Zeund)* fiai, *Micus*, és ennek fiai, *Pasca* és *Thexa (Texe)*, annak testvére, *Lucus*; *Zulcu* fia, *Horrod*, és fia *Vosca*; *Mihal* fiai, *Zorida*, és ennek testvérei, *Pentuc* és *Choma*. Ezen férfiak számbavétele után térjünk át a határookra. A **Duná**-ból kifolyó, **Guergen** nevű folyótól [indul a határ], ahol a nyájakat itatják, itt két határjel található. Innen dél felé tart, a közbeeső határjeleken keresztül addig az útig, amely **Talana** várába vezet. Innen a falu árkáig, ahol két határjel van, az egyiken egy tölgy. Ezután ugyanezen az úton sűrűn elhelyezett határjelekkel jut el arra a helyre, ahol egy keresztforma útelágazás van, ott található két határjel, majd a másik út mellett, amely a fentnevezett várba visz, van jó néhány határjel. Innen az említett **G[uer]gen** folyó felé tart, egészen addig a helyig, amelyet **Zolocostueh**-nek hívnak, és innen közös a határ *Joachin (Johain)* fiának földjével. Majd ugyanezen folyó partján keresztül elér a **Banriuuueh**-nek mondott helyig. Ezután **Beseneytu (Beseneui-tu)**-ig, majd egy egyenes ösvényen elér egészen **Wuolcanfaya (Wolcanfaya)**-ig. Innen továbbmegy a mezőn keresztül, közbeeső határjelekkel a **Hodut**-ig, ott található a határdomb, rajta körtefa. Ezután a közbeeső határjeleken keresztül eljut addig a határdombig, amelyen négy tölgy-

fa áll. Innen sűrűn elhelyezett határjeleken át arra a helyre érkeznek, ahol határa közös lesz a királyi erdővel, majd a dombok felé halad tovább, és elér András király nagyon nagy határjéléhez. Ezután a hegyeken keresztül a szögben levő határjelig, majd megérkezik az útelágazáshoz, amelynek egyik ága a nevezett várba, másik **Edenen** hídjához vezet. A **Tollona** várába vezető út mellett közös a határ **Feldvarj (Felduara)** földjével, ezután egy árokhoz ér, ahol a határjel található, rajta egy nyárfa. Innen ugyanezen az úton vezet addig a határjelig, ahonnan közös a határ **Fotud** falu lakóival. Az egyház és ezen falu lakói közösen művelik a földeket, a határjelekkel kijelöltek kivételével. Ezután ugyanezen úton elér [a határ] az árokig, az árok szögében van a határjel. Innen a másik szögig, aztán a harmadikig, majd átkelve a nevezett árkon elér egy másik árokig, ott van a határdomb, rajta egy körtefa. Ezután az úton halad tovább a szög-nél található határjelig. Innen [elér] arra a helyre, ahol két út keresztezi egymást, ott van a határjel. Azután a tőzeges földön át közbeeső határjeleken keresztül elér a faluig. A határjelekkel kijelölt földeken kívül **Fotud** faluban, azon a helyen, melyet **Zegge**-nek és **Zegthelegu (Zegtehelegu)**-nek hívnak, van az egyháznak száz hold földje, ez részben nádas, részben kaszáló.

25. A **Mortus**-i udvarnokok: **Karachun (Characon)** fiai: **Pota**, és fiai, továbbá **Thomud**, és ennek fiai, **Guz** és **Beke**, valamint testvérük, **Thomud (Tomud)**; **Bene (Beneh)**, fia **Texe**, és testvérei, **Bed**, **Micou**, **Pota** és **Motou**; **Eleus (Elus)**, és fia, **Elud (Eld)**; **Paul**, és fia, **Mathoy**; **Pál**, és fiai; **Varsa**, és fiai, **Vnoca** és **Stephan**, annak testvére, **Varou**; **Obud** fiai, **Tamás**, valamint fiai: **Peneze**, **Euci** és **Gud**, testvére, **Leke**, és ennek fia, **Péter**, **Vgrun (Vgron)** fia, **Inod**, és ennek fiai, **Reche (Rece)** és **Forcos (Forcas)**, valamint testvére, **Meteu (Meceu)**, és ennek fiai; **Samson (Samsou)** fia, **Bochochi (Bocochi)**, és ennek fiai, **Theke**, **Bolosoy (Bolosoy)** és **Marcel**, annak testvére, **Tenc (Tencu)**, és ennek fiai **Mocud** és **Venes (Venehs)**; **Vosod** fia, **Bense**, és ennek fiai, **Hoda**, **Erzeu (Errizeu)**, **Mathoy** és **Chymothey (Chemothoy)**, testvére, **Petur**, és ennek fiai, **Segue**, **Cucheh**, **Jakab** és **Pouca**, továbbá harmadik testvére, **Doche**; **Illés** fia, **Egyig (Egig)**, valamint ennek fia, **Boca**; **Forcos (Forcas)** fia, **Meduel (Medueh)**, és ennek fia, **Mogus**; **Morodech (Morodic)** fia, **Chimoz**; **Vltos** fia, **Hont** és ennek fia, **Texe**; **Chipeu** fia, **Lompus**; **Orda** fiai: **Péter**, és fia, **Medeh**, valamint testvére, **Moglou**; **Venciu** fia, **Lampu**; **Suda** fia, **Zacharias**; **Zacharias**, és fiai, **Quereu** és **Huus**; **Rost** fia, **Maradic**; **Salamon** fia, **Petur**, és fiai, **Pous** és **Nesu**; **Nemthe (Nemteh)** fia, **Pasca**; **Wolter (Wolterh)**; **Solud** fia, **Souzou**; **Elid** fia, **Exe**; **Eguid** fia, **Quesereu (Queseru)**; **Thetemeh** fiai, **Monios** és **Colondus**; **Lőrinc** fiai: **Sumou**, és ennek fiai, **Demeh** és **Qujsid**, valamint testvére, **Jaxa**; **Fiteh** fiai, **Quelemen**, **Quereh** és **Keus**; **Móric** fia, **Buhteh**; **Thedeh (Tecleh)** fia **Zenteh**; **Beneh**, **Beneh** fia. Ők a földet közösen művelik **Bikács** falu lakóival, továbbá egyformán részesek úgy a mezőknek, mint az erdőknek és a nádasoknak.

26. Ezenkívül az egyháznak négy ekealja földje és erdeje van **Fedeh** faluban, kétséget kizáróan, határjelekkel körülvéve.

27. **Somogyvár** területén, a **Jouta**-n túli **Sagh** faluban azok, akik az egyháznak sóval adóznak: *Ysyph (Isip)* fiai: *Petus*, ennek fiai, *Hotcud* és *Guze*, annak testvére, *Nicus*, ennek fiai, *Nenche*, *Pica* és *Cosma*, továbbá harmadik testvére, *Chenke*, ennek fia, *Pál (Paul)*, valamint negyedik testvére, *Cheke*, és ennek fiai, *Accentus (Acentus)*, *Redenptus* és *Cuneh*; *Obus* fiai, *Guebus*, valamint testvérei, *András* és *Nogud (Nogiud)*; *Péter* fia, *János*.

28. **Igol** faluban ezek a szolgák: *Wendech* fia, *Petur*, továbbá fiai, *Chyma* és *Cheke*; *Legud* fiai, *Gaba* és *Somud*; *Hogut (Hogiud)* fiai, *Poud*, *Chedeh* és *Chendur*.

29. **Fuzegy** faluban ezek a jobbágyok: *Opus* fiai, *Chepes*, *Chedeh*, *Paul* és *Adrian*; *Arod* fia, *Pál*, és fia, *Dosnuch (Dosnoc)*; *Tamás* fia, *Thopus*, ennek fiai, *Dersi* és *Djrej*; *Veti (Vehti)* pap fia, *Forcos (Forcas)*, és ennek fia, *Vagiad*; *Nulod* fia, *Vnoca (Hunoca)*, ennek fiai, *Queueric (Keueric)* és *Videh*, valamint annak testvérei, *Pentuc*, *Thompa (Tompá)*, *Soncud (Soncund)*; *Pentuc* fiai, *Mica*, *Vteh* és *Vseh*; *Nuhu* fia, *Petur*. Ezek továbbá az udvarnokok: *Mihal* fiai, *Cebah*, és testvére, *Hycá*; *Gueud* fiai, *Ono*, *Bencheu (Behceu)* és *Huus (Huuus)*; annak testvére, *Thiba (Quiba)*; *Vid* fia, *Tamás*; *Tengurd* fia, *Buhte*, és ennek fia *Gallus*; *Beneh* fiai: *Saul*, ennek fia *Cama*, és testvére *Stephan*, valamint ennek fia; *Gudus (Cudus)* fia, *Chenkez*, és ennek fia, *Kerus*; *Halald (Halalud)* fiai: *Orda*, ennek fia, *Zicus*, valamint testvérei, *Orbán* és *Obus*; *Ruuo* fia, *Sobolch*; *Seleh* fia, *Zolcad*; *Simon* fia, *Zelcheh (Zelceh)*, és fia, *Zegen*; *Bod* fia, *Sopa*, és ennek testvére, *Bessu*; *Vltos* fiai, *Messu*, és fia *János*, valamint testvére, *Mod*; *Wros* fiai: *Tholtus*, fia, *Vaasard*, valamint testvére, *Calud*; *Michodeus (Mico-deus)* fia, *Bedes*; *Semes* fia, *Kereu*; *Sebeh* fiai, *Cesu* és *Kerus*. Továbbá ezek a szőlőművesek: *Suda* fia, *Bozuc*, és ennek fia, *Bencheh (Bunceh)*; *Boda* fiai, *Semd* és *György*. Továbbá ezek a torlók: *Albeus* fia, *Egid*, és fiai, *Thaba* és *Baga*, valamint testvére, *Stephan*; *Elia* fiai, *Forcos (Forcas)* és *Moc*; *Hymosnus* fia, *Pettu*; *Zakariás* fiai: *Fileh*, *Seleh*, *Onda*, *Paul*, *Sentus*; *Chekeu* fia, *Demeu*, és fia *Beneduc (Benehduc)*; *Sykuis (Sikis)* fiai, *Tymoteu* és *Tompá*. Ők évenként egy hordó borral, egy ökörrel és száz kenyérrel szolgálnak. Továbbá ezek a földművesek, tudniillik: *Culessed*, és fia, *Symou (Simoun)*; *Vida* fia, *Huid*. Ezek továbbá a harangozók: *Nirteu* fia, *Retey (Retehi)*; *Chemos* fia, *Chikuid (Cikuid)*.

30. **Supoc** faluban ezek az udvarnokok: *Kelemen* fia, *Mikola*; *Zethe (Zeteh)*; *Vros* fia, *Mátyás*; *Cusit* fiai, *Elemeres*, ennek fia, *Pentuc*, valamint testvére, *Chebe (Cebec)*, *Ketciou* fia, *Feneres*; *Beke* fia, *Albeus*, és ennek fia, *Somrou*; *Finta* fiai, *Thob* és *Beneduc*; *Zegen* fia, *Tamás*, ennek fiai, *János* és *Joan*, testvére *Egyed*, és ennek fia, *Erdeus*; *Apollinarius* fiai: *Sebastian*, ennek fia, *Zorida*, valamint testvére, *Hontus*; *Bercha (Berke)* fia, *Eunus*, és ennek fia, *Hoda*; *Imre* fiai *Reze* és *Vosod (Vossod)*, ennek fia, *Kerus*, továbbá azok testvére

Nuhu; Heud (Ehud) fia Cheke; Boyad fia, Thexa; Pete (Peteh) fiai, Nemel (Nemelh), ennek fiai, Paul és Cut, továbbá testvére Vossos (Vosos), és ennek fia, Beneh (Behneh); Monac, és ennek fia; Vasaard (Vasard) fiai, Somciu és Aratas; Lőrinc fia, Zemdij, és fiai Forcos (Forcas) és Medue (Medueh); Thidia fia, és annak fia, Kerus.

31. Ezenkívül **Boclar** faluban ezek az udvarnokok: György fiai: Cheke, Pál, Mortuus (Mortunus), Suke (Sucke); János fia, Mátyás; Litar (Liter) fia, Feud, és ennek fiai, Sathat (Satat) és Vosod (Vosud).

32. **Gamas** faluban ezek a jobbágyok, akik **Dob** faluból, Augustun nemzetségéből származnak: Endereh, Gergely fia; Micus, és fia, Magnus; Michodemus (Micodemus) fiai, Lőrinc és Euruh; Micola fia, Bugus, és ennek fia, Guze; Matey fiai: Márton, és ennek fia, Bas, testvére, Joanchi (Hioanci), és ennek fia, Gyl (Gil); Fábíán fia, Tádé, fiai, János és Nuhu; Sebestyén fiai: Ananias, ennek fiai, Ibrhaen (Hibrahen) és András, valamint annak testvére, Ipoly (Ipolt); egy másik Ipoult fia, Tadias, ennek fiai, Herhud és Simon; Symien (Simian) fia, Pál, és ennek fiai, Budur (Bodur) és testvére; Cuchen fia, Cosma, és ennek fiai, Jakab és Mochi; Márk fia, Modoros. E fentnevezettek a lovas szolgák. Tóbiás pap fia pedig, aki a **bikács**-i udvarnokok közül jött ide, Juba nevezetű, és fiai, Pál, Both (Bod) és Benedek (Beneduc), ők az udvarnokok. Más nemzetségből is vannak udvarnokok, ezek: Bolsou fia, Mikola, és fiai, Tubus, Dolus és Timóteus. Ezenkívül más nemzetségbeli udvarnokok is vannak, ezek: Beke, Gentus fia; Dénes, Horogus (Harogus) fia; Petur, és fiai, Opus és Ombreus, valamint testvére, Kuine (Kineh), és ennek fia, Kylien, továbbá annak többi testvére: Bondu, Dedus és Zegen; Pethe fia, András; Hodus fiai: Kelemen (Kelehmen), ennek fia, Ayanduc (Hayanduc), valamint testvére, Vid; Reze fia, Biuis és István. Továbbá udvarnokok ezek a **Gomas** faluban lakók is, az ő neveik a következők: Bodomer (Bodmer fiai); Keres, és fiai, Forcasius (Farcasius) és Thec (Tek), annak testvére, Mochou (Mocou), ennek fiai, Mathian (Matian), Reppes és Mada, valamint annak testvére, és fia, File, továbbá negyedik testvérük, Mortunus; Bodoy (Buduoy) fia, Moyna, valamint fiai, Figuth (Figud), Pet (Petur) és Eceh; Fornos fia, Marc (Marcu), és testvérei; Eld fia, Bota, és ennek fia, Deme (Dehmeh); Miklós fiai, Ceke, Buhte, és testvére; Stephan fia, Behneh, valamint fiai, Bolosoy és Pota; Bedechy (Bedehci) fia, Oboy; Elseh (Erseh) fia, Mochou (Mocou), és ennek fia, Cygolou; Feles fia, Chydur; Wtod (Vtod) fiai, Huranus és Moncha (Monca); Mortun (Mortin) fia Vitalis, és ennek fiai, Leg (Legu) és Wilmos (Vilmos); Vzos fia, Chot (Cot). Továbbá ugyanezen a **Gomas**-on az egyház kézművesei: Mous fia, Petch (Pecu), és ennek fia, Zeme; Bosar fiai: Micola, ennek fia, Nuhu, és testvére, Morodech (Morodig), és ennek fiai, Kochou, (Quodcou) és ennek testvérei; Micus fia, Michoulous (Micoulous); Sombot (Zombot) fia, Vnoca; Monos fiai: Ananian (Anian), és fia, Anta, valamint annak testvérei, Ananias és Ontus. Ezenfelül ugyanezen **Gomas** faluban ezek az egyház szúcsei:

Michileu (Micileu), és fia *Nuhu*. Ezenkívül ugyanezen nevezett faluban ezek a földművesek: *Bulchou (Bolchou)* fiai [!], *Keched (Keced)*, és fia, *Thexa*, és annak fia, *Beche*; *Chenkes (Cenkes)* fiai, *Pentuc*, és ennek testvérei, *Theke (Ceke)*, *Boda* és *Chet (Cet)*; *Cassad* fia, *Quina*, és ennek fiai, valamint testvére, *Har-mas*; *Monchachij (Moncaci)* fia, *Thompa (Tompá)*; *Zobas* fia, *Zehee (Zehe)*; *Stephan* fia, *Samson*; *Albert (Alberd)* fia, *Hozuga (Hozoga)*, és ennek fia, *Bench (Benci)*; *Kesseh* fia, *Pentuc*, és ennek fiai, *Péter* és *Marcell*, annak testvére, *Chomos*, valamint fia, *Mochy (Moci)*, harmadik testvére, *Semchi*, és ennek fiai, *Tamás*, *Chekeu (Cekeu)*, és a többi testvérük, *Mortunus* és *Matoy*; *Elee (Elhe)* fiai: *Vsud (Vssud)*, továbbá fiai, *Mecheu (Meceu)* és testvérei, valamint *Betci*, *Mecheu (Meceu)* fia; *Suge* fiai, *Cheke*, *Symon*, és testvérük *Wsud*, valamint ennek fiai, *Salamon* és *Bolchou*. Szőlőművesek is vannak a már gyakran említett **Gomas** faluban, ezek: *Elus (Helus)* fia, *Karachyn (Karachon)*, és ennek fiai, *Hogiud* és *Domas*; *Guebe (Gueba)* fia, *Morodech (Morodic)*. Továbbá ugyan-ebben a faluban ezek a tárnokok: *Holmus (Hormus)* fia, *Petur*, és ennek fia, *Hombus*; *Fezed* fia, *Endreh (Endereh)*. *Soma*, *Bestur (Bester)* fia, az egyház harangozója, és fia, *Pál*. Ezek számbavétele után térjünk át immár a határokra. Az említett birtok határa tehát a tótól indul, melyet a nép nyelvén **Bolotun (Bolotin)**-nak neveznek, a Szent Kelemen-templom felé tartva. Innen a völgyön keresztül kelet felé halad, egészen a **Bethcu (Betcu)** nevű erdőig, mely az egyházé. Azután megkerüli ugyanezen erdőt, majd dél felé fordul, a hegyhez, melyet **Zaarhegy (Zaharegi)**-nek neveznek, ott a faluval [közös] négy határjel található. Innen ugyanezen hegyen át nyugat felé tart, az útig, amit **Hodvth**-nak mondanak. Ezután ezen az úton ér el a fent nevezett **Gomas (Gamas)** faluba. Azután keletre fordul, a nevezett **Bolotin**-hoz.

33. **Theluky (Tehluki)** faluban ezek az egyház szőlőművesei: *Jed* fiai, *Elh*, és fia, *Fileh*, annak testvére, *Niuzou (Nuhzou)*, valamint fiai, *Pet* és *Boda*; *Kerus (Keres)* fiai, *Gunuzd (Gunuzt)*, és fia, *Mátyás*, annak testvére, *Euruzeu (Euri-zeu)*, valamint fia, *Michou*; *Joan* fia, *Chomoslou (Chomozlau)*, és fia, *Henche*; *Mochi (Moci)* fia, *Fochas (Fotas)*; *Miltou* fia, *György*, valamint fiai, *Nemellj*, *Guze* és *Mihal*; *Beke* fia, *Forcos (Forcas)*, és ennek fia, *Fenerus (Feneres)*; *Mochou (Mocou)* fia, *Mihal*.

34. **Zamthou (Zamtou)** faluban ezek az egyház jobbágysai: *Bene* fiai, *Borid*, és ennek fiai, *Mihály*, *Prid* és *György*, valamint annak testvérei, *János* és *Joanca (Johanca)*; *Tamás* fiai, *Thogodou (Togodou)* és *Benseh*. Az udvarnokok ezek: *Edse* fiai, *Vus*, és ennek fiai, *Zenteu* és *Bense (Bennesse)*, valamint annak testvére, *Vued*; *Bicca* fia, *Vnud (Vuud)*; *Karachun (Karachen)* fiai, *Therteuh (Ter-teuh)*, *Succa* és *Ikeh*; *Micsee (Micussa)* fiai, *Monchi* és *Micchyker (Miciker)*; *Forcos (Forcas)* fiai, *Viter*, *Buhtus*, *Othoc* és *Thyze*; *Suma* fia, *Iseph (Isip)*, és ennek fiai, *Bolsou (Bulsou)* és *Bocca (Bacca)*; *Zekezeu (Zekeseu)* fiai, *Petur*, ennek fiai, *Theodor (Tiodor)*, *Karasun (Karachon)*, *Mech (Meccu)* és *Irrige*, to-

vábbá annak testvérei, *Lőrinc*, *Tarsa* és *Tyza* (*Tize*); *Nuuhu* (*Nuhu*) fia, *Bene* (*Beneh*), és ennek fiai, *Huic* (*Hvic*), *Herruig* és *Kalazy*; *Guezey* fiai, *Modoros*, *Vnoca* és *Pentuch*; *Meegeu* fiai, *Karasun* (*Karachen*), és ennek fia, *Mihály*; *Senke* (*Fenkeh*); *Moygy* (*Mózes*) fia, *Varau* (*Varou*), és ennek fia, *Juben*, valamint annak testvére, *Ruchtu*, és ennek fiai, *Buhtus* és *Anian*, továbbá annak harmadik testvére, *Kerus* (*Keres*); *Sornuc* (*Sornoc*) fia, *Simjrek*, és ennek fiai, *Hodus* (*Hodos*) és *Feke* (*Fenke*); *János* fia *Vid*, és ennek fiai, *Lőrinc*, *Thompa*, *Zeuleus*, *Reke* és *Toppa*; *Belch* fiai, *Chima*, ennek fia, *Cosma*, valamint annak testvérei, *Vosca* és *Heteh*; *Arud* fiai, *Zeke* (*Zeleh*), és ennek fia, *Bob*, [annak testvére] *Zem*, valamint testvérük, *Gaba*; *Bizotlon* fia, *Kylien*; *Cheme* (*Cemeh*) fiai, *Zongud*, és ennek fia, *Varou*, valamint annak testvére, *Molvd*, és ennek fia, *Vaasar*; *Hyci* fia, *Rost*, és ennek fiai, *Sekuid* (*Sekid*) és testvérei; *Culessed* fia, *Boda* (*Boza*); *Sebestyén* fia, *Buncheu* (*Bunceu*) és testvére; *Keyci* fia, *Buhtus*; *Kersen* fia, *Christien*; *János* fia, *Michal* (*Mihal*).

35. **Thurkh** (**Turk**) faluban ezek az egyház jobbágysai: *Symien* fiai, *Joan*, és fia, *Vus*, annak testvére, *Ibrachin*, fia, *Joachyn*, valamint harmadik [testvérük], *János*; *Vendug* (*Wendeg*), és fiai, *Miklós* (*Miclous*) és *Mátyás*; *Agard* fia, *Vruus*, és fiai, *Orbán* és *Ambrus*; *Sekud* (*Scechund*) fiai, *Fita* és *Resch* (*Rescu*); *Buiad* fia, *Vuotos*, és ennek fia, *Mogd*; *Gyune* fiai, *Barnabas* és *Albeus*; *Culessed* fia, *György*, és ennek fiai, *Latamas* és *Sentus* (*Scentis*); *Mihal* (*Michal*) fia, *Karasun*; *Suma* fia, *Beche* (*Bece*), és ennek fia *Lőrinc*; *Wuosos* (*Wosos*) fia, *Michy* (*Mici*), és ennek fiai, *Vuid* (*Wid*) és *Wasard*; *Neugrad* fia, *Illie*, és ennek fia, *Varous*; *Sombod* fia, *Vosud*; *Medue* (*Meduue*) fia, *Micula*, és ennek fia, *Maca*; *Merch* (*Mercu*) fiai, *Charna* (*Charma*) és *Michou* (*Micou*); *Euzen* fia, *Salca*; *Irig* fia, *Morodech* (*Morodic*). Ezek pedig az udvarnokok: *Thopos* (*Tupos*) fiai, [!] *Tamás*, és ennek fia, *Gergely*; *Strab* fiai, *Karasun* (és ennek fia), *Cysveth* (*Chuswet*), továbbá annak testvére, *Mochy* (*Moci*), és ennek fia, *Kyrecy* (*Kyreu*), valamint annak harmadik testvére, *Keled*, és ennek fiai, *Cheke* (*Cequ*) és *Sumos*; *Imre* [esetleg *Henrik*] fiai: *Fenche* (*Feuce*), és ennek fia, *Cegu*, valamint annak testvére, *Péter*, és fiai, *Mica* és *Cheke* (*Cequ*); *Curt* (*Churt*) fiai, *Latamas*, és ennek fia, *Fara*, annak testvére, *Kyrus* (*Kyris*), és fiai, *Keue* (*Quewe*) és *Certu*, valamint harmadik [testvérük], *Boca*; *Bondug* (*Boudug*); *Matou* fia, *Mogd*; *Tupoz* fia, *Codou*, és fiai: *Quene*, *Vide*, *Leguine*, *Coda* (*Choda*), valamint ennek fia, *Tiuan* (*Tiwan*); *Cheke* (*Cequ*) fia, *Deus*, és ennek fia, *Pet*; *György* fiai, *Latou*, és ennek fia, *Nege*, valamint annak testvére, *Kese*; *Zebe* fiai, [!] *Joulekun* (*Jouleguin*); *Sombot* fia, *Pousa* (*Pausa*). Ezek az egyház kézművesei: *Zuke* (*Zuque*) fiai, *Marce* és testvérei. Ezek továbbá az egyház kovácsai: *Welprit* fiai, *Mociqu*, és ennek fia, *Egyed*, valamint annak testvérei, *István* és *Boxa* (*Bocsa*), és ennek fiai, *Vnca* (*Vnuca*) és testvérei. Ezek az egyház szőlőművesei: *Vros* fiai, *Quinus* (*Qiuñs*), és testvére *Quina*, valamint ennek fia, *Kazmer* (*Cazmer*); *Vzd* fia, *Cheke* (*Cequ*), és ennek fiai, *Tamás* és *Kuze* (*Guze*); *Ompud* fia,

Wis; *Sonc* (*Souc*) fiai: *Bot*, ennek fiai, *Tupa*, *Buca* (*Buque*) és *Buze*, valamint annak testvére, *Bos*; *Vonta* fia, *Bech* (*Becu*); *Nuch* (*Nuchu*) fia, *Cris*, és ennek fia, *Márk* [*Marcus*, íráshibával: *Mareus*]; *Endus* fia, *Wis*; *Tercie* [esetleg a *Har-mad*, *Harmas* fordítása] fia, *Warou*, és fia, *Mogus*, valamint ennek fiai, *Marcu* és *Cucus*. Ezenfelül földművesek is vannak, ezek: *Micus* fiai, *Bota* (*Bata*) és *István*, valamint ennek fiai, *Vossa* (*Wosa*), *Scimis*, *Setit* és *Syque*.

(19) A már említett **Cheuz** (**Cheuz**) faluban ezek a szolgák: *Mátyás* és fia; *Sykue* (*Sike*) fia, *Thexe* (*Texe*); *Vasard*; *Moniac* fia, *János*; *Biba* fia, *Cosma*; *Mihal*; *Marcu* fia, *Benenduc* (*Beneduc*).

36. **Zeuleus** faluban, amely kétséget kizárva minden szolgálattelvőjével és tartozékával együtt a **Horozcueh**-i Szent Miklós-egyházé, ezek az egyház szolgái, akiket ilyen módon nevezünk meg: *Chetur* (*Cheter*); *Heleh*; *Coza* és ennek fia, *János*; továbbá *Johanca* (*Joanca*); *Ceke* és fiai. A hetes szolgálatot teljesítők ezek: *Boza* és fiai; *Pál* és testvére, *Michi*, *Zulehu*; *Boche*; *Vehseh* és fiai; *Petheh* (*Pehteh*) és testvérei. Van még [az egyháznak] egy ekealja földje.

37. Ezenkívül a többi jeles adomány között a boldogemlékü András király a Szent Ányos-egyháznak engedte át azt a birtokot, melyet **Lusta**-nak neveznek, annak tartozékaival együtt. De nehogy semmivé tegye a későbbi nemzedékek feledékenysége a megfelelően elrendezett dolgokat, az átadott birtokot a következő határokkal rendelte el megerősíteni. A **Bolotyn** (**Bolatin** tó), amelyből kifolyik a **Foc**-nak nevezett folyó, e kifolyástól [a folyó] egészében az egyházé. [Innen a folyó] dél felé tart, elér **Lustah** faluig, majd megkerüli a szigetet, amely szintén teljesen az említett egyházé, és malom számára alkalmas helyet alakít ki. A folyó mellett, a keleti oldalon, a falu közelében található A[ndrás] király határjele, melyen egy kő van. Ezután [a határ] az úton húzódik, kelet felé, A[ndrás] király hegyéig. Ezek után északra tart, három földből emelt határjelen át, majd elér a köjelig, melyet a **Bolotyn** mellett helyeztek el. Innen ismét eljut egy másik köjelig, mely a **Fehérvár**-ra vezető régi út mellé van kihelyezve. Azután pedig továbbmegy dél felé, két határjelen keresztül, majd elér egy köhöz. Innen ismét nyugatra tart, és ott, a folyó mellett jelként egy kő van felállítva. Mindaz pedig, amit ezek a határok közrefognak, akár halászhelyek, akár rétek, kétséget kizárva a nevezett egyház tulajdona.

(34) Ezután a Szent Ányos-egyház **Turch** (**Turc**) nevű faluja [következzék], melyet a következő határok erősítenek meg. A **Bolotyn** melletti Szent Péter-templomnál, annak nyugati oldalán található egy földből emelt határjel. Innen [a határ] dél felé tart, a **Turch** (**Turc**)-ra vezető úton, és ott van a határjel, a neve: iszapos árok. Ezután ugyanazon az úton tart nyugat felé, majd elér a patakig, és ott van a határjel, ezek után egy [másik] határjelig, melyet kőnek mondanak, innen pedig a **Somardy** (**Somardi**) tóig, majd a **Somardy** (**Somard**) halastó közepén keresztül ismét elér a **Bolotyn**-hoz, arra a helyre, amelyet **Iuuh**-nak ne-

veznek. Mindaz, amit ezek a határjelek körbezárnak, akár rétek, akár szigetek vagy halastavak, kétség nélkül az egyházhoz tartozik.

(33) Ezenkívül átadta a **Samthou (Santo)** nevű falut is, és a következő határokkal erősítette meg. Van egy hely, amit **Choczorma (Cogzorma)**-nak neveznek, ott található A[n drás] király határjele. Azután [a határ] dél felé tart, négy határjelen át az útig, melyet **Hoduth (Hodut)**-nak mondanak, és ott van a határjel. Ugyanezen az úton halad tovább nyugat felé, az egyház földjét, valamint **Somard (Zamad)** földjét elhatárolva, majd továbbmegy majdnem egy mérföldön át, és ott lesz a határjel, a bokorban. Azután eljut a patakig, amelyet **Queurus (Keurus)**-nek hívnak. Azon a helyen pedig, amelynek **Keurustuuh** a neve, ott van a határjel a körisfa alatt. Van egy sziget is, mely ehhez a faluhoz tartozik, ezt **Fugoud**-nak hívják, teljes egészében ez is az egyházé. Mindaz pedig, amit ezek a határok megerősítenek, akár rétek, akár erdők, vagy gyümölcsösök, kétséget kizárva örök időkre a Szent Ányos-egyház tulajdonát képezik.

Kiadatott Tamás mester, a királyi udvar kancellárjának és **veszprém-i** püspöknek a keze által, az Úr megtestesülésétől számított 1211. évben, János, **esztergom-i** érsek, tisztelendő Bertoldus, választott **kalocsa-i** érsek és bán jelenlétében, továbbá Kalán, a **pécs-i**, Boleszláv, a **vác-i**, Chathapanus, az **eg[er]-i**, Simon, a **várad-i**, Dezső, a **csanád-i**, Vilmos, az **erdély-i**, Gotard, a **zágráb-i**, Péter, a **győr-i**, Róbert, a **veszprém-i** egyházat boldogan kormányzó [püspökök], Poth nádor és **moson-i** ispán, valamint Mihály vajda jelenlétében, Péter, **bács-i**, Gyula, **bodrog-i** ispánok, Banco, **bihar-i** ispán és a királynő udvari ispánja, Marcelus, **keve-i** és udvari ispán, Miklós, **pozsony-i** ispán [jelenlétében], uralkodásunk hetedik évében. Hogy ez az általunk készített megerősítő oklevél mindig sértetlen és rendíthetetlen maradjon, úgy rendelkezünk, hogy pecsétünk biztosítékával maradjon örökre érvényes, tartós és szilárd a Szent Ányos-egyház őrizetében.

3. A Tihanyi összeírás filológiai kérdései

1. Az 1211-es Tihanyi összeírás jelentős névanyaga mellett sem szabad elfeledkeznünk e nyelvemlékünk gazdag külső és belső összefüggésrendszeréről. Az összeírás nemcsak az 1055-ös alapítólevéllel, hanem a többi tihanyi oklevéllel — például a Tihanyi alapítólevél interpolált változatával (+1055/1324 u.),⁴ a Szent László korára hamisított oklevéllel (+1092/+1274/1399), a Tihanyra vonatkozó 1267/1297-es pápai diplomával — szintén kapcsolatba hozható, s ezekkel összevetve ugyancsak vizsgálható. Mindezek mellett e nyelvemlékünk belső kapcsolatrendszerét, vagyis filológiai jelentőségét is hangsúlyoznunk kell, hiszen vizsgálatának sajátos lehetőséget biztosít az a körülmény, hogy a hitelesített példány mellett az oklevél fogalmazványa ugyancsak fennmaradt. E speciális filológiai helyzet miatt pedig alkalmunk nyílik a fogalmazvány és a hitelesített oklevél közötti hasonlóságok és különbségek felfedezésére, s ezáltal általánosabban a korabeli oklevélkiállítási gyakorlat eljárásmódjainak feltárására is. A Tihanyi összeírás e gazdag összefüggésrendszere az oklevél konkrét vizsgálatán túl általánosabb kérdéskörök (pl. a korabeli jogi írásbeliség, a régi magyar helynévadás jellemzői) felvetését szintén lehetővé teszi.

2.1. Egy oklevél — mint meghatározott szabályok szerint kiállított jogbiztosító irat (vö. SOLYMOSI 2006: 153) — összetett jogi procedura során jött létre, ezért elkészítése hosszú és bonyolult folyamat volt (vö. HOFFMANN 2009: 19). Az adománylevelek esetében az adományozó vagy az összeíratást elrendelő megbízottja a helyszínen megvizsgálta és írásban rögzítette a birtokkal kapcsolatos körülményeket (a birtok kiterjedését, a határait, az ottani javakat stb.). Nagyszámú adományozott birtok esetében feltételezhető, hogy nem ugyanazok a hivatalos személyek jártak a különböző helyszíneken, és készítettek feljegyzéseket. Ezt szinte bizonyosra vehetjük a 37 birtokot felsoroló Tihanyi összeírás esetében is. Ennek eredményeképpen pedig különböző eredetű és feltehetően nem azonos minőségű feljegyzések és ismeretek alapján állította össze a fogalmazó az oklevél elsődleges fogalmazványát (vö. HOFFMANN 2010: 17, SZENTGYÖRGYI 2014: 13–14). Mindezek mellett a fogalmazvány elkészítéséhez az ezzel foglalkozó tisztviselőknek különböző segédkönyvek, mintaokleveleket

⁴ Az interpolált Tihanyi alapítólevél keletkezésével kapcsolatban több évszám is felmerült a szakirodalomban. ERDÉLYI LÁSZLÓ 15. századi (1055>1416) interpolátumnak tartja (PRT. 10: 495, lásd DHA. 1: 153–154), újabban azonban GYÖRFFY GYÖRGY igazolta, hogy 14. századi hamisítványról (+1055/1324 u.) van szó (DHA. 1: 153–154, vö. még SZENTGYÖRGYI 2010d: 5, 6), ezért jómagam is ez utóbbi véleményt (datálást) tekintem mérvadónak.

tartalmazó gyűjtemények álltak a rendelkezésükre, amelyek korábbi ügyekben kibocsátott oklevelek formuláit tartalmazták, ezzel mintegy megtakarítva az újrafogalmazás munkáját. Néhány esetben — mint itt is — régebben kibocsátott, hasonló tárgyú iratokat is felhasználtak egy-egy oklevél elkészítésekor (SZENTPÉTERY 1930: 25, ÉRSZEGI 1998: 41).

A tihanyi apátság 1211. május 29-ére datált birtokösszeírása nem adománylevél, hanem összeírás: a leggyakoribb adóösszeírásoktól, valamint dézsmajegyzékektől eltérően (vö. ESZENYI 2000: 23–24) azonban határvonal-leírásokat, valamint helységenként és foglalkozásonként szolganép-felsorolásokat is tartalmaz. Joggal számolhatunk tehát az 1211. évi birtokösszeírás kapcsán azzal, hogy az összeírás fogalmazója, vagyis az elsődleges fogalmazvány készítője a tihanyi apátság 1055. évi alapítólevelét is használta munkája során. Ezek az oklevelek ugyanis egyazon intézményhez, a tihanyi apátsághoz kapcsolódnak, s igen sok hasonlóság mutatkozik meg közöttük például a tartalom, a helyesírás tekintetében, valamint a nevek lejegyzésében (ehhez lásd KNEZSA 1952: 28, HOFFMANN 2007b: 356, 2009: 19, KOVÁCS É. 2011: 56–57). E hasonlóságok mellett persze különbségek is tapasztalhatók: míg például az 1055-ös alapítólevelet a királyi udvarban (vö. HOFFMANN 2010: 17), addig az 1211. évi összeírást a tihanyi apátságban (vö. KNEZSA 1952: 28) készítették.

2.2. ÉRSZEGI GÉZA utalt a korábbiakban arra, hogy a fogalmazványok terjedelmüket tekintve két típusba sorolhatók: lehetnek rövidek — amelyek csak a készítendő oklevél lényeges részeit foglalják magukban —, illetve teljes fogalmazványról is beszélhetünk, amelyek teljes egészében tartalmazzák a majdan hitelesítendő oklevél szövegét (1998: 41). Az 1211-es birtokösszeírás fogalmazványának szövege hiányosabb, rövidebb, mivel a hitelesített oklevél bevezetésének királyi intézkedésekkel kapcsolatos részeit, a befejezést, valamint az oklevelek szokásos formai részeit vagy csak röviden, vagy egyáltalán nem is jelzi. A birtokok, határaik és népeik felsorolásában azonban teljességre törekszik, és kiegészítéseket, pótlásokat told a sorok fölé. Ezek a pótlások a hitelesített példányban többnyire már a rendes sorokban szerepelnek (vö. ERDÉLYI 1904: 390).

Az oklevelek megírását nem mindig ugyanaz a személy végezte, mint aki megfogalmazta az oklevelet (SZENTPÉTERY 1930: 26, SZENTGYÖRGYI 2014: 13–14). Az 1211. évi tihanyi birtokösszeírással kapcsolatban a kutatók véleménye eltér abban a tekintetben, hogy a megpecsételt oklevél és a fogalmazvány ugyanattól a szerzőtől származik-e. SZENTPÉTERY IMRE szerint a két példány ugyanazon kéz írása (1923: 85). GÁCSER IMRE ugyanakkor ezt nem tartja valószínűnek, mert a fogalmazvány helyesírása gondosabb és következetesebb. Szerinte a nem hitelesített változatot *Turkh* helység népeinek összeírásáig (PRT. 10: 515) ugyanaz, de a megpecsételt oklevél írójától eltérő kéz írta. *Turkh* népeinek

összeírása azonban élesen különbözik az előző részekétől, az utána következő rész pedig nagyon hasonlít az első kéz írásához, így nehéz eldönteni, hogy az első kéztől származik-e vagy egy harmadiktól (GÁCSEK 1941: 3–4). GÁCSEK IMRE és SZABÓ DÉNES — egyetértve JAKUBOVICH EMILLEL és PAIS DEZSŐVEL — valószínűnek tartja, hogy a hitelesített oklevelet a fogalmazványról diktálás után írták le, mivel a két példány helyesírása sok esetben eltér egymástól (vö. JAKUBOVICH–PAIS 1929: 73, GÁCSEK 1941: 4–35, SZABÓ 1959: 19). Ezekre az eltérésekre a későbbiekben részletesen is kitérek.

3. A tihanyi okleveleket tüzetesen vizsgáló ERDÉLYI LÁSZLÓ véleménye szerint a két példány közül a helyes szöveget csaknem mindig a fogalmazvány tartalmazza, azaz hibák inkább a hitelesített példányban vannak. ERDÉLYI hibát vél felfedezni az egyes határleírásokban szereplő helynevek írásában éppúgy, mint a személynevek eltérő rögzítésében (pl. betűkihagyás, betűcsere, szótagkettőzés stb. típusú hibákra utal) (1904: 390–391).

A birtokösszeírás filológiai szempontú vizsgálatakor az alábbiakban arra keresem a választ, hogy az oklevél két példánya közül a helyes szöveget többnyire valóban a fogalmazványban találjuk-e meg, ahogyan ERDÉLYI is állította, illetve ha ez az állítás tartható, akkor ez miben nyilvánul meg pontosan. Emellett vizsgálom azt is, hogy milyen érvek, tények igazolhatják egy-egy szövegrészlet helyességét.

A birtokösszeírás két példányában előforduló hely- és személynevek lejegyzésében többféle tekintetben figyelhetünk meg eltéréseket, ezeket elsősorban az azonos tulajdonnevek eltérő írásmódjában érhetjük tetten. Elsősorban a két példány helyneveiben megmutatkozó típuskülönbségekre térek ki, de megfigyeléseimet igyekszem a személynévi anyagnak, illetve ahol ezt szükségesnek látom, a latin befogadó szövegkörnyezetnek a vizsgálatával is alátámasztani.

Az oklevél hitelesített példányában és fogalmazványában 125–127⁵ különböző helynév szerepel, s emellett a hitelesített példány utolsó bekezdésében az oklevelet aláíró egyházi és világi méltóságok nevei mellett 18 latinizáló formában szereplő helynév (pl. *Agriensem*, *Bychoriensem*, *Strigoniensi*, *Vesprimiensis* ~ *Vesprimiensem* stb., PRT. 10: 516–517) is található, amelyeket azonban nem vonok be a vizsgálatba. A fent helynevek mintegy egynegyede, összesen 37 név a fogalmazványétól eltérő alakban szerepel a megpecsételt oklevélben. Az eltéréseket az alábbi négy típus szerint kívánom bemutatni.

⁵ Az összeírásban vannak olyan helynévi szórványok, amelyek azonos helyre vonatkoznak. A négy *Szőlős* említésről azonban nem dönthető el egyértelműen, hogy két, három vagy esetleg négy különböző települést jelölnek-e az egyes előfordulások (erről részletesebben lásd a megfelelő részben, ill. KOVÁCS É. 2010), ezért aztán nem tudjuk pontosan megadni az oklevélben szereplő helynevek számát sem.

Elsőként a pusztán helyesírási kérdéseket veszem sorra. Az eltérések második típusában azokat a hangjelölési-helyesírási különbségeket vizsgálom, amelyek mögött kiejtésbeli-hangzásbeli eltérések is feltételezhetők, azaz a variánsok akár hangalaki ingadozást is jelölhetnek. Emellett a fogalmazvány és a hitelesített példány azonos objektumot jelölő helynevei között olykor nem csupán helyesírási, hanem morfológiai eltérésekre is bukkanhatunk. És végül szólnunk kell a két példánynak a szórványok körüli latin megszövegezést érintő különbségeiről is.

3.1. Pusztán helyesírási különbségek mutatkoznak az alábbi esetekben.

Szembetűnő sajátossága az összeírásnak, hogy a fogalmazvány *c*, *k* és *t* jelét a hitelesített példányban többnyire *ch*-ra, *kh*-ra, illetve *th*-ra módosították (vö. GÁCSER 1941: 7, 9, 12). Mind a helynevekben, mind a személynevekben megfigyelhető ez a helyesírási jellegzetesség: például a fg.⁶ *Biccaci* ~ hp. *Bychachi* (PRT. 10: 513), fg. *Betcu* ~ hp. *Bethcu* (PRT. 10: 514), fg. *Zamtou* ~ hp. *Zamthou* (PRT. 10: 514), fg. *Turk* ~ hp. *Thurkh*, fg. *Turc* ~ hp. *Turch* (PRT. 10: 515, 516), fg. *Cogzorma* ~ hp. *Choczorma* (PRT. 10: 516), fg. *Hodut* ~ hp. *Hoduth* (PRT. 10: 516) és talán a fg. *Cohache* ~ hp. *Choache*⁷ (PRT. 10: 509), fg. *Araci* ~ hp. *Aarach* (PRT. 10: 506) helynevek, valamint a fg. *Tocorou* ~ hp. *Thocorou* (PRT. 10: 504), fg. *Toma* ~ hp. *Thoma* (PRT. 10: 506, 514), fg. *Cet* ~ hp. *Chet* (PRT. 10: 503, 514), fg. *Ceke* ~ hp. *Cheke* (PRT. 10: 508), fg. *Bece* ~ hp. *Beche* (PRT. 10: 515) stb. személynevek illusztrálják a jelenséget.

Az összeírás fogalmazványában és hitelesített példányában a [k] hangnak többféle jelét is megtalálhatjuk: *k* (*Kereczeg*, PRT. 10: 509, hp. *Theluky*, PRT. 10: 514, fg. *Turk*, PRT. 10: 515, fg. *Keurus*, PRT. 10: 516; *Karasun*, PRT. 10: 515 stb.), *c* (*Cuest*, PRT. 10: 504, 508, *Colon*, PRT. 10: 508–509, *Cucen Hereh*, PRT. 10: 509, *Saca*, PRT. 10: 510 stb.), *qu* (hp. *Queurus*, PRT. 10: 516), valamint *kh* (hp. *Thurkh*, PRT. 10: 515), illetve *ch* (*Michola*, PRT. 10: 508, hp. *Choczorma*, PRT. 10: 516). A példák is világosan jelzik, hogy a *k* és *c* betűk használatában nem mutatkozik meg az a korábban kialakult szabályszerűség, miszerint a [k] hangot palatálisok előtt a *k*, míg minden más helyzetben a *c* betű jelöli (vö. KNIEZSA 1952: 20, 30).

⁶ Az oklevél fogalmazványát az fg., a hitelesített példányt pedig a hp. rövidítéssel jelölöm. Amikor a tulajdonnévi előfordulások ugyanabban a formában szerepelnek az összeírás mindkét példányában, akkor egyik rövidítést sem használom az adott névadat előtt.

⁷ Az összeírásban háromszor fordul elő, hogy a fogalmazványbeli helynevek igen ritka *ch*, illetve *th* betűkapcsolatai között egy magánhangzó is található, a fg. *Cohache* ~ hp. *Choache* mellett vö. még fg. *Zegthelegu* ~ hp. *Zegthelegu* (PRT. 10: 511), fg. *Tehluki* ~ hp. *Theluky* (PRT. 10: 514). Ezekben az esetekben valószínűleg a fogalmazati példány készítőjének tévesztésével (azaz a *Choache* téves *Cohache*, a *-thelegu* téves *-telegu* és a *Theluky* téves *Tehluki* leírásával) számolhatunk.

A [c] és a [cs] hangok oklevélbeli előfordulásait szemlélve azt állapíthatjuk meg, hogy míg a 11. században e hangok gyakori jele a *c* betű volt, addig a 13. században a kétjegyű betűk előtérbe kerülésével a *ch* betűvel való jelölésmód dominált (KNEZSA 1952: 15, 39).

Ezek alapján pedig akár azt a benyomásunkat is megfogalmazhatjuk, hogy a fogalmazványbeli tulajdonnevek írásmódja régebbi, a 11. századi helyesírási gyakorlattal mutat rokonságot (vö. GÁCSER 1941: 33–34). Noha efféle kronológiai megoszlást a helyesírás-történet a [k], illetve a [t] jelölése kapcsán nem mutat, az kétségtelen, hogy a *kh*-s, *th*-s írásmód másodlagosan jelentkezik az egyjegyű betűvel történő jelöléssel szemben. Tekintve, hogy a Tihanyi alapítólevél helyesírásában hasonló jegyeket figyelhetünk meg (tehát a *c*, *k*, *t* jelek használatát a *ch*, *kh*, *th*-val szemben, lásd *turku*,⁸ *mortis*, *zakadat*, *aruk* stb., vö. SZENTGYÖRGYI 2010a: 24, 26), mint amit a fogalmazvány hangjelölésében tapasztalhatunk, elképzelhetőnek tartom, hogy az 1211-es Tihanyi összeírás fogalmazványának lejegyzőjét a talán éppen előtte fekvő alapítólevél írásmódja befolyásolhatta. És emellett aztán az sem lehetetlen, hogy a hitelesített példány rögzítője ezt követően viszont már inkább a saját korának helyesírási „normájához” igazodva írta le a neveket. Ez utóbbi feltevést az az oklevélírói gyakorlatban jelentkező tudatos törekvés is támogathatja, miszerint az oklevélírók gyakran az adott korban kialakult írásnormát követve rögzítik a tulajdonneveket. Ezt figyelhetjük meg például Anonymus gesztájában, amikor a szerző tudatosan *ő*-ző formában írja a tulajdonneveket (vö. BENKŐ 2003: 159–160).

A *h* ugyanakkor nemcsak mássalhangzók után, hanem gyakran magánhangzókat követően, főként a szóvégi *e* után is feltűnik. GÁCSER IMRE a *h* szerepét és az *-eh* hangértékét vizsgálva megállapította (1941: 25–27), hogy ez sok esetben az *-ő* deverbális névszóképző *-γ* előzményének (pl. *Quereh* [kérey], PRT. 10: 512), illetve a finnugor *-eγ* kicsinyítő képzőnek a fejleménye (fg. *Feketeh* ~ hp. *Feketeu*, PRT. 10: 509; fg. *Beneh* ~ hp. *Bene*, PRT. 10: 515), de nagyon gyakran csupán helyesírási sajátossággént jelentkezik (fg. *Sebus Gueldegueh* ~ hp. *Gueldeguh*, PRT. 10: 509; fg. *Endereh* ~ hp. *Endreh*, PRT. 10: 514).⁹ A példák is világosan mutatják, hogy elsősorban a fogalmazványbeli alakok tartalmazzák az *-(e)h* betűt, illetve betűkapcsolatot.

Az összeírás hely- és személyneveiben mind palatális, mind veláris magánhangzók előtt gyakran előfordul szókezdő hangérték nélküli *h* betű is, ez főként

⁸ A Tihanyi alapítólevél helyneveit SZENTGYÖRGYI RUDOLF szövegkiadása alapján (2010a: 21–32) idézem.

⁹ KOROMPAY KLÁRA a családnevek helyesírás-történeti vonatkozását vizsgálva szintén felfigyelt a *h* jel gyakori jelentkezésére (vö. Horváth, Németh, Vigh, Imreh, 2010: 62), valamint felhívta a figyelmet a *h* betű bizonyos fonéma párok (*t*-*ty*, *g*-*gy*) oppozíciójának érzékeltetésében betöltött „szigetelő” funkciójára (Haraszthy, Versegly, i. m. 61).

ugyancsak a fogalmazványban figyelhető meg: a *Hugoron*¹⁰ (PRT. 10: 509), *Horozcueh* (PRT. 10: 516) helynevekben, valamint a fg. *Helia* ~ hp. *Elia* (PRT. 10: 507), fg. *Hisou* ~ hp. *Ysou* (PRT. 10: 510), fg. *Hunoca* ~ hp. *Vnoca* (PRT. 10: 512), fg. *Hayanduc* ~ hp. *Ayanduc* (PRT. 10: 513) stb. személynévekben.

Az [i] hang jelölését tekintve az összeírás két példányának helyesírásában szintén következetes eltéréseket figyelhetünk meg. A fogalmazvány az [i] hangot *i*-vel, a hitelesített oklevél pedig *y*-nal jelöli: fg. *Beseneui-tu* ~ hp. *Beseneytu* (PRT. 10: 511), fg. *Bicaci* ~ hp. *Bychachi* (PRT. 10: 512), fg. *Tehluki* ~ hp. *Theluky* (PRT. 10: 514), fg. *Somardi* ~ hp. *Somardy* (PRT. 10: 516), fg. *Bolatin* ~ hp. *Bolotyn* (PRT. 10: 516) helynevek, fg. *Sike* ~ hp. *Syke* (PRT. 10: 507), fg. *Cima* ~ hp. *Chyma* (PRT. 10: 510), fg. *Simian* ~ hp. *Symien* (PRT. 10: 513) stb. személynévek. Az *i* és *y* betűk váltakozása az [i] hang jelölésében a korszakban teljesen általános volt (vö. BÁRCZI 1951: 128, KNIEZSA 1952: 17, 30). KNIEZSA ISTVÁN azonban hangsúlyozta, hogy a 11. században az [i] hangot elsősorban *i* betűvel jelölték, és csak ritkábban fordult elő jelölésében az *y*, amely a 13. században került többségbe (1952: 15, 39). Ezek alapján pedig ismét csak megerősödni látszik az a korábban fölvetett elképzelésünk, hogy ti. a fogalmazványbeli tulajdonnevek írásmódja a régebbi, 11. századi helyesírással, konkrétabban a Tihanyi alapítólevél helyesírásával mutat rokonságot. Az [i] hangnak ugyanis az 1055. évi alapítólevélben szintén *i*-vel való jelölését találjuk (vö. *tichon*, *zilu kut*, *keuris tue*, *ziget zadu*, *gisnav* stb., SZENTGYÖRGYI 2010a: 23, 24, 25). Ez pedig talán újabb érvként szolgálhat amellett, hogy az összeírás fogalmazványában a Tihanyi alapítólevél írásmódjának a hatása közvetlenül is érvényesülhetett.

Ennek a feltevésnek az igazolására célszerű annak a 21 helynévi szórvány-nak az írásmódját külön is megvizsgálnunk, amely mind az összeírásban, mind pedig az alapítólevélben is szerepel: *Báb* (1055: *babu humca*, 1211: *ad sabulum Bab*), *Balaton* (1055: *balatin* ~ *bolatin*, 1211: fg. *Bolotin* ~ *Balatin* ~ *Bolatin* ~ *Bolotyn* ~ hp. *Bolotin* ~ *Balatin* ~ *Bolotun* ~ *Bolotyn*), *Bálvány(os)* (1055: *baluuan*, 1211: *Balanus*), *Fadd* (1055: *fotudi*, 1211: *Fotud*), *Fertő* (1055: (*har-mu*) *fer-teu*, 1211: *Ferteu*), *Fok* (1055: *fuk*, 1211: *Foc*), *Füze-gy* (1055: *fizeg* ~ *fyzeg*, 1211: *Fuzegy*), *Gamás* (1055: *gamas*, 1211: fg. *Gomas* ~ *Gamas* ~ hp. *Gamas* ~ *Gomas*), *Hadút* (1055: *hodu utu*, 1211: *Hodut*), *Kok szarmja* (1055: *koku zarma*, 1211: fg. *Cogzorma* ~ hp. *Choczorma*), *Kolon* (1055: *culun*, 1211: *Colun* ~ *Colon*), *Kőrös* (1055: *keuris (tue)*, 1211: fg. *Keurus* ~ hp. *Queurus*), *Kövesd* (1055: *cuesti*, 1211: *Cuest*), *Martos* (1055: *mortis*, 1211: *Mortus*), *Petra*

¹⁰ Nagy valószínűséggel ezzel a *Hugoron*-nal hozható összefüggésbe az 1055. évi alapítólevélben a Kolon tó körüli birtok leírásának kezdetén megjelenő *u[g]rin baluuna* helynévi szórvány *u[g]rin* előtagja, valamint az Izsák északi határszélén az újabb korban feltűnő *Ugri szőlő* név első névrésze (vö. HOFFMANN 2010: 175–176).

(1055: *petra*, 1211: *Petra*), *Ravaszlyuk* (1055: *ruuoꝝ licu*, 1211: fg. *Rouozlicou* ~ hp. *Ruozlicou*), *Somogy* (1055: *sumig*, 1211: *Simigiensis*), a Kolon tó környéki *Szakadát* (1055: *zakadat*, 1211: *Zacadat*), *Tihany* (1055: *tichon*, 1211: *Thichon* ~ *Tychon*), *Tolna* (1055: *thelena*, 1211: *Talana* ~ *Tollona*), *Türk* (1055: *turku*, 1211: fg. *Turk* ~ *Turc* ~ hp. *Thurkh* ~ *Turch*). E névformák összevetése alapján megállapíthatjuk, hogy ezek betűhív adatai nagyon hasonlóak vagy teljesen megegyeznek a két oklevélben, különbséget főként a zártsági fok és a tövégi magánhangzó megléte tekintetében mutatnak csupán, de ilyen eltérések az azonos oklevélbeli többszöri említés során is előfordulnak. Ahol az összeírásban a fogalmazványbeli névemlítés írásmódját tekintve eltér a hiteles példány megfelelő adatától, ott az alapítólevél írásmódjához mindig a fogalmazványbeli alak áll közelebb (lásd például *Kőrös* és *Türk* említéseit). A helynévi szórványok hasonló alakban való rögzítése mellett a két oklevél közti kapcsolatot az összeírás szó szerint átvett alapítólevélbeli szövegrészei is bizonyítják: ezt láthatjuk például a tihanyi birtoktest leírásakor (lásd SZENTGYÖRGYI 2010a: 23–24, PRT. 10: 503).¹¹

Az összeírás fogalmazványában és hitelesített példányában a [g] hangnak több jelét is megfigyelhetjük: a korszakban is általánosan használt *g* mellett (*Zegen*, PRT. 10: 506, 507, 510, 512, 513, *Zolgat*, PRT. 10: 508 stb.) a *c* (*Zolcad*, PRT. 10: 512), *ch* (*Wendeck*, PRT. 10: 512) és ritkán a *gh* (*Sagh*, PRT. 10: 512), valamint a [gy] hangtól való megkülönböztetés végett — amelyet az oklevélíró a 13. század eleji helyesírásnak megfelelően néhol *gi*-vel, *gy*-vel jelöl (vö. GÁCSER 1941: 9, KNEZSA 1952: 29–30, például fg. *Hagimas* ~ hp. *Hagymas*, PRT. 10: 510, fg. *Hagia* ~ hp. *Hagya*, PRT. 10: 508) — *gu* betűkapcsolat (*Guergen*, PRT. 10: 511, *Egueteu*, PRT. 10: 509, *Leguine*, PRT. 10: 515)¹² szin-

¹¹ A szó szerint átvett alapítólevélbeli szövegrészlet a következő: „quidquic (! quicquid) ad ecclesiam Sancte Marie, Sancti Aniani episcopi, et confessoris in loco, qui vulgo dicitur *Tychon* super *Bolotin*, pro sua et coniugis, filiorum filiarumque et omnium parentum suorum vivorum sive defunctorum salute tradidit in terris cultis et incultis, in vineis, in agriculis, in servis, in ancillis, in equis, in bubus, in ovibus et porcis, in apibus et ipsarum custodibus, in ornamentis eiusdem ecclesie pertinentibus. Tradidit enim inibi gloriosus prefatus rex locum prescriptum, in qua — eadem insula scilicet fundata est ecclesia cum suis terminis, quorum nomina sic adnotantur. Et (! est) lacus in circuitu et vallum ab antiquis labore manum operatum et factum. Et quidquid infra hec continentur in piscationibus, in arundinibus, ibi pertinentia sunt. Est in eodem lacu locus, qui vocatur *Petra*, cum ceteris inibi pertinens. Et hoc notum sit cunctis, quod omnia, que in illa clauduntur, in silva, in fructibus, in cumulo, in vineis et in omnibus, ibi pertinentia sunt. Prata autem regalia, que in insula ad viilam proximam adjacent, ad eandem ecclesiam sunt pertinentia. Est et portus super lacum eiusdem similiter pertinens.” (PRT. 10: 503).

¹² A [g] hang *e* és *i* előtti helyzetben megfigyelhető *gu* jelölése kapcsán a francia helyesírás hatásával számolhatunk (vö. BÁRCZI 1938: 8, 12, KNEZSA 1952: 76). A 11–13. században Magyarországon érzékelhető igen erős francia hatás (pl. arisztokratikus kapcsolatok, francia szerzetesrendek stb.) a magyar művelődéstörténetben jelentős nyomot hagyott (vö. BÁRCZI 1938: 3–9).

tén előfordul a [g] jeleként. A fogalmazványbeli [g] hangértékű *g* (*gu*) betű helyén a hitelesített példányban többször *c* (*cu*) szerepel: fg. *Bodrug* ~ hp. *Budruc* (PRT. 10: 510), illetve fg. *Segues* ~ hp. *Secues* (PRT. 10: 511) helynevekben, ha az utóbbinál a [*seges* ~ *szeuges*] olvasatot feltételezzük. Ezek egy részében persze talán nem is annyira helyesírási kérdésről lehet szó, hanem valós hangzásbeli különbség rögzítéséről, amely zöngétlenedés eredményeként következhetett be. A fogalmazványbeli *Bodrog* helynév ugyanis hangozhatott zöngétlen [*bodrok*]-ként is, ami abban az összefüggésben is vizsgálendő, hogy a hitelesített oklevelet a fogalmazványról diktálás után írták-e le (erről részletesen lásd alább). Ez esetben pedig a megpecsételt oklevélbeli *c* betű a [k] hang jelölésére szolgált. A fg. *Bocar* ~ hp. *Bogar* (PRT. 10: 509) helynévi alakok különbségében sem annyira a [g] hangértékű *c* ~ *g* betűcserét kell látnunk, hanem sokkal inkább azt valószínűsíthetjük, hogy a hitelesített példányban íráshibával állunk szemben, e helynév olvasata ugyanis — amint azt későbbi előfordulásai is egyértelműen bizonyítják (1238/1377: *Buchar*, 1274>1340: *Bochar*, Gy. 1: 849, 1451: *Bochar*, Cs. 1: 694) — [*bocsár*]-ként adható meg. Ebben az esetben tehát a fogalmazványban találjuk a helyes helynévi formát.

3.2. Bizonyos hangjelölésbeli különbségek utalhatnak az adott nyelvi elemek eltérő hangállapotára is. A két példány helyneveinek írásmódját vizsgálva a kutatónak elsősre a hitelesített példánnyal szemben a fogalmazványbeli nyíltabb hangállapotot tükröztető alakok tűnhetnek a szemébe: fg. *Bodrug* ~ hp. *Budruc* (PRT. 10: 510), fg. *Posontaua* ~ hp. *Posuntoua* (PRT. 10: 510), fg. *Veyrmur taua* ~ hp. *Veyrmur thouua* (PRT. 10: 510). Az oklevélbeli személynevek lejegyzése szintén a fogalmazványban mutat nyíltabb hangértékű formákat: fg. *Forcas* ~ hp. *Forcos* (PRT. 10: 504, 512), fg. *Dosnoc* ~ hp. *Dosnuch* (PRT. 10: 512), fg. *Harogus* ~ hp. *Horogus* (PRT. 10: 513), fg. *Karachon* ~ hp. *Karusun* (PRT. 10: 515) stb. Az persze más kérdés, hogy a lejegyzések mögött milyen hangzós formákat rekonstruálhatunk, hiszen a hangtörténeti vizsgálatokban ma már általánosan elfogadott az a BENKŐ LORÁND által kifejtett tétel, miszerint a zártabb jelölés mögött nem kell okvetlenül a magánhangzók zártsági fokának változási folyamatait sejtenuünk, hanem pusztán helyesírási rendszerkényszer is állhat a jelenség mögött (1980: 90–93). Az mindenesetre igencsak feltűnő, hogy a zártsági fok jelölésének tekintetében következetes eltéréseket látunk az oklevél két példánya között. E mögött természetesen feltehetünk tényleges hangalak- ingadozást is, vagyis az épp ekkor tájt zajló nyíltabbá válási folyamat¹³ eredményeként egyidejűleg élő hangalak-variánsokról is szó lehet. Persze ez nem magyarázza meg azt, hogy a feltételezett ingadozó ejtésű alakok, tulajdonkép-

¹³ A nyelvtörténeti szakirodalomban általánosan elfogadott vélemény szerint a nyíltabbá válás az ómagyar korban zajlott le, kiteljesedésének korszaka elsősorban a 11–13. század (vö. E. ABAFFY 2003: 327–330).

pen szinkrón variációk közül miért éppen a fogalmazvány rögzíti következetesen a neologizmust, a hitelesített példány pedig az archaizmust. Ennek magyarázataként esetleg a korabeli helyesírás ilyen irányú, „archaizáló” normatörekvését vethetjük fel. A magánhangzók zártsági fokát érintő bizonytalanságunkat csak növeli az a körülmény, hogy az alapítólevélben is fellelhető összeírásbeli alakok sem mindig a várakozásunknak megfelelő formákat jelzik. A TA *fuk* és *culun* alakja ugyan nyíltabb formában kerül elő a birtokösszeírásban (1211: *Foc*; *Colun* ~ *Colon*), de *gamas* és *koku zarma* korai előfordulásaihoz képest az 1211-ből való adatok zártabb változatokat is jelölnek (1211: fg. *Gomas* ~ *Gamas* ~ hp. *Gamas* ~ *Gomas*; fg. *Cogzorma* ~ hp. *Choczorma*).

A fogalmazványnak ezt az újabb hangállapotot tükröztető jelölésmódját ráadásul nem csupán a nyíltabbá válással összefüggésben tapasztalhatjuk, hanem a *számtó* > *szántó* képzési hely szerinti hasonulása kapcsán is ezt találjuk: a hitelesített oklevél eredetibb hangalakot tartalmazó *Samthou* helynevével szemben ugyanis a fogalmazványban már a hasonulás utáni *Santo* (PRT. 10: 516) forma szerepel.

3.3. Egyetlen helynév kapcsán figyelhetjük meg a fogalmazvány és a hitelesített oklevél összevetése során azt, hogy a név lexikális-morfológiai szerkezete eltér az összeírás két példányában. A hitelesített példánybeli bizonytalan olvasatú egyrészes *Gueldeguh* helynév a fogalmazványban *Sebus Gueldegueh*-ként (PRT. 10: 509) szerepel. Nem tudjuk, hogy milyen okok miatt hagyta el a megpecsételt oklevél rögzítője e kétrészes helynév jelzői előtagját, de ha így járt el, az talán a két névforma használati értékének, identifikáló szerepének teljes azonosságát jelentheti.

3.4. Nemcsak a helynevek és a személynevek írásában, hanem magát a latin szöveget tekintve is találunk eltéréseket a birtokösszeírás fogalmazványa és a hitelesített oklevél között. Amint arra a korábbiakban utaltam, a fogalmazvány kiegészítéseket told a sorok fölé, amelyek a hitelesített példányban már többnyire a rendes sorokban szerepelnek. Az Áracs birtokon élő harangozók neveinek felsorolásakor például a rokonsági viszonyokat a fogalmazvány pótlásai teszik egyértelművé: a *Zacharias cum filiis suis* két utolsó szava fölé betoldott *Cem et Chom* nevekkkel jelzi a fogalmazó, hogy Zacharias-ról és annak két fiáról, nem pedig három személyről, és azok fiairól (*Zacharias, Cem et Chom cum filiis suis*, PRT. 10: 506) van szó, ahogyan a hitelesített példány fogalmaz. Hasonló félreértés figyelhető meg a megpecsételt oklevélben Besenyő birtok szántóvetőinek említésekor, amikor *Cumou* ~ *Cunou* és *Chemen* rokoni kapcsolatai keverednek össze (vö. PRT. 10: 510). SZENTGYÖRGYI RUDOLF a birtokösszeírás fordításában szintén többször jelezte, hogy a magyar szöveget a fogalmazványhoz igazította (2009a). Az összeírásban többször is előfordul, hogy a fogalmazvány a rokonsági viszonyokat pontosabban jelzi, valamint teljesebb listát ad az

adott tisztségben dolgozók neveiről. Pécsely falu udvarnokainak említésekor például *Vid* fiainak teljes felsorolása csupán a fogalmazványban található meg, a hitelesített példányból a zárójelben szereplő részek hiányoznak: „filius *Pond*, *Vid*, cum filiis suis, *Rada* [*Wgod*, *Chemeh*; filius *Rada*,] *Keregus*” (PRT. 10: 504). Ebben az esetben talán a *Rada* név ismételt előfordulása tévesztette meg a megpecsételt oklevél íróját, és ezért hagyta ki az említett részeket. Kék település torlóinak felsorolásakor szintén előfordul, hogy a hitelesített oklevélből szövegrészek maradnak ki (vö. PRT. 10: 505). Ahhoz, hogy ezeket a kihagyásokat pontosan megértsük, több hasonló szituáció elemzésére lenne szükségünk.

4. E helyütt fontos arra is kitérnünk, hogy a fogalmazványról vajon másolás vagy diktálás útján készülhetett-e el a hitelesített oklevélpéldány. A megpecsételt oklevélből kimaradt szövegrészek esetleg ennek a példánynak a fogalmazványról másolás útján történt elkészítését támogathatják. A hitelesített példány készítője ugyanis nem megfelelően értelmezhetette a fogalmazványbeli betoldásokat, pótlásokat, de az is elképzelhető, hogy csupán nem jól másolta le azokat (vö. ERDÉLYI 1904: 390). Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy ezeket a hibákat egy esetleges diktálással történő átírás során a szöveget diktáló személy is elkövetette. A két oklevélpéldány helyesírási jellegzetességei mutatnak ugyan eltéréseket, ezek azonban nem olyan természetűek, hogy ennek alapján a megpecsételt példány lejegyzési módjára, másolt vagy diktált voltára következtetni tudjunk. Megállapítható ugyanakkor, hogy bizonyos helyesírási-hangjelölési kérdésekben — ahogyan arról már fentebb is szó esett — jól láthatóan a fogalmazvány írásmódja tűnik archaikusabbnak, szoros rokonságot mutatva a 11. századi helyesírással, konkrétan a Tihanyi alapítólevél írásmódjával. Ez arra utal, hogy az összeírás két példánya közül csak a fogalmazvány készítője használhatta föl munkájához az alapítólevelet. A nevek lejegyzésében megmutatkozó, esetlegesen hangtani különbséget is jelző helyesírási eltérések ugyancsak nem alkalmasak a megpecsételt példány keletkezési körülményeinek megvilágítására. A magánhangzók nyíltabb-zártabb megfelelései a két oklevélpéldányban valós hangzásbeli különbséget éppúgy takarhatnak, mint helyesírási szokáshoz, bizonyos értelemben egyfajta normához való igazodást.

Az itt bemutatott helyesírási, illetőleg nyelvi jelenségek elemzése nem segít tehát hozzá bennünket annak a régóta felvetett kérdésnek a tisztázásához, hogy a Tihanyi összeírás megpecsételt példánya másolás vagy diktálás útján keletkezhetett-e a fogalmazványról. Az viszont világosan kirajzolódik a vizsgálatokból, hogy a fogalmazvány létrehozójára a Tihanyi alapítólevél helyesírási gyakorlata erős hatással volt. Ez a hatás a hitelesített oklevél helyesírásában azonban nem mutatható ki, mivel ennek a szövegnek a lejegyzője egy későbbi helyesírási szokásnak megfelelően részben átalakította a magyar nyelvű elemek lejegyzésmódját.

4. A Tihanyi összeírás helynévi szórványai

Az 1211. évi Tihanyi összeírásban az alábbi, helyet jelölő szórványokat látom elkülöníthetőnek. Az oklevél helynévi szórványait itt is ERDÉLYI LÁSZLÓ szövegkiadása alapján (PRT. 10: 502–517) idézem. A megpecsételt példányban előforduló minden egyes helynevet külön sorszámmal jelölök. A nevek mellett — ha van ilyen — közlöm a hely fajtáját jelölő latin földrajzi köznevet is. A hitelesített példányban szereplő helynévi formát | vonallal választom el a fogalmazványbeli alakjától. Ha ezek megegyeznek, akkor a fogalmazványbeli alak helyett ~ jel áll, ha viszont eltérés figyelhető meg közöttük, akkor a fogalmazványbeli forma betű szerinti változatát tüntetem fel. Mindezek után az adott hely első említésénél (=)-ben következnek azon említések sorszámai, amelyek ugyanarra a denotátumra vonatkoznak, bizonytalan azonosítás esetén a (=?) jelet használok. Valamely név 2., 3. stb. előfordulása esetében (→) jellel utalok vissza az adott denotátum első említésének sorszáma. Azoknál a helynévi szórványoknál, amelyek az 1055. évi oklevélben is előfordulnak, jelzem az alapítólevélben szereplő formát is.

1. <i>Thichon</i> , mons ~ (= 2.) (1055: <i>tichon</i>)	17. <i>Zeuleus</i> , villa ~ (= 25., 156.)
2. <i>Tychon</i> , locus (→ 1.)	18. <i>Vazil</i> , villa ~
3. <i>Bolotin</i> ~ (= 26., 146., 151., 159., 162., 165., 169.) (1055: <i>balatin</i> ~ <i>bolatin</i> formában)	19. <i>Dercuche</i> , villa <i>Derkeychey</i> (→ 16.)
4. <i>Petra</i> , locus ~ (1055: <i>petra</i>)	20. <i>Belen</i> , villa ~
5. <i>Eurmenes</i> , villa ~	21. <i>Belen</i> , villa <i>Belenh</i>
6. <i>Udori</i> , villa ~	22. <i>Zeuleus</i> 'ultra Bocon', villa ~
7. <i>Pechel</i> , villa ~	23. <i>Bocon</i> ~
8. <i>Cuest</i> , villa ~	24. <i>Pilip</i> , villa ~
9. <i>Ozoufeu</i> , villa <i>Ozoufeuh</i> (= 15.)	25. <i>Zeuleus</i> , 'iuxta Balatin', villa <i>Zeuleus</i> (→ 17.)
10. <i>Poposca</i> , villa <i>Popsoca</i> (= 11.)	26. <i>Balatin</i> ~ (→ 3.)
11. <i>Popsosca</i> , villa <i>Popsoca</i> (→ 10.)	27. <i>Cheuz</i> , villa ~ (= 155.)
12. <i>Kecu</i> , villa ~	28. <i>Colon</i> , predium ~ (= 30.)
13. <i>Aarach</i> , villa <i>Araci</i>	29. <i>Bigachiensibus</i> ~ (= 130., 141.)
14. <i>Fured</i> , villa ~	30. <i>Colon</i> , predium ~ (→ 28.)
15. <i>Ozoufeu</i> , villa ~ (→ 9.)	31. <i>Balanus</i> 'in predio Colon' ~ (= 58.) (1055: <i>baluuan</i>)
16. <i>Derechey</i> , villa ~ <i>Drekechey</i> (= 19.)	32. <i>Gonaches</i> <i>Couaches</i> (= 53.)
	33. <i>Appatfeereh</i> , collis <i>Apatfeereh</i>
	34. <i>Ferteu</i> ~ (1055: (<i>harmu</i>) <i>ferteu</i>)
	35. (<i>aliud</i>) <i>Ferteu</i> ~

36. *Ruozlicou* | *Rouozlicou* (1055: *ruuoz licu*)
37. *Zouafeereh*, monticulus | ~
38. *Herbon*, villa | ~
39. *Feneues* | ~
40. *Varfeereh*, mons | ~
41. *Bab*, sabulum | ~ (1055: *babu humca*)
42. *Homuholm* | ~
43. *Michola*, villa | ~
44. *Rodussa*, villa | ~
45. *Colun*, stagnum | ~ (= 46., 51.) (1055: *culun*)
46. *Colon* | ~ (→ 45.)
47. *Cuest* 'in predio Colon', monticulum | ~ (1055: *cuesti*)
48. *Felduar* | ~ (= 124.)
49. *Cuest* 'alium montem in predio Colon' | ~
50. *Albensibus* | ~ (= 54., 163.)
51. *Colon*, stagnum | ~ (→ 45.)
52. *Lodorf?*, terra | ~
53. *Choache*, mons | ~ *Cohache* (→ 32.)
54. *Albensis* | ~ (→ 50.)
55. *Zacadat*, locus | ~ (1055: *zakadat*)
56. *Hueseos*, stagnum | *Hvseos*
57. *Hugoron*, villa | ~
58. *Balanus* | ~ (→ 31.)
59. *Mortua*, predium | ~ (= 60.)
60. *Mortua*, predium | ~ (→ 59.)
61. *Mortua*, stagnum | ~ (= 81., 83.)
62. *Harrangud*, stagnum | ~
63. *Harrangudfoca*, locus | ~
64. *Tvrpa*, villa | ~
65. *Foc* 'in predio Mortua' | ~
66. *Cucen Hereh* | ~
67. *Taluius*, locus | ~ (= 71.)
68. *Ludos Here*, locus | ~
69. *Cenadiensibus* | ~ (= 86., 185.)
70. *Bogar*, villa | *Bocar*
71. *Taluius* | ~ (→ 67.)
72. *Hoyoholmu* | *Hoyouholmu*
73. *Aroczeg* | ~
74. *Feket-hereh*, stagnum | ~
75. *Kereczeg*, locus | ~
76. (alium) *Kereczeg* | ~
77. *Bechey* | ~
78. *Gueldeguh*, locus | *Sebus Gueldegueh*
79. *Ticiam* | ~ (= 82., 84.)
80. *Bureuohul*, locus | ~
81. *Mortua* | ~ (→ 61.)
82. *Ticiam* | ~ (→ 79.)
83. *Mortua* | ~ (→ 61.)
84. *Ticie* | ~ (→ 79.)
85. *Balanus* 'in provincia Cenadiensi', villa | ~
86. *Cenadiensi* | ~ (→ 69.)
87. *Beseneu*, villa | ~ (= 88.)
88. *Beseneu* | ~ (→ 87.)
89. *Tulgusfoca*, aqua | ~ (= 110.)
90. *Hagymas*, stagnum | *Hagimas*
91. *Cutus* | ~
92. *Furizuelgi* | ~
93. *Saca*, villa | ~
94. *Batay* | ~
95. *Posuntoua* | *Posontaua*
96. *Popi*, villa | ~
97. *Opus*, villa | ~
98. *Hindofa* | ~
99. *Hagmastuh*, colliculum | *Hagimastuh*
100. *Fuentuhout* | ~
101. *Voios*, stagnum | ~
102. *Cebeth*, pons | ~
103. *Bachiensibus* | *Bahachiensibus* (= 191.)
104. *Danubium* | ~ (= 105., 107, 114.)
105. *Danubio* | ~ (→ 104.)
106. *Veyrmur thouua*, stagnum | *Veyrmur taua*
107. *Danubium* | ~ (→ 104.)
108. *Euren*, stagnum | ~
109. *Budruc*, stagnum | *Bodrug*
110. *Tulusfocca* | *Tulusfoca* (→ 89.)

111. *Fotud*, villa | ~ (= 125., 126.)
(1055: *fotudi*)
112. *Secues*, stagnum | *Segues*
113. *Guergen*, fluvius | ~ (= 116.)
114. *Danubio* | ~ (→ 104.)
115. *Talana*, castrum | ~ (= 123.)
(1055: *thelena*)
116. *G(uergen)*, fluvius | ~
(→ 113.)
117. *Zolocostueh*, locus | ~
118. *Banriiueh*, locus | ~
119. *Beseneytu* | *Beseneui-tu*
120. *Wuolcanfaya* | *Wolcanfaya*
121. *Hodut* 'in villa Fotud' | ~ (1055:
hodu utu)
122. *Edenen*, pons | ~
123. *Tollona*, castrum | ~
(→ 115.)
124. *Feldvarj* | ~ *Felduara*
(→ 48.)
125. *Fotud*, villa | ~ (= 111.)
126. *Fotud*, villa | ~ (= 111.)
127. *Zegge*, locus | ~
128. *Zegthelegu* | ~ *Zegtehlegu*
129. *Mortus* | ~ (1055: *mortis*)
130. *Bychachi* | *Bicaci* (→ 29.)
131. *Fedeh*, villa | ~
132. *Simigiensis*, castrum | ~ (1055:
sumig)
133. *Jouta* | ~
134. *Sagh*, villa | ~
135. *Igol*, villa | ~
136. *Fuzegy*, villa | ~ (1055: *fizeg* ~
fyzeg)
137. *Supoc*, villa | ~
138. *Boclar*, villa | ~
139. *Gamas*, villa | ~ (= 142., 143.,
144., 145., 150.)
(1055: *gamas*)
140. *Dob*, villa | ~
141. *Bychachi* | *Biccaci* (→ 29.)
142. *Gomas*, villa | ~ (→ 139.)
143. *Gomas* | ~ (→ 139.)
144. *Gomas*, villa | ~ (→ 139.)
145. *Gomas*, villa | ~ (→ 139.)
146. *Bolotun*, lacus | *Bolotin*
(→ 3.)
147. *Bethcu*, silva | *Betcu*
148. *Zaarhegy*, mons | ~ *Zaharegi*
149. *Hodyth* 'via in villa Gamas'
(= 173.)
150. *Gomas*, villa | ~ *Gamas*
(→ 139.)
151. *Bolotin* | ~ (→ 3.)
152. *Theluky*, villa | ~ *Tehluki*
153. *Zamthou*, villa | *Zamtou*
(= 171.)
154. *Thurkh*, villa | *Turk* (= 164., 166.)
(1055: *turku*)
155. *Cheuuuz*, villa | *Cheuz*
(→ 27.)
156. *Zeuleus* | ~ (→ 17.)
157. *Horozcueh* | ~
158. *Lusta*, predium | ~ (= 161.)
159. *Bolotyn* | *Bolatin*, lacus
(→ 3.)
160. *Foc* 'Bolotyn de quo egreditur
fluvius' | ~ (1055: *fuk*)
161. *Lustah*, villa | ~ (→ 158.)
162. *Bolotyn* | ~ (→ 3.)
163. *Albam* | ~ (→ 50.)
164. *Turch*, villa | *Turc* (→ 154.)
165. *Bolotyn* | ~ (→ 3.)
166. *Turch* | *Turc* (→ 154.)
167. *Somardy*, stagnum | *Somardi*
(= 168.)
168. *Somardy*, piscina | *Somard*
(→ 167.)
169. *Bolotyn* | ~ (→ 3.)
170. *Ituuuh*, locus | ~
171. *Samthou*, villa | *Santo*
(→ 153.)
172. *Choczorma*, locus | *Cogzorma*
(1055: *koku zarma*)
173. *Hoduth* '(magna) via in villa
Samthou' | *Hodut* (→ 149.)

174. <i>Somard</i> , terra <i>Zamad</i>	185. <i>Chenadiensem</i> (→ 69.)
175. <i>Queurus</i> , rivulus <i>Keurus</i>	186. <i>Transsiluanam</i>
176. <i>Keurustuuh</i> , locus ~ (1055:
<i>keuris tue</i>)	187. <i>Zagrabiensem</i>
177. <i>Fugoud</i> , insula ~	188. <i>Geuriensem</i>
178. <i>Vesprimiensis</i> (= 189.)	189. <i>Vesprimiensem</i> (→ 178.)
179. <i>Strigoniensi</i>	190. <i>Musuniensi</i>
180. <i>Colocensi</i>	191. <i>Bachiensem</i> (→ 103.)
181. <i>Quinqueecclesiensem</i>	192. <i>Budrigensem</i>
182. <i>Waciensem</i>	193. <i>Bychoriensem</i>
183. <i>Agriensem</i>	194. <i>Kyeiensem</i>
184. <i>Varadiensem</i>	195. <i>Posoniensem</i>

III. A Tihanyi összeírás helynévi szórványainak elemzése

Az alábbiakban a Tihanyi összeírás helynévi szórványait az egyes birtokok szerint haladva tekintem át. Ettől a sorrendtől csak abban az esetben térek el, ha a nyelvi magyarázatok közötti összefüggések azt indokoltá teszik. Mivel a birtokösszeírás helyneveit minden esetben ERDÉLYI LÁSZLÓ már bemutatott szövegkiadása alapján (PRT. 10: 502–517) idézem, a későbbiekben a lapszámok feltüntetésétől eltekintek, csupán azt adom meg ⟨ ⟩-ben, hogy az oklevélben hányadik helynévi szórványként fordul elő a kérdéses adat. Annak a 21 helynévi szórványnak a problematikáját, amely az 1055. évi alapítólevélben is szerepel, csupán nagy vonalakban mutatom be, mivel az alapítólevél helyneveiről nemrégiben HOFFMANN ISTVÁN kitűnő monográfiát jelentetett meg, s benne a nyelvi elemeknek is tág teret, részletes kifejtést szentelt (2010). E helyütt ezért pusztán arra törekszem, hogy összegezzem az eddigi kutatási eredményeket, illetve kiemeljem azokat a nyelvi sajátosságokat, amelyek az alapítólevél és az összeírás adatai kapcsán (különbségként vagy éppen hasonlóságként) jelentkeznek. Egy-egy birtok (pl. a huszadikként említett Kolon) határában előforduló mikrotoponimák elemzését minden esetben az adott birtokhoz tartozó alpontok (pl. 20.1.–20.16.) alatt részletezem. A helynevek nyelvi elemzése előtt igyekszem azok valószínű egykorú olvasatát is megadni, valamint továbbélésüket is próbálom nyomon követni, ezek ugyanis a nyelvi analízis szempontjából sem lényegtelen körülmények.

1.1. *Thichon* ~ *Tychon* [*tixon*(y) ~ *tixan*(y)] 'Tihany'

Tihany település és félsziget neve az 1211. évi birtokösszeírásban kétszer szerepel az 1055-ös alapítólevélbeli alakhoz („in loco qui uulgo dicitur *tichon*”, SZENTGYÖRGYI 2010a: 23) nagyon hasonló formában: „in monte *Thichon*” ⟨1.⟩, „in loco, qui vulgo dicitur *Tychon*” ⟨2.⟩, sőt ez utóbbi említés — mint láthatjuk — ugyanabban a szöveggörnyezetben található, mint az alapítólevélben.

A helynév etimológiájával kapcsolatban többféle elképzelés merült fel a szakirodalomban. Kutatóink véleménye ugyanis eltér abban a tekintetben, hogy az elnevezés magyar vagy szláv névadóktól származik-e. Az egyik elképzelés szerint (BÁRCZI 1951: 13, FNESZ. *Tihany*, ZELLIGER 2005: 22, HOFFMANN 2010: 45–46) a *Tihany* név magyar névadással keletkezett, azaz egy köznévi eredetű szláv személynévből (a szláv *tichъ* + *-oní* struktúrájú névből) a magyar

nyelvben lett metonimikus névátvitel eredményeként helynévvé; egy másik elgondolás szerint (KRISTÓ 2000: 23, FEHÉRTÓI 2006a: 168–169) viszont szlávok által adott, szláv közszóból alakult helynévként értelmezhető. HOFFMANN ISTVÁN névtipológiai érvek alapján arra a következtetésre jutott, hogy „e helynevet közelebből meg nem határozható időben magyarok adták és használták a 11. század közepén.” (2007c: 65, vö. még 2010: 43–46). A szláv eredetű személynévből történő magyar helynévadás gondolatát a következő érvek támogathatják. A *Tihany* helynév személynévi alapszavát magyarországi oklevelekből is adatolni tudjuk, ami a személynév korai használatát feltétlenül megerősíti: éppen az itt vizsgált 1211. évi birtokösszeírásban a Tihannyal szomszédos Aszófő faluban említenek egy *Tichon* nevű földművest („filii *Tichon*”, PRT. 10: 505). A magyar névadókra utaló másik fontos érvként pedig azt a körülményt említhetjük meg, hogy a kérdéses korban a Kárpát-medencében formáns (képző és összetételi utótag) nélküli személynévi helynevek csupán a magyar, illetve a törökségi népek névadásában voltak jelen, ezt a névadási szokást tehát a szlávoknál nem lehet kimutatni (vö. MELICH 1925–1929: 399–401, KISS L. 1996: 444–445, BENKŐ 1998: 117). Mindezek mellett az sem elhanyagolható tényező továbbá, hogy az *-(o)ń ~ -(o)nъ* képző a szláv nyelvekben nem használatos helynevek alkotására, azt a szláv helynévképzők között nem találhatjuk meg (vö. ŠMILAUER 1970: 27–32). Így pedig az sem meglepő, hogy a *tichъ* ’csendes’ melléknévnek — noha számos helynév alapszavaként szerepel a szláv nyelvekben — ezzel a formánssal ellátott alakja egyetlen létező szláv nyelvben sem ismeretes (vö. ŠMILAUER i. m. 181, HOFFMANN 2010: 45). Mindezek a körülmények pedig amellettszólnak, hogy a névadás időszakában a település környékén magyar nyelvű népességgel kell számolnunk, s a helynév szláv eredete — forrásbeli adatok híján is — viszonylag nagy bizonyossággal kizárható.

E kétféle megközelítés mellett ugyanakkor nemrégiben egy harmadik elképzelés is napvilágot látott: felmerült ugyanis a *Thichon ~ Tychon* helynév görög etimonra való visszavezethetősége is. SZENTGYÖRGYI RUDOLF úgy véli, hogy „a *Tichon* névnek etimológiaiilag nincs köze a szláv *tichъ* tőhöz, végső etimonja is, és eredeti személynévi változata is a görög nyelvben leli magyarázatát” (2010b: 389). A név megítélése szerint eredetileg a bazilita monostor védőszentjére, Ciprusi Szent Tükhónra utalt, és a *Tichon* név denotatív jelentése metonimikusan terjedt át a szigetre (i. h.). Azt az elképzelését, hogy e helynév — a *Petra* (lásd 1.3.) helynévvel együtt — az egykori tihanyi szigeten élő görögkeleti szerzetesek névadása nyomán keletkezett (i. m. 391), régészeti kutatások is alátámasztani látszanak. Az I. András királlyal Magyarországra érkezett görögkeleti szerzetesek ugyan elsősorban keleti szlávok voltak, SZENTGYÖRGYI megítélése szerint azonban „lehetett közöttük kifejezetten görög származású is” (2010b: 302).

Tihany sziget nevének szentnévi eredete és a görög névadás lehetősége a SZENTGYÖRGYI által említett nyelvi érvek és művelődéstörténeti bizonyítékok alapján elképzelhető ugyan, a történelmi Magyarország területén előforduló további *Tihany* helyneveket figyelembe véve azonban a görög névadás kétségesnek látszik. Az Abaúj megyei Kassától északra fekvő *Hernádtihany* ([1263]/1264: *Tehan*, 1293: *Thehan*, 1351: *Thyhan*, 1491: *Thehan*, Gy. 1: 151, Cs. 1: 219, 313, FNESz. *Hernádtihany*, KMHsz. 1. *Tihany*), a Gömör vármegyei Rimaszombat mellett fekvő *Tihany-puszta* (1430: *Thehan*, Cs. 1: 148), valamint Szerém vármegyében a Duna jobb partján található *Tehany* (1477–1478: *Thehan*, Cs. 2: 254) helyek szláv–magyar vegyes lakosságú területen találhatók, ahol semmi nyomát nem találjuk a görögségnek, és maga SZENTGYÖRGYI is az említett helynévi adatok alapján úgy véli, hogy „e késői (e-s) helyneveknek nyilvánvalóan semmi közük a feltételezett görög helynévadáshoz, ezek szláv személynévből alakultak” (2010b: 391). A történelmi Magyarország területén található további három *Tihany* ~ *Tehany* helynév tehát minden bizonnyal szláv személynévből keletkezett magyar névadással. Annak a lehetőségét ugyanakkor, hogy e szláv személynévi etimonra visszavezethető *Tihany* helynevek mellett a Balaton mellett fekvő település esetlegesen görög névadás eredménye lehet, nem vethetjük el, sőt az említett érvek alapján feltétlenül mint figyelembe veendő magyarázatot kell számon tartanunk.

E helyütt fontos kitérnünk arra a körülményre, hogy a többféle helynévként is előforduló *Tihany* névformák személynévi alapszava kapcsán esetleg gondot okozhat az, hogy csupán egyetlen olyan személynévi adatot ismerünk az Árpád-korból, ráadásul éppen a Tihany melletti Aszófő településről. Ezt is mérlegelve vethetjük fel talán a fordított névalakulási irány lehetőségét, azaz helynév > személynév változással szintén számolhatunk (vö. még FNESz. *Nógrád*). Azt, hogy a személynévi alapszóval kapcsolatos efféle nehézségek (pl. az adathiány) valamelyest kétségeket is ébreszthet az etimológia megbízhatóságával szemben, többen is jelezték a szakirodalomban (vö. FEHÉRTÓI 1969: 147, 154, 2006b: 327, BENKŐ 2003: 170–172).

1.2. *Bolotin* (háromszor) ~ *Balatin* ~ *Bolotun* ~ *Bolotyn* (négyszer) ~ *Bolatin* [*balatin* ~ *bälätin* ~ *balatun* ~ *balaton*] ‘Balaton’

A Balaton tó neve az 1211-es birtokösszeírás hitelesített példányában nyolc esetben szerepel: „Tychon super *Bolotin*” <3.>, „Zeuleus iuxta *Balatin*” <26.>, „de lacu, quod vulgo dicitur *Bolotun* (*Bolotin*)” <146.>, „ad prefatum *Bolotin*” <151.>, *Bolotyn* (*Bolatin*), de quo egreditur fluvius, qui vocatur Foc” <159.>, „iuxta *Bolotyn*” <162.>, „ad basillicam Sancti Petri iuxta *Bolotyn*” <165.>, „ad *Bolotyn*” <169.>. Amint az a felsorolásból is világosan kiderül, a megpecsételt oklevélben csupán kétszer találhatunk a fogalmazványbeli említésektől eltérő alakokat („de

lacu, quod vulgo dicitur *Bolotun (Bolotin)*” (146.), „*Bolotyn (Bolatin)*, de quo egreditur fluvius, qui vocatur Foc” (159.)). Míg az összeírásban a mindössze egyszer előforduló *Balatin* alak az eredeti *ā* meglétét bizonyítja, addig a gyakori, általánosabbá váló *Bolatin* ~ *Bolotin* lejegyzés első s majd a második szótagjában is feltűnő *o* betű (a labiális [a] hang jeleként) a labializáció hatását s a kétféle variáns (labiális ~ illabiális) párhuzamos, egyidejű használatát mutatja (vö. BÁRCZI 1951: 101, E. ABAFFY 2003: 325, HOFFMANN 2010: 47).

A Balaton tó nevének szláv eredete régóta elfogadott etimológiának látszik a névkutatásban, az viszont kérdéses, hogy a szláv átadó alakként rekonstruált **Blatъnъ* forma mögött egy **Blatъnъ gradъ* ’Mocsárvár’ vagy pedig egy **Blatъnъ jezerъ* ’mocsaras, sáros tó’ szerkezet rejlik-e. A névszerkezet feltételezését az magyarázza a korábbi szakirodalomban, hogy a szláv *-ъnъ* képzőelemet mint melléknévképzőt azonosította a kutatás, amely helynévi (főnévi) státusú elemet önmagában ezért nem hozhat létre. Újabban azonban e képző ügyét is másként ítéli meg a kutatás, s annak a helynévképzői szerepét is jó esélyekkel veti fel (HOFFMANN 2010: 46), ahhoz hasonlóan, ahogyan a magyar *-s* melléknévképző is funkcionál helynévképző morfémaként; vö. *Füzes*, *Bálványos* stb.

A Tihanyi összeírásban, de már az alapítólevélben is megtalálható *Balatin* ~ *Bolatin* ~ *Bolotin* formákból világosan magyar nyelvhasználókra következtethetünk, ugyanis az eredeti szláv alakban meglévő szókezdő *bl-* mássalhangzókapcsolat a következő szótagbeli magánhangzó jellegének megfelelő bontóhanggal feloldva szerepel (vö. KESZLER 1969: 23, NYÍRKOS 1993: 39, E. ABAFFY 2003: 309). Az 1055-ös oklevélben háromszor, az 1211-es összeírás hitelesített példányában pedig hétszer szerepel a harmadik szótagban *i* magánhangzó, amely bizonytalanná teszi a névforma nyelvi helyzetének pontos megítélését. HOFFMANN ISTVÁNNAL egyetértve magam is úgy gondolom, hogy ezek esetében a magyarrá vált névből alakított, de még nem végleges formában rögzült latinos változattal számolhatunk (vö. 2007a: 11–12, 2010: 48). E tó megjelöléseként ugyanis az oklevelekben többnyire latinosított *Balatinum*-féle alakokat használnak. A Tihanyi alapítólevélben és az összeírásban azonban a megfelelő esetrag nélkül (*Bolotin* ~ *Balatin*) szerepelnek ezen formák, s ebben különböznek a minden kétséget kizáróan latinnak tekinthető „szabályos” változatoktól: 1121/1420: *a Balatino, ultra Balatinum* (DHA. 1: 412). Egyetlen alkalommal — Gamas birtok leírásában — a Tihanyi összeírás hitelesített példányában előfordul egy *Bolotun* forma is, amely a fogalmazványban *Bolotin* alakban szerepel. Ez a *Bolotun* alak a valós nyelvhasználatbeli (vulgáris) formát mutathatja, amit az is megerősít, hogy a latin szöveggörnyezetben egyedül itt történik utalás erre: „de lacu, quod vulgo dicitur *Bolotun*” (146.).

A latinizálási szokások kezdetleges volta mellett ugyanakkor ezt az írásmódot az is befolyásolhatta — ami oly sokszor jelentkezik az oklevélben (lásd az

összeírás filológiai kérdéseiről szóló részt) —, hogy tudniillik az 1211. évi összeírás lejegyzője sok tekintetben igazodik az alapítólevél lejegyzéséhez, szövegéhez. Megengedhetőnek gondolom ugyanakkor SZENTGYÖRGYI RUDOLF elképzelését (2011a) is a vegyes hangrendű, utolsó szótagjukban *i*-t tartalmazó szavakat érintő változással kapcsolatban. Véleménye szerint ezek esetében (vö. még az 1055-ből való *mortis*, *sumig*) nemigen latinosított, hanem sokkal inkább élőnyelvi névalakokról lehet szó, az utolsó szótagban ugyanis *i* > *u* > *o* szabályszerűnek tűnő változást feltételezhetünk (vö. 1231: *Moris* > 1289: *Morus* > 1324: *Maros*, SZENTGYÖRGYI 2011a: 193).

1.3. *Petra* [pëtrà ~ pëtrá]

Az összeírás egyszer említ egy *Petra* nevű helyet a tihanyi birtoktest leírásában: „Est in eodem lacu locus, qui vocatur *Petra*” (4.), amelyet tulajdonképpen az 1055. évi alapítólevélből szövegkörnyezetével együtt szó szerint vesz át (lásd DHA. 1: 149).

E név azonosítása nehéz, s magyarázata is vitatott kutatóink körében. Az egyik elképzelés szerint (ERDÉLYI, PRT. 10: 11, 127, 133, BÁRCZI 1951: 14) a *Petra* egy *Kő*-féle név latin fordítása lehet. ERDÉLYI a történettudomány jeles képviselőjeként e helyet ugyanis a monostor közelében lévő kőbe vájt remetelakásokkal azonosítja, amely később a forrásokban *Oroszkő* néven fordul elő (PRT. 10: 11, 127, 133). Az 1211. évi összeírás megfogalmazója szintén említ az egyik Szőlős faluban egy *Oroszkő* (36.2.) nevű helyet. ERDÉLYI és BÁRCZI valószínűnek tartotta, hogy az oklevél szövegezője fordította le a magyar *Oroszkő* nevet latinra. Ezzel kapcsolatban azonban felvetődhet az a nehezen megválaszolható kérdés, hogy a fordítás alapjául ez esetben miért nem ez az *Oroszkő* névforma szolgált.

Az összeírásban a latin *petra* közszoói szerepben többször is előfordul: *venit ad petram*, *ad aliam petram* és *venit ad metam, que dicitur petra* (PRT. 10: 516). Noha ez a latin földrajzi köznév általában ritka jelenség az oklevelekben,¹ az 1211. évi diplomában azonban kimondottan gyakran használatos elemnek mutatkozik. Az említett példák közül az utóbbi, megnevezőszót tartalmazó mellékmondatos szerkezetben álló *petra* közszoói értelmezése gyanúra adhat okot, ez a szerkezet ugyanis jellemző módon egy-egy magyar helynév latin szövegbe való könnyebb beilleszthetőségét szolgálja (vö. HOFFMANN 2010: 52). SZENTGYÖRGYI RUDOLF e szerkezettel (valamint a *meta, que vocatur fossa limi* adattal, PRT. 10: 516) kapcsolatban megjegyezte, hogy a különböző funkciók (például a latintól idegen, népnyelvi forma jelzése, ragozhatatlanságból adódó ne-

¹ Az oklevelekben a helynevek mellett leginkább a *lapis* és a *rupis* szavak állnak 'kő' jelentésben helyfajtat megjelölő latin közszoói elemként (vö. HOFFMANN 2010: 52–53).

hézségek feloldása, meglévő latin homonimától való elkülönítés stb., vö. 2008: 257–258) kontaminálódása eredményezhette a latin földrajzi nevet (fordítást) tartalmazó szerkezeteket. Hangsúlyozta továbbá, hogy e két példától eltekintve az 1211. évi oklevélben ehhez hasonló szerkezetekben csupán magyar toponimák fordulnak elő (2008: 258).

HOFFMANN ISTVÁN (2010: 50–56) a *Petra* helynév pusztá személynévi származtatása mellett teszi le a voksát. Eszerint a helynévhez alapul szolgáló személynév pedig a bibliai latin eredetű *Petrus* -us végződés nélküli alakjának magyar -a/-e képzővel ellátott származéka lehet, de bekerülhetett a magyar nyelvbe átvétellel is. HOFFMANN ISTVÁN az 1055-ös alapítólevél helynévhasználatának sajátosságaira, a befoglaló latin szerkezetek jellegére és az oklevelek megszövegezési gyakorlatára építve vélekedett úgy, hogy az alapítólevél (és nyilvánvalóan az összeírás) *Petra* szórványa nem lehet egy *Kő*-féle név latin fordítása. Az oklevél megfelelő szövegrészét vizsgálva felmerült benne az a gyanú, hogy „a *Petra* talán nem is a tihanyi szigeten adományozott birtok részeként értendő, hanem esetleg önálló birtokrészt jelölt”, mivel a birtok leírása igazából a *Petra*-t tartalmazó mondat nélkül tűnik egységesnek. Minden itt említett, de meg nem nevezett hely ugyanis a szigethez viszonyított területként van felsorolva, a *Petra* ellenben — ugyanúgy, mint maga a sziget is — a tóhoz, a Balatonhoz képest meghatározva jelentkezik (2007a: 15–16, 2010: 54–55).

Legutóbb SZENTGYÖRGYI RUDOLF — a *Tihany* név társaként — a *Petra* helynév görög etimonra való visszavezethetőségének lehetőségét fogalmazta meg (2010b: 295–307). E helynevet KOMJÁTHY MIKLÓSSal egyetértve (1955: 35–42) a ’sziklába vájt barlang’ görög megfelelőjének tekintette, s — ahogyan korábban mások is — a keleti szerzetesek által lakott (és általuk megnevezett), sziklába vájt cellaegyüttessel azonosította, amely a későbbi *Oroszkő*-nek nevezett barlanglakásokkal azonos (i. m. 299).

Ebben a kérdésben azt az óvatos véleményt vallom én magam is, amivel HOFFMANN ISTVÁN zárta le munkájában a *petra* problematikáját: „A *petra*-ról összegzésképpen megállapítható, hogy teljes bizonyossággal nem tudjuk eldönteni a szövegbeli státuszát.” (2010: 56). Úgy látom ugyanis, hogy mindegyik felmerült és fent bemutatott elképzelést támogatják érvek, de velük kapcsolatban a kételyek ugyancsak nem hallgathatók el.

2. *Eurmenes* [ëürmén(y)ës ~ örmén(y)ës] ’Örvényes’

A tihanyi apátság második birtokaként a volt Zala, ma Veszprém megyei *Örvényes* település neve szerepel: „in villa *Eurmenes*” (5.). A település első eredeti oklevélből származó említése a Tihanyi összeírásból való, másolati, illetve nem hiteles forrásokból azonban szintén adatolható: szerepel a Tihanyi alapítólevél interpolált változatában (+1055/1324 u.: *Eurmenis*, DHA. 1: 154) és a Szent

László korára hamisított oklevélben (+1092/+1274/1399: *Ermenes*, DHA. 1: 282). Hasonló, tehát *m*-es alakban — többféle írásváltozatban és a magánhangzókat érintő variánsokban — később többször is előfordul az oklevelekben: 1255: *Eurmenus*, 1337: *Ewrmenus*, 1410: *Ewrmenes*, 1427: *Wrmenes* (Cs. 3: 88), 1505: *Ermynesth* (VeMHtL. 2: 314). Az *Örvényes* forma majd csupán a 16. század közepétől tűnik fel: 1542: *Erwenes*, 1548: *Ewrwenyes*, 1564: *Ervenyes* (VeMHtL. 2: 314), és ezt a változatot találjuk aztán a 18–19. századi térképeken is: 1773–1808, 1782–1785, 1802–1811, 1806, 1819–1869, 1869–1887: *Örvényes* (MTHt. ZM., EKFT., GÖRÖG, LIPSZKY, Mappa, MKFT., HKFT.). Az adatok tehát amellet szólnak, hogy az elsődleges helynévi forma az (*Örményes* >) *Örményes* lehetett (vö. még FNESz. *Örvényes*), amelyet a 16. század folyamán váltott fel az *Örvényes* változat.

Az *Örményes* ~ *Örvényes* településnévben -s helynévképzőt találunk, amelynek a névformánsi szerepe az elsődleges ellátottságot kifejező és a gyűjtőnévképző funkcióból fejlődhetett ki másodlagosan (vö. SZEGFÜ 1991: 255, BÉNYEI 2012: 94), s a hangalakváltozatokként élő *örmény* ~ *örvény* közszóhoz kapcsolódva hozta létre a település nevét. Az *örmény* ~ *örvény* szavaknak a környék (Veszprém és Somogy megye) mai helynévanyagában való előfordulását vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy közülük az *örvény* gyakrabban szerepel (VeMFN. 4: 664, SMFN. 1065) névalkotó elemként, s ez a körülmény is az *örmény* variáns perifériára kerülését jelzi.

Örvényes település nevét a helyi névhasználó közösség kétféleképpen magyarázza. Arra az ismeretre alapozva, hogy négy malom örölte itt a környék gabonáját, a helynévnek 'malmos' jelentést tulajdonítanak egyrésről a helybeliek. Ez a magyarázat a név alapjául szolgáló közszónak a 'malom'-ként való értelmezésén persze aligha alapulhat, mivel a tájszótárak tanúsága alapján az *örvény* szó efféle jelentése nem ismeretes. E névmagyarázatban ezért talán valamiféle népi hagyomány továbbélésére gondolhatunk, de nem zárhatjuk ki az újabb kori ismeretterjesztés hatását sem. A helyi nyelvhasználat más oldalról pedig a 'vízforgás, forgó' értelmezést adja az *Örvényes* településnévhez azzal összefüggésben, hogy az Aszófő és Örvényes közötti kis öbölben a nyári viharok után örvénylik a víz (VeMFN. 4: 472).

Mint alább látni fogjuk, a tudományos magyarázatok lényegében véve ugyancsak e két lehetőség köré csoportosulnak. A TESz. többféle jelentést tulajdonít az *ör-* igei tő² és a *-vény/-mény* deverbális névszóképző³ összekapcsolá-

² BENKŐ LORÁND az *öröl* ige tövének lehetőségét az *Örös* > *Örs* név lehetséges etimológiájaként szintén felveti (2003: 154). Az *ör* ~ *öröl* igei tövel való kapcsolat a korai ómagyar kori adatok első szótagi hosszú magánhangzós alakjára is magyarázatot szolgáltathatnak.

³ D. BARTHA KATALIN hívja fel a figyelmet arra, hogy a *-vány/-vény* képző alakulásának módja, alkotóelemeinek mibenléte erősen vitatott (1958: 85–86). BUDENZ a *-mány/-mény* képzővel azo-

sával létrejött *örmény* ~ *örvény* szónak: 'vízforgás, forgó', 'egyfajta növény, örménygyökér', 'malom', 'forgósél'.

A TESz. és az EWUng. is kérdőjellel veszi fel az 1211-es adatot az *örvény* címszó alá, és 'vízforgás, forgó' jelentésűnek tartja.⁴ ERDÉLYI LÁSZLÓ véleménye szerint az *Örményes* ~ *Örvényes* név a Balaton-parti erős kanyarulattal függ össze (PRT. 10: 272). A név alapjául szolgáló közszó vonatkozásában a 2014-ben napvilágot látott „Magyar földrajzi köznevek tára” rámutatott arra, hogy az *örvény* 'folyószakasz, ahol a víz lefelé szívó hatást kifejtve gyorsan mozog' földrajzi köznév igen gyakran előfordul *örmény*-ként a mai nyelvjárásokban (FKnT. 258). Ennek megfelelően a nyelvterület hasonló neveit is célszerű bevonni a vizsgálatba. RÁCZ ANITA a Bihar megyei *Örvényes* településnevekkel kapcsolatban csupán a 'vízforgás, forgó' jelentést vette számításba, s az így megnevezett falvak folyó menti elhelyezkedésére utalás motívumát látta bennük (2007a: 213).

BÁTKY ZSIGMOND az *Örményes* helyneveket vizsgálva megállapította, hogy „e helyneveink mint falunevek csak egyes esetekben kapcsolatosak a víziörvénnel, ill. halászhellyel, legtöbbször pedig az örléssel, örlőkövel, örmény-malommal” (1927: 217). A balatoni *Örményes* név véleménye szerint a 'malom' jelentésből származtatható, ugyanis a Balatonnak ezen az oldalán mindig vágtak követ malomnak, épületnek. Munkájában idézte az 1090 tájáról a tihanyi Valk birtokról származó legrégibb malomra vonatkozó adatot, amellyel összefüggésben a szomszédos *Örményes* település is említve van (1927: 216). BÁTKY — KARÁCSONYI véleményét is felidézve — úgy vélte, hogy az *örményes* nem

nos alakulásának tartja, a különbség viszont az, hogy az első eleme a mozzanatos *-m* helyett mozzanatos *-v*, vagyis *-m > -v* képzőváltozást feltételez. D. BARTHA véleménye szerint ez az elképzelés tarthatatlan. SZINYEI elgondolása nagyjából megegyezik a BUDENZÉVEL, csak ő a *-v-t* nem mozzanatos, hanem visszaható képzőnek tekintette. Teljesen új felfogást képviselt ez ügyben MÉSZÖLY GEDEON, aki a képzőt a *-ván/-vén* határozói igenévből keletkezettnek tartotta *n > ny* palatalizációval, amelyben hiátustöltő *v*, igenévképző *-á/-é* és lokatívuszi *-n* kapcsolódik össze. BEKE és PAIS felfogása szerint a *-vány/-vény -v-*je igenévképző, amelyhez denominális nomenképző *-ny* járul. Így a *-vány/-vény* hosszú magánhangzója másodlagos nyúlás eredménye (a forrásokat lásd D. BARTHA 1958: 85–86). BÁRCZI ez utóbbi véleményt tartotta a legvalószínűbbnek (1951: 175), és D. BARTHA megítélése szerint is tarthatónak látszik ez a magyarázat. Az elképzelés ugyanakkor nem veszi figyelembe a *-mány/-mény* és *-vány/-vény* képző alaki és funkcionális rokonságát. Megjegyzem továbbá, hogy e képzőalternációra az *örmény* ~ *örvény* lexémán kívül további példákat is találunk a közszók körében, vö. a 'rossz minőségű, köves föld' jelentésű *égemény(föld)* ~ *égevény(föld)*, *égeményes* ~ *égevényes* (ÚMTsz.).

⁴ A dolgozatomban említett közszavak (elsősorban földrajzi köznevek) jelentését a TESz., az EWUng. és a FNEsz. segítségével állapítottam meg, ezért az e munkákra való hivatkozást az elemzésben csupán néhány hangsúlyozni kívánt esetben tüntetem fel, egyébként a források megjelölésétől eltekintek.

malmos helyet, hanem örményköveket tartalmazó, ilyenek fejtésére alkalmas helyet jelöl. A Balaton melletti *Örményes*-hez hasonlóan a Bihar megyei *Kövesd* szomszédságában lévő *Örvénd* települést szintén malomkötermelő-helynek tekintette, ahol hasznos követ vágnak, fejtenek, bányásznak, s ennek bizonyítékeként a környékbeli „köves” helyneveket említette (BÁTKY 1927: 218–219). KISS LAJOS megítélése szerint a ’malom’ jelentés játszhatott szerepet a Balatonhoz közeli településnév létrejöttében, de nem veti el a ’vízforgás, forgó’ jelentésből való származtatást sem (FNESz. *Örvényes*).

A fentebb összefoglalt elképzelések alapján úgy gondolom, hogy a Tihanyi összeírásban szereplő *Örményes* helynév létrejöttében az *örmény* ~ *örvény* ’malom’ jelentés játszhatott leginkább szerepet. Ezt az elgondolást támogatja egyrészt az a körülmény, hogy azokban a megyei helynévgyűjteményekben, amelyek a Balaton parti helyneveket is tartalmazzák, *örvény* ~ *örmény* elő-, valamint utótagú helyneveket nem találunk a parton, illetve a tó vizére, vízpartjára vonatkozóan, ez a természeti jellegzetesség tehát ezen a környéken nemigen szolgálhatott a névadáshoz alapul. További érvként említhetjük azt is, hogy *Örvényes* településen régészeti kutatások bizonyítják a középkori malmok meglétét (1593 körül már csupán egy malom létezik, VeMRT. 2: 153). A malmok hajtására alkalmas, a Balatonba lefutó kisebb patakok pedig ezen a környéken szép számmal előfordulnak (vö. LIPSZKY, Mappa, MKFT.), sőt *Örvényes* falu földrajzi névi anyagában is említenek egy *Pécsöli-patak* nevű vizet (VeMFN. 4: 473). A Tihanyi alapítólevél interpolált változata (+1055/1324 u.) udvarnokok, szolgálók, jobbágyok és szőlőművelők mellett öt malomról is említést tesz *Örményes* településen. Az *Örményes* ’malmos’ jelentését erősítheti végül az a körülmény is, hogy analógiaként találunk *Malmos*-féle helyneveket mind a történeti, mind pedig a mai helynévanyagban (vö. 1455: *Molnosabran*, KISS L. 2009: 112, 1468: *Molnosfalwa*, Cs. 5: 112, 1520: *Molnospatak*, OklSz. *Malmos*; *Malmos-ház*, VMFN. 4: 143, ZMFN. 597, *Gőzmalmos-vőgy*, HeMFN. 4: 306). A szomszédos *Kövesd* (lásd 5.) falu neve pedig akár az ’örményköveket tartalmazó, ilyenek fejtésére alkalmas hely’ értelmezésre vonatkozó elgondolást is támogathatja.

Az 1211. évi összeírás egy másik szórványában ’vízforgás, forgó’ jelentésben előkerül az *örvény*-nyel összefüggő helynév is: „ultra stagnum, quod dicitur *Euren*” (lásd 23.15.). Az *Örén(y)* víznév az *örény* ’örvény, halászhely’ szóból származik, amely az *örém*, *örmény* és *örvény* szavakkal azonos töre megy viszza, egyetlen etimológiai szóbokrot alkotva, e vízrajzi köznév hangalakját azonban idővel az *örvény* főnév magához hasonította (vö. FNESz. *Örvény-tó*). Ebben az esetben tehát a helyfajttát figyelembe véve (*stagnum*) inkább a ’vízforgás, forgó’ jelentéssel számolhatunk.

Ezek mellett a magyarázatok mellett esetleg szóba jöhetne még az *Örményes* helyneveknek az *örmény* népnévből való származtatása is. MELICH JÁNOS vé-

leménye szerint azonban „a régi örmény bevándorlásnak az *Örményes* nevű helyek nem emlékei. E helynevek a m. *örmény* : *örvény*, *örménylik* : *örvénylik* szóval függnék össze” (1909: 301). RÁCZ ANITA népnévvel alakult ómagyar kori településneveket tartalmazó szótárában is csupán egyetlen *Örmény* nevű települést találunk, amelynek megnevezése az 1235 előtt Esztergomba telepített örmény népességre utalt (2011: 145). Az idézett munka egésze is azt bizonyítja ugyanakkor, hogy népnévből -s képzővel nemigen alakultak a magyarban településnevek.

A fentieket összegezve aligha lehet kérdéses, hogy az összeírás *Eurmenes* helyneve az *örmény* ~ *örvény* szó származéka, s e lexéma lehetséges jelentései közül az itt tárgyalt név szemantikai tartalmaként legvalószínűbben a ’malom’ vehető figyelembe.

3. *Udori* [*udori*] ’(Balaton)Udvari’

Az 1211. évi birtokösszeírásban egyszer fordul elő (*Balaton*)*Udvari* település neve a tihanyi apátság harmadik birtokaként említve: „in villa *Udori*” (6.). A település első eredeti oklevélből való említése 1164-ből való: *udwory* (FNESz. *Balatonudvari*), másolati, illetve nem hiteles forrásokból azonban szintén adathozható: +1055/1324 u.: *Vduary* (DHA. 1: 154), +1092/+1274/1399: *Oduory* (DHA. 1: 282), s hasonló alakban később többször is előfordul az oklevelekben: 1337: *Vdvory*, 1402: *Wdwary*, 1480: *Wduary* (Cs. 3: 119).

Az *Udvari* helynév az ’udvarház, kúria; telek épületekkel’ jelentésű *udvar* főnév -i helynévképzős származéka (FNESz. *Udvari*, *Balatonudvari*). A helynév alapjául szolgáló szláv eredetű *udvar* főnév (vö. óegyházi szláv *dvorъ* ’udvar a ház körül; palota; fejedelmi, királyi udvar’, TESz.) azonban az 1211. évi oklevélben is látható *v* (*β*) nélküli alakjában a régi magyar nyelvben éppúgy, mint napjaink nyelvjárásaiban (vö. *odor* ~ *udor* alakban pl. a Székelyföldön, ÚMTsz.) — a *bál(v)ány*-hoz (1255, 1259, 1266: *Balan*, KMHsz. 1. *Bálvány*, ezt részletesen lásd a 20.2. alatt) hasonlóan — egyaránt jelentkezik.⁵ A magyar nyelvtörténeti szakirodalom nyelvünk alapnyelvi gyökerű sajátságának tekinti azt, hogy benne a szó eleji mássalhangzó-torlódás mint szótagszerkezeti minta kevésbé elfogadott, s azt a beszélők mint számukra szokatlan fonotaktikai jelenséget igyekeztek megszüntetni (vö. NYÍRKOS 1993: 29, E. ABAFFY 2003: 309).⁶

⁵ SZENTGYÖRGYI RUDOLF fordításában e helynévi szórvány *Ud[v]ori*-ként szerepel (2009a).

⁶ Legújabbán KENYHERCZ RÓBERT (2013) foglalkozott részletesen a szókezdő mássalhangzó-torlódásokkal: nem csupán azt vizsgálta, hogy a magyar nyelv miként integrálta hangszerkezeti rendszerébe a jövevényszavakat, hanem feltérképezte azt a folyamatot is, amely során az idegen fonotaktikai minta idővel a magyar hangrendszer részévé vált. Kutatásai azt bizonyították, hogy a szókezdő mássalhangzó-torlódások feloldása nem minden esetben történik meg, ennek megfelelően pedig valójában egyáltalán nem ritkán fordulnak elő az ómagyar helyneveink körében

Ez a hangszerkezet a v (β) sajátos viselkedésével áll összefüggésben, konkrétan azzal, hogy a β meglehetősen „mozgékony” elem a szóalakokban, a ki- és beke-
rülése mind magánhangzós, mind pedig mássalhangzós környezetben igen jel-
legzetes: vö. 1295/1346/1401, 1312: *Perwen* ~ 1312, 1319: *Peren* (TÓTH V.
2001a: 118), 1226: *Asuantheu* ~ 1263: *Asantu*, *pitvar* ~ *pitar* stb. (BÁRCZI 1967:
129–130, lásd még *Bálványos* [20.2.]).

Az ómagyar korban az *-é* birtokjeltől⁷ alak- és jelentéshasadással elkülönült
-i helynévképző főképpen településnevek alkotásában vett részt (vö. BÉNYEI
2012: 74–75). A funkcióváltás (ti. birtokjelből helynévképzői státus kialakulása)
a személyekről elnevezett földrajzi nevekben indulhatott meg, azaz az *-i* képzős
helynevek legkorábbi csoportjainak a személyre utaló (személynévi pl. *Tamási*,
Pályi, foglalkozásnévi pl. *Kovácsi*, *Császári*, népnévi pl. *Németi*, *Csehi* stb.,
KNIEZSA 1943–1944/2001: 16–17, RÁ CZ A. 2005: 77–78) alapszavakból létre-
jötteket tarthatjuk. A helynévképzői státus megnyilvánulását szemléletesen jel-
zik az olyan névalakok, mint az *Udori* is, ahol más, nem személy jelentésű alap-
szavakon jelentkezik az *-i* képző.

4. *Pechel* [pécsél(y)] ’Pécsely’

A tihanyi birtokösszeírás negyedik birtokként a mai Veszprém megyei *Pécsely*
település nevét említi: „in villa *Pechel*” (7.). E településnév másolati, illetve
nem hiteles forrásokban is hasonló alakban szerepel: +1055/1324 u.: *Pechel*
(DHA. 1: 154), +1082/1350/1407: *Pechel*, *Pechul* (DHA. 1: 231, 238) és
+1092/+1274/1399: *Pechel* (DHA. 1: 282). A források tehát alapvetően *Pécsely*
névformára mutatnak, egy adat közülük pedig *Pécsöly* hangalakú variánst jelez.
A mai ejtészváltozatok között is találunk a *Pécsěj* forma mellett a *Pécsöl(i)*-t is
(vö. VeMFN. 4: 450), amely a második szótagbeli magánhangzó labializációjá-
nak eredményeként jött létre. E település a 12–13. század fordulóján három ön-
álló falura osztódott, amelyek nevükben is elkülönültek: *Nagy-*, *Kis-* (más néven
Alsó-) és *Felső-* (később *Nemes-*) *Pécsely* (VeMRT. 2: 176). E névváltozatok
némelyike már az ómagyar korból is adatolható: lásd pl. 1244: *Peychil*, *Peychul*,

(2013: 205–6). A szó eleji *dv-* mássalhangzó-kapcsolatot tartalmazó helynevek között KENY-
HERCZ adatai között például két idegenből átvett magyar használatú helynevet (a Valkó megyei
Duoranouch és *Dworancz*), valamint 5 bizonytalan megítélésű (a Trencsén megyei *Divinka* ~
Dwinka reka, *Dworesz*, *Dworyszce* és *Odwarcz*, illetve a Pozsega megyei *Dworisthya*, vö. 2013:
98, 147–148) helynevet találunk. Ezek között több olyan is lehet, amely az *udvar* előzménye-
ként szolgáló szláv *dvorъ* származéka.

⁷ TÓTH VALÉRIA újabban arra kereste a választ, hogy az *-é* birtokjel a korai ómagyar kori telepü-
lésnevek (főként a személynévi eredetűek) alkotásában milyen szerepet játszott. Fejtegetései
azt támasztják alá, hogy „talán az *-é* birtokjel is megindulhatott az általánosabb érvényű név-
formánssá válás útján, ám ebben a szerepben végül is az *-i* diadalmaskodott, az *-é* pedig szűkebb
használati körrel bíró variáns maradt” (2010: 30).

1309: *Pechel*, 1418: *Kispechel*, 1431, 1460: *Naghpechel* (Cs. 3: 92). Később, a 18–19. századi térképeken ugyancsak nyomon követhetjük e névalakok további váltakozásait: 1773–1808: *Kispécsely*, *Nagypécsely*, *Nemespécsely* (MTHt. ZM.), 1782–1785: *Kis Pétsöl*, *Nemes Pétsöl* (EKFT.), 1806: *Kis Pecsöly*, *Nagy Pecsöly* (LIPSZKY, Mappa), 1819–1869: *Pécsöly* (MKFT.), 1869–1887: *Kispécsel*, *Nagypécsel*, *Nemespécsel* (HKFT.). E három falu egykori létezéséről és nevük eredetéről még a mai helynévgyűjteményben is olvashatunk: *Nemespécsely*, „mert lakosai többnyire nemesek voltak”, *Kispécsely*, „mert pusztá lévén kevés házból állt” és *Nagypécsely* „paraszt vagy pógár pécselnek is nevezetett” (VeMFN. 4: 450–451). Ezeket a magyarázatokat nem feltétlenül a helybeliektől hallhatta a gyűjtést végző személy, hanem vélhetően inkább a korabeli helybeli értelmiségitől (pl. a Pesty Frigyes számára adatokat szolgáltató jegyzőtől) származó névfejtésként kell rá tekintenünk. A *Kispécsely*, *Nagypécsely*, *Nemespécsely* névalakok közül kettő antonim jelentésű jelzővel áll, a harmadik teljesen más jelentéskörből származik. BÖLCSKEI ANDREA a magyar településnevek korrelációs rendszerének alakulását vizsgáló munkája alapján e névhármaszt az ún. szabálytalan háromtagú korrelációk azon típusához sorolhatjuk, ahol az első két névalak jelzője a méretre, a harmadiké pedig a lakosság társadalmi állására utal (vö. még *Kiskereki*, *Nagykereki*, *Nemeskereki*, BÖLCSKEI 2010: 195).

A *Pécsely* elnevezés etimológiailag azonos a *Pécel* ~ *Pecöl* helynevekkel. JAKUBOVICH EMIL már 1927-ben rámutatott arra, hogy „Miként az *Ekli*—*Ekl*—*Ekül*-ből *Ekel*, a *Dezl* és *Dizl*-ből *Diszely*, úgy származhatott régi nyelvünk hangtörvényei szerint a fentidézett *Pezli*—*Pecli* személynévből a *Pecül*—*Pecel* személynév és ily nevű megszállóitól a *Pecül*, *Pecel*, *Pecsely*, *Pécel* és *Pécsel*—*Pécsöl* helyneveink.” (1927: 236). A helynév több kutatónk (pl. VIRÁGH 1931: 70, FNESz. *Pécel*, *Pécsely*) megítélése szerint is pusztá személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév (amelyhez lásd pl. 1152: *Pecli*, FNESz. *Pécel*; 1233/1345: *Pechel*, 1252, 1269: *Pechul*, ÁSz. 622) német eredetű, vö. ném. *Pezili* ~ *Pecili* (FNESz. *Pécel*). A német *c* helyén lévő magyar *cs* hanghelyettesítés eredménye lehet, s arra mutat, hogy az alapul szolgáló személynév átvételekor a magyarban még nem volt meg a [c] hang (KNIEZSA 1935: 351, FNESz. *Pécsely*). A legkorábbi ómagyar jövevényszavak [c]-jét a szó végén *t*-vel (szl. *nemec* > *német*), a szó elején pedig *cs*-vel (ném. *zapf* > *csap*) helyettesítették (E. ABAFFY 2003: 313), s ez utóbbit láthatjuk szóbelseji pozícióban is a *Pécsely* esetében. A [c] hang magyarban való első megjelenése a Tihanyi alapítólevélből adatható: *ca(s)telic* [*kásztilic*] (HOFFMANN 2010: 131–132). Valószínű, hogy a *Pécel* és a *Pécsely* névalakok különböző jelentkezése mögött többszörös névátvétel áll (ahogyan ezt például a *zs* fonémával összefüggésben a *Kenese* – *Kanizsa* névpárok kapcsán is tapasztalhatjuk). A formáns (képző és összetételi utótag) nélküli személynév településnévként való használatát speciális magyar nyelvi sajátossággént fogja fel a tör-

téneti helynévkutatás (vö. KNIEZSA 1943–1944: 111–313, 1943–1944/2001: 18, KRISTÓ 1976: 15–38),⁸ azt tartva, hogy „az ilyen nevet adó közösség a Kárpát-medencében más, mint a magyar, nem lehetett, e helyneveket magyarok adták a Kárpát-medencében, sőt Közép-Kelet-Európában egyedül rájuk jellemző módon. A névadásnak ezt a módját sem a szlávoknál, sem a németeknél, sem a románoknál kimutatni nem lehet.” (KISS L. 1996: 444–445). KRISTÓ véleménye szerint a pusztai személynéves helynévadás gyakorlata a 9. századra, a honfoglalás előtti idősziakra megy vissza, ami a 11–12. században terjedt el, s a 14. század közepéig-végéig eleven maradt (1976: 37–38). Azt, hogy a formáns nélküli személynévi helynévadás igen gyakori az Árpád-korban, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy magában az 1211. évi összeírásban is szép számmal találkozunk a helynévadásnak ezzel a módjával: pl. *Apos*, *Száka* (lásd 23.6.), *Arács* (lásd 9.), *Bikács* (lásd 25.2.), *Fülöp* (lásd 17.), *Tihany* (lásd 1.1.), *Vászoly* (lásd 13.) stb.

5. *Cuest* [küest]

A középkorban Tihany környékén egymáshoz viszonylag közel két *Kövesd* nevű település is feküdt. Az 1211. évi összeírásban említett *Kövesd* („in villa *Cuest*” (8.)) falu már régóta nem létezik, egykori helyét azonban ma is pontosan tudjuk lokalizálni: a Balaton északi partján, Aszófő és Örvényes között feküdt (vö. PRT. 10: 253–255, VeMRT. 2: 25, VeMHtL. 2: 263). A mai helynévanyagot tartalmazó kötetben is azt olvashatjuk, hogy Aszófő települést „Kövesddel együtt említik” (VeMFN. 4: 463). Sőt a település helynevei között szereplő *Pusztatemplom* (VeMFN. 4: 467–468) utal a hajdani falu helyére, illetve a mellette lévő *Köves* nevű határrész (VeMFN. 4: 465) nevében fenn is maradt az egykori falunév, mégpedig úgy, hogy azt ma is motiválnak tartják, mivel köves területet jelöl. Mindez pedig azt mutatja, hogy a településnév természeti névből alakult, s ma ismét természeti névként él. Az 1211. évi összeírásban a birtokok felsorolásakor e két település (Aszófő és Kövesd) neve egymás után szerepel, ami azt jelzi, hogy szomszédos falvakról van szó. Az oklevél helynevei ugyanis a Kárpát-medencében nem teljesen szétszórta találhatók, hanem néhány nagyobb és több kisebb birtoktestben helyezkedtek el (vö. PRT. 10: 335, KOVÁCS É. 2011). E település neve az alábbi formákban adatolható másolati, illetve nem hiteles forrásokban: +1055/1324 u.: *Cuest* (DHA. 1: 154), +1092/+1274/1399: *Cwesd* ~ *Cuesd* (DHA. 1: 282). CSÁNKI helynévtárában szintén két *Kövesd* nevű helyet — 1093: Villa *Cuesd* et (alia) villa *Cuesd* iuxta Sopok (Cs. 3: 74) — említ az egykori Zala megyében, azt azonban nem tudjuk megállapítani, hogy melyik településhez tartoznak az általa idézett 14–15. századi helynévi adatok (vö. 1325: *Kuesd*, 1372: *Kwesd*, 1410: *Kuvesd*, Cs. 3: 74). Az Aszófő

⁸ A pusztai személynévi helynévadás kérdését jómagam is részletesen vizsgáltam (lásd KOVÁCS É. 2012).

szomszédságában fekvő *Kövesd* falu nagy valószínűséggel utolsó említése 1542-ből való (*Kewesd* formában), amikor felégették, és teljesen pusztá lett (VeMhtL. 2: 263). Ezt követően (1600: *Keöves*, VeMhtL. 2: 263) már csak pusztaként fordul elő az oklevelekben. A 18–19. századi térképeken sem találjuk az egykori település helyét (vö. MTHt. ZM., EKFT., GÖRÖG, LIPSZKY, Mappa, MKFT., HKFT.), de — ahogyan fent is láttuk — Aszófő mai helynév-anyaga több névben is őrzi az emlékét.

Az összeírásban említett *Kövesd*-en kívül a Balatonfüredtől északkeletre lévő mai Csopak település mellett is létezett egykor egy *Kövesd*, a későbbi *Balatonkövesd* település, amelyet 1940-ben Csopakhoz csatoltak (VeMFN. 4: 422). A mai helynévallományban Csopakon említett mikrotoponimák ennek a falunak az emlékét is őrzik: *Kövesdi-erdő*, *Kövesdi-kerték*, *Kövesdi-szőlőhegy* (VeMFN. 4: 424, 425, 428). (*Balaton*)*Kövesd* első említései nem hiteles forrásokból adathatók: +1082/1388/1520: *Kuesd* ~ *Kwesd* ~ *Kvesd* (DHA. 1: 238),⁹ +1092/+1274/1399: *Cwesd* (DHA. 1: 282), s később a 18–19. századi térképeken is feltűnik: 1773–1808, 1802–1811, 1806: *Köves* (MTHt. ZM., GÖRÖG, LIPSZKY, Mappa), 1782–1785: *Köwes* (EKFT.), 1819–1869, 1869–1887: *Kövesd* (MKFT., HKFT.). Pontos adatokat nem ismerünk arra vonatkozóan, hogy a középkorban a két viszonylag közeli, egymástól kb. 11 km-re lévő azonos nevű *Kövesd* települést hogyan különböztették meg. A Veszprém megye mai helynévanyagát tartalmazó kötet viszont Csopak településnél említ egy 1850 körüli *Nemeskövesd* adatot (VeMFN. 4: 422). Talán ezzel a jelzői előtaggal való megkülönböztetéssel élhettek a középkorban is, bár ezt nem tudjuk igazolni, az azonban kétségtelen, hogy a *Nemes*- jelzői előtagot nem ritkán használták fel a névazonosság megszüntetésére (lásd ehhez például a FNESz. *Nemes*- előtaggal álló településneveit, valamint BÖLCSKEI 2010: 138–141), s ezt láttuk a közeli *Pécsely* (lásd 4.) esetében is.

A *Kövesd* név az előbb idézett településnévi előfordulása mellett mikrotoponimaként is megjelenik az 1211. évi birtokösszeírásban a Duna-Tisza közén, Kolon birtok leírásában („ad monticulum, qui vocatur *Cuest* <47>., ad alium montem *Cuest*” <49>.) (lásd 20.12.). A Tihanyi alapítólevélben ugyancsak Kolon birtokon feltűnik egy *cuesti* forma, valamint melléknévi jelzős szerkezetként — *fekete kumuc*, *fuegnes humuc* mellett — egy *cues humuc* nevű hely is (SZENTGYÖRGYI 2010a: 27). Az 1055. évi alapítólevél és az 1211. évi összeírás megfelelő szövegrészletét összevetve és talajtérképeket is felhasználva GYÖRFFY GYÖRGY nagy pontossággal azonosította ezeket a helyeket (1956). Eszerint a Kolon tó nyugati partja menti sötétebb színű, tőzeges homoktalajt jelölhette az

⁹ A DHA. az +1082/1388/1520-ból való adatot nem a Csopak melletti *Kövesd*-del azonosítja (DHA. 1: 493), az oklevélbeli *Kuesd* ~ *Kwesd* ~ *Kvesd* környezetében szereplő *Chopok* ~ *Chopak* név azonban inkább a Csopak melletti *Kövesd*-re enged következtetni.

alapítólevélben elsőnek említett *fekete kumuc*, ettől nyugatra egy nagyobb száraz futóhomokhegy található, amelyet az 1211. évi leírás „ad montem sabulosum”-nak mond (PRT. 10: 508): ez a *fuegnes humuc*-kal azonosítható, míg ettől tovább nyugat felé a határ a két *Cuest* nevű helyre ér, ami megfelel az 1055-beli *cues humuc*-nak. A *cuesti* által jelölt hely pedig a Kolon tótól keletre feküdt, GYÖRFFY azonosítása szerint a tóba félszigetszerűen benyúló partszakaszon lévő halomra értendő (1956: 413). A Kolon birtok 1211. évi leírásában említett *Cuest* feltehetőleg nem egy-egy elkülönülten álló homokdombnak (a szöveg szerint: *monticulus* és *mons*) a neve, ugyanis a leírás közelinek mondja őket, amelyeket csak egy harmadik domb („ad monticulum tercium”) választ el egymástól: a szinte szomszédos dombok viszont aligha viselhették külön-külön ugyanazt a nevet. HOFFMANN ISTVÁN azonban azt sem tartja valószínűnek, hogy a másfél századdal korábbi *cuesti* neve jelölést váltva a tó túlsó felére terjedt volna át az idők során. Megítélése szerint „Az, hogy a két oklevél három, valójában közeli helynek a neveként ugyanazt a formát használja, arra enged következtetni, hogy a név jelöltje egy kiterjedtebb térség, egy nagyobb határrész lehetett, amelynek jellemző jegye talán éppen a köves (kavicsos) talaja volt, s amelytől néhány kisebb rész éppen ebben a vonatkozásban különbözhetett, és kaphatta meg ennek megfelelően a *fekete kumuc* és a *fuegnes humuc* nevet.” (HOFFMANN 2010: 196).

Az összeírásban szereplő Balaton melletti *Cuest* településnév metonimikusan¹⁰ jöhetett létre egy ugyanilyen alakú, talajminőségre utaló határrésznévből. Mint láttuk, ilyen szerepben a *Cuest* az oklevélben szintén megjelenik egy a Kolon tóhoz közeli terület neveként. A *-st(i)*, *-sd(i)* képzőbokor ugyanis elsősorban természeti nevek alkotásában játszott fontos szerepet, amire abból következtethetünk, hogy főként állatokat és növényeket jelölő szavakhoz (*Hodosd*, *Ölyüsd*, *Egresd*, *Füzesd*, *Mogyorósd*, *Nádasd*, KMHsz. 1.), valamint földrajzi köznevekhez és anyagnevekhez (*Berkesd*, *Kövesd*, KMHsz. 1.) kapcsolódott. Azt, hogy a *-st(i)*, *-sd(i)* képzős nevek az ómagyar korban már döntően települést jelölnek, HOFFMANN ISTVÁN nemcsak a metonimikus névátvitellel magyarázza, hanem azzal is, hogy a *-st(i)*, *-sd(i)* képzőbokor használata fokozatosan kiterjedt a településnevek alkotására is (2010: 198, vö. még BÉNYEI 2012: 103). A *-st(i)* kialakulásával kapcsolatban kutatóink úgy tartják, hogy a *-sdi* hangalakja a zöngétlen *s* hatására akkor alakult *-sti*-vé, amikor a magyarban még nem létezett [zs] fonéma (vö. PAIS 1916, KNIEZSA 1933).

¹⁰ A helyneveket érintő keletkezéstörténeti folyamatokat a HOFFMANN ISTVÁN által definiált értelemben használom (1993).

6. *Ozoufeu* ~ *Ozoufeuh* [*oszoufeü* ~ *oszoufő* ~ *aszoufeü* ~ *aszoufő*] 'Aszófő'

A volt Zala, most Veszprém megyei *Aszófő* település neve az 1211. évi birtokösszeírásban kétszer fordul elő, először a hatodik birtokként említve: „in villa *Ozoufeu*”, ugyanez a név a ránk maradt fogalmazványban *Ozoufeuh*-ként szerepel (9.).¹¹ Utóbb a 10. és a 11. birtok között ismét említve van: „Preterea in villa *Ozoufeu*” (15.). A település első eredeti oklevélbeli említése a Tihanyi összeírásból való, szerepel azonban a Tihanyi alapítólevél interpolált változatában (+1055/1324 u.: *Azofev*, DHA. 1: 155) és a Szent László korára hamisított oklevélben is (+1092/+1274/1399: *Azofew* ~ *Azoufeu*, DHA. 1: 282). Később is többször előfordul az oklevelekben: 1312: *Ozofew*, 1331: *Osowfeu*, 1337: *Ozoufew*, 1410: *Azofeu*, 1427: *Azofew* (Cs. 3: 30). A Tihanyi alapítólevélben nem szerepel e településnév, az első névrésze, az *aszó* azonban két, egyébként más-hova lokalizálható helynévi szórványban is megtalálható: *fizeg azaa* és *nogu azah fehe rea*, s az utótagként álló *fő* (~ *fej*) is előfordul benne az itt említett szórványon kívül is: *sar feu*, *aruk fee* (SZENTGYÖRGYI 2010a: 25, 26).

Az *aszó* a korai ómagyar korban gyakran előforduló földrajzi köznév volt, s a lejegyzésében általában *ozow* ~ *ozov* ~ *ozou* ~ *ozo* ~ *azow* (esetleg *oso*) formákkal találkozhatunk (TÓTH V. 2001a: 21, KMHsz. 1. *Aszó*). A szó eredete és jelentése igen vitatott. BÁRCZI GÉZA az *aszó* szó etimológiájával, történetével kapcsolatban nem foglalt határozottan állást, bár többféle véleményt is idézett megjegyzéseivel kiegészítve (1951: 32–33). A TESz. kétféle eredeztetést mutatott be: egyrészt finnugor alapszóból származtatta, s mint ilyet egy kiveszett **asz* 'rét, pataktól átszelt rét' lexéma -ó kicsinyítő vagy nagyító képzővel alakult származékaként, másrészt az *aszik* 'elszárad' ige folyamatos melléknévi igeneveként értelmezte. Az EWUng. már NYÍRI ANTAL eredményeit is figyelembe véve elveti a rokon nyelvi eredeztetést. NYÍRI az *aszó* eredetének, hang- és alaktörténetének alapos elemzése során ugyanis meggyőzően igazolta, hogy az *aszó* lexémát az *aszik* ige származékának tekinthetjük, s az elsődleges jelentése 'időszakonként kiszáradó (patak, csermely)' lehetett, a további, gyakrabban előforduló szemantikai tartalmai (pl. 'száraz patakmeder', 'völgy') ebből vezethetők le (1978: 174, 1979: 151–153). Az *Aszó-fő* típusú összetételeket eleve vízneveknek tekintette, elképzelése szerint ugyanis „az *Aszó-fő* összetétel -*fő* utótagja egykori vagy még ma is meglevő *i d ő s z a k o s p a t a k k e z - d e t é r e u t a l*” (1979: 153). Az itt tárgyalt *Aszó-fő* kapcsán is az a véleménye, hogy az valamikor vízrajzi alakulat lehetett. HOFFMANN ISTVÁN megítélése szerint NYÍRI azonban nem kellő súllyal, legfeljebb elvétve idézett olyan *aszó* utótagú adatokat, amelyek folyóvizet jelöltek, s amelyek együtt megtalálhatók

¹¹ A szóvégi *h* betű — mint ahogyan azt már korábban említettem (lásd az összeírás filológiai kérdései alatt) — csupán írássajátossággént jelentkezik (vö. még pl. *Gueldeguh* ~ *Sebus Gueldegueh* [lásd 21.11.]).

az OklSz. megfelelő címszava alatt is (2010: 142). Felhívja a figyelmet arra, hogy amint az a gazdag adatállományból kiderül, az Árpád-korban az *aszó* szót legalább kétféle funkcióban használhatták: 'időszakos vízfolyás, szárazpatak' értelemben (vö. FNEsz. *Aszó*) víznevekben, 'völgy' jelentésben pedig térszínformanevekben szerepelt (vö. még OklSz. *Aszó*). BÁBA BARBARA és NEMES MAGDOLNA vizsgálataiból kiderül, hogy a mai tájnyelvből az *aszó* ugyancsak többféle jelentésben (pl. 'völgy', 'a Balaton hullámainál összesodort kavicsdomb', 'homokos talajú, letarolt erdőterület' stb.) adatolható, s feltűnően gyakran fordul elő Veszprém megye területén (FKnT. 81–82). E földrajzi köznév viszonylag gyakori a környék mai helynévanyagában is (VeMFN. 4: 507). HOFFMANN felhívja a figyelmet arra is, hogy a szó igenévi eredete és az *aszik* 'elszárad' igével való etimológiai kapcsolata esetleg már az Árpád-korban elhomályosulhatott. Talán ezzel van összefüggésben az is, hogy az *aszó* utótagú helynevek lexikális szerkezete igen gyakran elveszítette áttetszőségét, ami aztán a név hangalakjának megváltozásával is gyakorta együttjárt; vö. pl. *Szikszó*, illetve a közeli (Balaton)*Szárszó* nevében is (1229: *Zarazozou* [*szárazaszó*] > 1404: *Zarzo* [*szárszó*], FNEsz. *Balatonszárszó*, HOFFMANN 2010: 142).

A szó legkorábbi előfordulásaként a Tihanyi alapítólevélbeli *fizeg azaa* szórvány valószínűleg a Füzegy patak völgyét jelölte, mivel az *aszó* önmagában is vizet jelölő név (*Füzegy*) mellett szerepel. A *nogu azah fehe* esetében — abból adódóan, hogy a *fő* leggyakrabban folyóvizeket jelölő nevekhez kapcsolódott — 'a Nagy-aszó nevű patak forrása' értelmezést ugyancsak adhatnánk. A régiségből azonban több *aszó* + *fő* ~ *feje* típusú összetételt is ismerünk (*Aszó-fő*: 1337: *Ozowfew*, *Ölyv-aszó feje*: 1256/1284/1572: *Vlnozowfey* [ɔ: *Vluozowfey*], KMHsz. 1. *Aszó-fő*, *Ölyv-aszó feje*), s ezek mindig völgyeket jelölnek. E konkrét adatok alapján HOFFMANN ISTVÁN megítélése szerint „inkább arra gondolhatunk, hogy az alapítólevélben szereplő szórvány is nagyobb valószínűséggel 'a Nagy-aszó nevű völgy feje/valamely része' értelmű lehet” (2010: 143).

A *fő*, amely *fej* szavunk alakváltozataként különült el, földrajzi köznévi szerepét elsődleges testrésznévi jelentéséből kapta metaforikus úton (ugyanúgy, mint pl. a *láb*, *oldal*, *hát* stb. földrajzi köznévi funkcióban is használatos lexémák). A TESz. és az EWUng. 'forrás, kezdet' jelentést tulajdonít a *fej*-nek. A magyar földrajzi közneveket tartalmazó szótárban emellett azonban a *fő* ~ *fej* néhány további funkcióját is megtaláljuk, a mai nyelvjárásokból az alábbiakra vannak adataink: 'völgy bejárata, felső része', 'hegy teteje', 'vízfolyás forrása', '(hely) magasabban fekvő része', 'mezőréssz településhez közelebb eső része', 'halastó töltés melletti középső, legmélyebb része' (FKnT. 140, 149). GYÖRFFY ERZSÉBET a folyóvíznevekről írott monográfiájában szintén utal arra, hogy a *fő* földrajzi köznevet hegysorokban, illetve tó- vagy völgynévvel összekapcsolódó alakulatokban is felfedezhetjük (2011: 158). A Korai magyar helynévszótár 1. kötetének *fő* utótagú névadatai alapján úgy tűnik, hogy ez a szó leginkább va-

lamilyen víznévhez kapcsolódva jelentkeznek a névszerkezetekben (*Bózsva-fő*, *Mély-patak-fő*, *Séd feje*), s ezek igen gyakran településnévként is használatosak (*Gyűrűfő*, *Körös-fő*). Szép számban idézhetünk ugyanakkor olyan megnevezéseket is, amelyekben a *fő* nem víznévi előtaghoz kapcsolódik, s más helyfajta jelöl: előfordul völgyek (*Áj feje*), hegyek (*Bükk-fő*, *Sztan-fő*), erdők (*Gyűrűs feje*, *Hárs-fő*), mezők (*Tarló-fő*), mocsarak (*Lápos-fő*), építmények (*Vár-fő*) megnevezéseiben, sőt elsődleges településnevekhez kapcsolódva is (*Besenyőfő*, *Kécsfő*). Meg kell azonban azt is említenünk, hogy a *fő* utótagú nevek egy részében a lexéma funkciója nem értelmezhető világosan (vö. HOFFMANN 2010: 122). Az azonban egyértelmű, hogy a *fő* utótagként — a pontosabb jelentéstől függetlenül — a vele összetételt alkotó helynévvel vagy közszóval együtt igen gyakran rész–egész viszonyt fejez ki. A *Forró-patak-fő* funkcionális-szemantikai tartalma például a 'Forró-patak nevű vízfolyás forrása', a korábban már említett *nogu azah fehe* pedig 'a Nagy-aszó nevű patak forrása' vagy 'a Nagy-aszó nevű völgy feje/valamely része' formában adható meg.

A Tihanyi összeírásban előforduló *Aszófő* esetében is nehéz megállapítani, hogy az *aszó* a név keletkezésekor melyik jelentésében — vízrajzi vagy domborzati köznévként — szerepelt-e. Vízrajzi köznévként 'az Aszó nevű ki-kiszáradó patak forrása', domborzati köznévként pedig 'az Aszó nevű völgy feje/valamely része' értelmezést kaphatja. Mindkét szemantikai tartalom elképzelhetőnek tűnik: a *fő* utótag ugyanis — mint korábban már említettem — egyrésztől leggyakrabban folyóvizeket jelölő nevekhez kapcsolódott, és *Aszófő* falu a középkorban a *Tavi-Séd*-nek nevezett patak jobb parti emelkedésén feküdt (VeMRT. 2: 25), másrésztől azonban több olyan *aszó* + *fő* ~ *feje* típusú összetételre is találunk adatokat, amelyek völgyeket jelölnek (*Aszó-fő*: 1337: *Ozowfew*, KMHsz. 1. *Aszó-fő*). KISS LAJOS véleménye sem egyértelmű e tekintetben, hiszen egyszer az *aszó* 'szárazpatak, időszakos vízfolyás' és a *fő* 'kezdet' főnév összetételként értelmezte a helynevet (FNESz. *Aszófő*), máskor pedig úgy látta, hogy a település helyének, környezetének domborzati viszonya, térszíni formája szolgált a névadás indítékául (vö. 1997: 181). A településnév mindenestre mikrotoponimából jöhetett létre metonimikus névadás eredményeképpen, ezt attól függetlenül leszögezhetjük, hogy az előzményként álló természeti névről nem tudjuk pontosan meghatározni milyen névfajta jelölt.

TÓTH VALÉRIA felvetette annak a lehetőségét, hogy a *fő* utótagú településnevek nem feltétlenül ugyanazon a módon keletkeztek. A településnevek változásának vizsgálatakor arra a következtetésre jutott, hogy a *fő* településnévformánssá vált, azaz a településnév-adásban véleménye szerint egy olyan névszerkezeti modell is kialakulhatott, amely „a folyó melletti települést a folyó neve + a *-fő* földrajzi köznévfővel struktúrájával jelöli meg, akár attól is függetlenül, hogy az éppen a folyó forrásvidékénél fekszik-e vagy attól távolabb” (2008: 116). Az összeírásbeli helynév esetében ehhez a feltevéshez azonban szükség

lenne egy *Aszó* nevű vízfolyásra. GYÖRFFY ERZSÉBET is hasonló következtetésre jutott, amikor azt állapította meg, hogy a legtöbb településnév esetében minden bizonnyal a metonimikus forrásnév (torkolatnév) > településnév alakulási móddal számolhatunk, „s más, szintén forrás- vagy torkolatvidéken fekvő települések analogikus úton, tehát a forrásnév valós használata nélkül is kaphatták nevüket” (2008a: 145).

7. *Poposca ~ Popsoca ~ Popsosca* [*popsoka ~ papsoka*] ’Papsoka’

A tihanyi apátság hetedik birtokaként az egykori Zala megyei *Papsoka* település neve szerepel: „in villa *Poposca (Popsoca)*” (10.), „in villa *Popsosca (Popsoca)*” (11.). A háromféle írásmóddal lejegyzett névformák közül a fogalmazványban szereplő két *Popsoca* mutatja a helyes alakot, a hitelesített példánybeli *Poposca* esetében a lejegyző felcserélte a *p* után álló *s* és *o* betűt, a másik említéskor viszont a *p* után is feltüntette az *s*-t. Ugyanakkor az is előfordulhat, hogy a *Poposca* alakban nem elírással van dolgunk, hanem a *Soska* a későbbiekben említett *Siske* helynév variánsa lehetett, amelyhez a *Pap*- megkülönböztető jelző kapcsolódott. A település első eredeti oklevélből való említése a Tihanyi összeírásból való, s feltűnik a Szent László korára hamisított oklevélben is: +1092/+1274/1399: *Popuska ~ Poposka* (DHA. 1: 282). Az 1267. évi pápai bulla szintén említi (*Popsuka*, PRT. 10: 526), s még a 14. század elején is a tihanyi apátság birtokolja (1314: *Popsuka*, Cs. 3: 92, PRT. 10: 547).

Később azonban a forrásokból már nem adatolható, és térképeken sem tűnik fel, ugyanis határa a későbbi Balatonfüred területébe olvadt (vö. PRT. 10: 310, VeMhTl. 2: 324). ERDÉLYI LÁSZLÓ hangsúlyozta, hogy „*Füred* régi határán kívül magába olvasztotta nyugati harmadában *Szőlős* egy részét, a szintén nagy lakosságú *Papsokát (Siskét)* és *Kéket*” (PRT. 10: 307). ERDÉLYI *Papsoka* települést tehát *Siské*-vel azonosította (PRT. 10: 310), s helyét a szőlősi, a kéki és a füredi terület közé helyezi, oda, ahol a 14. században *Siske* falu neve (1373: *Syske*, Cs. 3: 102, PRT. 10: 572) tűnik fel. Egy 1385. évi oklevél szerint a tihanyi apátságnak részbirtokai voltak Füreden és Siskén („in villa *Fyred et Siske*”, PRT. 10: 580). Az, hogy a siskei birtok korábban nem jelenik meg az oklevelekben, ERDÉLYI szerint arra enged következtetni, hogy ebben az esetben valószínűleg a papsokai birtokról lehet szó (PRT. 10: 310). Ugyanakkor régészeti kutatások is igazolták, hogy e nevek azonos falut jelölhettek, mivel a Szent Mihály egyház *Siske* temploma volt, s erről a Szent Mihály egyházzal olvashatunk a Tihanyi összeírásban *Papsoka* településnél (VeMRT. 2: 39, 40). KOVACSICS JÓZSEF és ILA BÁLINT azonban felvetette annak a lehetőségét — mivel *Siske* egy része adomány címen jutott a tihanyi apátság birtokába —, hogy „*Siske* nem *Papsoka* másik új neve, hanem megvan már ugyancsak a XIII. sz.-ban” (VeMhTl. 2: 324). Véleményük szerint e korai személynévi névadásnak (vö.

1273: *Sys*, 1275: *Sysk*, ÁSz. 720, ehhez lásd még PAIS 1916: 370) meg kellett lennie már a 13. században (i. h.). Ezt az elképzelést sem hagyhatjuk figyelmen kívül, ugyanis, ha egy helynév nem adatolható a forrásokból, az nem jelenti azt, hogy nem volt használatos a korban. Ugyanakkor a pusztaszemélynévi helynevek keletkezésének nem tulajdoníthatunk olyan merev kronológiai meghatározó értéket, mint amelyet ILA és KOVACSICS munkájában látunk érvként megjelenni. Az a körülmény, hogy *Papsoka* és *Siske* településeket azonos oklevélben együtt nem említik, arra enged következtetni, hogy akár ugyanarról a településről is lehet szó. A névváltozás oka esetleg az is lehetett, hogy *Papsoka* birtok egy részét később elveszítette a tihanyi apátság, s az új birtokos a név megváltoztatásával is hangsúlyozni kívánta tulajdonjogát.

A mai helynévállományban Balatonfüreden említett mikrotoponimák *Papsoka*, valamint *Siske* falu emlékét egyaránt őrzik: *Papsoka*, *Papsoka templomrom* (VeMFN. 4: 409), *Papsoka utca* (VeMFN. 4: 407), *Siske*, *Siske sarok*, *Siskei vizimalom* (VeMFN. 4: 409), *Siske-dűlő*, *Siske-völgy*, *Siske-tag*, *Siskei-kertek*, *Siske-forrás*, *Siske-patak* (VeMFN. 4: 418–419). Balatonfüred északnyugati részére lokalizálhatóan jól kirajzolódik az egykori *Papsoka* ~ *Siske* település magja, ahol a *Papsoka*, *Papsoka templomrom* nevek által jelölt terület közvetlen szomszédságában találhatók a *Siske*, *Siske sarok*, *Siskei vizimalom* (a *Papsoka utca* esetleg későbbi, hivatalos névadás terméke is lehet). Az egykori falu határa ettől északra terülhetett el, amit a belterület közelében fekvő *Siske-forrás*, *Siske-patak*, *Siske-dűlő*, *Siskei-kertek*, *Siske-völgy* jelez. A falu határa északon a kicsit távolabb fekvő *Siske-tag*-ig is elnyúlhatott, ami a *Pap-mező*, *Pap-szék* közvetlen közelében található. Ez utóbbiak akár az egykori *Papsoká*-ra is utalhatnak, de lehetnek újabb, azzal össze nem függő névadás eredményei is. Amint az a fentiekből kitűnik, a *Siske* név jóval több helynévben maradt fenn, mint a *Papsoka*, ami esetleg azzal is kapcsolatban lehet, hogy az elpusztult településnek ez akár a második, újabb neve lehetett.

A *Papsoka* településnév a *pap* 'vallási szertartásokat végző személy' és a mára elavult *sok* 'falú' főnév egyes szám harmadik személyű *-a* birtokos személyjeles alakjának az összekapcsolásával jött létre. Az elnevezés a falu egyházi birtoklására utalhatott, esetleg éppen azzal összefüggésben, hogy a tihanyi apátsághoz tartozott. A mai *sok* 'számos, nagy mennyiségű' számnév a régiségben 'sokaság, sokadalom', valamint az ebből kifejlődött 'falú' jelentésben is használatos volt (vö. PAIS 1914: 258–259, TÓTH V. 2008: 73). Hasonló, *sok* utótagú összetett helyneveket szép számmal találunk a középkorban, elsősorban a nyelvterület nyugati részén: 1235 k.: *Olsuc* (Győr megye), 1245, 1255: *Ozorsuka*, 1262: *Tosuk*, 1353: *Leansuka* (Veszprém megye), 1402: *Saarsok* (Somogy megye) stb. (vö. PAIS i. m. 255–257). E helynevek előtagját tekintve azt állapíthatjuk meg, hogy a *sok* földrajzi köznév leginkább személynevekhez kapcsoló-

dott (1253: *Gyurgsuka*, *Gurgsuka*, 1269: *Arpadsuka*, 1304: *Adam Suka*, PAIS i. m. 256), de találunk viszonyított (relatív) helyzetre utaló (1235 k.: *Olsuc*, 1453: *Fel-Sok*, PAIS i. m. 257), valamint más földrajzi köznévi (lásd a fent említett *Tósok*, *Sársok*) első névrészt is. Míg a személynemekhez, méltóságnemekhez az utótag általában a birtokos személyjeles *soka* formában kapcsolódik, addig más esetekben jelöletlen szerkezeteket figyelhetünk meg.

8. *Kecu* [këkü] 'Kék'

Az apátság következő birtoka az egykori Zala megyei *Kék* település. A település első eredeti oklevélbeli előfordulása az összeírásból származik („in villa *Kecu*” <12.>), de további (másolati, illetve nem hiteles) forrásokból is adatolható: +1055/1324 u.: *Keku* (DHA. 1: 155), +1082/1350/1407: *Kyk* (DHA. 1: 238) és +1092/+1274/1399: *Keku* (DHA. 1: 282), s hasonló alakban később többször is előfordul az oklevelekben: 1231: *Keky*, 1320, 1331–1448: *Keek*, 1386: *Keyk* (Cs. 3: 69). A 16. században azonban a falu elnéptelenedik, 1585 körül már pusztá, s határa a későbbi Balatonfüred területébe olvadt (vö. VeMRT. 2: 42). ÉRI ISTVÁN a középkori *Kék* falut a Füredtől 1,5–2 kilométerre északra fekvő medencét átszelő *Kéki-patak* környékére (*Kéki-völgy*) lokalizálta (vö. VeMRT. 2: 42). A mai helynévállományban Balatonfüreden említett mikrotoponimák is ennek a falunak az emlékét őrzik: *Kék*, *Kéki-forrás(ok)*, *Kék-hegy*, *Kék-völgy* (VeMFN. 4: 418), *Kéki-patak* (VeMFN. 4: 409), *Kéki út* (VeMFN. 4: 416). A *Kéki utca* talán itt is inkább későbbi, a hivatalos névadás terméke lehet. E helynevek lokalizációja megerősíti a régészeti azonosítások eredményét: az egykori *Kék* település *Papsoka* (~ *Siske*) szomszédja lehetett kelet felől.

A *Kék* helynévben a *kék* színnév keresendő, amelynek egykor 'zöld' (vö. PAIS 1912: 301, TESz.) jelentése is volt. A színt jelölő szó elsődlegesen valamilyen természeti alakulatot, például hegyet, dombot, erdőt, völgyet jelölhetett, s ennek neve válhatott az ott létesült település nevévé. Ezt az elképzelést támogatja *Kék* falu korábban bemutatott lokalizációja is. Ugyanakkor a *Kék* személynévként (+1082 [XIII]: *Kech*, 1237–40: *Kec*, ÁSz. 453) is használatos volt az Árpád-korban, így a településnév ebből is alakulhatott. Az 1211. évi oklevél Gamás faluban például egy ebből a töből alakult kicsinyítő-becéző szerepű *-d* képzős (vö. TÓTH V. 2001a: 84) személynévet említ (*Keched* ~ *Keced*, PRT. 10: 514). A *kék* színnévvel kapcsolatba hozható a *kékkend* néprésznév is, forrásokban ugyanis gyakran találkozhatunk a törzsek színek szerinti elnevezésével, mint például fehér és fekete ugorok, kök törökök (vö. MADZSAR 1917: 281–282, KRISTÓ–MAKK–SZEGFÜ 1974: 26).

A helynevek tövégi magánhangzóját tekintve az 1055: *turku* ~ 1211: *Turch* ~ *Turc* ~ *Thurkh* ~ *Turk*, 1055: *koku zarma* ~ 1211: *Choczorma* ~ *Cogzorma* stb. helynévi alakok azt bizonyítják, hogy a tövégi vokális eltűnése a 13. században

igen sok esetben már megtörtént,¹² az 1211. évi oklevélben is csupán néhány névben jelentkezik: *Kecu*, *Ruozlicou* (20.6.), *Bethcu* ~ *Betcu* (32.3.). A *Kecu* kapcsán a már említett 1231-es *Keky* forma esetében azonban minden bizonnyal nem tövégi magánhangzót találunk, bár BÁRCZI megjegyzi, hogy *-k* után főleg egytagú szavakban még sokáig jelentkezhethet a véghangzó (1951: 78). Mégis azt tartom valószínűbbnek, hogy ebben az esetben talán a képzett *Kéki* alakkal vagy esetleg *Keyk* lejegyzésű *Kék* névforma elírásával számolhatunk.

9. *Aarach* ~ *Araci* [árács] ’(Balaton)Arács’

Az 1211. évi Tihanyi birtokösszeírásban egyszer fordul elő kilencedik birtokként említve *(Balaton)Arács* település neve: „in villa *Aarach (Araci)*” (13.). Ebben a névben a [cs] hang hitelesített példánybeli *ch* jele mellett a fogalmazványban feltűnik a *ci*-vel való jelölése is. Ez a jelölési mód igen ritka (vö. KNEZSA 1952: 29), az összeírásban is csupán még egy esetben figyelhetjük meg: fg. *Bicaci* ~ *Biccaci* ~ hp. *Bychachi* (25.2.). A [cs] hang *chi*, illetve *chy* jelével a 13–14. században is csupán néhány névben találkozunk (pl. 1298: *Machya*, vö. KNEZSA i. m. 43–44), de előfordulnak a 16. századi kódexekben (Lázár Zelma-kódex, Teleki-kódex) is (vö. KNEZSA i. m. 126–127). Az *Arács* helynévben szókezdő pozícióban hosszú magánhangzóra nemigen gondolhatunk, ezért az 1211. évi birtokösszeírás hitelesített példányában, valamint hamis és interpolált oklevelekben (+1055/1324 u., +1092/+1274/1399: *Aarach*, DHA. 1: 155, 282) szereplő *Aarach* adatok szókezdő betűkettőzése inkább — az 1492-es *Araach* (Cs. 3: 29) névforma mintájára — a második szótagi hosszú magánhangzó *aa* jelével való felcserélés eredménye lehet, vagy esetleg arra az írássajátosságra is gondolhatunk, amikor a nagy kezdőbetűt olykor betűkettőzéssel jelölik; vö. JókK. *fferencz*, *lleo* (BALÁZS 1981: 14).

A település első említése 1118-ból való *Arach* formában (DHA. 1: 404), szerepel azonban a Tihanyi alapítólevél interpolált változatában (+1055/1324 u.: *Aarach*, DHA. 1: 155) és a Szent László korára hamisított oklevélben is (+1092/+1274/1399: *Aarach*, DHA. 1: 282). Ugyanígy alakban később többször is előfordul az oklevelekben: 1244, 1337, 1368, 1373: *Arach*, 1492: *Araach* (Cs. 3: 29), s a 18–19. századi térképeken már a később szokásos írásképpel szerepel: 1782–1785, 1802–1811: *Aráts* (EKFT., GÖRÖG), 1806, 1819–1869: *Arács* (LIPSZKY, Mappa, MKFT.). Az egykori Arács falu Füredtől keletre fe-

¹² A nyelvtörténeti szakirodalomban általánosan elfogadott vélemény szerint a tövégi magánhangzók eltűnésével a 10. századtól kezdve számolhatunk, s a véghangzók nagyjából a 13. század közepére tűntek el teljesen. „Az eltűnés nem egyszerre ment végbe a szavakon, s nem is csupán a hangváltozásokkal együtt járó szokásos ingadozásról van szó (vö. TA.: *utu* ~ *ut*), hanem megállapítható, hogy a véghangzó bizonyos esetekben igen hamar eltűnik, más esetekben pedig fel-tűnően sokáig megmarad.” (E. ABÁFFY 2003: 322).

küdt, s a keskeny észak-déli irányú, a Balatonba kinyúló határa Füred és az egykori Csopak között húzódott (vö. MTHt. ZM.). A 16. század első felében — vélhetően a török hódoltsággal összefüggésben — a falu pusztulásnak indult (vö. VeMFN. 2: 42), talán a török miatt elpusztult átmenetileg, de községként 1954-ig önállóan létezett, amikor is Balatonfüred északkeleti részéhez csatolták (VeMFN. 4: 406, 407). A mai helynévallományban Balatonfüreden említett mikrotoponimák is ennek a falunak az emlékét őrzik: *Arács*, *Arácsi temető* (VeMFN. 4: 407), *Arácsi-séd*, *Arácsi-kőbánya* (VeMFN. 4: 416), *Arácsi-tisztás* (VeMFN. 4: 414), *Arácsi-Öreg-hégy* stb. (VeMFN. 4: 418).

Az *Arács* településnevet kutatóink személynévi eredetű helynévként magyarázzák. MIKOS JÓZSEF véleménye szerint az *Arács* helynév — a *Horchá*-val együtt — bizonyára egy *Orocha* személynévből származik (1935: 252). Az *-a* szóvégi magánhangzóban képzőt lát, „tehát a helynév *Horchá* ~ *Orcsa* < **Aracs-a* ~ *Oracs-a* személynévből eredhet” (MIKOS i. m. 253). B. LÖRINCZY ÉVA viszont az *Arács* helynév alapjául szolgáló személynévben *-s* ~ *-cs* képzőt feltételez (1962: 80). Szerinte e helynevekben lévő képzők közömbösek, „mert a személynevek kialakításában betöltött aktív szerepük a produktumok helynévvé válása közben [...] elmosódott, a helynév létrejöttében pedig nem kaptak szerepet” (i. m. 83).

A helynév alapjául szolgáló személynév valószínűleg tehát az ómagyar korban is használatos *Arach* (1299, ÁSz. 71) lehetett, amely mindenféle névalkotó formáns nélkül, önmagában vált helynévvé. A helynév névbokrával összefüggésben talán az *Oroch* (1275>1275>1395, 1284: *Oroch*, ÁSz. 605) névformák is megemlíthetők, ezeket azonban FEHÉRTÓI KATALIN az *Orocha*, *Orochy* típusú alakokkal tartja egybetartozónak (ÁSz. 605). Szóba jöhet még előzményként esetleg a *Harach* (ÁSz. 368) személynév is, amennyiben benne szókezdő hangérték nélküli *h*-val számolhatunk. A településnévhez alapul szolgáló személynév eredetét illetően felmerült egyrészt a szlávból való származtatása lehetősége (vö. cseh *Oráč* ’tkp. szántó’, le. *Oracz*, FNESz. *Balatonarács*), másrészt az *ara* közszóval való kapcsolata. B. LÖRINCZY ÉVA megítélése szerint az *Arács* (és a *Horchá*) helynév — ha az ’avunculus, nurus’ jelentésű *ara* szóval hozzuk kapcsolatba — magyar közszói személynévből keletkezett, ha viszont a török *Ara* nemzetségnévvel való összefüggését tételeznénk fel, akkor jövevénynévből jött létre (1962: 80). Ezt az elképzelést a FNESz. nem fogadja el, KISS LAJOS azonban megemlíti azt az elgondolást — amelyet egyébként az összeírás fogalmazványának *-ci* szóvége esetleg ugyancsak támogathat —, hogy tudniillik a magyarba egy szláv **Orači* többes számú ’tkp. szántással szolgálók, szántók’ jelentésű helynév került át, és ez szerepel magyar településnévként az 1211. évi összeírásban (vö. FNESz. *Balatonarács*). Ebben az esetben a szóvégi *-i* eltűnését a szláv eredetű névformák névvégi *i* elemének a magyar névhasználatban

való elmaradásával magyarázhatjuk (vö. még *grincsári* > *Gerencsér*, FNESz. *Nyitragerencsér*, **Tesari* > *Teszér* > *Taszár*, FNESz. *Teszér*).

10. *Fured* [füred] ’(Balaton)Füred’

Az 1211. évi birtokösszeírásban (*Balaton*)*Füred* település neve egyszer szerepel az apátság tizedik birtokaként: „in villa *Fured*” (14.). E helynév a Tihanyi alapítólevél interpolált változatában (+1055/1324 u.: *Fyred*, DHA. 1: 155), valamint a Szent László korára hamisított oklevélben (+1092/+1274/1399: *Fyred*, DHA. 1: 282) is előfordul, s hasonló alakban, illetve később is többször feltűnik a forrásokban: 1298: *Fyured*, 1358: *Fired*, 1381: *Fyred*, 1459: *Fwred* (Cs. 3: 54), 1782–1785, 1802–1811, 1806, 1819–1869: *Füred* (EKFT., GÖRÖG, LIPSKY, Mappa, MKFT.), 1802-től pedig a *Balaton*- előtaggal is adathozható (vö. FNESz. *Balatonfüred*).

Amint azt már korábban említettem, a későbbi Balatonfüred területén egykor több falu is feküdt: az 1211. évi oklevélben is szereplő *Papsoka* (~ *Siske*) valószínűleg a 15. században, *Kék* a 16. században olvadt be Füred területébe, *Arács* pedig 1954-ben egyesült vele (PRT. 10: 307, VeMRT. 2: 39). A Veszprém megye mai helynévanyagát tartalmazó névgyűjtemény a mai Balatonfüred területén négy egykori falut különböztet meg: *Füred*, *Siske*, *Papsoka* és *Kék* (VeMFN. 4: 409).

A *Füred* helynév a *fürj* madárnévnek a régi, népnyelvi *für* ~ *fűr* változatából alakult *-d* helynévképzővel (vö. VIRÁGH 1931: 38, TESz., FNESz. *Balatonfüred*, KÁLMÁN 1989: 143, SZARVAS 1892: 450–451, EWUng.). Mivel *Füred* településen később fürdőtelep alakult, e helynevet a nyelvérzék a *fürdő* szó családjába vonta át, és ’fürdő, üdülőhely’ értelemmel ruházta fel (vö. FNESz. *Balatonfüred*). KÁLMÁN BÉLA véleménye szerint *Balatonfüred* már a 18. század végén fürdőhely lett, s „a *Füred* helynevet ’fürdőhely’-nek értelmezték hivatalos köreink és így az újonnan alakult fürdőhelyek egy részét *Füred*nek nevezték el, mint *Tátrafüred*, *Mátrafüred*, *Lillafüred*” (1989: 143). Azt, hogy a hivatalos helységnévadás során a fürdőhellyel rendelkezést új névadási motívumnak tekintették, MEZŐ ANDRÁS is hangsúlyozza, például a magyarosítással kapcsolatban (*Gibina* > *Mura-Füred*, *Garbonác* > *Füred*, 1982: 104, vö. még FNESz. *Mátrafüred*, *Tátrafüred*). SZARVAS GÁBOR a *Füred* utótagú helyneveket vizsgálva kiderítette, hogy sok esetben az adott településen valójában nincs is fürdőhely (vö. *Tiszafüred*), így az nem lehet az elnevezés alapja. S végigtekintve régi helyneveinken azt látta, hogy sok helynév esetében az illető vidéken tenyésztett, ott élő állatvilág szolgáltatta a névadás indítékát (vö. *Sas*, *Bikafalva*, *Bikád*, *Kakasd*), s e neveken igen gyakran *-d* helynévképző található (1892: 450–451). A magyar nyelvterületen többfelé előforduló *Füred* nevű helyek — többek között Heves és Somogy megyében: a későbbi *Tiszafüred* (1273/1392/1477, 1334:

Fyred, Gy. 3: 94), valamint *Kaposfüred* (1390: *Fired*, 1422: *Fyred*, Cs. 2: 606) — esetében tehát az állatvilág jelenik meg névadó motívumként. BÉNYEI ÁGNES — aki legújabbán tüzetes vizsgálat alá vonta helynévképzőinket — kimutatta, hogy a *-d* képző igen gyakran fordul elő növény- és állatvilágra utaló alapszóval (vö. *Harangod*, *Komlód*, *Disznód*, *Kacsád* stb., 2012: 61). Hasonló szerkezetű, madárnévből *-d* képzővel alakult helyneveket szép számmal találunk tehát a régiségben. Talán ide sorolható a Tihanyi alapítólevél *huluoodi* szórvánnya is, amennyiben mögötte a *Hollód* névforma kereshető (vö. HOFFMANN 2010: 62–63), de számos más helynév is e típusba tartozik (*Ölyved*, *Sasad*, *Tyukod*, *Varjad*, lásd CSÁNKI-index 640, 734, 847, 862 stb.). Mindezek mellett BÉNYEI ÁGNES a személynévi áttétel lehetőségét is számításba veszi (2009: 94), vö. 1248: *Fuurh* (ÁSz. 320).

11. *Derecchey* ~ *Drekechey* ~ *Dercuche* ~ *Derkeychey* [*derekcse(j)* ~ *drekecse(j)* ~ *derkecse(j)*] 'Dörgicse'

Az oklevél következő birtokként *Dörgicse* település nevét említi: „in villa *Derecchey* (*Drekechey*)” <16.>, majd a 13. és 14. birtok között ismét visszatér rá: „In eadem villa *Dercuche* (*Derkeychey*)” <19.>. A település első eredeti oklevélbeli említése a Tihanyi összeírásból való, adatolható azonban nem hiteles forrásokból is: +1055/1324 u.: *Derguche* (DHA. 1: 154), +1082/1350/1407: *Derguechey* ~ *Dergechey* ~ *Derguechey* ~ *Derguechy* (DHA. 1: 239), +1092/+1274/1399: *Derguche* (DHA. 1: 282, 283). Az egykori Zala megyéhez tartozó települést a Tihanyi összeírás egyetlen településként említi, a 13–15. században azonban több önálló falura osztódott, amelyek *Felső*-, *Alsó*-, *Kisfalud*-, *Szarka*-, *Akali*- és *Ságdörgicse* néven különültek el (VeMHtL. 2: 93). E települések szinonim nevüket az egyházaik védőszentjéről kapták: Alsódörgicse 1420 körül *Nagyboldogasszony* néven (VeMHtL. 2: 94) tűnik fel a forrásokban, s ez a *Boldogasszonydergicse* (1542: *Boldogazzon Dergecze*, VeMHtL. 2: 93) megnevezés a 17. század végéig általánosnak mondható, csupán ezután szerepel — de egy ideig még váltakozva a patrocíniumi jelzőt tartalmazó formával — az *Alsódörgicse* (1673: *Alsódörgicse* másként *Boldogasszonydörgicse*, VeMHtL. 2: 93) névalak. *Felsődörgicse* falu (1627: *Feölseő Deörgichie*, 1703: *Szent Peter* avagy *Fölső Dörgicse*, VeMHtL. 2: 199) neve szintén a 17. század végéig leggyakrabban *Szentpéterdörgicse* (1542: *Zenthpether Dergecze*, 1550: *Zenthpeter*, VeMHtL. 2: 199) alakban fordul elő, noha már igen korán, 1312-ben feltűnik a *Feldergicse* névalak is (*Feldergechey*, Cs. 3: 46, VeMHtL. 2: 200). A 18–19. századi térképeken szintén nyomon követhetjük a jelzői előtagokkal álló, illetve anélkül szereplő névalakok váltakozásait: 1782–1785: *Al*- és *Fel* *Dörgitse* (EKFT.), 1802–1811: *Dörgitse* (GÖRÖG), 1806: *Kis*-, *Alsó*- és *Felső* *Dörgicse* (LIPSKY, Mappa), 1819–1869: *Kis*-, *Also*- és *Felső* *Dörgicse* (MKFT.), 1869–1887: *Kis*-, *Alsó*- és *Felső*-*Dörgicse* (HKFT.). Alsó- és Felsődörgicsét 1950-ben

egyesítették Dörgicse néven, majd 1983-ban hozzácsatolták Kisdörgicsét (1409: *Kysdergeche*, Cs. 3: 46) is (VeMFN. 4: 468).

Amint az a felsorolt adatokból kitűnik, a 18. század után egységesen *Dörgicse* hangalak szerepel, előtte azonban a *Dergecse* ~ *Dörgicse* formák váltakozását tapasztaljuk. Közülük az utóbbi az első szótagi *ě* > *ö* labializációjával alakult (adatok híján azonban ennek idejére nem tudunk következtetni), és ezzel együtt a második szótagbeli *ě* helyett zártabb magánhangzó (*i*) szerepel. A régebbi alak kétségtől a *Dergecse* (esetleg *Dergecsej*) lehetett, utóbbit az 1312-es (*Feldergechey*, Cs. 3: 46, VeMHL. 2: 200), valamint a nem hiteles oklevélből való formák (+1082/1350/1407: *Deręuęchey* ~ *Dergechey* ~ *Derguechey* ~ *Derguechy*, DHA. 1: 239) egyaránt dokumentálják. Az összeírásban adatolt írásvariánsok nagy valószínűséggel többféle ejtést (esetleg morfológiai struktúrát) jeleznek, amelyek tehát a korban ténylegesen hangzó, élő variánsok lehettek.

A *Dörgicse* helynév eredetével kapcsolatban többféle elképzelés merült fel a szakirodalomban. A helynév keletkezhetett személynévből metonimikus névadással. Ebben az esetben a név alapja egy szláv **Drugča*, **Drugša* személynév (vö. FNESz. *Somogydöröcske*), valamint az Árpád-kori *Dereg* (1212/1550: *Dereg*, ÁSz. 243) személynév *-cse* becéző képzős formája egyaránt lehetett. A *Döröcske* ~ *Derecske*-típusú helynevek szintén a fentebb említett szláv személynévből származnak hasonló névadási móddal (FNESz. *Derecske*, *Somogydöröcske*). KÁLMÁN BÉLA ugyanakkor a Hajdú-Bihar megyei *Derecske* helynévvel kapcsolatban felvetette a *derék* 'hosszú, lapos földhát; kis dombhát' jelentésű térszinformanévből való alakulás lehetőségét is (1989: 144). E községnév első említése ugyanis a 13. századból való *Derekcse* formában. Véleménye szerint a *-csa*, *-cse* képző nemcsak személynévekben (*Julcsa*, *Borcsa* stb.), hanem a köznevekben is igen gyakori volt a régiségben (*tócsa*, *patakcsa* stb.). A Szabolcs megyei *Kékcse* > *Kécske* helynév példáján szemléltetve hangsúlyozta, hogy a „*-kcs* hangkapcsolat gyakran megcserélődött *-csk* alakúvá” (i. h.). A mai Veszprém megyei *Dörgicse* település esetében is elképzelhetőnek tűnik e névadási motívum, ugyanis a falu keleti részén erdővel borított meredek dombok találhatók (vö. VeMRT. 2: 84). BÁBA BARBARA és NEMES MAGDOLNA vizsgálataiból ugyanakkor kiderül, hogy a *derék* földrajzi köznév 'időszakos vízfolyás vagy kiszáradt folyómeder, illetve a mellette levő vizenyős terület' értelemben is használatos volt (FKnT. 120). A volt Zala megyei településnév domborzati viszonyai e jelentést is erősíthetik, hiszen „a K-i részen fekvő, erdővel borított dombokat mély vízmosás (Kővölgy) választja el a mélyebb, helyenként vizenyős, széles völgytől” (VeMRT. 2: 84). A helynév előzményei között a magyar *dörgécse* 'durbincs' halnév is megemlíthető, KISS LAJOS véleménye szerint azonban az ezzel való összetartozása nagyon bizonytalan (FNESz. *Dörgicse*, vö. még EtSz. *dörgécse*).

Jómagam úgy gondolom, hogy a néveredetet illetően a *Deregcse(j)* ~ *Derekcse(j)* formából, mint a legrégebb valószínű alakból lehetne leginkább kiindulni. A *-j* önálló helynévképző volta, funkciója igen nagy vitát váltott ki a szakirodalomban (BENKŐ LORÁND és FEHÉRTÓI KATALIN között, a vita összefoglalását lásd BÉNYEI 2012: 85–87), legújabban BENKŐHÖZ kapcsolódva BÉNYEI ÁGNES a *-j* önálló helynévképző meglétét meggyőző érvekkel (alaki viselkedés, produktivitás, későbbi szerep) bizonyította (2012: 85–94). A *-j* képző pedig leggyakrabban személynevekhez járul (BÉNYEI i. m. 93), ennek megfelelően leginkább az összeírásbeli *Deregcsej* ~ *Derekcsej* helynév személynévi előzményével számolhatunk. Szabályos hangtörténeti változás, azaz névvégi vokalizáció következtében — a *Csentej* > *Csenté* > *Csente* változáshoz (vö. TÓTH V. 2008: 102) hasonlóan — a *Deregcse*-t ebből a formából származtathatjuk. A személynévi származtatás lehetőségét vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a helynév a már említett szláv **Drugča*, **Drugša* személynévből (vö. FNESz. *Somogydöröcske*), valamint az Árpád-kori *Dereg* (1212/1550: *Dereg*, ÁSz. 243) személynév *-cse* képzős formájából egyaránt alakulhatott. Ebből az elsődleges *Deregcse* ~ *Derekcse* alakból pedig a hangátvetés teremthette meg a mai alakhoz is elvezető *Deregcse* ~ *Derkecse* névformát.

12. *Zeus* ~ *Zeuleus* [*szēlēūs* ~ *szēülēūs* ~ *szōlōs*]

Az 1211. évi birtokösszeírásban több helyen több *Szōlōs* névvel jelölt település szerepel: „in villa *Zeus*” <17.> (12. birtok, PRT. 10: 506), „in villa *Zeuleus* ultra Bocon” <22.> (16. birtok, PRT. 10: 507), „in villa *Zeuleus* (*Zeus*) iuxta Balatin” <25.> (18. birtok, PRT. 10: 507), „in villa *Zeuleus*” <156.> (36. birtok, PRT. 10: 516).

Amint a fentiekből kiderül, a Tihanyi összeírás csupán két *Szōlōs* nevű — a 18.-ként említett Balaton melletti, illetve a 16.-ként előforduló Bakonyon túl fekvő — települést próbál más helyhez való viszonya alapján megkülönböztetni, amely ezek lokalizálásában nagy segítséget nyújt. Az összeírásban 12. birtokként említett villa *Zeus* és a 36.-ként szereplő villa *Zeuleus* lokalizálásakor azonban nehézségekbe ütközünk. Ez utóbbiról is csupán annyit tudunk, hogy minden szolgálattevőjével és tartozékával együtt a *Horozcueh*-i Szent Miklós egyházához tartozott¹³ (vö. SZENTGYÖRGYI 2009a). Az talán, hogy az oklevél megfogalmazója nem használt semmilyen megkülönböztető jelzőt vagy más viszonyítási pontot ez utóbbi két *Szōlōs* helynév megadásakor, arra enged következtetni, hogy az elnevezések a települést vagy a településnek valamely ré-

¹³ E faluval kapcsolatban ERDÉLYI LÁSZLÓ megjegyezte, hogy „valószínűleg ő [ti. egy Orosz nevű nemes ember, K. É.] adta Kövesd szomszédságában azt a *kis-szōlōsi* birtokot is, a melyet az 1211. évi összeírás *Horozcueh* vagyis *Orosz-köve* Szent Miklós egyházának birtokául említ” (PRT. 10: 136).

szeit egyaránt jelölhették. Ezt az elképzelést támogatja ERDÉLYI LÁSZLÓ azon birtoklástörténeti alapú elgondolása is, amely szerint „e két helyen [ti. a 12. és a 36. birtokként, K. É.] említett *Szőlős* falu a mai *Balaton-Kis-Szőlős*nek két része volt oly formán, mint a pannonhalmi apátságnak is volt ugyanegy határban foglalkozás szerint külön épült három *Tömördje*, vagy amint három *Tarjánt* különböztettek meg egy faluban három földesúr szerint” (PRT. 10: 263–264). Veszprém megye régészeti topográfiájában szintén olvashatunk arról, hogy a későbbi *Balatonszőlős* helyén két *Szőlős* nevű falu állhatott: „a 14–15. században két egymástól távolabb eső, majd jelenlegi helyén továbbélő települést tételezhettünk fel *Szőlősön*” (VeMRT. 2: 56). A 14–15. században *Szőlős* területe birtoklás alapján két részre oszlott: az egyikben a veszprémi káptalan jobbágysai laktak, a másikban pedig a veszprémi egyházé és a tihanyi kolostoré (VeMHTL. 2: 158).

A két közelebbi helymeghatározás nélkül említett *Szőlős* — akár azonosak egymással, akár nem — vonatkozhat persze bármelyik közelebbiről is azonosított, 16., illetve 18. birtokként említett *Szőlős* nevű településre is. Az a körülmény azonban, hogy a 12. helyen szereplő *Szőlős* Tihany környéki birtokok mellett van említve — s már korábban utaltam arra, hogy az oklevél helynevei nem teljesen szétszórta találhatók, hanem néhány nagyobb és több kisebb birtoktestben helyezkednek el —, azt erősíti, hogy valószínűleg Balaton menti településről lehet szó. E Tihany környéki birtokok: Örményes, Udvari, Pécsely, Kövesd, Aszófő, Papsoka, Kék, Arács, Füred, Dörgicse, *Szőlős*, Vászoly egy borkorban találhatók, közvetlen szomszédai egymásnak, más település lényegében nincs is köztük. Mindezek alapján aligha kétséges, hogy a 12.-nek említett *Szőlős* a Balaton melletti *Szőlős*-sel azonos. Ugyanakkor magyarázatra szorul, hogy a 18.-ként előforduló Balaton menti *Szőlős* faluban csupán két szőlőművelőt említ az összeírás. Ezek alapján akár azt is feltételezhetjük, hogy az oklevélíró ezeket az adatokat a 12. helyen megjelenő Balaton-parti *Szőlős* településnél egyszerűen kifelejtette, s utólag (18.-ként) pótolta. Hasonló, visszatérően szereplő birtokokkal több alkalommal is találkozhatunk az oklevélben: *Aszófő* település például 6. birtokként szerepel, majd a 10. és a 11. birtok között ismét említve van a 6. sorszámmal, mint ahogyan a 11.-nek említett *Dörgicse*, amelyre a 13. és a 14. birtok között ismét visszatér 11.-ként (lásd még *Csősz*, *Türk*, *Szántó* esetében is). Ezekben az esetekben azonban ugyanazzal a sorszámmal jelzi a lejegyző a visszatérő birtokokat. Az viszont, hogy *Szőlőssel* kapcsolatban nem a korábban jelzett 12. számot olvashatjuk, hanem 18. birtokként említi azt, bizonytalanságra adhat okot. Ez viszont nem túl erős ellenérv (a számok elírásával ugyanis igen nagy eséllyel számolhatunk), így a 12. és a 18. birtok azonossága szinte biztosra vehető.

Ugyanakkor ERDÉLYI LÁSZLÓ a 18. birtokként említett *Zeuleus* ~ *Zeuleus* (iuxta *Balatin*) helynévnek a mai *Kővágóörs*-sel való azonosítását is felvetette (PRT. 10: 282–283). Véleménye szerint a *Fülöp* település után említett két sző-

lőműves családtól munkált *Szőlős* falu előbb az ugyancsak két házzal rendelkező *Szőlős-Örs*-ként (+1092/+1274/1399: *Zelesvrs ~ Zeleusurs*, DHA. 1: 282–283), majd *Örs-Kál*-ként (1267: *Vrskaal*, 1358: *Wrskal*, PRT. 10: 526, 556) fordul elő a forrásokban, később azonban nyoma vész e birtoknak, de a 17. században feltűnik a *Kővágó-Örs* (1645: *Kouago Ers*, PRT. 10: 794) helynév. E lokalizálásra azonban nincsenek bizonyító érvei, és a mai helynévanyagot tartalmazó gyűjtemények, régészeti topográfiák sem utalnak e helyek között kapcsolatra.

A 36.-ként említett *Szőlős*-t az összeírás oroszkoí birtokként azonosítja. Lokalizálásakor nehézségekbe ütközünk, mivel más forrásokban nem szerepel mint az oroszkoí Szent Miklós egyházának birtoka. Ennek alapján ez a negyediknek említett *Szőlős* birtok azonos lehet a másik kettő egyikével, de nem zárható ki persze az sem, hogy egy harmadik birtokról van szó. Az mindenesetre érdekes, hogy az oklevél az ugyancsak kihagyott *Csősz* után említi, ami talán azt is jelentheti, hogy ez a *Szőlős* a vele szomszédos, azaz a Bakonyon túli településsel azonos. Ez a feltevés azonban már túl nagy teret ad a lejegyzés „feltehető” logikájának, így megnyugtatónak semmiképpen sem tekinthetjük.

Az elsőnek (12. birtokként) és a harmadiknak (18.-ként) említett Balaton melletti *Szőlős* adatait tekintve az alábbiakat állapíthatjuk meg. SZENTPÉTERY IMRE az almádi monostor 1121. évi alapító oklevelét vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a *Pécsely* mellett említett *Zeuleus* (1121/1420: in loco, qui dicitur *Zeuleus*, DHA. 1: 413) *Balaton-kis-szöllős*-sel azonos (1927: 369). A település első említései a következők: +1024/+1339/1350: *Zeuleus prope aquam Balatim ~ Balatin* (DHA. 1: 102), +1055/1324 u., +1082/1343, +1092/+1274/1399: *Zeules* (DHA. 1: 154, 230, 282), +1082/1388/1520: *Sceļeus ~ Sceleus* (DHA. 1: 239), később 1121/1420: *Zeuleus* (DHA. 1: 413). A falu a 17. század elejéig csakis *Szőlős*-ként szerepel a forrásokban, ekkor tűnik fel mellette a *Kis-szöllős* (1635: *Kis Szöllős*, VeMHtL. 2: 157), majd a 18. század első felében vele váltakozva a *Balatonszöllős* (1758: *Balatonszöllős*, de 1837: *Kisszöllős*, VeMHtL. 2: 157) névváltozat. A 18–19. századi térképek is jelzik e névalakok váltakozásait.¹⁴ 1773–1808: *Kisszöllős* (MTHt. ZM.), 1782–1885: *Szöllős* (EKFT.), 1802–1811: *Szőlős* (GÖRÖG), 1806: *Szöllős* (LIPSZKY, Mappa), 1819–1869: *Szölles* (MKFT.), 1869–1887: *Balaton-Kis Szőlős* (HKFT.).

Viszonylag jól azonosítható a 16. helyen szereplő *Zeuleus* (ultra *Bocon*) település, amely a mai *Somlószőlős*-sel azonos. Mind a Tihanyi alapítólevél interpolált változata, mind pedig a Szent László korára hamisított oklevél (*Somló*)*Szőlős* település pontos lokalizálását adja: (*Somló*)*Szőlős* (*Somló*)*Vásárhely*

¹⁴ MEZŐ ANDRÁS szerint a Zala megyei *Balaton-Kis-Szöllős* névből — amely a település viszonylagos méretére utalt — a második jelző elhagyásával jött létre 1902-ben a *Balatonszöllős* helynév (1982: 238, FNEŠz. *Balatonszöllős*).

és egy másik *Szölös* (a mai *Kisszölös*) között található: +1055/1324 u.: *Zeules* inter aliam villam *Zeules* et *Vasarhel* (DHA. 1: 155), +1092/+1274/1399: *Zeules* inter villas *Vasarhel* et *Zeules* (DHA. 1: 154, 230, 282). A 18–19. századi térképek szintén támogatják azt a helymeghatározást, miszerint a mai *Kisszölös* (1773–1808: *Kisszölös*, MTHt., VeM.; 1782–1785, 1802–1811: *Kis-Szölös*, EKFT., GÖRÖG; 1806: *Kis Szöllös*, LIPSZKY, Mappa; 1819–1869: *Kis Szölös*, MKFT.; 1869–1887: *Kis-Szölös*, HKFT.) településtől délkeletre találjuk a mai *Somlósözölös*, korábban *Nagyszölös* (1773–1808: *Nagyszölös*, MTHt. VeM.; 1782–1785, 1802–1811, 1869–1887: *Nagy Szölös*, EKFT., GÖRÖG, HKFT.; 1806: *Nagy Szöllös*, LIPSZKY, Mappa; 1819–1869: *Nagy Szölös*, MKFT.) települést (vö. még VeMRT. 3: 197).

A *Szölös* helynévnek a *szölös* 'szőlőművelő' foglalkozásnév (vö. 1395 k.: *zeleus* ~ *zelews*, 1481: *zeles* 'Weinbauer, Winzer', RMGf. 665) az alapja (vö. HECKENAST 1970: 123, FNESz. *Alsószölös*). Erre a körülményre olykor maguk az oklevelek is utalnak: az almádi monostor alapítólevelében például arról van szó, hogy *Szölös* (a későbbi *Balatonoszölös*) településen szőlősök éltek (1121/1420: in loco, qui dicitur *Zeuleus*, vineas II cum totidem cultoribus, SZENTPÉTERY 1927: 364). Ugyanezt bizonyítja a Tihanyi összeírás is, hiszen a 18. birtokként szereplő *Szölös* településen két szőlőművelőt említenek (1211: in villa *Zeuleus* (*Zeuleus*) iuxta *Balatin* duo vinitores sunt ecclesie, PRT. 10: 507). A *szölös* foglalkozásnévből személynév is létrejött, az 1211. évi oklevél például Szántó faluban említ egy *Szölös* nevű udvarnokot (*Zeuleus*, PRT. 10: 515). Ugyanakkor a *szölös*-nek 'szőlőtermő terület', esetleg '(vad)szőlővel benőtt hely' jelentése is feltehető (lásd ehhez az OklSz. *szölös* előtagú összetételeit, illetve a szó más földrajzi köznévi jelentését, FKnt.), így ez is lehet a *Szölös* helynevek alapja. HECKENAST véleménye szerint a Küküllő megyei *Szöllös* (*1319>1413/1414: *Zewles*, Gy. 2: 562) esetében a környéken említett helynevek (vö. 1301/1560/XVIII.: *Nadas*, Gy. 3: 558) a *szölös* ez utóbbi értelmezését támogatják (1970: 123).

13. *Vazil* [*vászil(y)* ~ *vászil(y)*] 'Vászoly'

A tihanyi apátság tizenharmadik birtokaként a Tihanytól északnyugatra fekvő *Vászoly* település neve szerepel: „in villa vero *Vazil*” (18.). A település első eredeti oklevélből való említése a Tihanyi összeírásból való, másolati, illetve nem hiteles forrásokból azonban szintén adatolható: +1055/1324 u.: *Vazul* (DHA. 1: 154), +1082/1350/1407: *Vaschul* ~ *Waschul* (DHA. 1: 238) és +1092/+1274/1399: *Wazyl* ~ *Vazil*, *Vazyl* ~ *Wazil* (DHA. 1: 282). Később pedig a következő alakokban fordul elő a forrásokban: 1353, 1480: *Wazwl*, 1418: *Wassul*, 1433: *Wasol*, *Wazol*, 1449, 1507: *Wazol* (Cs. 3: 122). Az oklevelekből idézett adatok *Vászil(y)* > *Vászul(y)* > *Vászol(y)* (i > u > o) változást mutatnak, mivel a korai

adatokban inkább az *i* szerepel a második szótagban, később azonban túlsúlyba kerülnek az *u*-s és az *o*-s változatok. Az *l > ly* pedig az ómagyar korban az egész nyelvterületre kiterjedő palatalizáció eredményeként jelentkezhet e név-alakban is (vö. E. ABAFFY 2003: 307). A mai helynévgyűjtemény tanúsága szerint a településnévnek *Vászó* alakja is használatos (VeMFN. 4: 457), amely vokalizációval és a keletkező diftongus monoftongizációjával magyarázható.

E településnév formáns nélküli személynévből jött létre magyar névadással, vö. [1031]/KrónKomp: *Vazul*, +1086: *Wazil*, 1138/1329: *Wasil* (ÁSz. 796). Bár MELICH JÁNOS korábban felvetette a német *Wazil*, *Wasili* személynévekből való eredeztetés lehetőségét is (1903–1905: 130, 132, vö. még JAKUBOVICH 1927: 236), később mégis azt a magyarázatot tekintette valószínűbbnek (MELICH 1939: 149), amely szerint a személynév egy görög ’királyi, fenséges’ jelentésű személynévből való, amely görög szertartású szlávok közvetítésével kerülhetett a magyarba, vö. szb.-hv. *Vasilije*, *Vàsīlj* szn. (vö. még FNESz. *Vászoly*). P. HÍD-VÉGI ANDREA mindkét származtatást (a szláv *Vasil* vagy a német *Wasil* személynévi kiindulást) elképzelhetőnek tartotta (1955: 161).

14.–15. *Belen* ~ *Belenh* [*belen(y)* ~ *belén(y)*]

Az összeírás két egymás után szereplő települést említ *Belen* néven: „in villa *Belen*” (20.) és „in altera vero villa, nomine *Belen* (*Belenh*)” (21.). A két *Belen* falu lokalizálása problematikus, ugyanis e helynévnek nem találjuk nyomát később a forrásokban, és az összeírásban az ezek környezetében említett Zala és Veszprém megyei térségek mai helynévanyagában mikrotoponimaként sem fordul elő. A Szent László korára hamisított oklevélben (+1092/+1274/1399) tűnik fel csupán egy *Belen* ~ *Belin* nevű falu Valkó vármegyében (DHA. 1: 284), és a Trencsén vármegyei *Bella* település adatai között találunk még *Belen* formát (poss. *Belen*, Cs. 4: 97, 118). Az Almissa és Ragusa városok közti békekötést rögzítő 1245. évi oklevélben szintén szerepel egy *Belen* név, amely azonban személynévként, egy követ neveként áll a forrásban (ÁÚO. 7: 206). Az itt felsorolt nevek birtoklástörténeti okok miatt ugyanakkor aligha hozhatók közvetlen kapcsolatba az összeírás névemléteivel.

ERDÉLYI LÁSZLÓ a Tihanyi összeírásban szereplő helyeket birtoklástörténeti megfontolások alapján a Veszprém és Somlósztől között fekvő *Berénd*-del és *Tósok*-kal azonosította (PRT. 10: 335). Az oklevélben közvetlenül Somlósztől előtt felsorolt egyik *Belen* véleménye szerint „félszázad alatt 1267-ig *Berénd*dé, a másik *Belen* pedig *Tósokká* fejlődött” (PRT. 10: 336). A 14. birtokként említett *Belen* faluban az apátság birtoka csupán feleannyi, mint a 15. helyen szereplő másik *Belen* településen. Ezek közül ERDÉLYI a kisebbiket azonosította a későbbi *Berénd*-del, mivel „ennek alig van története Tihany birtokai közt, s az apátsági rész idővel talán beleolvadt *Tósokba*” (PRT. 10: 337). A *Berénd* hely-

név szerepel a Tihanyi alapítólevél interpolált változatában (+1055/1324 u.: *Berend*, *Tousok* mellett említve, DHA. 1: 153, 155) és a Szent László korára hamisított oklevélben (+1092/+1274/1399: *Berend* szintén *Tousok* ~ *Tosok* mellett említve, DHA. 1: 283), valamint az 1267/1297. évi pápai birtokösszeíró levélben is — ugyancsak közvetlenül Somlószlós előtt említve — (*Berend*, *Thovsoch*, PRT. 10: 526). *Berénd* és *Tósok* nevű falvak 1950-ben egyesültek *Tósok-berénd* néven, majd 1959-ben e községet Ajkához csatolták (FNESz. *Berénd*).

Esetleg felvethető az is, hogy vajon nem (*Vörös*)*Berény* — a korábbi, az 1109. évi veszprémvölgyi adománylevélbeli (*Szár*)*Berény* (*zaarberin*, PAIS 1939: 19) — helynév utótagja rejlik-e a *Belen* név mögött. Az összeírás ugyanis *Vászoly* után említi e kérdéses településnevet, s (*Vörös*)*Berény* a Balaton partján, éppen az itt szereplő *Vászoly*, *Füred*, *Szölös* stb. települések közelében feküdt. Erre a kérdésre adatok híján azonban nem tudunk megnyugtató választ adni, sőt a bizonytalanságot az is növeli, hogy az 1211. évi összeírás nem egy, hanem két *Belen* nevű falut említ. E feltevés valószínűségét csökkenti az a körülmény is, hogy (*Vörös*)*Berény* területén nem tudunk a tihanyi apátság valamikori birtoklásáról.

A középkori Magyarországon számos *Berénd* (Keve, Cs. 2: 117; Kolozs, Cs. 5: 334; Szatmár, Cs. 1: 471; Tolna, Veszprém és Zala vármegyékben, Cs. 3: 35, 222, 417) és *Berény* helynév (Békés, Cs. 1: 648; Nógrád, Cs. 1: 95; Somogy, Cs. 2: 592; Fejér, Tolna és Veszprém megyékben, Cs. 3: 222, 319, 417) található. Veszprém megye mai helynévanyagában azonban a *Berénd*, *Berény*-típusú nevek nem fordulnak elő nagy számban. Az egykori Veszprém megyei *Berénd* falu emlékét őrzik az Ajkán említett mikrotoponimák: *Beréndi dűlő*, *Berindierdő* stb. (VeMFN. 3: 179, 187, 288–289). Emellett csupán Balatonfűzfő és Balatonalmádi településeken szereplő nevek utalnak az egykori *Vörösberény*-re (*Bérényi-hégy*, *Berény*, VeMFN. 4: 296, 325).

A Tihanyi összeírásbeli két *Belen* megfejtését a bizonytalan azonosítása igencsak megnehezíti, ennek megfelelően több lehetőséget is fel kell vetnünk. Amennyiben valóban *Belen* [*belény*] alakban adható meg a helynév alakja, akkor azt feltehetően a *bölény* szavunkkal hozhatjuk kapcsolatba. A TESz. e szó nál kérdőjellel ugyan, de az összeírás itt tárgyalt adatát adja meg első előfordulásként. A *bölény* állatnév másutt is előfordul helynevekben: *Belényes* (1291–4: *Benenus*, FNESz.), *Bényes* (1349: *Belenus*, FNESz.), de csak -s képzővel ellátott formában. RÁSONYI LÁSZLÓ a *Belen*, *Belényes* helynevekkel kapcsolatban azt az elképzelést vetette fel, hogy a régiségben létezhetett egy már kihalt térszínformára utaló *belen* közszó, amely a *belen* 'kis domb, sik hegy a hegy tetején, hegyhát; meredek hegyoldal' (vö. KÚNOS 1890–92: 286) jelentésű anatóliai török szóval hozható összefüggésbe (RÁSONYI 1941–43: 99–100). Ez az elgondolás azonban adatok híján nem igazolható. Szóba jöhetne még a *bölény* lexémának a személynévi alkalmazáson keresztül történő helynévi felhasználása is,

ilyen személynévet ugyanis a 13. században tudunk adatolni (vö. 1245: *Belen*, ÁÚO. 7: 206).

Második lehetőségként pedig, amennyiben a *Belen* névadat egy *Berény* alakkal azonosítható, a névben jelentkező *l ~ r* megfelelést tévesztésnek vagy akár hangtani változás eredményének is tarthatjuk. Az *l ~ r* hangzócserét ugyanis a két hang közeli volta magyarázhatja, mint például az Abaúj vármegyei *Kelecsény* (1299: *Kelechen*) ~ *Kerecsény* (1294, 1300>XVIII.: *Kerechen*, vö. TÓTH V. 2001a: 84), valamint a Bihar megyei *Selénd* (1339, 1342: *Selend*) ~ *Serénd* ([1163–73]>520 k.: *Zerend* ~ *Serend*, RÁ CZ A. 2007a: 242) esetében is. A *Berény*-nyel való összekapcsolás (vö. F NESz. *Berény*, *Vörösberény*) esetén a település neve talán törzsnévi eredettel magyarázható. Ez a magyarázat nyelvi síkon lehetővé teszi a helynév értelmezését (már amennyiben a *Berény* törzsnévi eredetét elfogadjuk), az a kérdés azonban, hogy mely településsel azonosítható, azaz a lokalizációja továbbra is nyitva marad.

Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a *Berény* névformából való kiindulás nem problémamentes. A *Berény* helynévet ugyan törzsnévi eredetűnek szokás tartani, ezt azonban valójában semmi sem bizonyítja, ahogyan arról sem tudunk, hogy a *berény* esetleg valamilyen községi elem lett volna. A *Berénd* helynév törzsnév + *-d* képzős szerkezetének feltételezését a fentiekén kívül az is gyengíti, hogy a *-d* képző nagyon ritkán kapcsolódik törzsnevekhez (vö. BENKŐ 1998: 150, RÁ CZ A. 2007b, TÓTH V. 2008: 121–122), noha vannak ilyen struktúrájú helyneveink; vö. pl. *Keszűd*. Mindezeket tovább bonyolítja az a körülmény, hogy KISS LAJOS a *Berénd* helynévet nem a *Berény*-nyel hozza kapcsolatba, hanem személynévi eredetűnek tartja (1138/1329: *Berendi*, vö. F NESz. *Berénd*). A legvalószínűbbnek mindezek fényében a helynév > helynév + *-d* képző változást tarthatjuk, amelyet TÓTH VALÉRIA kutatásai erősen támogatnak: „A *-d* képzőt ugyanis a legtipikusabban *s*-re, magánhangzóra, valamint *n ~ ny*-re végződő elsődleges településnevekhez kapcsolódva találhatjuk meg.” (2008: 122–123). Ezek alapján pedig a *Berény* > *Berénd* a *Kerecsény* > *Kerecsend*, a *Szederkény* > *Szederkénd*, a *Pázmán(y)* > *Pázmánd* stb. változási típusba sorolható be, amelynek a realizációját az *-nd* (pl. *Petlend*) — a fent említett másik csoport esetében pedig az *-sd* — végű elsődleges településnevek hangszerkezeti mintája segítette elő (TÓTH V. i. m. 123).

16.1. *Zeuleus* (lásd a 12. alatt)¹⁵

¹⁵ A korábban már említett és elemzett helyneveket újabb előfordulásukkor már nem részletezem, csupán jelzészerűen utalok az első bemutatásukra.

16.2. *Bocon* [*bokon(y)* ~ *bakon(y)*] 'Bakony'

Amint azt már korábban említettem (lásd a 12. alatt írottakat), az 1211. évi birtokösszeírás több helyen ugyanazzal a *Szölös* névvel jelölt települést említ, s ezek közül csupán kettőt próbál más helyhez való viszonyuk alapján megkülönböztetni: „in villa *Zeuleus* ultra *Bocon*” (23.) (16. birtok, PRT. 10: 507) és „in villa *Zeuleus* (*Zeuleus*) iuxta *Balatin*” (18. birtok, PRT. 10: 507). Az oklevélben szereplő, a Balatontól északra lévő *Bakony* hegység tehát viszonyítási pontul szolgál (Somló)Szölös település lokalizációjában. A hegynév első eredeti oklevélből való említését a szakirodalom 1180 körülre teszi (FNESz., *Bakony*, JUHÁSZ 1988: 60), de adathozható nem hiteles forrásokból is: +1055/1324 u.: *Bokon* (DHA. 1: 155), +1092/+1274/1399: *Bokon* (DHA. 1: 283), ahol a Tihanyi összeírásbeli előforduláshoz hasonlóan szintén viszonyítási pontként szerepel Tósok, illetve Csősz települések mellett.

A 11. századi bakonybéli apátság birtokösszeírása szintén említ egy *Bakony* helynevet (1086: „iuxta *Bokon*”, DHA. 1: 252), amelyről nem állapítható meg egyértelműen, hogy az ugyanígy említett ispánsági központ nevéként vagy tájnévként szerepel-e. Segítségünkre ebben a kérdésben talán az lehet, hogy az oklevélben a *Bakony* említése után egy *Nemti* nevű hely tűnik fel, amely Veszprémtől nyugatra, Szentgál mellett fekszik (vö. RÁCZ A. 2011: 92). E *Németi* falu lokalizációja alapján — amely a Bakony hegység belsejében található — akár a Bakony hegységről is lehetne szó az oklevélben. Ennek a feltevésnek talán a *iuxta* latin prepozíció mondhat ellent, amely domborzati nevek előtt igen ritkán fordul elő, inkább vonalszerű objektumok, főként víznevek mellett áll. Mind a Tihanyi, mind pedig a bakonybéli birtokösszeírásban e prepozíció víznevek mellett szerepel: 1086: iuxta fluvium *Arpas* (DHA. 1: 251), 1211: iuxta *Balatin* (PRT. 10: 507). A *Bakony* névformára a JUHÁSZ DEZSŐ által egybeállított adatokat (1988: 60–61) tekintve azt figyelhetjük meg, hogy ez a név vonatkozhat egyrészt az erdőre (1230: in *Bocon* silva, 1273: silve nostre *Bokon*, 1401: silvam *Bakan* stb.), másrészt a hegyre (1346/1775: poss. Zulus ultra *Bokon*), s mindenféle latin minősítés nélkül valószínűleg magára az erdőispánságra (birtokra) (vö. PESTY 1880: 201–212, Gy. 2: 347). A feltűnően gyakori személynév (személyjelölő szerkezet) + *de Bokon* sablonban (1232: Lucach ... comitem de *Bokon*, 1240: Donatus, Dei gratia comes de *Bochon* stb.) szereplő *Bakony* helynév minden bizonnyal inkább a birtokra vagy az annak központjaként álló helysége utalhat. GYÖRFFY GYÖRGY a fehérvári keresztesek 1193. évi oklevele alapján *Bakony* birtokot Isztimértől nyugatra, a mai Burok-völgy környékére lokalizálja (Gy. 2: 347).

KISS LAJOS véleménye szerint a *Bakony* kezdetben talán csak a hegység keleti részén lévő birtok neve lehetett, s ebből vonódhatott át az egész hegyvidék jelölésére (FNESz. *Bakony*). JUHÁSZ DEZSŐ szintén azon az állásponton van,

hogy a táj az egykori erdőispánsági központról, a hegység keleti részén fekvő *Bokon* ~ *Bakon* helységről kapta a nevét (1988: 61). KÁLMÁN BÉLA azt hangsúlyozta, hogy a *Bakony* (és a *Mátra*) név eredetileg a hegység közepét, legmagasabb részét jelölte (1989: 138). RESZEGI KATALIN legújabban pedig arra mutatott rá, hogy a hegységek létrehozásában gyakran vesznek részt más objektumfajta jelölő nevek: legtöbbször településnevek, víznevek, erdőnevek hegységekbe való beépülése figyelhető meg. Ugyanakkor a kiemelkedések nevei ugyancsak megjelenhetnek más helyfajtahoz tartozó objektumok megnevezéseiben (2011: 54). A *Bakony* név kapcsán azt is megjegyezte, hogy „egyáltalán nem jellemző, hogy a korban a magasabb kiemelkedéseket, hegyvonulatokat jelölő [...] hegyneveket más helyfajta megnevezésére felhasználták volna” (i. m. 55). A *Bakony* például csupán egyetlen megyében, Fejérben tűnik fel egy birtok neveként (1193: *Bokon*, vö. RÁSONYI NAGY 1927: 566, RESZEGI i. h.), e hegynév azonban településnevek eltagjaként szintén előfordulhat (1428: *Beel Bakoniensi*, 1458: *Bakonbel*, 1463: *Zenth Isthwan Bakoniensis*, 1495: *Bakonherend*, Cs. 3: 221, 233, 252).

A *Bakony* helynév eredetét illetően többféle elképzelés látott napvilágot. Ezek közül a legvalószínűbb az, hogy pusztá személynévből keletkezett metonimikus névadással; a személynévi alapszavához lásd +1086, 1138/1329: *Bokon*, 1193: *Bocon* (ÁSz. 138). KISS LAJOS a hegynév létrejöttében a következő változásfolyamatot tartotta valószínűnek: *Bokon* személynév > *Bokon* birtoknév > *Bakony* hegységnév (vö. FNESz. *Bakony*). RESZEGI KATALIN magának a hegynévnek a személynévi eredetét sem tartja kizárhatónak (2011: 138). MELICH JÁNOS feladva korábbi elképzelését (1906: 105–106) — miszerint a *Bakony* helynév germán eredetű, amely szláv közvetítéssel került a magyarba — szintén személynévi eredetűnek tekintette e helynevünket (1925: 152, 1925–1929: 403). RÁSONYI NAGY LÁSZLÓ pedig a török *bük* > **buk* ’erdő’ szó -n képzős származékának gondolta (1927: 571). KISS LAJOS megítélése szerint a *bakony* ’sűrű erdő’ jelentésű tájszó (ÚMTsz.) az erdős hegység nevéből jöhetett létre (FNESz. *Bakony*), tulajdonképpen köznevesüléssel. RESZEGI KATALIN azonban a fordított irányú változást is lehetségesnek gondolja (2011: 138). Amennyiben a *bakony* ’erdő’ földrajzi köznév elsősorban a Bakony hegy vidékén lenne használatos, az nyomós érv lehetne akár a hegynévből való alakulásra, akár fordítva, a földrajzi köznév > helynév változási folyamatra. Az ÚMTsz. egyetlen ilyen adata azonban a Székelyföldről való, újabban azonban felbukkant a szó a Bakony nyugati lábánál fekvő Tapolcafőről is (HOFFMANN 2013: 43).

17. *Pilip* [*pilip* ~ *filip*?] ’(Rév)Fülöp’

A tihanyi apátság tizenhetedik birtokaként az összeírásban az egykori Zala, ma Veszprém megyei (Rév)Fülöp település szerepel: „in villa *Pilip*” (24.). A telepü-

lész első eredeti oklevélből való említése a Tihanyi összeírásból való, de másolata, illetve nem hiteles forrásokból is adatolható: előfordul a Tihanyi alapítólevél interpolált változatában (+1055/1324 u.: *Pylyp*, DHA. 1: 155) és a Szent László korára hamisított oklevélben (+1092/+1274/1399: *Pilyp* ~ *Pilip*, DHA. 1: 282). CSÁNKI DEZSŐ e települést pusztaként említi Kővágóörs közelében: 1358: *Pylyp*, 1374: *Philph* (Cs. 3: 53), s ezzel az átmeneti elpusztásodással hozható kapcsolatba az, hogy az első katonai felmérés térképén nem tüntetik fel. A 19. századi térképeken azonban már szerepel e hely neve: 1802–1811, 1806: *Fülöp* (GÖRÖG, LIPSZKY, Mappa), s a 19. századtól a megkülönböztető szerepű Révelőtaggal adatolható: 1858: *Révfülöp* (FNESz. *Révfülöp*), 1869–1887: *Rév Fülöp* (HKFT.). Az idézett adatok a névben idővel bekövetkezett *i* > *ü* labializációt jelzik.

E településnév azon helynevek csoportjába tartozik, amelyek pusztaszemélynévből jöttek létre (ehhez lásd a 4. alatt írottakat). A *Pilip* helynév alapjául szolgáló személynév a latin eredetű névkincshez tartozó *Philippus* névre vezethető vissza: [cr 1000]/cr 1074, 1141–1161: *Philippo*, 1181: *Philip(us)* (ÁSz. 638–639). KNEZSA ISTVÁN hangsúlyozta, hogy az [f] hang jelölésére szinte mindig az *f* betűt használják a magyar helyesírásban, de ritkán előfordul az [f]-nek — valószínűleg görög-latin mintára (vö. lat. *philosophus* > *filozófus*, *philomela* > *fülemüle*, FARKAS 1982: 164, 168) — a *ph* jele is (1318: *Torpholua*, *Marceluspholua*, 1395 k.: *phoztow*, *phestek*, KNEZSA 1952: 14, 57, 91). Ugyanakkor a *ph* a [p] hang jeleként is megjelenhet: 1342: *Phata* (KNEZSA 1952: 57), 1395 k.: *cheph* (KNEZSA i. m. 91). Az 1211. évi oklevél *Pilip* nevében és még a 14. század végén is (1389–90: *Pilip*, FNESz. *Révfülöp*) ugyanakkor az *f* hangnak a *p*-vel való jelölését találjuk. GÁCSER IMRE az összeírásban a *Pilip*-en kívül még egy esetben látja az igen ritka (*ph* >) *p* jelölésmód megjelenését *f* hangértékben: a szintén latin (*Josephus*) személynévből alakult fg. *Isip* ~ *hp*. *Iseph* esetében (1941: 9). Míg a *Joseph* ~ *Ioseph* személynévnek *Iosep* alakja FEHÉRTÓI KATALIN szótárában igen nagy számban adatolható (ÁSz. 425, 430–431), addig a *Philip* ~ *Philup* személynévnek csupán egyetlen egy (1138/1329-es) *Pilop* adata található (ÁSz. 640). Véleményem szerint nem dönthető el egyértelműen, hogy az összeírásbeli helynévben a szókezdő *p* betű [f] hangot jelölt-e, s ennek megfelelően a kivételesnek számító [*filip*] olvasattal számolhatunk, vagy pedig sokkal inkább arról van-e szó, hogy [p]-t jelölt, s így módon a *Pilip* névalakot [*pilip*]-ként azonosíthatjuk.

18.1. Zeuleus ~ Zeleus (lásd a 12. alatt)

18.2. Balatin (lásd az 1.2. alatt)

19. *Cheuz* ~ *Cheuuz* [*csëüsz* ~ *csősz*] '(Kis)Csősz'

A Somló hegytől nyugatra fekvő *(Kis)Csősz* település neve az apátság tizenkilencedik birtokaként kétszer fordul elő az összeírásban, először a felsorolás sorrendjének megfelelő helyen: „in villa *Cheuz*” (27.), aztán pedig a 35. és 36. birtok említése között: „in prenominata villa *Cheuuz* (*Cheuz*)” (155.). CSÁNKI helynévtárában Veszprém megyében két *Csősz* nevű helyet is feltüntet: 1372: *Cheuz*, amely a 19. században puszta nevéként szerepel, s ezt mutatják a mai helynévállományban Tésen, illetve Várpalotán említett mikrotoponimák is: *Csőszpuszta*, *Csőszpusztai ut* (VeMFN. 4: 123, 147); valamint hasonló alakkal létezik egy másik ilyen nevű község a megye nyugati részén Tüskevártól északra (Cs. 3: 227). Az összeírásban szereplő *Csősz* település ez utóbbival, a Somló hegytől nyugatra, Somlószőlős mellett található faluval azonos (vö. PRT. 10: 239). A település első eredeti oklevélben történt említése az összeírásból való, s szerepel másolati, illetve nem hiteles forrásokban is: +1055/1324 u.: *Cheuz* (DHA. 1: 155), +1092/+1274/1399: *Cheuz* (DHA. 1: 283). A *Kis*- megkülönböztető szerepű előtagot a 20. század legelején kapta: 1902: *Kiscsősz* (FNESz. *Kiscsősz*).

A középkori Magyarországon igen gyakran előforduló *Csősz* helynevek a *csősz* foglalkozásnévből (vö. *chósz* 'Feldhüter', RMGL. 152) jöttek létre metonimikus úton. KISS LAJOS véleménye szerint e foglalkozásnévnek az Árpád-korban '(királyi) kikiáltó, hírvívő, hirdető' volt a jelentése (vö. FNESz. *Csősz*). VÁMBÉRY ÁRMIN 'örmester' jelentésben értelmezte a *csősz* lexémát (1870: 188). CSÁNKI DEZSŐ 'királyi tárnok' jelentést tulajdonított e főnévnek: „a királyi tárnokok egy részét magyarul *csősz*-öknek is nevezték, a kik — természetesen nem a szó mai értelmében — e korban a király, királyné, vagy az ifjú király és udvara számára szánt élelmiszerek, különösen pedig szarvasmarhák, a királynak járó bitang-marhák kezelésével, őrizetével, legeltetésével sat. is foglalkoztak” (1905: 125). Sőt a tárnokok feladata volt az udvar számára szükséges élelmiszerek összegyűjtése is (i. h.). KNIEZSA ISTVÁN szintén valószínűnek tartotta, hogy e helynév a 'királyi tárnok' értelemben vett *csősz*-öktől kapta a nevét (1934: 106). HECKENAST GUSZTÁV azonban tévesnek vélte a *csősz* főnév 'a királyi háznak szánt állatok kezelésével megbízott személy' jelentésmeghatározást, s csupán a 'kikiáltó, hirdető, börtönőr' jelentésével számolt (1970: 11). Újabban RÓNA-TAS ANDRÁS a *csősz* eredeti 'hírnök, ör' jelentése mellett a valószínűleg a 16. századtól használt 'török követ („Turkish envoy”)' értelmezését is felveti (WOT. 271).

A szakirodalomban ugyanakkor felmerült a *Csősz* helynevek személynévi származtatása is (vö. MIKOS 1935: 166). *Csősz* helynevek már a 11. századtól ismeretesek (1093/1399: Villa *Cheuz*, TESz.), *Csősz* személynévek csupán a 13–14. századtól (1307: *Cheuz*, OklSz., FNESz. *Csősz*, esetleg az 1272>1399:

Chuuz, 1289: *Cuz*, ÁSz. 210) tűnnek fel. A foglalkozásnevek személynevek alapjául ugyanúgy szolgálhattak, mint helynevek forrásául, ezért a helynevek háttérben foglalkozásnévi közszó vagy tulajdonnévi értékű személynév egyaránt állhat. Ezt erősítik a végső soron erre a töre visszavezethető képzett helynevek is: a *Csősi*- típusú helynevek mind a foglalkozásnévből, mind pedig a személynévből való eredeztetést támogatják. Az *-é* birtokjel *-í* (> *-i*) alakváltozatából származó *-i* helynévképző ugyanis személynévi (pl. *Tamási*, *Pályi* stb.), foglalkozásnévi (pl. *Kovácsi*, *Császári* stb.) és népnévi (pl. *Németi*, *Csehi* stb.) alapszavakhoz egyaránt kapcsolódott (KNEZSA 1934: 106, SZEGFÜ 1991: 254–255, RÁCZ A. 2005: 77–78, 2008b: 235).

20.1. *Colun* ~ *Colon* [*kolun* ~ *kolon*] 'a mai Izsákkal azonos'

A *Kolon* név ötször szerepel az összeírásban, kétszer birtoknévként: „in predio *Colon*” <28.>, „terra predicti predii *Colon*” <30.>; háromszor pedig víznévként: „ad stagnum *Colun*” <45.>, „ultra *Colon*” <46.>,¹⁶ „ad stagnum *Colon*” <51.>. 1055-ben e birtok lőlegelőként név nélkül szerepel az alapítólevélben (*est locus ad pascua equorum*), de a részletes határleírásban feltűnik a *culun* nevű víz említése is („aque que uocatur *culun*”, SZENTGYÖRGYI 2010a: 27). Az 1267/1297. évi pápai birtokösszeíró levél a helyet „terras et possessiones, que vocantur *Colun*” formában említi (PRT. 10: 526).

Culun birtok lokalizálását illetően többféle elképzelés merült fel a szakirodalomban. Az azonosítás kiindulópontja az itt említett *culun* nevű víz, amelyet ORTVAY TIVADAR Zala megyében, ERDÉLYI LÁSZLÓ pedig a Fejér megyei kajtori tó vidékén, Fehérvártól délre helyezett el. ERDÉLYI véleményét fogadta el KNEZSA ISTVÁN és BÁRCZI GÉZA is (a forrásokat lásd BÁRCZI 1951: 54). GYÖRFFY GYÖRGY az 1055. évi oklevél idevágó szövegét és az 1211. évi összeírás megfelelő részét egyeztetve — főleg történeti földrajzi érvek alapján — azonban bizonyította, hogy *Culun* birtok Fejér megye Dunán inneni felén, „a Duna–Tisza közén a mai Izsák falu helyén feküdt” (1956: 409). HOFFMANN ISTVÁN GYÖRFFY azonosításával ért egyet (2010: 170). Azt, hogy a *Colon* víz 1055-ben *aqua*, 1211-ben pedig *stagnum*-ként szerepel, GYÖRFFY azzal magyarázza, hogy a vízállás évszázadokkal később esős évszakban nyílt vizű tóként, száraz évszakban pedig mocsárként van feltüntetve a térképeken is (1956: 413). A 15. század elejétől Kolon település helyén Izsák falu jelenik meg (1421: *Isak*, Cs. 3: 333). GYÖRFFY véleménye szerint ez azzal magyarázható, hogy a terület kétszer is elnéptelenedett: először a tatárjáráskor, majd később a török hódoltság idején (1956: 410). A tó azonban megmaradt, s a neve a korábbihoz hasonló

¹⁶ Arra, hogy ez a megnevezés vizet jelöl, a szövegbeli említés közvetlenül nem utal, de a mellette álló prepozíció (*ultra*) és a szövegkörnyezet („*ultra Colon in rippa sunt due mete*”) alapján erre következtethetünk.

formában jelenik meg a térképeken: *Kolonto* alakban az első katonai felmérés térképén, LIPSZKY térképén és a második katonai felmérésben *Kolumtó*-ként szerepel, s a tavat ma is *Kolontó* néven nevezik (MoFnT. 2: 15). Az állóvíz neve a későbbiekben tehát a *tó* földrajzi köznévvvel való kiegészülés eredményeképpen kétrészsévé vált.

A *Kolon* helynevet személynévre szokás visszavezetni, amelynek eredete a törökségi nyelvekből magyarázható: végső forrásaként az ótörök *qulun* 'csikó' szó jelölhető meg, amely a törökben személynévként is előfordul (vö. BÁRCZI 1951: 55, FNESz. *Kolon*², FEHÉRTÓI 2006a: 167). HOFFMANN ISTVÁN azonban nem tartja minden tekintetben megnyugtatóan tisztázottnak a *Colon* helynév személynévből való eredeztetését (2010: 172–175). *Kulun* ~ *Kolon* ~ *Kolun* alakú személynévet ugyanis csupán egyet találunk a forrásokban: 1256: *Kulun* (FNESz. i. h.), s a nevet az „Árpád-kori személynévtár” sem említi. A magyar nyelvterületen előforduló hasonló nevek (a Zala, Vas, Nyitra vármegyei és a fogarasföldi *Kolon*) vizsgálata során HOFFMANN megállapította, hogy „öt település- és egy víznév korai előfordulásai az egyetlen *Colin* adat kivételével azonos formát mutatnak” (2010: 172). Ennek alapján a *Kolon* helynév némelyike mögött esetleg egy *Kolin* típusú személynév ismerhető fel (1113: *Colin*, ÁSz. 467), s az adatokban az *i* > *u* (> *o*) hangváltozás figyelhető meg. Szerinte az Árpád-korból fennmaradt *Kolond*, *Kolont*, illetőleg *Colonus* nevek (vö. ÁSz. 467) is kapcsoltnak hozhatók e személynévvvel.

A *Kolon* víz és az azonos nevű *Kolon* település viszonyát illetően a szakirodalomban kétféle elképzelés látott napvilágot: az egyik szerint a vízállás volt az elsődleges, s ebből jött létre metonimikus névátvitellel a településnév (vö. pl. GYÖRFFY 1956: 409), a másik felfogás viszont éppen ellentétes névfejlődési irányt határoz meg: a település adott nevet a víznek (vö. pl. FNESz. *Kolon-tó*, ZELLIGER 2005: 35). HOFFMANN ISTVÁNNal egyetértve magam is úgy gondolom, hogy az 1055. évi Tihanyi alapítólevelével a víznév elsődlegességét támogathatja, ugyanis a *Kolon* tó vidékén adományozott birtok név nélkül szerepel az oklevél szövegében. Ha a birtokot és a rajta fekvő települést már akkor is *Kolon*-nak hívták volna, semmi nem indokolná a név nélküli említését. A víznevek között ugyanakkor nem ritkák az olyan pusztaszemélynévi struktúrák,¹⁷ amelyek halászhelyként jelölik meg a kérdéses helyet annak birtokosáról (vö. HOFFMANN 2010: 174–175). Nagy valószínűséggel a tihanyi oklevelekben szereplő *Kolon* víz esetében is ez a motívum (ti. a halászhely birtoklása) szolgáltatta a névadás alapját. Ezt erősítheti az a szövegrészlet is, amit GYÖRFFY idéz

¹⁷ A víznevek nem ritkán utalnak a vízzel valamilyen módon kapcsolatba hozható személyre (vö. BENKŐ 1947a: 14, 2003: 175, KÁLNÁSI 1984–1985: 99). GYÖRFFY ERZSÉBET a régi magyar folyóvíznevek korpuszát vizsgálva a sajátosságjelölő funkciójú egyrészes víznevek 9%-ában talált személyre utaló névformát (pl. *Gény*, *Kápás*, *Kara* stb., vö. 2011: 61, 83).

Pesty Frigyes helynévgyűjteményéből: „*Kolon* tó jó ízű halakkal, különösen czompóval bővelkedő roppant nagy rét vagy is tó” (1956: 410). A település- és a tónév homonímiáját a lakott hely időleges elnéptelenedése, majd az új falunak új néven (*Izsák*) való kialakulása szüntethette meg.

20.2. *Balanus* [bàlàn(y)us ~ bálàn(y)os ~ bálàn(y)us ~ bálàn(y)os]

A *Balanus* szórvány az 1211. évi összeírásban háromszor fordul elő: kétszer mikrotoponimaként Kolon birtok határleírásának kezdő- és zárópontjaként említve: „prima meta incipit de *Balanus*” (31.), „cum predicto termino *Balanus*” (58.), valamint később, a 22. birtokként, Csanád megyei településként megjelölve: „in villa *Balanus*, que est in provincia Cenadiensis” (85.).

Az előbb említett hely 1055-ben is szerepel a Kolon tó körüli birtok leírásának kezdetén (*ad u[g]rin baluana*), illetve végén is (*ad baluan*, SZENTGYÖRGYI 2010a: 27). Az alapítólevélben előforduló birtokos jelzős szerkezet *u[g]rin* előtagja a szomszédos *Ugrin* birtok nevével hozható összefüggésbe, amelyet az 1211. évi oklevél is Kolon északi szomszédjaként említ *villa Hugoron* (lásd 20.16.) formában. A tihanyi oklevelek adatai szerint Kolon és Ugrin birtok határoszlopa állhatott itt.

A harmadik említésként szereplő Csanád megyei *Balanus* település helyét közelebbről nem tudjuk meghatározni, ugyanis a források később nem említik (a KMHsz. 1.-ben a Csanád megyei helynévi adatok között sem szerepel más említése). A *Balanus* névforma másodlagosan válhatott településnévvé egy határjelölő megnevezésből. GYÖRFFY GYÖRGY lehetségesnek gondolta, hogy „azonos az 1399-ben »Becse megyében« (Torontálban) feltűnő *Bárányos* (*Baranus*) faluval (Cs. 2: 126), ennek alapján a megye délnyugati határvidékén kereshetjük” (Gy. 1: 847). Bár az *l ~ r* váltakozás valóban nem ritka jelenség, e két nagy szonoritású mássalhangzó ugyanis nemcsak közszavakban, hanem helynevekben is igen gyakran felcserélődik, amihez lásd például 1299: *Kelechen* ~ 1294, 1300>XVIII.: *Kerechen* (vö. TÓTH V. 2001a: 84), ezt az elképzelést azonban konkrét adatokkal nem tudjuk alátámasztani.

A *bálvány* szó helynevekben leggyakrabban önmagában állva tűnik fel (1075/+1124/+1217, 1331: *Balwan*, 1255, 1259, 1266: *Balan*, 1332–5/PR.: *Baluan* ~ *Balva(c)*, KMHsz. 1. *Bálvány*), ugyancsak jellegzetes emellett -s képzős származékában is (1229: *Baluanus*, FNESz. *Bálványos*, vö. még OklSz., KMHsz. 1.). Az oklevelek határmegjelöléseiben gyakori elem *kőbálvány*, *bálványkő* összetételekben is (+1015/+1158//1403/PR.: *Kwbaluan*, 1267/1272: *balwankew*, KMHsz. 1. *Bálvány*), aminek ’köoszlop, határkő’ értelmet tulajdoníthatunk (TESz.). A régi magyar nyelvben — hasonlóan az *ud(v)ar*-hoz (részletelesen lásd a 3. alatt) — a *bálvány* lexéma néhány esetben a Tihanyi összeírásban is látható *v* nélküli alakjában szerepel: 1255, 1259, 1266: *Balan* (KMHsz. 1.

Bálvány). A *v* (pontosabban *β*) névbelseji, mássalhangzó melletti kiesésére további helynévi példákat is idézhetünk: vö. pl. 1295/1346/1401, 1312: *Perwen* ~ 1312, 1319: *Peren* (TÓTH V. 2001a: 118).

20.3. *Gonaches* ~ *Couaches* ~ *Choache* ~ *Cohache* [kovácsös?]

A Kolon birtok határában említett hegy (*mons*) vagy inkább domb elnevezése a határleírás elején és a végén is szerepel: „ad *Gonaches (Couaches)*” <32.>, „ad montem, qui vocatur *Choache (Cohache)*” <53.>, a visszatérő határvonal tehát ugyanazt a helyet érinthette. E helyet pedig GYÖRFFY GYÖRGY a Kolon tó nyugati oldalán fekvő 125 méter magas homoki dombháttal azonosította (1956: 411).

E név első összeírásbeli említése (*Gonaches [Couaches]*) a másodiktól (*Choache [Cohache]*) — mind a fogalmazványban, mind a hitelesített példányban — a szóvégi *-s* meglétében, illetve hiányában különbözik. Az 1211. évi összeírás filológiai kérdéseit tárgyaló részben kifejtett helyesírási és hangjelölési sajátosságok (pl. a [k] és a [cs] hang jelölése) alapján, valamint e névnek a *kavics* szó régi *kovacs* változatának *-s* képzős származékával való összekapcsolása miatt a négyféle íráskép közül a helyes formának az oklevél fogalmazványában elsőnek említett *-s* képzős *Couaches* alakot tekinthetjük. A *kavics* lexémára visszavezethető etimológiát pedig a szónak a különféle, részben az összeírásban is szereplő változatai támogatják: *kávács*, *kovacs*, *kovics*, *gavics* (ÚMTsz. *kavics*, *kavicsos*). Amennyiben tehát az *-s*-t tartalmazó fogalmazványbeli alakot fogadjuk el helyesnek, akkor a második említéseket e szempontból hibás lejegyzésnek tarthatjuk (e formák helyesírási kérdéseiről: többek között a *ch*, *h* szerepéhez, lásd az összeírás filológiai kérdéseiről szóló részt), illetve az első, megpecsételt példánybeli formát szintén tévesztés eredményének vélhetjük az *u* és *n*, valamint a szókezdő *c* és *g* tekintetében. Amennyiben a vizsgált helynévben a *kavics* szó *-s* képzős származékával számolunk, akkor *kavicsos* alakot várunk (vö. 1293: *Kovochos*, *Kowachosrew*, EWUng.), ennek alapján viszont az *e* jelölésben mind a négy névalakban elírást kell feltennünk. Egyes alakokban a *v* jelének hiánya vagy olykor a *h* jel előfordulása magyarázható a *β* kiesésével, illetve más hasonló fonetikai jellegű hanggal való felcserélődésével (pl. *kořacs*). Amennyiben az elsődleges *Couaches* forma második szótagjában feltételezzük az íráshibát, akkor a *kövecses* alakot sem vethetjük el.

A *kavics* szó eredetét tekintve a TESz. és az EWUng. kétféle alakulásmódot tart elképzelhetőnek: egyrészt a *kő* főnévnek a *-cs* kicsinyítőképzővel alakult *kövecs* származékából jöhetett létre hangrendi átcsapással, másrészt a *kova* főnév és a *-cs* képző összekapcsolásával keletkezhetett.

Az ómagyar korban igen gyakran szolgáltatva a névadás alapját a kiemelkedés környezetének vagy magának a hegynek az anyaga: mind egyrészes (pl.

Agyagos, Köves, Kövecses, Meszes stb., vö. RESZEGI 2011: 132–133), mind pedig kétrészes (*Homok-hegy, Kövecses-halom* stb., RESZEGI i. h.) helynevekben egyaránt jellemző ez a névadási motívum. Kolon birtokon pedig nem a *Co-uaches* az egyetlen név, amely ezt a szemantikai tartalmat fejezi ki, hanem a birtok nyugati részén fekvő *Cuest* (20.12., lásd 5.) elnevezésű kiterjedtebb térség szintén a jellemző jegyéről, a köves (kavicsos) talajáról kapta a nevét.

20.4. *Appatfeereh* ~ *Apatfeereh* [ápátfére ~ ápátfeére] – *Zouafeereh* [szoáféře ~ szááféře ~ szááféére] – *Varfeereh* [bárfére ~ bárfeére]

Kolon keleti és déli határában az 1211. évi oklevél három hasonló szerkezetű helynevet említ: „ad collem, qui vulgo dicitur *Appatfeereh* (*Apatfeereh*)” <33.>, „ad monticulum qui vulgo numcupatur *Zouafeereh*” <37.>, „ad montem, qui vocatur *Varfeereh*” <40.>. A birtokösszeírásban Kolon birtokon szép számmal találunk halmokat, dombokat, hegyeket: a fentebb említetteken kívül a mons *Couaches*, monticulus *Cuest*, *Homuholm* szintén e terület földfelszíni kiemelkedésekben gazdag jellegét mutatja. Nemcsak az oklevél határleírásában található domborzati nevek, hanem Izsák falu 19. századi helynevei (*Kettős-halom, Cson-tos-hegy* stb., vö. BOGNÁR 1984: 179–182), valamint a 18–19. századi térképek (pl. *Tákáts halom, Kápolna domb, Bikatorok hegy* stb., MKFT.) is egyértelműen e Dunától keletre eső közép-alföldi területnek a már említett természeti képét idézi.

A három hasonló struktúrájú helynév előtagja — a *Zouafeereh* kivételével — mint lexéma egyértelműen azonosítható. Az *Appatfeereh* esetében az első névrész az *apát* ’apátság élén álló szerzetes, főpap’ főnév, amely bizonyára arra utalt, hogy a kérdéses hely a tihanyi apát(ság) tulajdonában volt. Az előtag *pp*-vel való írásmódja ritkán ugyan, de előfordul a középkorban (vö. 1256, 1337 P./PR.: *Appati*, KMHsz. 1. *Apáti*), ez utalhat esetleg a mássalhangzó hosszú ejtésére, de talán befolyásolhatta a megfelelő latin közsónak, az *abbas*-nak az írásmódja is, azzal is összefüggésben, hogy ezt a lexémát tartalmazó helyneveket olykor latinra fordítva adják meg az oklevelek (vö. 1347: *Rivulus abbatis*, KMHsz. 1. [*Apát pataka*], +1015/+1158//XV.: *Zena abbatis*, KMHsz. 1. [*Apát*]-széna, ehhez lásd még HOFFMANN 2004: 26).

A *Varfeereh* helynévben pedig a *vár* főnév rejlik, amely azonban itt lévő erődtéményt aligha jelölhetett, mert ilyenről a területen nincs tudomásunk. Mivel e mikrotoponima a határ déli szélén található, neve talán arra vonatkozhatott, hogy a szomszéd területeket várnépek birtokolták. GYÖRFFY szerint a név arra utal, hogy „Fehérvárnak is volt része benne” (Gy. 2: 425). Az oklevél további részében valóban szó esik arról, hogy Kolon birtok határos a fehérvári polgárok („cum civilibus Albensibus”) és a fehérvári egyház („cum terra Albensis ecclesie”) földjeivel.

A *Zouafeereh* helynév előtagjának pedig — fenntartásokkal ugyan — a személynévi eredetét valószínűsíthetjük *Szova* ~ *Szava* formában, igaz, FEHÉRTÓI KATALIN a személynévtárban egyetlen e személynévhez vonható adatként az általam is vizsgált nevet adja meg (vö. ÁSz. 858). E személynév rejlik *Szava* település nevében is, amelyet KISS LAJOS szláv eredetű személynévre vezet vissza, és a szláv nyelvek *sova* 'bagoly' szavával hoz összefüggésbe (FNESz. *Szava*, *Szava-hegy*). A KMHsz. 1. két ilyen nevű települést is említ Baranya vármegyéből.

E helynevek azonos *-feereh* utótagjának nyelvi státusza nem ítéltető meg egyértelműen. Az valószínűnek látszik, hogy a *-feereh h*-ja hangérték nélküli betű, amely az ómagyar kori helynevekben (vö. pl. 1332–5/PR.: *Hodword* ~ *Odoward* ~ *Odyward* ~ *Odward*, KMHsz. 1. *Udvard* 1., 1287: *Wgh*, 1332–5/PR.: *Hugh*, KMHsz. 1. *Ug* 1.) s magában a Tihanyi összeírás hely- és személynéveiben mind a szó elején, mind pedig a szó végén igen gyakran előfordul: pl. *Hugoron* (20.16.), *Horozcueh* (36.2.), *Cucen Hereh*, *Feket-hereh* (21.5.), fg. *Helia* ~ hp. *Elia* (PRT. 10: 507) stb. A szó azonosítására vonatkozóan azonban kétféle elképzelés létezik.

GYÖRFFY GYÖRGY szerint a *feereh* elem alighanem a *fej* szó származéka (1956: 411), azaz a *fej* ~ *fő* 'valaminek a kezdete; völgy bejárata; patak forrása; hegy teteje' (TESz. *fej*², FKnT. 140) földrajzi köznév egyes szám harmadik személyű birtokos személyjeles származékának *-re* határozóragos alakjaként azonosítható. BÁRCZI GÉZA a GYÖRFFY tanulmányához fűzött lábjegyzetében azonban úgy véli, hogy „az az ötlet, hogy a *-feereh* szóban a *fej* főnév rejlik, jelentésanilag nehezen, alaktanilag még nehezebben volna igazolható” (1956: 411), s ennek megfelelően az utótagot a *fehér* szóval azonosítja, amely fehér, világosszürke színű homokos talajú helyre utalt. MEZŐ ANDRÁS a fehérvári keresztesek 1193. évi oklevelében előforduló *Gudejacara* helynévvvel kapcsolatban vetette fel, hogy szinte elképzelhetetlen, hogy e nyelvemlék ragtalan formában szereplő helynevei között ezt az egyetlen ragos alakot találjunk, ezért véleménye szerint is az valószínűbbnek tűnik, hogy az adatban inkább a *fehér* színnevet kell keresni. A Tihanyi összeírás itt elemzett három szórványával kapcsolatban szintén erre az álláspontra helyezkedett (1996: 20–21). Az OklSz. korábban nem foglalt állást ez ügyben, az összeírásbeli *Appatfeereh*, *Zouafeereh* és *Varfeereh* helyneveket ugyanis mind a *fehér*, mind pedig a *fej* címszó alatt feltüntette.

A két elképzelés közül jómagam a *fej* ~ *fő* földrajzi köznévből való származtatást tartom valószínűbbnek, noha kétségtelen, hogy ezzel kapcsolatban is felhozhatók komoly ellenérvek. Az 1211. évi oklevélben említett *Appatfeereh*, *Zouafeereh* és *Varfeereh* helynevek második névrésze a *fej* birtokos személyjeles alakjának (*feyé*) és a *-re* határozóragnak az összekapcsolásával alakulhatott. A *feje* itt megjelenő, palatoveláris zöngés spiráns nélküli *fee* alakjára — más változat mellett — már az alapítólevélben is találunk példát: *aruk fee* (SZENT-

GYÖRGYI 2010a: 26). Az utolsó morfémát illetően az összeírásban az egy szótagú és illeszkedő *-re* határozóragot találjuk (vö. KOROMPAY 1991: 308). Ennek az interpretációnak azonban ellene szól az a körülmény, hogy határozóragos formában rögzített helynevek (vö. 1327/1589: *Balseurekethyere*, KMHsz. 1. (*Balseu*)-*rekettye*?) előfordulnak ugyan okleveleinkben, ám ezek többnyire olyan szövegösszefüggésben szerepelnek, amelyben a határvonal haladási iránya van leírva, azaz a nevek a latin szövegben ténylegesen határozói szerepben állnak (vö. HOFFMANN 2004: 18–19, SZENTGYÖRGYI 2010c). Az összeírásban viszont mindhárom *-feereh* utótagú név ún. megnevezőszós szerkezetben áll (a *dicitur*, *nuncupatur*, *vocatur* igék mellett), s ilyen szerkezetben nemigen szokott — minthogy grammatikailag nem is indokolt — a helynév határozóragos alakban előfordulni.

Az utótagnak a *fej* földrajzi köznévi lexémával való azonosítása jelentéstani szempontból ugyanakkor feltétlenül megállja a helyét. A *fej* ~ *fő* hegyrajzi köznévként 'hegytető, hegy' jelentésben is használatos volt az ómagyar korban (vö. 1326: ad *montem* Zyn[a]gfev, 1341/1347: ad nasum 1 *montis* Bykusfew, ad *montem* Fertysfeu, RESZEGI 2011: 111), ez pedig összekapcsolható az összeírásbeli helynevek előtt álló *collis*, *monticulus*, *mons* latin fajtajelölő szavakkal. Az 1211-es oklevélben említett *Appatfeereh* név szemantikai tartalma (ti. a hegy egyházi birtok volta) pedig megjelenik más, hasonló struktúrájú hegynévben is, mint például az *Apát havasa* (+1263/1324/1580: *Apathaasa*, Gy. 3: 325, 362), *Püspöki-mál* (1343: *Pyspukymal*, KMHsz. 1.) stb. esetében, de ezzel kapcsolatban említhetők a személynévi vagy személyt jelölő közszoói előtaggal szereplő helynevek is: *Bátony havasa* (1231: *Butunhouosa*, RESZEGI 2011: 12–13, további példákhoz lásd i. m. 120–122), *Ruben hegye* (1341: *Rubenhyge*, i. h.), *Leány-kő* (1243/1335: *Leankeo*, RESZEGI 2011: 121–122) stb. Szemantikailag bizonytalanságot okoz azonban az a körülmény, hogy a *feje* utótag jelölt birtokos személyjeles formában hegynevekben többnyire magához a hegynévhez kapcsolódik mint a kérdéses kiemelkedés legmagasabb részének jelölője, s itt az előtagok (*Apát*, *Szava*, *Vár*) aligha tekinthetők ilyen önálló névnek. A szemantikai kapcsolat tehát csak úgy értelmezhető, ha ezekben a nevekben a *fej* földrajzi köznévként nem 'a hegynek/kiemelkedésnek valamely része' jelentésével, hanem a 'hegy, kiemelkedés' értelmezésével számolunk.

A *-feereh* utótagnak a *fehér* színnévvvel való esetleges összekapcsolását az a helynév-tipológiai körülmény támogathatja, miszerint domborzati nevekben színnevek igen gyakran szerepelnek, ám ezek rendre a nevek előtagjaként állnak (pl. *Fehér-halom*, *Fehér-kő*, *Fekete-hegy*, *Kék-mál* stb., vö. RESZEGI 2011: 131), második névrészként nemigen fordulnak elő. A *fehér* szónak valamiféle földrajzi köznévi szerepéről, amely az itteni előfordulásokat magyarázná, nincs tudomásom. Noha a *fehér* ~ *fejér* szónak *feer* írásmódját semmilyen forrásból nem ismerünk (vö. pl. OklSz., HA. 1–3., KMHsz. 1.), ez kevésbé jelentős körül-

mény, minthogy adatolhatók lényegében ugyanezt a fonotaktikai szerkezetet tükröző *feir*, *feyr* alakjai (vö. 1075/+1124/+1217: *Feirtou*, +1256: *Feyrtou*, KMHsz. 1. *Fehér-tó*, +1278/1278: *Feiruizselitte*, HA. 3: 61).

20.5. *Ferteu* [fértüü]

1055-ben Kolon birtok határleírásában szereplő *harmu ferteu* nevű helyet (SZENT-GYÖRGYI 2010a: 27) 1211-ben három különálló hely megjelöléseként említik: „Et inde egreditur *ad Ferteu* (34.), et inde metis interpositis extenditur *ad aliud Ferteu* (35.), et de alio *ad tercium*, et ibi sunt due mete”. Ezeket a helyeket a rekonstruálható természeti környezet alapján GYÖRFFY GYÖRGY a birtok határának északkeleti részére helyezi, ahol szerinte „a mai határ a megfelelő helyen egymás után 3 nagyobb és három kicsi tavat tüntet fel a határvonal mentén” (1956: 411). Az első katonai felmérés térképén itt 8–10 kisebb-nagyobb tó található, a második felmérés viszont egybefüggő mocsaras területként ábrázolja. Ennek alapján a mocsaras területen levő, talán csak időszakosan létező tavakat jelölhette. Az alapítólevél és az összeírás szerint egyébként a Kolon tó környékét gazdag vízi világ jellemezte (vö. még stagnum *Hueseos*, lásd 20.15.).

A *Fertő* helynevek a *fertő* földrajzi köznévből jöttek létre jelentéshasadással. A *fertő* szó eredetileg a *fürdik* és a *fetreng* szóval összefüggő **fert-* igető folyamatos melléknévi igeneve volt, amelynek elsődleges jelentése: ’fetrengő, fürdőhely (elsősorban állatok (disznó, bivaly stb.) számára)’, s ebből alakult ki a későbbi ’mocsaras hely, ingovány, láp’ értelme is (TESz., EWUng.). Az ómagyar korban nagy valószínűséggel szélesebb volt a használati köre: a magyar–osztrák határon fekvő tó (a mai *Fertő* tó): 1199: *Ferteu* (FNESz. *Fertő*) vagy a később *Velencei-tó*-ként ismert állóvíz is ezt a nevet viselte: 1193: *Ferteu* (HA. 2: 49). KISS LAJOS a *fertő* köznévnak ’feltöltődő sekély állóvíz’ jelentést tulajdonított (FNESz. i. h.). A mai nyelvjárásokban is előfordul ’mocsaras terület időnként vízzel újra megtelő tócsákkal, gödrökkel, illetve ilyen területen levő gödör, mélyedés’, valamint ’nagy kiterjedésű posványos, mocsaras állóvíz’ jelentésben (FKnT. 145). A Kolon tó környéki helynévanyagban ma is előfordulnak *fertő*-t tartalmazó nevek: Kiskőröstől nyugatra *Öreg förtő rét* (MKFT.), Dunapatajon *Fertő*, valamint Szakmáron *Fertő-oldal* (MoFnT. 2: 12). A régiségben használatos volt egyébként az ugyanebből a töből képzett másik, a nyelvjárásokban ma is létező ’mocsaras, vizes hely, állatok gyakori fürdőhelye’, valamint ’(természetes úton létrejött vagy mesterségesen kialakított) kisebb vízgyűjtő mélyedés’ jelentésű (FKnT. 145) földrajzi köznév, a *fertés* is (pl. 1267/380: *Gyoznou-fertes*, KMHsz. 1. *fertés*).

Az oklevelekben előforduló földrajzi köznevek nyelvhasználati státusának a megítélésekor gyakran nehézségbe ütközünk (vö. HOFFMANN 2008: 16, BÁBA 2012: 124–125). Ezek ugyanis lehetnek tulajdonnévi vagy közszoói értékűek, sőt

elegendő információ híján mindkét kategóriába besorolható, bizonytalan elemek is. A *Ferteu*-t az 1211. évi előfordulások latin szövegkörnyezete alapján (ad *Ferteu*, ad aliud *Ferteu*, et de alio ad tercium) valószínűleg közszói státusú elemnek tekinthetjük (vö. HOFFMANN 2010: 181).

20.6. *Ruozlicou* ~ *Rouozlicou* [*ruoszliku* ~ *roßoszliku* ~ *raßaszliku*]

A Kolon birtok határleírásában említett *Ruozlicou* (*Rouozlicou*)-nak <36.> neveztet hely nagyon hasonló alakban és szintén a Kolon tó környékén már 1055-ben is feltűnik: *ruuoz licu* (SZENTGYÖRGYI 2010a: 27).

BÁRCZI GÉZA e helyet egy nagyobb birtok határpontjaként határozta meg (1951: 52). GYÖRFFY véleménye szerint sem azonosítható pontosan, de megfeleltethető egy 500 méter hosszúságú, mélyen fekvő területnek (1956: 412). Az, hogy a másfél száz év után készült határleírás 1211-ben is ugyanazt a megjelölést használja (ti. *Ruozlicou*), mint az 1055-ből való, HOFFMANN ISTVÁN szerint igazolja GYÖRFFY azon sejtését, miszerint *Ruuozlicu* nem egyszerűen rókaüreg, rókatanyát jelöl, hanem metonimikusan olyan területet, ahol ilyen lyuk(ak) van(nak)/volt(ak) (2010: 186). A *Ruozlicou* ebből is adódóan tehát egy nagyobb területnek a neve lehetett. Esetleg ezzel állhat összefüggésben az a *Róka* határresznév is, amely a mondott hely és Izsák belterülete között helyezkedik el (MoFnT. 2: 28).

Ravaszyuk helynevek igen gyakran felbukkannak az oklevelekben, és ma is viszonylag gyakoriak a magyar nyelvterületen. E szó általában kiterjedtebb területet jelölő tulajdonnévként áll (pl. +1015/+1158/1403/PR.: *Rowozluk*, 1270/1272: *Rowozlyk*, locus, vö. KMHsz. 1. *Ravaszyuk*), de előfordulnak olyan említések is, amelyek magát az üreget jelölik meg: 1268: ad *fossatam uulpinam*, que *Ro-uosluk* uocatur (OkISz. *ravaszyuk*). A mai névanyagban azonban jóval gyakoribbak a szintén nagyobb területet jelölő *Rókalyuk* elnevezések (*Rókaluk*, *Rókalik* stb., BMFN. 2: 644, 717, vö. még HORVÁTH A. 1987: 75, HOFFMANN 2010: 186).

A középkorban az állat megjelölésére elsősorban a *ravasz* szó szolgált (TESz. *róka*), a 16. század előttről egyetlen biztos adatot sem ismerünk a *rókára* (de lásd mégis EWUng. *róka*). HORVÁTH ANDREA a két szó történetét és helynévi alkalmazását nagy alaposággal tanulmányozta (1987). Vizsgálataiból kiderül, hogy a 11–16. században a helynevekben a *ravasz* szó volt használatos, a 17–18. században jelennek meg a helynevekben a *róka* alakok, „bizonyítva, hogy nyelvünkben a *ravasz* → *róka* váltás már lényegesen előrehaladt” (1987: 74). A magyar nyelvterületen, főként a dunántúli megyékben a *róka* alakok dominanciáját figyelte meg, ennek megfelelően arra következtetett, hogy a *ravasz* > *róka* változás nyugaton hamarabb ment végbe (i. h.).

20.7. *Herbon* [herbon]

Kolon település déli szomszédjaként említi az 1211. évi oklevél *Herbon* falu nevét: „de villa *Herbon*” (38.).

A *Herbon* helynév pusztá személynévből jött létre metonimikus névadással. FEHÉRTÓI KATALIN a személynévtárában első adatként az 1211. évi oklevélbeli nevet adja meg (vö. ÁSz. 379), emellett még a Chaak [filius] *Herbon* szerepel nála 1302/1419-ből, s egyúttal jelzi, hogy e személynév a *Herbolan*, *Herbort* személynévekkel is összefüggésben állhat (ÁSz. 379, 381). *Herbartháza* nevű települést ismerünk az egykori Fejér vármegyéből, amelyet a 15. században *Lac(k)háza* néven is említenek: 1435: poss. *Zantho* al. nom. *Laczkhaza* et *Herbarthaza*, 1457: poss. *Laczkhaza* al. nom. *Zantho* et predium *Herbarthaza* (Cs. 3: 336–337). A Tihanyi összeírásbeli Kolon, azaz a mai Izsák déli szomszédjaként említett *Herbon* azonban nem hozható összefüggésbe a későbbi *Herbartháza* hellyel, és nem azonosítható a mai Kiskunlacháza településsel sem, mivel ez utóbbi Izsáktól mintegy 60 km-re északra található.

GYÖRFFY hívta fel a figyelmet arra, hogy *Herbon* falu kun kézre került egykori Csák nemzetségi nemesi birtok lehetett, mivel e nevet az Árpád-korban csupán a Csák nemzetség egyik tagja viselte (vö. GYÖRFFY 1956: 412). Ezzel számolva *Herbon* települést a mai Izsáktól délkeletre fekvő kun *Orgovány* helyére lokalizálja (Gy. 2: 425).

20.8. *Feneues* [fenyőbes]

Kolon birtok következő déli határpontja a *Feneues*-nek nevezett hely: „ad *Feneues*” (39.).

A *Fenyves* helynév a *fenyő* fanév és az -s képző összekapcsolásával jött létre, s fenyőfákkal benőtt erdős területre utalt. Ezt az elképzelést a birtok határleírása szintén támogatja, mivel e hely szomszédságában több alkalommal is határjelként álló fenyőfát említ („ad *Feneues*, et ibi sunt due mete, et in alia est pinus”, „in quibus est pinus”). GYÖRFFY azonosítása szerint is Kolon birtok ezen részén homoki borókafenyvest találunk (1956: 412). A *fenyves*, valamint a *fenyős* lexémák a nemrég megjelent földrajziköznév-tárban is megtalálhatók, s ezek mint ’fenyőerdő, fenyves’ jelentésű földrajzi köznevek a nyelvterület különböző vidékein használatosak (pl. Balaton-felvidék, Őrség, Jászberény, Sátoraljaújhely stb., vö. FKnT. 144). A *Fenyves* név számos nyelvtörténeti adata mellett (lásd pl. OklSz.) az első biztosan köznévi előfordulását 1651-ből közli a TESz., de lásd emellett a TESz. számos adatát is. A kronológiai viszonyok alapján tehát nem tarthatjuk valószínűnek, hogy a *Fenyves* helynév jelentéshasadás útján a *fenyves* földrajzi köznéből alakult volna.

A helynevek — akár településnevek, akár mikrotoponimák — névadásának alapját igen gyakran a környező növényvilág szolgáltatja, mint ahogyan ezt ma-

gukban a tihanyi oklevelekben is megfigyelhetjük, például a *Füzegy* (lásd 29.), *Kökény ere* (lásd 21.5.), *Kőrös* (lásd 34.5.) stb. helynevek esetében. Mindez szintén támogatja a *Feneues* helynévnek a *fenyő* fanévből való származtatását. Látva ugyanakkor, hogy Kolon birtokon a *fövény* lexéma a helynevekben másutt is előfordul (lásd pl. az alapítólevélbeli *fuegnes humuc*, SZENTGYÖRGYI 2010a: 27), ahogyan a hasonló jelentésű *homok* is (pl. *eleuui humuk*, *babu humca*, *fekete kumuc*, *cues humuc* stb., SZENTGYÖRGYI 2010a: 27), az 1211. évi összeírásban ezen a helyen esetleg az *n* és az *u* betűjegyek felcserélődéséből adódó téves lejegyzéssel is számolhatunk. Az ilyen módon *Feuenes*-ként feltehető alak mögött akár egy *Fövényes* névforma, azaz lényegében az alapítólevélbeli *Fövényes-homok* elliptikus alakban való továbbélése is meghúzódhat.

20.9. *Bab* [báb]

A Kolon birtokon feltűnő „ad sabulum *Bab*” (41.) elnevezés megfeleltethető az 1055-ben jelölt birtokos jelzős szerkezetben megjelenő *babu humca* (SZENTGYÖRGYI 2010a: 27) helynévi szórványnak. Az 1211. évi összeírásban a név főtagja valószínűleg latinra fordítva jelenik meg, ugyanakkor az is előfordulhat, hogy ellipszis révén ténylegesen is eltűnt a megnevezésből. GYÖRFFY azonosítása szerint a *Báb* (*homokja*) a birtoktest déli határán egy homokhátat jelölt (1956: 412).

BÁRCZI a *babu* szót ismeretlen eredetűnek és jelentésűnek, valamint bizonytalan olvasatúnak tartotta, amely esetleg a szláv eredetű *bába* ’vénasszony’ szóval hozható összefüggésbe (1951: 53). KISS LAJOS személynévi eredetre vezette vissza, s ehhez szláv személynévi párhuzamokat említett (le. *Bab*, FNESz. *Báb*). KRISTÓ GYULA (2000: 23) és FEHÉRTÓI KATALIN szintén (2006a: 163) szláv eredetűnek tartotta a helynévhez alapul szolgáló személynevet. Az „Árpád-kori személynévtár”-ban az 1055-ből és 1211-ből származó adatokon túl találunk még egy helynevet, amelynek előtagjában valószínűleg a *Babu* ~ *Bab* személynév rejlik (1254/1270: de *Babusceky*, ÁSz. 79). Ezeket az adatokat FEHÉRTÓI azonban a *Baba*, *Bob* típusú nevekkel is összekapcsolta. HOFFMANN ISTVÁN véleménye szerint nehéz megítélni, hogy a magyar nyelvterületen többször előforduló *Báb* helynevek (pl. 1156: *Bab*, Nyitra megye, FNESz. *Báb*; 1405: *Bab*, Zemplén m., Cs. 1: 60; 1473: *Bap*, 1478: *Baab*, Heves m., Cs. 1: 341) alapjául szolgáló személynevek átvétel útján kerültek-e a magyarba, vagy esetleg magyar közszókból alakultak (2010: 194).

20.10. *Homuholm* [*χomuχolm* ~ *χamuχalm*]

A birtokleírásban következőnek a *Hamu-halom* helynevet („ad *Homuholm*” (42.)) olvashatjuk, amelynek első névrésze a *hamu* ’elégett anyagok finom por-szerű maradványa’ főnév. Az elnevezés talán olyan kisebb dombra utalhatott,

amelyet valamilyen okból, például a növényzet leégése miatt hamu borított. A TESz. az 1211. évi mellett egy másik ezzel azonos helynevet is említ: 1228 e./1228/1274/1323/1403: *Hamuholm*. A *hamu* jelzői előtag azonban nemcsak hegyrajzi köznevekkel alkotott összetételt, hanem vízrajzi köznevekhez is kapcsolódhatott: az egykori Bodrog vármegyében például adatolható egy *Hamus-ér* (1224/1291/1389: *Homusher*, Gy. 1: 696, 715) mikronév, amely szintén a növényzet leégésével hozható kapcsolatba (vö. GYÖRFFY 2011: 56–57). A *Hamvas* elnevezésben szintén a *hamu* lexéma szerepelhet, mégpedig -s helynévképző alakjában (FNESz.).

A *halom* földrajzi köznév az általánosan elfogadott vélemény szerint elsősorban ’alacsonyabb földfelszíni kiemelkedés, kisebb domb’ jelentéssel bír (vö. TESz., RESZEGI 2011: 85–86). HEFTY GYULA ANDOR a térszínformák neveiről írott munkájában azonban azt is hangsúlyozta, hogy a *halom* szó eredetileg mesterségesen készült földhányást jelentett, s az elnevezéseknél nem a méret, hanem a hegy alakja volt a meghatározó. Emiatt a speciális jelentés miatt pedig „a helynevekben az ország nagy részében a *halom* előtt hiányzik minden jelző, vagy ha van is, igen egyszerű és gyakran ismétlődik (*Kis-, Nagy-, Két-, Három-*)” (1911: 209). Mivel a földhányáshoz hasonló alakú dombok, hegyek az Alföldön fordulnak elő gyakrabban, ennek megfelelően ott a jelzők is változatosabbak: a jelzők legtöbbször a mesterséges eredetre (*szén, hamu, határos*), a sírdombhoz hasonló alakra (*pad, sátor, hegyes*) és a csoportos előfordulásra (*két, három, négyes*) utalnak (HEFTY i. h.). RESZEGI KATALIN — az alföldi területekről származó igen kevés névadat alapján — HEFTY ezen állítását sem igazolni, sem cáfolni nem tudta, de az ő adatai is azt mutatják, hogy a *halom* lexéma különösen gyakran szerepel a fent említett előtagokkal (2011: 77–78).

20.11. *Michola* [mikulá] – *Rodussa* [rodussá ~ radossá] – *Lodorf* [lodorf]

A Kolon településsel délnyugatról határos falu neve nem határozható meg egyértelműen: „ad villam *Michola* <43.> et *Rodussa*, <44.> que est locata in terra ecclesie”. Mivel később a *Michola* et *Rodussa* nem fordul elő a forrásokban, nem tudjuk pontosan eldönteni, hogy ezek a nevek ugyanazt a helyet vagy két egymáshoz közeli helyet jelölnek-e, illetve hogy helynévi vagy személynévi szerepben állnak-e. GYÖRFFY GYÖRGY véleménye szerint e falu 1211-ben a tihanyi monostor két emberének nevét viseli (1956: 409). GYÖRFFY a települést az 1055-ből való alapítólevél *Oluphel* nevű helyével azonosította, és úgy vélte, hogy Mikola és Radosa által telepített s a nevüket viselő falvokról van szó (Gy. 2: 418, 433).

A *Mikola* személynév gyakori használatát az Árpád-korból fennmaradt számos előfordulása mutatja (+1086, 1138/1329: *Micula* stb., ÁSz. 548), magában a Tihanyi összeírásban is több alkalommal találkozhatunk e személynévvel: Ör-

ményesen (*Micola*, PRT. 10: 504), valamint Türk birtokon (*Micola*, PRT. 10: 515) egy-egy jobbágy, Csupakon (*Micola*, PRT. 10: 513) és Gamás birtokon (*Micola*, PRT. 10: 513) pedig egy-egy udvarnok neveként tűnik fel. A *Michola ch*-ja — a *Choczorma*-hoz (lásd 34.2.) hasonlóan — a [k] hang jeleként szerepel (arról, hogy az összeírásban a [k] hangnak milyen jelei vannak, részletesen a filológiai kérdések kapcsán szóltam).

A *Radosa* személynév a szintén gyakori *Rados* (1202–1203/cr 1500: *Rodus*, ÁSz. 678) személynév *-a* kicsinyítő-becéző képzős változata lehetett, ám ilyen alakú személynévet az Árpád-korból nem közöl az ÁSz.

Hasonló probléma jelentkezik a Kolonnal határos, az oklevélben néhány sorral alább említett „terra *Lodorf*” (52.) (PRT. 10: 509) esetében is, ahol szintén nem dönthető el egyértelműen, hogy az adat helynévként vagy személynévként szerepel-e az összeírásban. Helynévként későbbi említését nem ismerjük. Személynévtárában FEHÉRTÓI KATALIN egyetlen adatként a Tihanyi összeírásban előforduló nevet adja meg (vö. ÁSz. 496), s egyúttal jelzi, hogy e *Lodorf* személynév a *Rodolph* változata lehetett (vö. ÁSz. 496, 677). A *terra Lodorf* adat mögött személynévből alakult helynév is gyanítható, amely mellett a *terra* mint a hely fajtáját megjelölő földrajzi köznév szerepel. A személynévi státus és a latin szerkezet genitívuszi értéke mellett szólhat viszont az a körülmény, hogy nem sokkal e szöveghely előtt említ az összeírás egy bizonyos gyümölcsöst, *pomerium Laurentii* ’Lőrinc gyümölcsöskertje’ formában, s ugyanitt előfordul a *terra Egydi* megjelölés is. Ilyen magyarázat esetén ugyanakkor a személynév genitívuszi esetét várnánk inkább, ahogyan az utóbb említett példákban is ezt látjuk.

20.12. *Cuest* (lásd az 5. alatt)

20.13. *Felduar* ~ *Feldvarj* ~ *Felduara* [fēldβár ~ fēldβárà] ’(Duna)Földvár’

A *Földvár* helynevet az összeírás Kolon („habere terminum cum terra ecclesiae de *Felduar*” (48.)) és Fadd („habere terminum cum terra *Feldvarj* (*Felduara*)” (124.)) birtokok leírásában említi, mint a tihanyi apátság ottani birtokaival határos területet. Ezek alapján pedig mindkét megjelölés a (duna)földvári apátság birtokaira utalhat. GYÖRFFY a földvári apátság földjét az Izsákkal határos Szent Imre pusztával azonosította (1956: 413).

(Duna)földvár település első e néven való említése — a legkorábbi, a pécsi püspökség alapítólevelében szereplő *Zemogny* után (vö. HOFFMANN 2011) — 1199-ből való az összeírásban is szereplő *Felduar* formában (Cs. 3: 409), s később is előfordul az oklevelekben (1299, 1343: *Feuldwär*, 1323: *Feoldwar*, Cs. i. h.), a 15. századtól pedig a fekvésére utaló megkülönböztető szerepű *Duna*-előtaggal is adathozható (1467: *Dwnafewldwar*, Cs. i. h.). Az összeírás fogalmazványában szereplő *Felduara* esetében semmiképpen sem számolhatunk tövégi

magánhangzóval, hiszen ilyen szerepben az alsó nyelvvállású [a] hang aligha állhatott. Az utótag formailag ugyan *vára*-ként olvasható, azonban a birtokos személyjeles formát is kizárhatjuk, hiszen a *Földvár* helynevek adatai között ehhez hasonlót nem találunk, noha a korban a *vár* utótagú helyneveknek egyébként adatolhatók birtokos személyjeles változatai is (vö. 1255: *Abaywar*, *Abauy-uara*, KMHsz. 1. *Abaujvár*, *Abaujvára*). Legvalószínűbbnek tehát az tűnik, hogy — hasonlóan a hitelesített példánybeli *Feldvarj*-hoz — elírással van dolgunk.

A Kárpát-medencében a középkorban 17 *Földvár* nevű települést (pl. Baranya, Somogy, Tolna, Temes stb. megyékben) ismerünk (ezeket részletesen lásd BENKŐ 1998: 127), amelyek egykori, többnyire honfoglalás előtti erősség mellett létesült helységek voltak. Emellett azonban léteztek csupán határnévként szereplő *Földvár* helynevek is (i. h.). Dunaföldvár esetében — egyéb, korai keletkezésű *Földvár*-akhoz hasonlóan (pl. *Balaton*-, *Tisza*-, *Székelvföldvár* stb.) — szintén van tudomásunk a település melletti vármaradványról (vö. BENKŐ 1998: 130).

A *Földvár* helynév a *földvár* közszóból vált metonimikus névadással településnévvé. BENKŐ LORÁND igen nagy számú adat alapján bizonyította, hogy a *földvár* esetében nem a 'földből készült vár', valamint a 'hadászati jelentőséggel bíró, működő vár' értelmezéssel kell számolnunk, hanem szavunk 'elpusztult palánkvár, várrom, vármaradvány' jelentésben volt használatos az Árpád-korban (1998: 130), s az ezek mellett létrejött településeket illették *Földvár* névvel.

20.14. *Zacadat* [*szakádát* ~ *szakadát*]

A Kolon birtok határleírásában szereplő hely neve az alapítólevélben *zacadat* — amely ugyanebben az alakban *huluoodi* birtok leírásában is feltűnik (SZENTGYÖRGYI 2010a: 27) —, az összeírásban szintén *Zacadat* formában szerepel („ad locum, qui vocatur *Zacadat*” <55.>). Az 1055. évi alapítólevél és az 1211. évi összeírás megfelelő szövegrészletét összevetve és talajterképeket is felhasználva GYÖRFFY GYÖRGY megítélése szerint ez a hely ott található, ahol a későbbi Izsák falutól északnyugat felé vezető út metszi a határvonalat (1956: 414).

A *szakadat* ~ *szakadát* földrajzi köznév a *szakad* igéből származik, ebből az igéből azonban többféle képzővel is jöttek létre földrajzi köznevek: *szakadék*, *szakadás*, *szakadály*, illetve a *szakaszt*-ből és a *szakít*-ből a *szakasztás*, *szakaszték* és a *szakítás* (vö. OklSz., MTsz., TESz.). Ezek jelentései alapvetően két jelentéskörbe sorolhatók be: domborzati névként a mai köznyelvi *szakadék*-kal azonos értelműek, vízrajzi szóként pedig 'valamilyen nagyobb folyó- vagy állóvízből kiszakadó vízfolyás, ér', 'holtág' jelentésűek (vö. TESz. *szakad*, EWUng. *szakad*, HOFFMANN 2010: 66–67, FKnT. 290). A Kolon birtokon említett hely esetében nehéz megállapítani, hogy a *szakadat* ~ *szakadát* melyik jelentésében — vízrajzi vagy domborzati köznévként — szerepel-e. Kutatónk

többsége (BÁRCZI 1951: 57, ZELLIGER 2005: 40) a 'szakadék' értelmet fűzte hozzá, csupán HOFFMANN ISTVÁN vetette fel a vízrajzi értelmezés (talán valószínűbb) lehetőségét (2010: 66–67, 184). Mindkét értelmezést elképzelhetőnek tarthatjuk, ugyanis az oklevél erről a Dunától keletre eső dél-alföldi területről halmokat, hegyeket szép számmal említ (vö. collis *Appatfeereh*, monticulus *Zouafeereh*, monticulus *Cuest*, mons *Cuest*, mons *Choache* stb.), de egyúttal az összeírás szerint a Kolon tó környékét gazdag vízi világ is jellemezte: *zacadat*-tól keletre feküdt ugyanis a *stagnum Hueseos* (*Hvseos*), amelynek a helyén a 19. században is kiterjedt vízenyős térség volt (PRT. 10: 509, MKFT.).

BÁRCZI GÉZA az alapítólevélbeli *zakadat*-ot helynévnek tekintette, tulajdonnévi jellegét pedig az 1211. évi említése is támogatja.

20.15. *Hueseos* ~ *Hvseos* [*hűsös*]

Amint azt már korábban említettem, a Kolon tó környékének mocsaras jellegét nem csupán az 1055-re datált alapítólevél és az 1211. évi birtokösszeírás határleírásában szereplő helynevek, illetve közsői leírások (pl. *Ferteu*), hanem a 18–19. századi térképek (EKFT., MKFT.) is egyértelműen bizonyítják. A *Zacadat*-tól keletre fekvő „iuxta stagnum *Hueseos* (*Hvseos*)” <56.> latin fajtajelölő eleme szintén a táj e természeti adottságára utal.

Az összeírásbeli *Hűsös* víznév nagy valószínűséggel a *hűvös* ~ *hűs* melléknév -s képzős származékaként értelmezhető, és talán 'hűvös(ös)' jelentéssel a víz jellemző hőmérsékletére utal, így viszont igen sajátos morfológiai struktúrával rendelkezik. Ezt a különleges morfológiai szerkezetű elemet találjuk a *Hüsses-vőgy* helynév első névrészában is (VeMFN. 4: 461). A TESz. szerint az ismeretlen eredetű szócsalád valószínűleg egy **hi-* ~ **hiü-* tőből való. Ennek teljesebb, *v*-s tövét a *hűvös* örzi, míg „a *hűs* feltehetően ennek az alaknak a hangtani fejleménye”. Érdekes azonban megjegyezni, hogy a mai nyelvben a *hűt* és a *hűl* is ennek a tőnek a *v* nélküli formáját mutatja. A magyarázat legfőbb nehézsége azonban az, hogy a melléknévnek a régiségben csakis *v*-s alakjait találjuk, a *hűs*-re csak a 18. század közepétől hoz adatokat a TESz. Ennek megfelelően az összeírás itt tárgyalt nevét sem említi a szó adatai között, a *hűvös* első adataként viszont — igaz kérdőjellel — éppen a Tihanyi összeírás két személynévét hozza: *Huuus* ~ *Hiusud*. A TESz. szerint a *hűs* nyelvjárási szóból (vö. ÚMTsz. *hűs*, *hűsös*) emelkedett irodalmi és köznyelvi szintre a nyelvújítás korában. Az ÚMTsz. a *hüsses* szót 'hűvös' jelentésben a Felvidékről adatozza, a lexéma elemkettőzést mutató alakja tehát a mai nyelvjárásokban is megtalálható.

A víz hőmérsékleti jellemzője igen gyakran szolgáltatta a névadás alapját az ómagyar kori víznevekben. Amíg a meleg vizek elnevezésében a régiségben elsősorban a 'meleg, melegség' (TESz.) jelentésű *hő* főnév *hév* változata, vala-

mint a *meleg* és a *forró*¹⁸ melléknevek voltak használatosak (pl. *Hejő, Hájó, Meleg-víz, Forró-patak-fő*, vö. FNESz., KMHsz. 1.), addig a hideg vizeknél a *hideg* melléknévvel való névalkotás dominált (pl. *Hideg-ér, Hideg-patak*, vö. KMHsz. 1.). Mai helynévtárakban is találhatunk *Hűvös ~ Hűsös* előfordulásokat — a víznevek között is —, ezek azonban kivétel nélkül kétrészes nevek első névrészeként jelennek meg: *Hűvös-forrás* (TMFN. 663), *Hűvös-völgy* (SMFN. 554, 556, BMFN. 2: 1072, VMFN. 669), *Hűvös-oldal* (BMFN. 2: 1072), *Hűs-ses-vőgy* (VeMFN. 4: 461).

20.16. *Hugoron* [ugoron]

Kolon birtok leírásában, a település északi szomszédjaként említi az 1211. évi oklevél *Ugron* falu nevét: „cum terra ville *Hugoron*” (57.). Nagy valószínűséggel ezzel a *Hugoron*-nal hozható összefüggésbe az 1055. évi alapítólevélben a Kolon tó körüli birtok leírásának kezdetén megjelenő *u[g]rin baluana* helynévi szórvány (SZENTGYÖRGYI 2010a: 27) *u[g]rin* előtagja (vö. HOFFMANN 2010: 175–176). A középkorban többször is megjelenik e település neve: 1359/1368/1429-ben a bányáját említik: *Vgronbanya ~ Vgron bonia* (?), 1409-ben pedig mint kunok birtoka szerepel: *possessio Vgron* (Gy. 2: 442, GYÖRFFY 1956: 409). Esetleg ennek a településnek a nevét örizte meg az Izsák északi határszélén az újabb korban feltűnő *Ugri szőlő* név (MKFT., MoFNT. 2: 26). Az oklevelekből idézett adatok tehát *Ugrin* > *Ugron* (*i* > *u* > *o*) változást mutatnak, mivel a korai adatokban *i* szerepel a második szótagban, később azonban túlsúlyba kerülnek az *o*-s változatok. Az összeírásbeli *Hugoron* szókezdő *h*-ja helyesírási sajátosság lehet, mint ahogyan ezt tapasztaljuk az 1211. évi oklevél más tulajdonnévi szórványai esetében is (erről részletesen lásd a 20.4. alatt). Az *Ugrin ~ Ugron* formák mellett az 1211-ben feltűnő három szótagos *Ugoron* alak átmenetinek mutatkozik.

A szakirodalomban általánosan elfogadott vélemény szerint az *Ugrin* > *Ugron* helynév pusztá személynévből keletkezett (a személynévhez lásd +1086, 1138/1329: *Vgrin*, +1214/1334: *Vgron*, ÁSz. 774) magyar névadás eredményeként. Az Árpád-korban gyakran előforduló és később családnévként is használatos *Ugrin* személynév (RMCsSz. *Ugron*) szláv eredetű, és az *ugrin* ’magyar’ jelentésű közszóból származik (FNESz. *Biharugra*, FEHÉRTÓI 2006a: 167, ZEL-LIGER 2006: 85). GYÖRFFY elképzelése szerint e falu egy 1055 előtt élt Csák nembeli *Ugron* birtoka volt (Gy. 2: 442), mivel e nemzetség tagjai viselték előszeretettel ezt a nevet (1956: 414). A Csák nemzetség tagjai között valóban több, jelentős tisztségeket betöltő *Ugrin ~ Ugron* nevű személyt találhatunk

¹⁸ A *forró* folyamatos melléknévi igenévként ’forrásként előbuzgó’, ’ömlő, áradó’ (TESz.) jelentéssel is bír, ennek megfelelően pedig a víz mozgására is utalhat (vö. GYÖRFFY 2011: 56).

(I. Ugrin; II. Ugrin győri püspök, majd esztergomi érsek; III. Ugrin; I. Ugron kalocsai-bácsi érsek, a szerémi püspökség alapítója; II. Ugron spalatói érsek; III. Ugron szerémi ispán és szőrényi bán, vö. KARÁCSONYI 1900/2004: 315, 317, 319), s KARÁCSONYI JÁNOS a Csák nemzetség első — oklevelekben csupán 1146-ban előforduló — ismert tagjaként a vértesszentkeresztí monostor urát, I. Ugrin comest említi (i. m. 315).

20.17. *Bychachi ~ Bicaci ~ Biccaci ~ Bigachiensibus* [*bikács(i)*] ’Bikács’

A Tolna megyei *Bikács* település neve háromszor fordul elő az összeírás szövegében *Colon*, *Mortus* és *Gamas* birtokok leírásában: *Kolon* birtokon („de udornicis *Bigachiensibus*” <29.>) és *Gamáson* („sacerdotis, qui venit de *Bychachi* (*Biccaci*) udornicis” <141.>, lásd a 32.7. alatt) nem a birtok határának leírásában szerepel, hanem csupán innen származó személyeket, udvarnokokat említ az oklevél. A *Mortus* településről származó udvarnokok pedig közösen művelik földjüket a *Bychachi* (25.2.) falubeliekkel („Et hii colunt terram communiter cum villanis *Bychachi* (*Bicaci*) <130.> et sunt equaliter participes tam in arvis, quam in silvis seu in arundinetis.”, magyar fordításban: „Ők a földet közösen művelik *Bikács* falu lakóival, továbbá egyformán részesei úgy a mezőknek, mint az erdőknek és a nádasoknak.”). Az összeírásban szereplő három *Bikács* nevű hely közül tehát csak a Martosnál említettel kapcsolatban találhatunk lokalizációs támpontot: a közösen művelt földek, mezők, erdők a két település szomszédos voltára utalhatnak.

A *Bigachiensibus* alakban a [k] mássalhangzó zöngés [g] változatát, valamint a latin *-iensis*, *-iensibus* melléknévképzőt ismerjük fel. Az 1211-es összeírásban többször is megfigyelhetjük a [k] és a [g] felcserélődését (fg. *Bodrug* ~ hp. *Budruc* [23.16.], fg. *Segues* ~ hp. *Secues* [24.12.]). Ezek egy részében talán nem is csupán helyesírási kérdésről lehet szó, hanem valós hangzásbeli különbséget is rögzíthetett a lejegyző, máskor pedig nyilvánvalóan íráshibával állunk szemben. A középkori jogi írásbeliségben teljesen általános volt az a gyakorlat, hogy a vármegyék, a megyeszékhelyek és a fontosabb várak, városok neveit presztízssokok miatt latinul vagy latinizáló formában tüntették fel (vö. HOFFMANN 2004: 24–25). Az 1211. évi összeírás utolsó bekezdésében — amelyben az oklevelet aláíró egyházi és világi méltóságok nevei szerepelnek — számos alkalommal találkozhatunk ezzel a gyakorlattal (lásd a 4. fejezet 1. alatt).

Tolna megye északi részén egyetlen *Bikács* nevű települést ismerünk, de az ezzel azonos közszoí töre (vö. FNEsz. *Alsóbikád*, *Bikács*) visszavezethető *Bi-kád* ~ *Bikágy* nevű településekből kettő is volt Tolna megyében (1343: *Bygad*, 1394: *Bikad*, *Bykad* Simontornyától délre, Miszla mellett; 1391: *Bykad*, 1464: *Bykad*, *Bykagh*, Kölesd közelében, Cs. 3: 418). Az összeírásban említett helyek esetleg ezekkel is azonos előzményűek lehetnek, mivel az ómagyar korban a

képzők váltakozása¹⁹ egyazon helynévben igen gyakori jelenség volt (vö. Cs. 3: 418, RÁCZ A. 2007a: 55).

A szakirodalomban általánosnak tekinthető a *Bikács* helynév személynévi származtatása. A személynév (amelyhez lásd [1073]/KrónKomp: *Bykas*, 1263: *Bikach*, *Bykach*, ÁSz. 124) alapjául a *bika* közszó szolgálhatott (vö. FNEsz. *Bi-kács*, KISS L. 2007: 372, RÁCZ A. 2007a: 55, SZENTGYÖRGYI 2007: 41, HOFFMANN 2010: 112–113). A *-cs* elsősorban személynévképzőként volt használatos a korban, emellett azonban helynévképzői szerepben is megjelent (pl. *Hangács*, *Fajdacs* stb., vö. B. LÖRINCZY 1962: 88, 94, BÉNYEI 2012: 116–117). Talán éppen ezért nem zárja ki HOFFMANN ISTVÁN azt a lehetőséget sem, hogy „a *Bi-kács* a *Bikád*, *Bikágy* nevekhez hasonlóan közvetlenül a közszóból jött létre *-cs* képzővel” (2010: 113). Sőt a név eredetétől függetlenül is elképzelhetőnek tartja, hogy a képzőcsere az alapjául szolgáló lexéma azonossága alapján a névhasználat során is megtörténhetett (HOFFMANN i. h.).

21.1. *Mortua* [*mortβā* ~ *mortvā*] ’Morotva(pusztá)’

Kolon birtok részletes határvonal-leírása után az összeírás az egykori Csanád megye délnyugati csücskében fekvő Morotva birtok határait ismerteti. A huszonegyediknek említett birtok neve két alkalommal („in predio *Mortua*” <59>), „terra predicti predii, scilicet *Mortua*” <60>), a mellette fekvő, neki nevet adó tóé pedig háromszor („super stagnum, quod vocatur *Mortua*” <61>), „de predicta *Mortua* trahuntur naves in Ticiam” <81>), „idem *Mortua*” <83>)) szerepel az 1211. évi oklevélben. A *Mortua* tó a mai szerbiai Bánságban, a Harangod (a későbbi Aranka) Tiszába ömlésének környékén található (vö. LIPSZKY, Mappa, MKFT., FNEsz. *Morotvapusztá*, KMHsz. 1. *Morotva I.4.*). A nagy kiterjedésű mocsaras tó neve hamis oklevélben már a 11. század végéről is adatolható, és az összeírást követő időkben is szerepel a forrásokban: +1092/+1274/1399: cum lacu *Mortua* (DHA. 1: 282), +1247/1284//1572, 1274>1340: *Morothwa* (Gy. 1: 858, 864, 866), sőt jóval később a második katonai felmérés térképén is feltűnik: *Morutva* (MKFT.). Az oklevélben említett *Morotva* település (+1092/+1274/1399: villa *Mortua* ~ *Morotua*, DHA. 1: 285, 1276: *Morothwa*, KMHsz. 1. *Morotva II.1.*, *Morotvapusztá*, GÖRÖG, *Praed. Morotva*, LIPSZKY, Mappa) pedig a Harangod torkolatvidékénél található.

¹⁹ A képzőalternáció jelenségét TÓTH VALÉRIA vizsgálta meg az ómagyar kori helynevek körében nagyszámú névanyag bevonásával (1997), és azt tapasztalta, hogy az ide sorolható esetek felében a képzett formák képző nélküli alakokkal váltakoznak (*Agár* ~ *Agárd*), ám a példák másik felében különböző képzővel ellátott, azonos helyre vonatkozó nevek szerepelnek, olyanok, mint például a *Borsós* ~ *Borsód* vagy a *Babod* ~ *Babot*, amelyekben a *-s* ~ *-d*, illetőleg a *-d* ~ *-t* képzők megfelelése arra utal, hogy szerepük kétségtől azonos lehetett, hiszen a közös töből alkotott derivátumaik is azonos értékűek.

A *Morotva* víz és az azonos nevű *Morotva* település viszonyát illetően azt állapíthatjuk meg, hogy az elsődleges víznévből jött létre a településnév, mint ahogyan ezt láthatjuk például *Colon* (lásd 20.1.) vagy *Fuzegy* (lásd 29.) esetében is. Ezt az elgondolást erősíti a *Morotva* név alapjául szolgáló *morotva* földrajzi köznév jelentéstartalma is: 'a folyónak mederváltozás következtében lefűződött része, holtmeder', 'holtág' (TESz., FNESz. *Morotvapuszta*, FKnT. 248). A *morotva* földrajzi köznév szláv eredetű, vö. szb.-hv. *mrtav*, *mrtva*, *mrtvo*, szln. *mrtév*, *mrtva* stb. 'holt' (TESz.). A Tihanyi összeírásban szereplő *mortva* forma az eredeti szláv hangalakot őrzi. A *Mortua* helynévi használata azonban — a birtok további szintén magyar névadásra és névhasználatra utaló helynevei miatt — magyar névadókra utal, annak ellenére, hogy a szó a forrásban még nem a későbbi-mai három szótagos formájában szerepel. A *morotva* földrajzi köznév egyébként a 13. század végéig mássalhangzó-torlódásos formában adatolható (vö. HA. 1–3.).

21.2. *Harrangud* [*χàràngud* ~ *χàràngod*] 'Aranka'

Az 1211. évi birtokösszeírásban („stagnum, quod vocatur *Harrangud*” (62.)) — és még néhány 13. századi oklevélben (+1247/+1284//1572, 1274>1340: *Harangud*, aqua, Gy. 1: 835, 854, 858, 864) — Morotva település határában említett *Harangod* a Marosból kiszakadó és a Tisza menti Morotva tóba torkolló vízfolyás neve, amely a forrásokban később többnyire már a későbbi-mai *Aranka* alakjában szerepel (vö. GÖRÖG, LIPSZKY, Mappa, MKFT., FNESz. *Aranka*). A név mellett álló *stagnum* 'mocsár' földrajzi köznév a vízfolyás szétterülő, tóvá szélesedő jellegére utalhat. A *Harangod* névbokrába tartozott a *Harangod foka* (lásd 21.3.) és a nem sokkal később feltűnő *Harangod töve* név is. A név az összeírásbeli előfordulásaiban *rr*-rel írva szerepel, a későbbi alakok írásmódja azonban arra utal, hogy ez téves lejegyzés, elírás eredménye lehet, ugyanakkor esetleg magánhangzóközi nyúlással is számolhatunk. Az egykori Csanád megyében azonban nemcsak *Harangod* nevű folyó létezett, hanem a víz mellett, róla elnevezett *Harangod* nevű települést is találunk a 14. századi oklevelekben (1332: *Harangod*, Cs. 1: 697, 1333–4/Pp. Reg: *Harangud*, Gy. 1: 858), amely később azonban már nincs említve.

A *Harangod* helynév a *harang* főnév (a TESz. és az EWUng. ennek első előfordulásaként közli az itt tárgyalt helynevet) és a *-d* képző összekapcsolásával jött létre, s olyan gyakori, nedves környezetet kedvelő harangos virágú növény nevéből keletkezhetett, amelyben a *harang* szó szerepel előtagként, mint például a *harangvirág*, *harangcsillag* (vö. JUHÁSZ 1980: 4–5, 9–10). A helynév ezek alapján a vízparti növényzetre utalhatott. A víznevekben igen gyakran történik utalás növényvilágra, s ilyen esetekben az adott növénynév képző nélkül (pl. *Alma*, *Bor*, *Eger*, *Kőrös*, vö. GYÖRFFY 2011: 57), illetőleg képzőmorfémával,

elsősorban -s, -d, -gy képzővel egyaránt gyakran jelentkezik (pl. *Almás, Komlós, Bord, Nyárad, Füzege, Diógy*, vö. GYÖRFFY i. h.). A vízfolyás későbbi *Aranka* neve KISS LAJOS szerint a *Harangod*-ból népetimológias módosulással (újabb terminussal: reszemanatizációval) és képzőcserével jött létre, amit átmeneti jellegű névalakok (1799: *Haranga*) ugyancsak valószínűsítene (FNESz. *Aranka*). E nevek változásviszonyában azonban — mindkét névforma transzparens volta miatt — sokkal inkább transzszemanatizációs átalakulással számolhatunk.

21.3. *Harrangudfoca* [*χáràngud foka* ~ *χáràngod foka*] – *Foc* [*fok*]

A Tihanyi összeírásban Morotva birtok határában feltűnik egy *Harangod foka* nevű hely („locum, qui vocatur *Harrangudfoca*” (63.)), amely a közelében fekvő, fent tárgyalt *Harangod* víznév és a *fok* ’természetes vagy mesterséges vízelvezető csatorna’ jelentésű (vö. TESz., ANDRÁSFALVI 1970: 225) földrajzi köznév birtokos személyjeles alakjának az összekapcsolásával jött létre. A *fok* a korban mindazonáltal ’vízpart magasabb része’ értelemben is használatos lehetett (FKnT. 146), az elnevezés ennek megfelelően a *Harangod* vízből kiömlő vízfolyásra és a környező vízpartra egyaránt utalhatott. Az összeírásbeli *Harrangud* víznévvel azonban nemcsak a *Harangod foka* hozható kapcsolatba, hanem a szintén kétrészes *Harangod töve* helynév is, amely a 13. századi oklevelekben bukkan fel a Tisza menti Morotvánál a *Harangod* torkolatának nevéként: +1256: *Harangadthue* (KMHsz. 1. *Harangod töve*). Ezek a helynevek az egyrészes *Harangod* víznévből földrajzi köznévi utótaggal való összekapcsolás eredményeként jöttek létre.

Az 1211. évi oklevélbeli *Harrangudfoca* helynév, valamint az összeírás Morotva birtokon következőnek említett *Foc* (lásd 65.) szóránya között szintén összefüggés mutatkozik, amelyet a határleírás megfelelő szövegrésze bizonyít: „usque locum, qui vocatur *Harrangudfoca*, et est communis terminus cum *Sebastiano* et cognatis eius. Et inde incipit habere terminum cum civilibus de villa *Tvrpa*. Et iuxta eudem ~ eundem *Foc* tendit ad meridionalem plagam usque ad *Cucen Hereh*”. Magyar fordításban: „egészen addig a helyig, amelyet *Harrangudfoca*-nak neveznek, itt közös a határa Sebestyénnek és rokonaival. Innen közös a határa *Tvrpa* falu lakóival. Ugyanezen *Foc* mellett délre tart *Cucen Hereh*-ig”. Az ’ugyanezen *Fok*’ jelentéssel bíró *eundem Foc* szerkezet ugyanis a korábban már említett, *fok* utótaggal álló *Harrangudfocá*-ra utal. E visszautaló szerepe alapján a *fok*-nak ezen a helyen közszói, földrajzi köznévi szerepet tulajdoníthatunk (vö. BÁBA 2012: 124).

21.4. *Tvrpa* [*turpà* ~ *torpà*]

Az egykori Csanád vármegyében fekvő *Morotva* birtokkal határos településként említi az oklevél a következő falu nevét: „de villa *Tvrpa*” (64.). E helynév azo-

nosítását megnehezíti az a körülmény, hogy nem találjuk nyomát sem korábban, sem később a forrásokban, sőt a 18–19. századi térképeken sem. A mai megyei helynévtárakban mikrotoponimaként sem szerepel hasonló formában adathozható névforma. GYÖRFFY GYÖRGY véleménye szerint e falu Csókától délkeletre fektetett, és valószínűleg a tatárjáráskor pusztult el (Gy. 1: 874).

A *Turpa* helynév eredetét tekintve talán személynévi származtatásra gondolhatunk. Noha az „Árpád-kori személynévtár”-ában FEHÉRTÓI KATALIN a *Turpa* személynévhez egyetlen adatként csupán a Tihanyi összeírás itt idézett helynévi adatát közli (vö. ÁSz. 770), a régi magyar személynévállományban hasonló személynévi formákra tudunk példát idézni: éppen az 1211. évi oklevél említ Kolon birtokon egy *Turba* nevű jobbágyot (*Turba*, PRT. 10: 508), a névnek azonban van egy későbbi említése is: 1266: *Turba* (ÁSz. 768). Esetleg összefüggésbe hozhatjuk a *Tarpa* helynévvel is, különösképpen, hogy annak legkorábbi adatai azonosak az itt tárgyalt helynévvel: 1299, 1341/1342/XVIII.: *Turpa*, később pedig első szótagjában nyíltabb magánhangzóval tűnik fel: 1321: *Thorpa* stb. (KMHsz. 1. *Tarpa*). Ez utóbbi településnevet KISS LAJOS személynévi eredetűnek mondja, az alapjául szolgáló személynévre pedig szláv párhuzamokat hoz (FNESz. *Tarpa*).

21.5. *Cucen Hereh* [kükeny ere ~ kökeny ere] – *Ludos Here* [ludos ere ~ ludas ere] – *Feket-heresh* [feket ere]

Az 1211. évi oklevél Morotva település határában három hasonló, S + F szerkezetű,²⁰ *ér* földrajzi köznévvvel álló helynevet említ: „ad *Cucen Hereh*” <66.>, „ad locum, qui vocatur *Ludos Here*” <68.>, „stagnum, quod vocatur *Feket-heresh*” <74.>. A *Kökeny ere* mindenféle latin fajtajelölő szó nélkül, a *Ludas ere* pedig az általános jelentésű *locus* földrajzi köznévvvel szerepel az összeírásban. E nevek második névrészének, az *ér* lexémának²¹ a jelentése alapján (vö. ’kevés vizű természetes vízfolyás, patak’, TESz. *ér*³, valamint ’a mellette elterülő vizenyős, mocsaras terület’, FKnT. 132) azonban azt valószínűsíthetjük, hogy mindhárom adat valamilyen vízfolyást vagy mellette elterülő vizenyős, mocsaras területet jelöl meg. Az elgondolást nemcsak a nevek utótagja támogatja, hanem a birtokleírásban szereplő *Feket-heresh* helynév előtt szereplő *stagnum* fajtajelölő szó is, amely mocsaras területre, vízre utaló lexémaként használatos az oklevelekben.

²⁰ A hely fajtaját jelölő (F funkciójú), a hely valamely sajátosságát kifejező (S funkciójú), valamint a megnevező szerepű (M funkciójú) helynevek szemantikai kategóriáit és szerkezeti felépítését HOFFMANN ISTVÁN (1999) és TÓTH VALÉRIA (1999) tárgyalta részletesen.

²¹ GYÖRFFY ERZSÉBET az Árpád-kori folyóvíznevekben szereplő *ér* földrajzi köznevet vizsgálva megállapította, hogy az általuk jelölt vizek mérete különböző lehet, és vízmennyiségüket a közeliükben lévő nagyobb vízfolyás szabályozza (2008b: 123–124).

A *Kökény ere* helynév a *kökény* növénynév és az *ér* földrajzi köznév jelölt birtokos személyjeles szerkezeteként jött létre. E terület kökényben gazdag voltára a Morotva birtoktól nem messze fekvő mai *Kikinda* település neve is utal, amely eredetileg *Kökény* ~ *Kökénd* formában jelentkezett (1423: *(Nay)Keken*, 1462: *Kewkend*, Cs. 2: 47; vö. még FNESz. *Kikinda*). ERDÉLYI LÁSZLÓ az összeírásbeli *Kökény ere*, valamint a saját korának *Nagy-Kikinda* helynevét olyanira összekapcsolja, hogy véleménye szerint „a Kökény-ere a róla elnevezett Kökéndnél, a mai Nagy-Kikindánál folyt” (PRT. 10: 433). Bár a víznév > településnév változás az ómagyar korban igen gyakori jelenségnek mondható, a Tihanyi összeírás birtokleírása, valamint a 18–19. századi térképek alapján mégis úgy vélem, hogy ERDÉLYI elképzelése a térbeli távolság miatt nemigen tartható.²² A határleírás alapján ugyanis a *Kökény ér*-t a *Harrangudfoca* környékén, de mindenképpen a későbbi adatok alapján pontosan azonosítható *Ludas ér*-től valamelyest északnyugatabbra kell keresnünk. Az összeírásbeli víznév az egykori Csanád megye középső részén fekvő *Kökényér* (1247: *Kevkenyer*, 1328: *Kukynheer*, 1332–7: *Kukenher*, 1399–1406: *Kevkenyr*, Cs. 1: 699) településnévvel sem függhet össze, mivel az oklevélben említett hely ettől meglehetősen távol, mintegy 90 km-re fekszik.

A *Kökény ér*-től kissé délre, délkeletre találhatjuk a *Ludas ere* nevű helyet, amely bizonyára kapcsolatba hozható a közeli, Bocsártól kissé északra fekvő Kakaton lévő, más forrásokban előforduló *Ludas* halastóval (1274>1340: *Ludos*, pisc., Gy. 1: 860; vö. HA. 1. Csanád vármegye). Ez a halastó, valamint e Bocsár faluval határos mocsaras terület a 18–19. századi térképeken egyértelműen azonosítható (MKFT.). Nevét nyilvánvalóan arról kapta, hogy vadludakban gazdag terület volt.

A *Feket-herék* név *feket* előtagja *fekete* szavunk szóvégi *e* képző nélküli változata lehet (vö. TESz.), s bizonyára a víz sötét színével kapcsolatos (vö. pl. FNESz. *Fekete-Körös*). Az összeírásban szereplő víznevet ERDÉLYI LÁSZLÓ azonosnak vélte a szomszédos Bocsár falutól délnyugatra lévő *Csernabara* nevű tóval (vö. PRT. 10: 433), amelynek szláv eredetű megnevezése a magyar névvel megegyező névadási motívumon (ti. a víz sötét színén) alapul (vö. FNESz. *Cserna*). A Morotva birtok 1211. évi határleírásában szereplő helyneveket (elsősorban a *Harrangud*, *Bocar*, *Bechey*), valamint az e területre vonatkozó, később is használatos helynévállományt (*Aranka*, *Bocsár*, *Becsej*, lásd alább) tekintve Morotva birtok elég nagy kiterjedésére kell következtetnünk (vö. PRT. 10: 433). Ennek megfelelően a *Feket ere* víz akár azonos is lehet a második

²² Az azonosítás térbeli nehézsége miatt itt most nem térek ki arra sem, hogy névtörténeti szempontból milyen kapcsolat tehető fel egy *Kökény ere* víznév és egy *Kökény* ~ *Kökénd* településnév között. Nyilvánvaló azonban, hogy a nevek alapjául szolgáló jellegzetes növényzet egy viszonylag nagyobb területre is jellemző lehetett.

katonai felmérés térképén is látható *Csernabara* nevű tóval (*Czernacs Bara*, MKFT.). A fentebb említetten kívül azonban ’fekete víz’ értelmű víznév Morotvától északra, Csóka település környékén is található (*Czernabara*, GÖRÖG, *Cserna Bara*, LIPSZKY, Mappa).

Az *ér* földrajzi köznévből származó hangérték nélküli *h* betű jelenik meg, amely a Tihanyi összeírás hely- és személynéveiben igen gyakran megfigyelhető (erről részletesen lásd korábban, a 20.4. alatt). A fentebb említett *Kökényér* településnév előfordulásai között szintén találhatunk szókezdő hangérték nélküli *h*-val (pl. 1328: *Kukynheer*), illetve anélkül (1247: *Kevkenyer*) álló névadatokat. A *Cucen Hereh* és a *Feket-hereh* helynevekben pedig nemcsak a szó elején, hanem a szó végén is feltűnik a hangérték nélküli *h* betű.

21.6. *Taluius*

Ennek a Morotva település határában említett helynek a nevét („ad locum, qui vocatur *Taluius*” <67.>, „dividensque *Taluius*” <71.>) nem találjuk sem korábban, sem később a forrásokban, a 18–19. századi térképeken sem szerepel, emiatt és etimológiai azonosíthatatlansága következtében olvasatát megközelítő pontossággal sem tudjuk megadni. ERDÉLYI LÁSZLÓ e helynevet [*Talojos*]-nak olvasta (PRT. 432–433).

21.7. *Bogar ~ Bocar* [*bocsár*] ’Bocsár’

A Morotva birtokkal szomszédos *Bocsár* település neve az 1211. évi oklevélben két különböző formában szerepel: a hitelesített példányban *Bogar*-ként, a fogalmazványban pedig *Bocar*-ként <70.> (PRT. 10: 509) tűnik föl. A későbbi előfordulásai azonban egyértelműen bizonyítják (1238/1377: *Buchar*, 1274>1340: *Bochar*, Gy. 1: 849, 1451: *Bochar*, Cs. 1: 694, *Bocsár*, LIPSZKY, Mappa, *Botsár*, GÖRÖG, *Bocar*, MKFT.), hogy a hitelesített példányban íráshibával állunk szemben, s a helynév olvasata [*bocsár*]-ként adható meg.

A középkori Magyarországon igen gyakran előforduló, a Tihanyi összeírásban Morotva település szomszédságában említett *Bocsár* településnév más összeírásbeli helynevekhez hasonlóan (pl. *Csősz* [lásd 19.], *Szántó* [lásd 34.1.], *Szőlős* [lásd 12.]) foglalkozásnévből jött létre metonimikus úton. A *bocsár* mögött ’kádár, pohárnok’ (vö. HECKENAST 1970: 93–94, FNESz. *Bocsár*, *Bocsárd*) foglalkozás rejlik, de az Árpád-korban a bocsárok tárolhatták a várszervezet alá rendelt szőlősök által termelt bort is (vö. FNESz. *Bocsárd*). A bortároló edényként is használt *bocs* ’kád’, valamint a *bocska* ’hordó’ szláv jövevényszavak a magyarban (vö. TESz., Gy. 2: 622, FNESz. *Bocska*), ugyanígy vettük át a szlávból például a *kád* és *kádár* szót párhuzamosan (TESz.). A *bocsár* akár szláv képzés (*boč* + *arъ*) is lehet, de előfordulhat, hogy a szlávból átvett *bocs* szóhoz a magyarban az ősi *-ár/-ér* foglalkozásnévképző kapcsolódott (vö. *solymár*, *gyal-*

már, SZEGFÜ 1991: 248). E kétféle lehetőség azonban a helynévadás szempontjából nem bír jelentőséggel.

21.8. *Hoyoholmu ~ Hoyouholmu* [*χοjouχolmu ~ χajouχalmu ~ χojóχolmu ~ χα-jóχalmu*]

Ennek a Morotva település határában említett helynek — „ad *Hoyoholmu* (*Hoyouholmu*) (72.)” — nem találjuk a nyomát sem korábban, sem később a forrásokban, sőt a 18–19. századi térképeken sem szerepel. Nem a *Hoyoholmu* az egyetlen Morotva birtokon található határnév, amely azonosításakor, pontosabb lokalizálásakor nehézségekbe ütközünk; vö. még *Taluius* (lásd 21.6.), *Gueldeguh* (lásd 21.11.). E hely a birtokleírás szerint a bocsári határtól nem messze, valahol a szintén nem azonosítható *Taluius* közelében található.

A *Hoyoholmu* helynév feltehetőleg a *hajó* főnév és a *halom* ’alacsonyabb domb’ (lásd korábban, a 20.10. alatt) földrajzi köznév összekapcsolásával jött létre, az elnevezés motivációja azonban nem egyértelmű. Mind az OklSz., mind a TESz., mind pedig RÓNA-TAS ANDRÁS (WOT. 425) felveszi a *hajó* adatai közé az összeírásbeli *Hoyoholmu* helynevet. Az 1211-ből való névformán kívül a régiségből további *hajó* előtagú, sőt kifejezetten *Hajó-halom* alakú nevek is adatolhatók: 1271/1284: *Hayouholm*, 1317: *Hoyohalm*, t., 1345: *Hoyaoholm* (Gy. 3: 97). A mai élőnyelvi gyűjtésekben szintén találunk *Hajó*, valamint *Hajós-* előtaggal álló helyneveket, elsősorban vízneveket és domborzati neveket: *Hajórét* (BMFN. 2: 740–741), *Hajós-domb* (BMFN. 2: 672, 687, VMFN. 74), *Hajós-csapás* (SMFN. 238) stb. Ezek egy része (a *Hajós* névrészt tartalmazók) tulajdonosukra, azaz annak foglalkozására utal (pl. *Hajós-domb*, *Hajós-telek*, VMFN. 74, 186–187), másik részük pedig a *hajó* ’vízi jármű’ jelentésével függhet össze, mint például a *Hajó-híd* (BMFN. 2: 1055) vagy a *Hajórét* mikronév, amely egykor vízállás volt (BMFN. 2: 740–741). Az ilyen *Hajó*, *Hajós* típusú víznevek ugyanakkor utalhatnak az adott vízfolyás hajózható voltára is (vö. *Hajós-patak*, OklSz. *Hajós*). Az 1211. évi oklevélbeli *Hoyoholmu* esetében leginkább a ’vízi jármű’ értelmezéssel számolhatunk, s a név bizonyára az összeírásban Morotva határában több helyen szereplő, mocsaras vízből kiemelkedő, esetleg hajó alakú dombot jelölhetett.

Elképzelhető ugyanakkor esetleg e helynév [*hájó-halom*] olvasata és értelmezése is, és ennek megfelelően az első névrésze a ’meleg vizű folyó’ értelmű *Hévjó*-ból jöhetett létre hangrendi kiegyenlítődéssel (vö. *Hejő ~ Hájó*, *Csajta ~ Csejte* stb., KISS L. 1995: 16–17, lásd még FNESz. *Pece*), s talán egy magasabb hőmérsékletű víz melletti dombot jelölhetett. Ezt az elképzelést a helyesírástörténet ugyan nem látszik alátámasztani, az *o* betű ugyanis a korban leginkább [o], [a] és [ó] hangokat jelölt (vö. KOROMPAY 2003: 290), az [á] hang jelölésére kevésbé használták. A *Hájó ~ Hévjó* víznevek azonban adatolhatók (igaz, csu-

pán egy-két adattal) az összeírásbeli *Hoyo ~ Hoyou* alakhoz nagyon hasonló formában is (vö. 1288/1326, 1341: *Hoyov ~ Hoyow*, KMHsz. 1.). Mindezek mellett pedig van tudomásunk olyan domborzati nevekről, amelyek víznevekből alakultak, s a víz, valamint a hegy közötti lokális érintkezésre utalnak. RESZEGI KATALIN ide sorolja a *Tapolca* (1324: *Topolcha*, Gy. 4: 326, 480) nevű hegyet, amely eredetileg patak neve volt (1324: *Tapolchapataka*, Gy. 4: 480), s ennek megfelelően a hegynév a kiemelkedés és a *Tapolca* nevű víz közelségét fejezi ki (2011: 141). A *Tó-bérc* (1349: *Toberch*, Gy. 2:197) és a *Tó-mál* (1324/1335: *Thoumal*, A. 2: 161) hegynevekben pedig a földrajzi köznévi előtag utal arra, hogy az adott kiemelkedés víz mellett vagy közelében található (RESZEGI i. h.).

A *Hoyoholmu* helynév *holmu* utótagjában tövégi magánhangzót sejtethünk — mint ahogyan az 1211. évi oklevél néhány helynévben is: *Kecu* (lásd 8.), *Ruozlicou* (lásd 20.6.), *Bethcu ~ Betcu* (lásd 32.3.) —, mivel BÁRCZI véleménye szerint a „torlódás után a magánhangzó [...] sokáig kitart” (1951: 77). A földrajzi köznéből jelentéshasadással alakult egyrészes *Halom*, valamint az összetétellel keletkezett *halom* utótagú kétrészes neveket vizsgálva azt láthatjuk, hogy e földrajzi köznév a 12. század végén, a 13. század elején ugyan jelentkezhet tövégi vokálissal: 1197/1337: *Hegesholmu* (Oklsz.), [1200 k.]: *Zenuholmu* (HA. 1: 96), ám az összeírás Kolon birtokon említett *Homuholm* (20.10.) nevében nem találunk véghangzót. Más források adatai alapján is tudjuk azonban, hogy a véghangzós, illetve az anélküli formák egy oklevélben belül is váltakozhatnak egymással (vö. 1055: *hodu utu ~ ohut*, SZENTGYÖRGYI 2010a: 26). Mindazonáltal egy további lehetőséggel is érdemes talán (kisebb valószínűséggel) számolnunk: az alapján, hogy a helynevek *halom* utótagja gyakran a birtokos személyjeles *halma* származékában szerepel (vö. 1252: *Kesedholma*, 1270: *Zenkeholma*, 1290: *Budholma*, 1334: *Bala holma* stb. KMHsz. 1. *Halom*), esetleg az itt tárgyalt helynév esetében is *Hoyoholmá*-t (s így íráshibát) feltételezhetünk. A *Hajó-halom* morfológiai struktúra (tehát a jelöletlen szerkezet) mellett szól azonban a fent említetteken kívül az is, hogy a másutt előforduló, e lexémákat tartalmazó helynév is éppen ilyen szerkezetű.

21.9. *Aroczeg* [árokszeg] – *Kereczeg* [kerekszeg]

A Tihanyi összeírás több hasonló struktúrájú, *szeg* utótagú helynevet említ Morotva település határában: „ad *Aroczeg*” <73.>, „locus, qui vocatur *Kereczeg*” <75.>, „ad alium *Kereczeg*” <76.>.

A két *Kereczeg* egymáshoz közeli helyeket jelölhetett a birtok déli részén, mivel a határleírásban egymás után szerepelnek. A birtokleírás alapján *Aroczeg* sem lehetett távol e helyektől, csupán a *Feket-heresh* nevű mocsár fekketett közöttük (vö. PRT. 10: 509). A *Feket eré*-től északra tehát *Árok-szeg*-et, délre, *Bechey* felé pedig a két *Kerek-szeg*-et találhatjuk. Mivel e neveknek későbbi előfordulásait nem ismerjük, pontosabban azonosítani, lokalizálni sem tudjuk őket.

Mindkét összeírásbeli név utótagjaként a *szeg* 'sarok, szeglet, kiszögellés' (TESz. *szeg*²) jelentésű földrajzi köznév szerepel, amely első (*Szeg(y)eháza, Szegfalu* stb., Cs. 2: 63, Cs. 3: 103, további adatokat lásd CSÁNKI-index: 773–774) és második névrészként (*Keres-szeg, Salamon szeg(y)e, Sebes-szeg, Gyümölcs-szeg* stb., Cs. 2: 103, 120, 160, Cs. 3: 428) igen gyakran előfordul a Kárpát-medence helyneveiben, s legtöbbször kiszögellésnél vagy szegletben lévő helyre utal (vö. FNEsz. *Szeged, Szegerdő, Szeghegy*). Ugyanezt tehetjük fel Morotva birtok e határneveinek esetében is, a 18–19. századi térképeken ugyanis világosan látszik, hogy Morotva település határában a Tiszának és holtágainak, valamint más ereknek, vízfolyásoknak jellegzetes kanyarulatai találhatók (EKFT., LIPSZKY, Mappa, MKFT.), ami pedig a *szeg* utótag 'szeglet, kiszögellés' értelmezését erősíti (lásd később is, a 24.10. alatt).

Az *Árok-szeg* helynév esetében az *árok* földrajzi köznévi előtag 'gödör, völgy, vízmosás, kisebb patak' jelentésben használatos természetes alakulatra, valamint az ember alakító munkája által létrehozott 'vízelvezető csatorná'-ra egyaránt utalhatott (vö. TESz., ÚMTsz., FKnT. 80–81). Az itteni *Arocze* szemantikai tartalma lényegében ugyanazt a természeti formát takarhatja, amit a Tihanyi alapítólevél egyik szórványa latin–magyar szerkezettel „ad angulum *aruk*”-ként (SZENTGYÖRGYI 2010a: 24) jelöl meg. A *Kerek-szeg* helynév előtagja pedig nem csupán a 'kör alakú' értelemben használt *kerek* melléknév, hanem az 'erdő' jelentésű régi *kerek* főnév (TESz.) is lehet, bár ez utóbbi értelmezés kevésbé valószínű, mivel Morotva birtok határleírása mocsaras, vizenyős tájat mutat, s erdőket nem említ rajta az összeírás szövege.

21.10. *Bechey* [*becsej*]

Morotva birtok határában említi a Tihanyi összeírás a *Bechey* nevű helyet, amely a határleírás szövege alapján valamilyen vízi átkelőhely lehetett a Tisza mentén: „et inde transiens *Bechey*” (77.). E hely közelében két *Becse ~ Becsej* települést is ismerünk, amelyek kapcsolatba hozhatók az összeírásbeli Csanád megyei *Bechey* helynévvel: a későbbi Torontál vármegyei *Törökbecsé*-t, valamint a Bács megyei *Óbecsé*-t. Mindkét településről tudjuk, hogy azok a Tisza partján révhelyként is funkcionáltak (vö. Cs. 2: 125–126, KMHsz. 1. *Becse*). Valószínűbbnek tűnik, hogy az összeírásbeli *Becsej* a torontáli *Törökbecsé*-vel azonosítható (1238/1377: *Bechey*, 1338/1439: *Beche*, Gy. 1: 214, vö. még Cs. 2: 125–126), mivel *Óbecse* Bács vármegyében, a Tisza túlsó, jobb partján fekszik. A birtokleírásban említett *Becsej*-nek *Törökbecsé*-vel való azonosítása Morotva birtok korábban is mondott nagy kiterjedésére enged következtetni, mivel e birtok a Harangod (Aranka) torkolatától egészen Becsejig, kelet felé pedig Bocsaáig terjed (vö. PRT. 10: 433).

A *Becsej* helynév az Árpád-korban igen gyakori *Beche* (1075/+1124/+1217, 1199: *Beche*, ÁSz. 99) vagy *Bech* ([1046]/XII–XIV., 1211: *Bech*, ÁSz. 99) sze-

mélynévből *-j* ~ *-ej* helynévképzővel jött létre. Mivel e személynévnek *Becs* és *Becse* alakja egyaránt létezik, nem dönthető el egyértelműen, hogy melyik személynévi forma szolgált a helynév alapjául. A *-j* helynévképző szerepét, funkcióját, alaki viselkedését, valamint az *-i* képzővel való kapcsolatát legújabbban BÉNYEI ÁGNES vizsgálta részletesen (2012: 85–94).

21.11. *Gueldeguh* ~ *Sebus Gueldegueh* [*sebös-?geldegeχ* ~ *sebös-?güldegüχ*]

E Morotva település határában említett hely nevét nem találjuk sem korábban, sem később a forrásokban, a 18–19. századi térképeken sem szerepel, sőt magában az 1211. évi oklevélben is különböző formában olvashatjuk: a hitelesített példányban egyrészes *Gueldeguh*-ként, a fogalmazványban pedig *Sebus Gueldegueh*-ként (78.) (PRT. 10: 509) tűnik föl. A névvel összekapcsolt *sebes* jelző többnyire gyors folyású vizek megnevezésében fordul elő (vö. *Sebes-Körös*, *Sebes-patak*, FNSz.). A latin szöveg alapján („Et inde transiens *Bechey*, venit ad locum, metis interpositis, qui vulgo dicitur *Gueldeguh* (*Sebus Gueldegueh*), et iuxta ripam est meta. Indequē transiens per arundineta cum densitate metarum venit ad *Ticiam*, iuxta cuius ripam in loco...”; magyar fordításban: „átkelve *Bechey*-en, a közbeeső határjeleken keresztül arra a helyre tart, melyet a nép nyelvén *Gueldeguh* (*Sebus Gueldegueh*)-nek neveznek, itt a part mellett található a határjel. Ezután pedig sűrűn elhelyezett határjelekkel átkel a nádasokon, elér a Tiszához, melynek a partján, azon a helyen...”) valószínűnek tűnik, hogy ez az összeírásbeli helynév valamilyen vizet vagy vizes, mocsaras területet jelölt, a *ripa* ’part’ lexéma talán erre utalhat. Ezt az elgondolást támogathatja e terület — amint az a 18–19. századi térképeken is látható — vizenyős, mocsaras volta, valamint a birtokleírásban található igen nagy számú víznév (vö. *Mortua*, *Harangud*, *Feket-heréh*, *Cucen Hereh*, *Ludos Here*, *Ticie*). Másrészt viszont ebben a térségben alsószakasz jellegű vízfolyások találhatók síkvidéki környezetben, amelyekre egyáltalán nem jellemző a víz gyors mozgása, de a többi vízhez képest viszonyított némileg gyorsabb áramlás is lehetett a névadás alapja. Esetleg szóba jöhet továbbá az előtag személynévi eredete is: [1031]/KrónKomp, 1209, 1214: *Sebus*, +1082/[XIII.], 1212: *Sebes* (ÁSz. 703–704). Megjegyzem azonban, hogy noha az ómagyar kori folyóvíznevek előtagjaként nem ritkán szerepel valamilyen személynévi lexéma, e névszerkezetek rendre földrajzi köznévi s nem helynévi utótaggal állnak; vö. pl. *Bökény pataka* (1321: *Bukenpothoka*), *Détmár pataka* (1312/1358>1364: *Dethmarpataka*) stb. (vö. GYÖRFFY 2011: 61–62). A víznevekkel kapcsolatban egyébként is rendszertanilag, szemantikailag egyaránt jellegzetesebb motiváció lehet a víz folyására, mint birtoklására történő utalás.

ERDÉLYI LÁSZLÓ e helynév olvasatát mindenféle magyarázat nélkül [*Sebös köldök*]-ként adta meg (PRT. 432), ez az elképzelés azonban adatok híján egyál-

talán nem igazolható. Nem veszi fel ezt a névadatot a *köldök* adataként egyik etimológiai szótárunk sem. A *Gueldeguh* név(rész)ben a szóeleji *gu* betűkapcsolat bizonyára a [g] jeleként szerepel ugyanúgy, mint például a *Guergen* (lásd 24.2.) helynévben vagy az *Egueteu* (PRT. 10: 509) és a *Leguine* (PRT. 10: 515) személynévben. És az sem lehetetlen, hogy a szóvégi *h* itt is hangérték nélküli, írásképi sajátosság — mint pl. az *Ozoufeuh* (lásd 6.), az *Appatfeereh* ~ *Apatfeereh*, a *Zouafeereh*, a *Varfeereh* (lásd 20.4.), a *Feket-hereh* (lásd 21.5.) stb. esetében —, mivel *u* betű után áll; noha az *u* itt nem feltétlenül magánhangzót jelöl, amelyek után máshol ez a hangérték nélküli *h* jellemzően előfordul.

21.12. *Bureuhul* [*burëuɔɥul* ~ *borëuɔɥul*]

A birtokleírás utolsónak említett szóránya a Tisza partján található: „ad Ticiam, iuxta cuius ripam in loco, qui dicitur *Bureuhul*” (80.). Ez a név később már nem szerepel a forrásokban.

A *Borjúól* helynév a *borjú* ’fiatal szarvasmarha’ (TESz.) és az *ól* ’háziállatok tartására szolgáló kisebb gazdasági épület’ (TESz.) főnevek összetétele. A TESz. és az EWUng. az itteni adatot a *borjú* első, az *ól* második előfordulásként adja meg. Mivel az összeírás a név által jelölt denotátumot *locus*-nak (’hely’-nek) mondja, arra gondolhatunk, hogy az elnevezés nem magát az építményt jelölte, hanem inkább olyan helyre utalhatott, ahol *borjúól* volt. Az egyrészes *Borjúól* helynév tehát a Kolon birtokon említett *Ruozlicou*-hoz (lásd 20.6.) hasonlóan metonimikus névadás útján jött létre. E helynevet ERDÉLYI LÁSZLÓ a Törökbecsétől kissé délre fekvő *Borjas* nevű hellyel azonosította (PRT. 10: 433), amely a 14–15. században *Borgyas*, *Borjas* alakokban adatolható: 1332–7: *Burdas*, 1414: *Bordas*, 1415: *Boryas* (Cs. 2: 126). Ezt az elképzelést erősíti az összeírás birtokleírása: *Bureuhul* *Bechey*-en átkelve a Tisza partján fekszik. Az állattartásra utaló helynevek Csanád megyében a középkorban más esetekben is előfordulnak: Csóka, illetve Makó közelében *Baromlak* (+1247/+1284//1572: *Borumlak* ~ *Barumlak*; +1256, 1274>1340: *Borumlok*, Gy. 1: 847) nevű helyek s mellette *Lovas* (1274>1340: *Loas*, Gy. 1: 863) helynév is adatolható a forrásokból.

A nyugati ótörök eredetű *borjú* (WOT. 151) lexémában hangtörténeti szempontból szokatlan változás ment végbe: lineáris diakrón változási sorként leírva az összeírásban is olvasható *burëu* alakban az *ë* a felső nyelvallású *u* hatására *i*-vé záródik, majd nyomatékcseré történik, és az *i* félhangzóvá válik, majd az *u* a korszakban keletkezett szóvég *ú*-k analógiájára megnyúlik: *burëu* > *boriü* > *borju* > *borjú* (vö. E. ABAFFY 2003: 343). Az ugyancsak nyugati ótörök eredetű *ól* (vö. **ayul* > *oyul* > **öl*, WOT. 632) ómagyar kori adatai közül nem ismerek többet, amelyben az eredeti átvételkori szóbelseji *γ* megőrződött volna, az *ohul* [*oyul*] olvasata azonban aligha lehet kétséges. A *γ* kiesését követően jött létre a szóban a hosszú [ó] magánhangzó (vö. **bayatur* > *bátor*, E. ABAFFY 2003: 305).

22. *Balanus* (lásd a 20.2. alatt)

23.1. *Beseneu* [*besenyü* ~ *besenyő*]

A következőnek adományozott birtok az egykori Bodrog vármegye nyugati részén fekvő *Besenyő* falu, amelynek nevét kétszer említi a birtokösszeírás: „in villa *Beseneu*” <87.>, „terre predii de *Beseneu*” <88.>. Az itteni *Besenyő* helynév másolati, illetve nem hiteles forrásokból is adatolható, s *Aranyán* szinonim névváltozataként szerepelt egy ideig az oklevelekben, majd ebből a birtokból különült el a tihanyi apátság falvaként. E helynév megtalálható a Tihanyi alapítólevél interpolált változatában (+1055/1324 u.: *Besenev*, DHA. 1: 155) és a Szent László korára hamisított oklevélben (+1092/+1274/1399: *Beseneu*, villa in *Aureo loco*, quam vulgo *Aranyán*, DHA. 1: 284), s ezeket követően is előfordul az oklevelekben (1267 Pp/1297: *Besenev*, Gy. 1: 706). A birtok és a település azonban később mindig *Aranyán*²³ néven szerepelt, gyakran különféle jelzői előtagokkal állva, s mindez viszonylag nagy kiterjedésre enged következtetni: 1327>1342: *Aranyan*, 1339: *Aranyan* (Gy. 1: 706), 1360, 1423, 1424: *Aranyan*, 1476: *Aranyad*, 1495: *Lazloaranyan* et *Nagharanyan*, 1512: *Aranyan*, *Thotharanyan*, 1522: *Aranyan*, *Aposaranyan* (Cs. 2: 192). Az egykori Bodrog vármegyében Sükösd közelében ugyanakkor létezett egy másik *Besenyő* nevű település is, amely azonban elpusztásodott (1324/1374/1407: *Bessenew*, Gy. 1: 711; 1391: *Besene*, *Bessenew*, 1460: *Besene*, Cs. 2: 194, 1483: *Besnw*, 1520–1521: *Besnye*, RÁCZ A. 2011: 22). Az összeírásbeli *Besenyő* esetleg összefügg a közeli *Besenyő-fő* (1338/1439: *Beseneufeu*, Gy. 1: 706, 719) nevű hellyel.

A *Besenyő* helynevek a *besenyő* népnévre vezethetők vissza, amelyek ennek megfelelően elsősorban a lakosok etnikumát jelölhették.²⁴ KISS LAJOS véleménye szerint a népnévi alapú helységnevek arra utalnak, hogy a névadáskor a falu lakossága a népnévvel jelölt etnikumhoz tartozott (1996: 446). Érdemes azonban elgondolkodnunk KERTÉSZ MANÓNAK a *Besenyő*-féle településnevekkel kapcsolatos azon elképzelésén, amely szerint nem a lakosság, hanem a tulajdonos, azaz egyetlen személy etnikai hovatartozása adta a névadás alapját (1939: 37). Ezzel a szemlélettel viszont óvatosan kell bánnunk: valóban vannak olyan *Besenyő*-féle helynevek, amelyeknél a névadás indítéka nem az adott helyen élő népcsoport, más esetekben viszont maguk az oklevelek vallanak az ott élő etnikumról (a példákat lásd TÓTH V. 2001b: 38). Mivel a népnevek az ómagyar korban igen gyakran előfordulnak személynévként is (vö. RÁCZ A. 2011: 8), ennek megfelelően a *Besenyő* helynevek etimológiájával kapcsolatban szintén számol-

²³ Az *Aranyán* helynév valószínűleg az *arany* főnév *-n* képzős formájából jött létre (vö. FNSz. *Arany*, *Aranyad*, *Aranyos*, PÓCZOS 2001: 84, BÉNYEI 2012: 103–107).

²⁴ Az Árpád-korban igen gyakori népnévi alapú névadással az utóbbi években részletesebben RÁCZ ANITA foglalkozott több írásában (2004, 2005, 2008a, 2008b, 2010, 2011).

nunk kell a személynévből (+1086, 1200 k.: *Beseneu*, ÁSz. 120, PRT. 8: 270; vö. még FNESz. *Besenyőfalu*) való alakulás lehetőségével. GYÖRFFY GYÖRGY véleménye szerint Bodrog vármegyében élhettek besenyők, bár valószínűleg Aranyánnak nem azon a részén, amely a tihanyi apátságé volt (Gy. 1: 706–707). KRISTÓ GYULA azonban nem említi a besenyők jelenlétét az egykori Bodrog vármegyében (2003: 69–79).

A *Besenyő* helynevek az Árpád-kori Magyarország szinte minden vármegyéjében előfordulnak (vö. KMHsz. 1. *Besenyő*), a 11–13. századból kimutatható korai *Besenyő* nevű települések azonban főként az ország határszélein találhatók (Nyitra, Bars, Borsod, Heves, Bihar, Arad, Csanád vármegyékben). RÁCZ ANITA a történettudomány képviselőinek véleményére támaszkodva a határvédő szerepet ellátó népcsoport szétszórtságát az állam biztonságának szavatolásával magyarázza, de a belső telepítés lehetőségét sem hagyja figyelmen kívül (2007: 52, 2008b: 233). Azt, hogy e népcsoport keresztény hitre térése csak később következett be, az bizonyítja, hogy Beszterce vidékén előforduló *Besenyő* nevű falunak létezett *Paganica* 'pogány' (1332–6/Pp. Reg.), valamint ugyanilyen jelentésű német *Heidendorf* (1432: *Besenew* alias *Heidendorff*) neve is (vö. RÁCZ A. 2011: 24).

KNIEZSA ISTVÁN a kelet-magyarországi helyneveket vizsgálva a *Besenyő* névről megállapította, hogy az (a *Böszörmény* és a *Káloz* nevekkkel együtt) soha nem fordul elő *-i* képzővel (1943–1944: 124–127). A már említett helynévi példák (további adatokat lásd KMHsz. 1. *Besenyő*) is jól mutatják, hogy a *Besenyő* helynév igen csekély számban fordul elő általában képzővel ellátva is, aminek okaként RÁCZ ANITA a népnév alakjának egy adott időben jelentkező átmeneti, bizonytalan állapotát jelöli meg (2008a: 121). A *besenyő* név ugyanis ótörök eredetű (vö. *bäcänäk*, WOT. 121), és **bäcänäy* vagy **bäšanäy* alakban kerülhetett át a magyarba. RÁCZ ANITA véleménye szerint „A szóvégi palatoveláris zöngés spiráns ómagyar kori sorsa a vokalizáció és az előtte álló magánhangzóval a diftongizáció, tehát a névvég abban az időben, amikor a helynévképzőt valamilyen megfelelő településnév létesülésekor eredendően megkaphatta volna, éppen átalakulóban volt.” (i. h.). Az ómagyar kori Bihar vármegye településneveit vizsgálva pedig kimutatta, hogy a 186 település közül 71-nek adatolható puszta népnévi eredetű névalakja, s ezek között is kiemelkedik a 24 *Besenyő* helynév (RÁCZ A. 2008b: 232), sőt 2011-ben az Árpád-kori Magyarországon 54 *Besenyő* települést különböztet meg (2011: 17–25).

Besenyő birtok határleírását tekintve IVÁNYI ISTVÁN arra hívta fel a figyelmet, hogy „A határjárás égi tájai aligha nem megfordítva veendők. Kelet felé haladva ti. Besenyő éjszak felől *Papi* és utána *Opus* határával találkozik, s végre a Dunáig megy a határvonal; tehát kelet felé, pedig nálunk a Duna nyugat felé van.” (BBVMHnT. 5: 87). ERDÉLYI LÁSZLÓ is felfigyelt erre az ellentmondásra, ő azonban egy másik, valószínűbb magyarázatot ad: „e határjárás érdekes bi-

zonysága a Duna meder változásainak, mert akárhogy iparkodunk is a leírás adatait összeegyeztetni a mai térképek ábrázolásaival, ez az egyeztetés lehetetlen” (PRT. 10: 431). Az 1211. évi oklevél szövegéből kiderül, hogy *Besenyő* birtok szomszédja nyugatról *Száka* falu, északról pedig *Papi* és *Apos* falvak. A keleti határának a Duna folyót tünteti fel, amely elgondolkodtató, mivel a leírás szerint az északkeleti szomszédságban említett bácsi várnépek földjét a Dunától nyugatra kell keresnünk. ERDÉLYI véleménye szerint ez csak akkor lehetséges, ha a Duna főmedre vagy egy jelentős mellékága a mai medrétől keletebbre húzódott, ugyanis a Dunától keletre, nem pedig nyugatra volt Bodrog vára, és ettől délkeletre az egykori *Aranyos* falu (i. h.).

ERDÉLYIvel egyetértve jómagam is úgy gondolom, hogy a Duna folyónak és ágainak a megváltozásával kell számolnunk, amit a 19. századi térképeken (vö. LIPSZKY, Mappa, MKFT.) is nyomon követhetünk, valamint ezt tapasztalhatjuk más nagyobb folyók kapcsán is (vö. a Tisza szabályozása). HOFFMANN ISTVÁN mutatott rá a Duna folyásának változásával kapcsolatban arra, hogy Bogyiszló település a 19. században még a Duna–Tisza közén, Pest-Pilis-Solt megyében feküdt, ma viszont a Dunától nyugatra, Tolna megyében van (2010: 210). Mindezek mellett korábban maga IVÁNYI is utalt arra, hogy a Dunának „Bajától a Dráva fokig lassúbb folyása miatt számtalan elágazása, foka és holt ága van. E folyamnak és ágainak medre, kanyarulatai, sodra is minduntalan változik.” (BBVMHnT. 5: 29).

23.2. *Tulgusfoca* ~ *Tulusfocca* ~ *Tulusfoca* [tülgyüsfoka ~ tölgyösfoka ~ tülüsfoka ~ tölösfoka]

Besenyő birtok határleírásának kezdő- és zárópontjaként az 1211-es összeírás a *Tulgusfoca* ~ *Tulusfocca* nevű vizet („ultra aquam, que dicitur *Tulgusfoca*” <89.>, illetve „ad *Tulusfocca* (*Tulusfoca*)” <110.>) említi. Ezzel a *Tölgyes foka* víznévvel talán kapcsolatba hozható a második katonai felmérés térképén Baja közelében szereplő *Tölösnek erdő* nevű hely (MKFT.). Ezt az összefüggést több körülmény is támogatja. Az összeírás határleírásában említett *Vajas* víznév, valamint a Tolna vármegye délnyugati részén fekvő, az egykori Besenyő birtokkal szomszédos *Báta* településnév alapján ugyanis az egykori Besenyő birtok e területre (Baja környékére) lokalizálható (vö. BBVMHnT. 2: 44–45). A Duna szabályozása előtt e terület — amint ez a 18–19. századi térképeken is látható — vizenyős, mocsaras volt, s erre utalhat a birtokleírásban található igen nagy számú víznév.

A *Tölgyes foka* víznév első eredeti oklevélből történő említése a Tihanyi öszeírásból való, de szerepel a Tihanyi alapítólevél interpolált változatában (+1055/1324 u.: *Tulgu's' foka*, DHA. 1: 155) és a Szent László korára hamisított oklevélben (+1092/+1274/1399: *Tulgusfoca* ~ *Tulgufoca*, DHA. 1: 284) is. Az Árpád-korban a helynevek *tölgy* ~ *tölgyes* előtagja, valamint magának a *tölgyfá*-nak a neve nagyon gyakran az összeírásban is megjelenő eredeti gy nél-

küli *töl* ~ *tölös* formában szerepel: vö. 1192/1374/1425: *Tulreu*, 1206: *Thul*, +1228/1383/1407: *Tulherdew*, +1228/1423: *Tulherdeu*, [1230]/1231: *Tulgy* ~ *Tvl*, 1266: *Thul*, 1316, 1330: *Thul*; +1015/+1158//1403/PR.: *Tulfa* ~ *Twlfa*, 1212/1397/1405: *Tulfa*, 1323: *thulfo*, 1330: *thulfa*, stb. (KMHsz. 1. *Tölgy*, *Töl(gy)*, *Tölgy-erdő*, *tölgyfa*, *Tölgy-rév*), 1430: *Thwlwar* (FNESz. *Tölvár*). A bizonytalan eredetű szó kettős alakjának magyarázatát a TESz. és az EWUng. sem adja meg, csupán azt jegyzi meg a TESz., hogy *töl* formában a nyugati nyelvjárásokban él. A KMHsz. 1., valamint a HA. 1–3. adatait tekintve viszont azt láthatjuk, hogy a régiségben az egész nyelvterületen adatolható a *tölgy* szó *tul* formája, mint például Bács vármegyében ([1230]/1231: *Tvl* stb., KMHsz. 1. *Tölgy*), Baranyában (1323: *thul*, +1015/+1158//1403/PR.: *Tulfa*, +1015/+1158//XVII.: *Thölfa* stb., KMHsz. 1. *Tölgy*, *tölgyfa*), Erdélyi Fehérben (1299/1338: *twl*, 1299/1369//1787: *tul* stb., HA. 1: 34), Gömör vármegyében (1258>1336/1354: *tul*, *tulfa* stb., HA. 1: 70), Hontban (1258: *tvlf*a, 1283: *tul*, HA. 3: 42) stb., valamint a Tihanyi összeírás itt tárgyalt neve alapján Bodrog vármegyében is. Ezzel kapcsolatban azonban nem szabad megelégednünk arról a fontos körülményről, hogy az adatok óriási hányada nem helynév részeként tartalmazza a *töl(gy)* fanevet, hanem igen gyakran közszoói említésként szerepel az oklevelekben, s ez pedig nem feltétlenül a helyi nyelvhasználatot, hanem sokkal inkább az oklevél írójának szóhasználatát tükrözheti. Mindezek miatt az említett szóföldrajzi vizsgálatokkal nagyon óvatosan kell bánnunk.

A *Tölgyes foka* víznévben a *tölgy* -s képzős származékát tartalmazó, növényzetet jelölő első névrészhez a *fok* földrajzi köznév birtokos személyjeles alakja kapcsolódik. A *fok* 'nagyobb vizekből kifolyó ér vagy csatorna; vízlevezető csatorna' (vö. TESz., ANDRÁSFALVI 1970: 225) jelentésű köznév a régi magyar víznevekben gyakran előfordul, és a korabeli árterületi vízgazdálkodással függhet össze (ehhez bővebben lásd a 37.3. alatt). GYÖRFFY ERZSÉBET e víznév kapcsán a földrajzi köznév 'nagyobb vizekből kifolyó ér vagy csatorna' jelentésével számolt, mivel e víz a Duna Bodrog megyei szakaszán helyezkedik el (vö. 2011: 96). A víznév első névrésze pedig a *fok* körüli növényzetre, tölgyfákkal benőtt helyre utalhatott. E helynevet GYÖRFFY a korai ómagyar kori folyóvíz neveket tanulmányozva olyan hasonló, igen gyakori szemantikai tartalmú nevekkel állítja párhuzamba, mint például a *Körös-patak*, *Tölgy pataka*, *Gyertyános pataka* stb. (2011: 57–58). Ugyanakkor az előtag egy *Tölgyes* nevű helyet is jelölhetett, ahol az adott *fok* található, azonban ilyen helynévre nincs adatunk az ómagyar kori Bodrog megyéből. Egy tölgyessel benőtt vízpartot főként egy *Tölgyes-fok* név jelölhetne, a *Tölgyes foka* inkább helynév + *fok(a)* szerkezetet sugall. Gyakran előfordul azonban, hogy a *Tölgyes-fok*-féle víznevek később birtokos személyjellel bővültek (vö. *Csikló-patak* ([1279]) ~ *Csikló pataka* (1331), *Elő-patak* ([1270]) ~ *Elő pataka* (1359) stb., TÓTH V. 1996: 70), és az sem szokatlan, hogy sok esetben valóságos birtoklásviszony helyett formális (pl. lokális

természetű kapcsolatra, osztály–egyed, rész–egész viszonyra utaló) birtokos jelzős szerkezetekkel találkozunk (vö. *Aranyos pataka, Mély pataka*, TÓTH V. 2001b: 129–134).

23.3. *Hagymas ~ Hagimas* [hágymás]

Besenyő falu déli határában egy *Hagymás* nevű tó található: „per stagnum *Hagymas* (*Hagimas*)” (90.). E víznév hamis oklevelekben már a 11. század végéről adatolható: +1092/+1274/1399: *Hagmas* (DHA. 1: 284). Bizonyára ezzel a névvel függ össze az összeírásban alább szereplő *Hagymás-tő* (lásd 23.11.) helynév is.

A *Hagymás* helynévben a *hagyma* növénynévhez az *-s* eredetileg valamivel való ellátottságot kifejező helynévképző járult, s a név vadhagymával benőtt helyre, mocsárra utalhatott (vö. FNEsz. *Alsóhagymás*). Ez a névadási motiváció az újabb kori helynevekben is gyakori: *Hagymás* (TMFN. 647), *Hajmás* (SMFN. 944, VeMFN. 3: 260), *Hagymás-sarok* (VeMFN. 4: 573) stb.

Az ómagyar kori helynevekben, főként a víznevekben igen gyakran kapcsolódott össze növénynév és valamilyen képzőmorféma (*-d*, *-gy*, *-s*, stb.; vö. *Nyárád, Füzege, Tormás, Zabos* stb., GYÖRFFY 2011: 57, BÉNYEI 2012: 95). GYÖRFFY ERZSÉBET víznevek körében végzett vizsgálatai azt bizonyítják, hogy az egyrészes (képzővel ellátott és képző nélküli) sajátosságjelölő funkciójú nevek 25%-a növényzetre utaló névrészt tartalmaz (2011: 83). Magában az összeírásban is több növénynév + képzőmorféma szerkezetű helynév szerepel; vö. *Harangud* (lásd 21.2.), *Füzege* (lásd 29.) stb.

23.4. *Cutus* [kutus ~ kutos]

A *Cutus* szórvány Besenyő falu egyik határpontját jelöli. A szöveggörnyezet alapján arra gondolhatunk, hogy tavat, mocsarat jelölhetett: „et venit per stagnum *Hagymas* usque ad *Cutus*” (91.).

A *Kutos* helynévben (vö. *Hidas, Kapus* víznevek, GYÖRFFY 2011: 59) a *kút* főnév *-s* képzős származékát találjuk. A *kút*-nak a régiségben elsősorban ’forrás’ (BENKŐ 1947a: 22, TESz.) jelentése volt, így nagy valószínűséggel ez a szemantikai tartalom szolgáltatta a névadás alapját. Ezt az elképzelést támogatja az oklevél szöveggörnyezete, hogy ti. a *Hagymás* nevű tó közelében említik. Az újabb kori névállományban is gyakran találhatunk *Kutas*, valamint *Kutas*-előtagú helyneveket: *Kutas-rét, Kutas-erdő* (BMFN. 2: 1118, SMFN. 1017), *Kutas folyóvíz, Kutas-fok* (BMFN. 2: 506). A Somogy megyei *Kutas* települést például a névgyűjtemény magyarázata szerint „ritka jó vizéről nevezték el” (SMFN. 657). Hang- és helyesírástörténeti szempontból feltűnő, hogy az 1211. évi oklevél adatában zártabb tövégi magánhangzó szerepel. A szókezdő [k] hang jeleként pedig a magában az összeírásban is igen gyakori *c* jelet találjuk (ehhez lásd az összeírás filológiai kérdéseit tárgyaló részt); vö. *Saca* (lásd 23.6.), *Cuest* (lásd 5.), *Colon* (lásd 20.1.), *Cucen Hereh* (lásd 21.5.).

23.5. *Furizuelgi* [fűrészvölgy(i)]

A határleírásban szerepel egy *Fűrész völgy(e)* („per *Furizuelgi*” <92.>) nevű hely. E hely fajtáját közelebbről nem ismerjük, az oklevélben ugyanis latin fajtajelölő szó nem utal a jellegére, valamint e helynévnek nem találjuk nyomát sem a forrásokban, sem pedig a 18–19. századi térképeken. A második névrész, a *völgy* földrajzi köznévi jelentése alapján talán hosszan elnyúló térszíni mélyedésre (TESz.) következtethetünk.

Az első névrész etimológiáját tekintve többféle elképzelés vethető fel. Egyrészt kapcsolatba hozhatjuk a *fűrész* ’fűrészmalom’ szavunkkal. A TESz. az összeírásnak ezt az adatát kérdőjellel veszi fel a szó első előfordulásaként. Amennyiben ezt a lehetőséget fogadjuk el, az elnevezés olyan völgyre utalhat, ahol fűrészmalom állt. Ezt az elgondolást a terület tölgyerdőkben gazdag volta (ezt részletesebben lásd a 23.2. alatt) támogathatja, mivel a kitermelt fa fűrészelését régen vízhajtású fűrészmalomok végezték (a malmokról, elsősorban a kalólomalom működéséről lásd HOFFMANN 1985). Másik lehetőségként pedig esetleg azt vethetjük fel, hogy a helynév előtagjában a *fűrj* madárnév (ehhez lásd a 10. alatt) -s képzős származéka (*Für(j)es*) rejlik. A TESz. és az EWUng. az 1211-es *Furizuelgi* adatot a *fűrj* előfordulásaként szintén felveszi, ám ugyancsak kérdőjellel. Kétségtelen bár, hogy az -s képző igen gyakran kapcsolódik nővény-, illetve állatnévi alapszóhoz, különösen domborzati nevekben és víznevekben, mint például a *Nyíres*, *Csókás*, *Ökrös* stb. esetében (vö. RESZEGI 2011: 133–136, BÉNYEI 2012: 96), e feltevésnek mégis ellentmondani látszik az a körülmény, hogy, az *s* elemet képzői státusban még akkor sem jelölték *z* betűvel, ha egyébként az [s] hang *z* jelét szórványosan megtaláljuk az oklevelekben (vö. 1326: *Bozky*, KMHsz. 1. *Bask*, ehhez részletesebben lásd KNEZSA 1952: 15, 17, 37). Végül számolhatunk azzal is, hogy az itt tárgyalt helynév előtagja esetleg személynévi lexémát takarhat, az Árpád-korból ugyanis adatolható olyan személynév, amely talán összefügg vele: +1082/XIII.: *Furres* (ÁSz. 319), s később családnévként is előfordul (RMCsSz. *Fűrész*). A Dunántúl nagy részét feltérképező megyei helynévgyűjteményekben előforduló *Fűrész* típusú mikronevek (BMFN. 2: 318, 382) esetében leginkább a személynévi származtatással kell számolnunk, ahogyan ezt a gyűjtemények magyarázatai is megerősítik: a *Fűrészpuszta* helynév első névrésze például a bérlője nevét viseli (BMFN. 2: 382).

23.6. *Saca* [szakà ~ szaká] – *Opus* [opus ~ apos] ’Apos’

A *Besenyő* faluval szomszédos települések neve szintén feltűnik az összeírásban: „ad villam *Saca*” <93.>, „ad terminum ville *Opus*” <97.>. *Szàka* település első oklevélből való említése a Tihanyi összeírásból való, s később szintén előfordul az oklevelekben különböző megkülönböztető jelzői előtagokkal együtt is: 1375: *Zaaka*, 1391: *Thetews Zaka*, 1401: *Teteus Zakaya*, 1423, 1477: *Zaka*,

1446: *Pwztazaka*, 1468, 1476: *Zaka*, *Banzaka*, 1477: *Banzakaya*, 1512: *Zaka*, *Vizmelleki Zaka*, 1520: *Ersezkaka*, *Wyzmellekyczaka*, *Somoszaka* (Cs. 2: 207). Az *Apos* helynevet szintén igen gyakran említik az oklevelek, az összeírásnál korábbi adatát is ismerjük: 1192/1374/1425, 1206, [1230]/1231, 1338–40/PR.: *Opus* (Gy. 1: 705), 1401, 1450: *Apos* (Cs. 2: 192).

Mindkét helynév pusztá személynévből jött létre metonimikus névadással (vö. +1135/+1262/1566: *Zacka*, *Zaka* szn., 1211/1395: *Saca* szn., ÁSz. 836, illetve [1067]/KrónKomp: *Opus*, 1131: *Op(us)* szn., ÁSz. 604). A helynevek alapjául szolgáló személynéveket szintén megtalálhatjuk az 1211. évi összeírásban: egy *Száka* nevű férfit Papsoka faluban (vö. *Zaca*, PRT. 10: 505), egy *Apos* nevű jobbágyot Füzege faluban, egy udvarnokot pedig Gamás településen említene (vö. *Opus*, PRT. 10: 512, 513). KISS LAJOS megítélése szerint a *Száka* személynév a *Sac* személynév (1211: *Sac*, ÁSz. 176) kicsinyítő képzős származéka (FNESz. *Szálka*), s e személynév előzménye pedig a *szak* ’egyfajta halászháló’ főnév lehetett (vö. PÓCZOS 2001: 110). *Szak* személynév szintén előfordul a Tihanyi összeírásban éppen *Besenyő* faluban egy szántóvető férfi nevéként (vö. *Sac*, PRT. 10: 510). Az *Apos* esetében a magyar *apa* főnévnek az eredeti, a birtokos személyjelet nem tartalmazó *ap-* tövéhez kapcsolt *-s* képzős személynévi származékával számolhatunk (vö. B. LŐRINCZY 1962: 13, 28, 38, TESz. *apa*).

23.7. *Batay* [bátáji] ’Báta’

A Tihanyi összeírás a *bátai* apátság földjét („ad terminum abbatis de *Batay*” (94.)) említi, amely határos volt az egykori Bodrog megyei *Besenyő* birtokkal. *Báta* maga Tolna vármegye délnyugati részén a Duna közelében feküdt. E település oklevelekben először a 11. században tűnik fel (vö. 1093, +1093>1367/1404: *Bata* ~ *Batha*, DHA. 1: 291, 301), s később is igen gyakran szerepel a forrásokban (1267, 1340, 1403, 1453: *Bata* ~ *Batha* ~ *Baatha*, Cs. 3: 408). Az összeírás *de Batay* adata minden bizonnyal a *Báta* helynév *-i* melléknévképzős származéka lehet. Egy az íráskép alapján esetleg feltehető *Bátaj* névváltozatot a településnév további gazdag előfordulásai nem valószínűsítene. Az oklevelekben viszont nem ritkák az olyan, nyelvi keveredésre utaló formák, amelyek a latin *de* prepozíciónak és a magyar *-i* melléknévképzős alaknak az együttes használatára utalnak (vö. 1300: *de Borsi*, KMHsz. 1. *Bars*, 1295: *de Fusy*, KMHsz. 1. *Füss*, 1301: *de Tarnuky*, KMHsz. 1. *Tárnok* stb.).

A *Báta* településnév, valamint az ugyanilyen alakú víznév etimológiájával kapcsolatban többféle elképzelés merült fel a szakirodalomban. A *Bata* víznevet PAIS DEZSŐ a török *bat* ’elmerül’ ige *-a* képzős igenevének tartja, amelyet a ’mocsár, sár’ jelentésével a magyar *Sár*, *Sárvíz* török megfelelőjének látja (1931: 215, 1939: 13). KNIEZSA ISTVÁN PAIS ezen magyarázatát nem tekinti kielégítőnek, mivel a *Bata* helynévnek a török nyelvterületen nincs nyoma (KNIE-

ZSA 1938: 433). Ugyanakkor PAIS a *bata* igenévi forma személynévként való előfordulását is megemlíti (vö. 1931: 215). KISS LAJOS véleménye szerint a Sárvíz alsó folyásának *Báta* neve vonódott át metonimikusan a közeli településre, a víznév származásával összefüggésben pedig a szerbhorvát *bâta* 'pocsolya, tócsa' főnevet véli megemlíthetőnek (FNESz. *Báta*).

E magyarázatok közül a legvalószínűbbnek a településnévnek az Árpád-korban igen gyakori *Bata* személynévből (1138/1329: *Bata*, ÁSz. 96) való származtatása tűnik (vö. EtSz. 314). A *Bata* személynévet az 1211. évi összeírás szintén említi az egyik *Belen* faluban egy jobbágy neveként (*Bata*, PRT. 10: 507). Ebben az esetben a név személynévi eredete miatt a víznév tartható másodlagosnak. Ezt az elképzelést valószínűsíti az ómagyar korban igen gyakori településnév > víznév változás, ahogyan ezt a változási irányt például a *Barót*, *Csákó*, *Nyésta* stb. víznevek esetében is láthatjuk (vö. GYÖRFFY 2011: 65).

23.8. *Posuntoua* ~ *Posontaua* [*po(z)sun(y)toβa* ~ *po(z)son(y)taβa*] – *Veyrmur thouua* ~ *Veyrmur taua* [*βej(r)mür toβa* ~ *βej(r)mör taβa*]

Besenyő település határában az 1211. évi oklevél két hasonló szerkezetű, a *tó* földrajzi köznévvvel álló helynevet említ: „ad *Posuntoua* (*Posontaua*)” <95.>, „ad *Veyrmur thouua* (*Veyrmur taua*)” <106.>.

Mindkét helynév előtagja személynévi eredetre vezethető vissza. KISS LAJOS a *Posun* ~ *Poson* személynévet a magyar *Pos* személynév kicsinyítő-becéző képzős származékának tartja (vö. FNESz. *Pozsony*). Ez utóbbi *Pos* ~ *Posu* név azonban jóval ritkábban fordul elő az ómagyar korban (ÁSz. 645), mint a közepes gyakorisággal adathozható *Posun* ~ *Poson* (1138/1329: *Poson*, ÁSz. 648). A *Pos* személynév lehetséges előzményéül KISS LAJOS szláv *Poš* típusú személynéveket említ (cseh *Poš*, le. *Posz*, FNESz. *Pozsony*). Kérdés lehet azonban, hogy az ebből alakult *Pozsony* település és az ugyanilyen alakú családnév [zs] hangja mikor alakult ki az elsődleges *s*-ből. E kérdést a korabeli helyesírás nem segít megválaszolni, az *s* ugyanis az [s] és a [zs] jeleként is hosszú időn át általános volt.

A *Veirmür* névrész egy *Veimir* ~ *Veimur* ~ *Veirmur* személynévre vezethető vissza. E személynévre azonban közvetlen adatunk az Árpád-korból nincs, személynévtárában FEHÉRTÓI KATALIN is csupán az itt vizsgált helynévi példát adja meg (vö. ÁSz. 798) mint olyan adatot, amely a *Veimir* ~ *Veimur* személynévet tartalmazhatja.

A *Pozsony tava* víznév ismereteim szerint egyedül az 1211. évi összeírásban fordul elő. Az egykori Bodrog vármegyében egy *Ve(j)r)mür* nevű halastó további négy tó ([1089–1090]: *Budrig*, *Eurim*, *Plas*, *Strisin*, Gy. 1: 706) említése mellett már a 11. századból adathozható, szerepel továbbá a Tihanyi alapítólevél interpolált változatában (+1055/1324 u.: *Uermerthoua*, DHA. 1: 155) és a Szent László korára hamisított oklevélben (+1092/+1274/1399: *Weymýr* ~ *Weymyr*,

DHA. 1: 284), valamint az [1089–1090.] évi oklevélben *Weimir* (DHA. 1: 265) alakban. Az 1211. évi összeírásban Besenyő birtok határleírásának utolsó részében ezen öt halastó közül három meg van említve: *Veyrmur thouua*, *Euren* (lásd 23.15.) *Budruc* ~ *Bodrug* (lásd 23.16.). Az adatok azt is jelzik, hogy emellett az egyrészes helynév (*Weymýr* ~ *Weymyr* ~ *Weimir*) mellett a 11. századi hamis oklevelekben a kétrészes *Vejrmyr tava* víznév is megjelenik (*Uermerthoua*), majd ezután e névre csupán a 13. század eleji oklevelekből (1211) vannak adataink. A 13. század elejéről Besenyő falu határában egy kétrészes *Vej(r)mür foka* helynév szintén adatolható: 1212/1397/1405: *Veymurfuca* ~ *Veyrmurfuca* (HA. 1: 88, KMHsz. 1. *Vej(r)mür foka*). A *Vej(r)mür* és a kétrészes elnevezések akár egy időben is létrejöhetnek: a tavat mint halászhelyet a másfelé is jellegzetes személynévi eredetű névvel nevezték meg, egyrészt metonimikusan, másrészt az ezzel párhuzamosan keletkezett kétrészes *Vej(r)mür tava* névvel (ugyanakkor a névváltozatok egymásból való alakulását, szerkezeti változását sem lehet kizárni). A *Vej(r)mür foka* névforma ugyanígy lehet velük egyidejűleg alakult személynév + földrajzi köznév összetételű struktúra éppúgy, mint alakulhatott a *Vej(r)mür* tónév és a *foka* földrajzi köznév összetételéből is, s a szemantikai tartalma ez esetben 'a *Vej(r)mür* (tó) levezető vize' formában adható meg.

Az itt vizsgált mikrotoponimák mellett az összeírásbeli *Banriueh* (lásd 24.5.) helynév szintén személynév + vízrajzi köznév struktúrát mutat. Azt, hogy a víznevek nem ritkán utalnak a vízzel valamilyen módon kapcsolatba hozható személyre vagy csoportra, GYÖRFFY ERZSÉBET vizsgálatai is jelzik (2011). Feltűnő jelenség, hogy a személynévi lexémát tartalmazó ómagyar kori víznevek között az összetett, jelölt birtokos jelzős szerkezetű (pl. *Bökény pataka*, *Détmár pataka*, *Tiba pataka*, *Fancsal ere* stb.) névformák kétszeresen meghaladják a pusztá személynévi eredetűek számát (pl. *Milos*, *Pacsa*, *Sülye* stb., vö. GYÖRFFY 2011: 61–62).

23.9. *Popi* [*popi* ~ *papi*] 'Papi'

A birtokösszeírás következőnek a *Besenyő* faluval szomszédos *Papi* település nevét említi: „cum terra ville *Popi*” (96.). A település első említése a Tihanyi összeírásból való, később azonban igen gyakran előfordul az oklevelekben: 1338/1439: *Popy* (Gy. 1: 726), 1432, 1468, 1475: *Papy*, *Popy* (Cs. 2: 206).

A *Papi* helynév valószínűleg morfológus szerkesztéssel, a *pap* 'vallási szertartásokat végző személy' (TESz.) főnév és az eredetileg birtoklást kifejező, az -é birtokjelzőtől hasadással elkülönült -i helynévképző összekapcsolásával keletkezett, s arra utalt, hogy az adott település egyházi tulajdonban volt. Az ómagyar korban nem ritka az a névalkotási folyamat, amelynek során egy méltóságnévhez -i képző járul (vö. *Apáti*, *Királyi*, *Püspöki*, BÉNYEI 2012: 80). Mivel

azonban a *Pap* név már korán személynévként is használatos volt (+1082 [XIII]: *Pap* szn., ÁSz. 613), így a névadás alapjául ez is szolgálhatott.

23.10. *Hindofa* [χindófä]

A következőnek említett *Hindofa* nevű határpont („Et inde metis interpositis venit per silvestrem palmitem usque ad *Hindofa*.” <98.>), magyar fordításban: „Innen továbbmegy közbeeső határjelekkel a vadszőlőn át egészen *Hindofa*-ig.”) nyelvi elemzése során nehézségekbe ütközünk. Nem ismerjük ugyanis e hely fajtáját, a helynév későbbi oklevelekben, térképeken nem szerepel, valamint az eredete is elég bizonytalan.

MÉSZÖLY GEDEON a Doboka megyei kidei *Hintó-mező* helynév vizsgálata kapcsán a *hindó-fát* az ’ingó mező, lápos mező’ jelentésű *hintó-mező*n álló fának tekintette, s egyúttal úgy vélte, hogy „a *hindó-fa* a nyárfának azokon a tájakon lehetett neve, melyeken a *láp*-okat azaz *ingó*-kat *hintó*-knak nevezték” (1941: 233). A Bodrog megyei Besenyő birtok az 1211. évi határleírás — és az abban található igen nagy számú víznév — alapján ugyan vizenyős, mocsaras terület lehetett, e vidékről azonban efféle szinonim megnevezésekre semmiféle adatunk nincs. PAIS DEZSŐ viszont úgy gondolta, hogy a *fa* a *hindó* jelzőt ez esetben nem a tenyésző helyének sajátosságáról kapta, hanem arról a tulajdonoságáról, hogy „egyik letört ága a másikon keresztben fekvé himbálózott” (PAIS 1942: 330). MÉSZÖLY elképzelését cáfolva PAIS a *Hintós-körtvély* megnevezést (1342: arboris *Hynthouskurtil* ~ 1373-i átírás: *Hyntouskurtuel*, OklSz.) említi, mivel a *körtvély* aligha nőhetett ingoványon, ingólápon (vö. i. h.).

A TESz. az összeírásbeli adatot a *hinta* ~ *hintó* szavakhoz mint a *hint* többől való ’himbálózó’ jelentésű melléknévi igenevekhez kapcsolja közelebbi meghatározás nélkül. A *hindófa* szóra az OklSz. közöl még egy adatot (1386: *Hyn-dofa*), amelyről azonban nem derül ki, hogy fafajta neve lehetett-e vagy valamilyen speciális sajátossággal, jellegzetességgel bíró fa, mint például a Baranya megyei *Nyugalomfa* (1329/378/388: a. magalfa vulg. vocata, que *Nyugulmfa* appellatur, HA. 1. *Nyugalomfa*), valamint a Doboka megyei *Csonkafa* (1329: a-em silicis *chunkafa*, HA. 2. *Csonkafa*). A *hintó*-ból könnyűszerrel alakulhatott *hindó*, a tájnyelvben ugyanis a *hintá*-nak ismert a *hinda* alakja is (ÚMTsz.), s a mai élőnyelvi gyűjtésekből szintén adatolhatók *Hindó* típusú helynevek (*Hindó-bokor*, BMFN. 1: 471). A *hintó*-féle szavaknak ugyan valószínűleg lehetett ’mocsár’ értelme (vö. KMHsz. 1. *Hinta pataka*), az összeírásban azonban a határleírás ezt kevésbé valószínűsíti, mert vadszőlővel benőtt területen van, s nem messze tőle hercegi pincék is találhatók. A szó tehát további vizsgálatot kíván, pontos jelentését egyelőre nem tudjuk meghatározni.

Az oklevelek határleírásaiban gyakran említene hol latin, hol magyar nyelven, közszóként vagy tulajdonnévként határjelként álló fákat, bokrokat (vö.

HOFFMANN 2004: 51–52, 2010: 106–107). A *Hindofa* esetében tehát a fafajtát nem ismerjük, s azt sem tudjuk egyértelműen eldönteni, hogy a *Hindofa* adatkunk egy bizonyos fa neveként állt-e, vagy talán ilyen fákból álló erdőt jelölhetett, sőt az is igen bizonytalan, hogy egyáltalán fafajta lehetett-e.

23.11. *Hagmastuh* ~ *Hagimastuh* [χāgymástű]

Besenyő birtok határában egy *Hagymás-tő* nevű kis domb található: „ad colliculum, qui dicitur *Hagmastuh* (*Hagimastuh*)” (99.). A Tihanyi összeírás helyneveiben található szóvégi *h* szerepét — *Ozoufeuh* (lásd 6.), *Appatfeereh* ~ *Apatfeereh*, *Zouafeereh*, *Varfeereh* (lásd 20.4.), *Cucen Hereh*, *Feket-hereh* (lásd 21.5.), *Gueldeguh* ~ *Sebus Gueldegueh* (lásd 21.11.), *Zolocostueh* (lásd 24.4.), *Banriuuueh* (lásd 24.5.), *Fedeh* (lásd 26.), *Lustah* (lásd 37.1.), *Keurustuuh* (lásd 34.5.)²⁵ — vizsgálva megállapíthatjuk, hogy leginkább hangérték nélküli, írásképi sajátosságról van szó. A *Fedeh* esetében viszont valószínűleg az -ő deverbális névszóképző [γ] vagy esetleg a [χ] előzményével kell számolnunk (részletesebben lásd a 26. alatt).

A *tő* utótagú helynevek gyakoriak voltak a régi magyar névrendszerben, amelyek jórészt folyónév + *tő* szerkezetet mutatnak, s az adott vízfolyás torkolatát jelölik meg (részletesebben lásd a *Keurustuuh* (34.5.) alatt). A 20. század elején HEFTY GYULA ANDOR (1911) a magyar népnyelvben jelentkező térszínformaneveket tanulmányozva a *tő* földrajzi köznévknek ’hegynek, dombnak alsó része’ jelentést tulajdonított (1911: 376, vö. még RESZEGI 2006: 167, FKnT. 316). A *Hagymás-tő* összetétel ennek alapján jelölhette a *Hagymás* nevű víz torkolatát, valamint a *Hagymás* nevű domb talajhoz közeli, alsó részét. Fontos megemlítenünk, hogy a vizsgált oklevélben a Bodrog megyei *Besenyő* birtok leírásában korábban feltűnik egy *Hagymás* (lásd 23.3.) nevű víz is, így nagy valószínűséggel ez a víznév és a *Hagymás-tő* mikrotoponima kapcsolatba hozható egymással. A latin *colliculum* ’kis domb’ jelentésű fajtajelölő szó a *Hagymás-tő* helynévknek ’a *Hagymás* nevű víz torkolata’ jelentését ugyan nem támogatja, azonban a közelében lévő alacsony kiemelkedést talán jelölhette, hiszen a víz torkolatának a megjelölése átvonódhatott a dombra. Van tudomásunk ugyanis olyan domborzati nevekről, amelyek víznevekből alakultak (vö. *Tapolca*, RESZEGI 2011: 141), valamint olyan hegynevekről, amelyek földrajzi köznévi előtagja utal arra, hogy az adott kiemelkedés víz mellett vagy közelében található (vö. *Tó-mál*, *Tó-bérc*, RESZEGI 2011: 141). Ennek az sem mond ellent, hogy a *Hagymás* vízfolyás határpontként való említése és a *Hagymás-tő* viszonylag távolabb vannak egymástól, mivel ez utóbbi a folyóvíz torkolati részét jelölhet-

²⁵ Nem számítottam ide azt a helyesírási sajátosságot, amikor fogalmazvány *c*, *k* és *t* jelét a hitelesített példányban többnyire *ch*-ra, *kh*-ra, valamint *th*-ra javították (erről részletesebben lásd az összeírás filológiai kérdéseit tárgyaló részben).

te. A *Hagymás stagnum*-ként való megnevezése nem feltétlenül tavat, állóvizet takar, ezt a latin földrajzi köznevet ugyanis gyakran használják lassú, alföldi jellegű vízfolyások megjelölésére is, az *aqua*, esetleg a *fluvius* szinonimájaként: a Duna oldalágának tartott *Danóc* nevű víz mellett megtaláljuk a forrásokban az *aqua* (1247: *Donolc*, *aqua*), a *fluvius* (1261/1262: *Dolonch* [ɔ: *Donolch*], fl.), valamint a *stagnum* (1338: ad *stag. Danoth* [ɔ: *Danoch*], KMHsz. 1. *Danóc*) latin helyfajtajelölő közszói elemet egyaránt (ehhez lásd még pl. [1330 k.]: *Ehneseer*, *stag.* KMHsz. 1. *Enyes-ér*). Sőt az összeírás a *Vajas*-t (lásd 23.13.) szintén *stagnum*-nak nevezi pár sorral lejjebb, pedig ez viszonylag hosszabb folyó volt.

RESZEGI KATALIN az Árpád-kori hegyneveket tanulmányozva rámutatott arra, hogy növénynevek többnyire valamilyen formánssal (leggyakrabban az -s képzővel) ellátva válhattak a kiemelkedés nevévé (pl. *Mogyorós*, *Nyíres*, *Szőlős*, 2006: 163–164), valamint a kétrészes nevek bővítményi része ugyancsak utalhatott a domb, a hegy növényvilágára (*Hagymás közbérce*,²⁶ *Szederjes-kő*, i. m. 167). Ennek alapján az összeírásbeli *Hagymás-tő* helynév előtagjában a *hagyma* növénynév -s képzős származékával is számolhatunk, s ez esetben az elnevezés ’vadhagymával benőtt alacsony kiemelkedés’ jelentést hordozhat.

23.12. *Fuentuhout* [fűenytű út]

A Besenyő birtok leírásában szereplő *Fuentuhout* <100.> helynév olvasatát ERDÉLYI LÁSZLÓ [*Fövenytő-hát*]-ként adta meg (PRT. 10: 430). E név későbbi forrásokban, térképeken ugyan nem szerepel, hangtörténeti szempontokat figyelembe véve azonban a *Föveny-tő út* megfeleltetését valószínűsíthetjük. Az összeírás *h*-ra végződő helyneveit (erről részletesen lásd a 23.11. alatt), valamint a *tő* ómagyar kori adatait (vö. KMHsz. 1. *tő*) vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az itt tárgyalt névben is a *h* a *tuh* lexéma szóvégi hangérték nélküli *h*-ja lehetett. Emellett fontos érvként említhetjük azt is, hogy a régiségben a *hát* soha nem áll *hout*-ként (vö. OklSz., KMHsz. 1.), az *út* viszont előfordulhat — igaz, szórványosan — *out* formában.

E helynév egy *Föveny-tő* nevű helyen lévő vagy esetleg oda vezető utat jelezhetett. A *Föveny-tő* első névrész pedig a *föveny* ’homok, homokos vízparti vagy vízmederbeli talajréteg’ és a *tő* földrajzi köznév összekapcsolásával jött létre. Amint azt már korábban említettem, a *tő* földrajzi köznévnek az elsődle-

²⁶ A Bükk előhegyeként említett *Hagymás közbérce* hegynév szerkezeti felépítését és értelmezését RESZEGI KATALIN bizonytalannak ítéli: KISS LAJOS elképzelése mellett — a *hagymás* ’vadhagymával benőtt hely’ és a *közbérce* ’középső hegyhát’ jelentésű földrajzi köznév jelölt birtokos jelzős szerkezete (vö. 1991: 76) — a *Hagymás-köz bérce* tagolási lehetőséget is elképzelhetőnek tartja (2006: 167).

ges 'folyó, árok stb. torkolata, vége' (TESz.) jelentésén túl létezett egy 'valamely természetes kiemelkedésnek az a része, amely a talajhoz közel esik' értelme is (vö. FKnT. 316). A táj természeti adottságai (ti. vízenyős, mocsaras volta), valamint a birtokleírásban található igen nagy számú víznév a név 'fővényes talajú víztorkolat' jelentését támogatja.

A régiségben és a mai nyelvjárásokban is megtalálhatjuk az ismeretlen eredetű (vö. BÁRCZI 1951: 56, TESz., EWUng.) *fővény* szó v nélküli, illetve más hiátustöltővel álló adatait: 1192: *Fuen* (EWUng.), 1277/1282, 1279: *Fuenzorm*, 1350: *Fuenes* (KMHsz. 1. *fővény*); *füen*, *fijen* ~ *fűjeny*, *föhén* (ÚMTsz.), s így alakulhatott a *Fényeslitke* helynév első névrésze is (vö. FNESz. *Fényeslitke*).

23.13. *Voios* [*vojós* ~ *vajas*] 'Vajas'

Besenyő birtok határában, a megye déli részén említi az összeírás a *Vajas* nevű vízfolyást: „ad stagnum *Voios*” (101.). A *Vajas* a Duna keleti mellékága volt Fejér, Bodrog és Bács vármegyékben, amely a főágból Kalocsa mellett szakadt ki, és Bács vára alatt tért oda vissza (HA. 1: 88, KMHsz. 1. *Vajas I. I.*). A víznév szerepel a Tihanyi alapítólevél interpolált változatában (+1055/1324 u.: *Voyas*, DHA. 1: 155) és a Szent László korára hamisított oklevélben (+1092/+1274/1399: *Woyas*, DHA. 1: 284). Jóval később, a 18–19. századi térképeken is látható *Vajos* (MKFT.), *Vajas* (LIPSZKY, Mappa) alakban. A mai Baranya megyei helynévgyűjtemény magyarázata szerint a *Vajas* név a 18. századtól *Hold-Duna* néven tűnik fel (BMFN. 2: 242), KISS LAJOS azonban ennek már egy 14. századi adatát is említi: 1395: *Holtdwna* 'egy másként *Vajas*-nak hívott víz Bátmonostor határának északi részén' (FNESz. *Hóduna*).

A víz minőségére utaló *Vajas* helynév a *vaj* főnév és az -s képző összekapcsolásával jött létre. Az elnevezés olyan vízre vonatkozhatott, amelynek felszíne irizált, mert zsiradék úszott rajta (FNESz. *Vajasd*). Az újabb kori névállományban is gyakran találhatunk egyrészes *Vajas*, valamint kétrészes *Vajas-* előtagú helyneveket: *Vajas* (BMFN.1: 604, 615), *Vajas-rét*, *Vajas-völgy* (SMFN. 1159) stb., de ezek egy részében a vajjal történő fizetés jelentkezik újabb kori névmagyarázatként (BMFN. 1: 604, 615). A *Vajas* víznévből az egykori Bodrog vármegye nyugati részén metonimikus névadással településnév is keletkezett (vö. PÓCZOS 2001: 116).

23.14. *Cebeth* [*cebet*]

Bodrog megye déli részén a Vajason található híd neve is előfordul az összeírásban („ad stagnum *Voios*, ubi fuit pons *Cebeth*” (102.)).

Nem dönthető el egyértelműen, hogy az adat hely- vagy személynévi szerepben áll-e. Ha helynévként használatos, akkor a név alakja bizonytalanul állapítható meg — *Cebet*-ként vagy *Cebet hídja*-ként egyaránt rekonstruálható —,

ugyanis nehéz megítélni, hogy a latin *pons* köznév esetleg nem a magyar helynév földrajzi köznévi részének a fordításaként értelmezhető-e. BENKŐ LORÁND a *lutum Zerep* típusú említésekkel kapcsolatban szintén erre a problémára világított rá (1996: 235–236), de ezzel összefüggésben említhető a Tihanyi alapítólevél *portus ecli* szórványa is (SZENTGYÖRGYI 2010a: 26).

Helynévként a *pons Cebeth* későbbi említését nem ismerjük. A régi magyar személynévrendszerben viszont hasonló személynévi formákról van tudomásunk. FEHÉRTÓI KATALIN a személynévtárában első adatként az itt tárgyalt nevet adja meg (vö. ÁSz. 180), ilyen személynévet azonban későbbi forrásokból is idéz: 1234–1240: *Cebet* (ÁSz. 180).

23.15. *Euren* [örény]

A Besenyő birtok határában említett három halastó egyike az *Euren* („ultra stagnum, quod dicitur *Euren*” <108.>). E víznév már a 11. század végéről hiteles, illetve nem hiteles forrásokból adathozható: [1089–1090]: *Eurim* (DHA. 1: 265), +1092/+1274/1399: *Eurin* ~ *Eurim* (DHA. 1: 284). Később nem szerepel az oklevelekben, de bizonyára ez a név az alapja a szomszédos Hetesen említett *Örény foka* (1338/1439: *Eurenfoka*, KMHsz. 1. *Örény foka*) helynévnek is.

A puszta földrajzi köznévi alakú víznév a mára kihalt *örém* ~ *örény* lexémából alakult, amelyet idővel az *örvény* ’halászóhely’ főnév magához hasonított (vö. FNESz. *Örvény-tó*, és ehhez részletesebben lásd a 2. alatt tárgyalt *Eurmenes* szórványt). A fent említett víznév, pontosabban halastó esetében az *örém* ~ *örény* földrajzi köznévnél minden bizonnyal a ’vízforgás, forgó; mélyvíz’ jelentésével számolhatunk.

23.16. *Budruc* ~ *Bodrug* [*budruk* ~ *bodrog*]

Besenyő birtok déli határában található a *Bodrog* tó: „ad stagnum *Budruc* (*Bodrug*)” <109.>²⁷ E víznév a 11. század végéről másolati, illetve nem hiteles forrásokban már megtalálható: szerepel a Tihanyi alapítólevél interpolált változatában (+1055/1324 u.: *Bodrug*, DHA. 1: 155) és a Szent László korára hamisított oklevélben (+1092/+1274/1399: *Budrig*, DHA. 1: 284). Az [1089–1090.] évi diplomában *Budrig* és *Bodrug* alakban egyaránt előfordul (DHA. 1: 264, 265).

E Bodrog megyei víznév etimológiailag megegyezik a vármegyének nevet adó Bodrog várának, valamint a Tisza mellékfolyójának, a *Bodrog*-nak a nevével. Alapszava valószínűleg a magyar *bodor* névszó családjába tartozik, amelynek jelentése ’hullámos, nem sima víztükrű folyó’ (FNESz. *Bodrog*¹, *Bodrog*²) vagy

²⁷ A fogalmazványbeli *Bodrug* és a hitelesített példányban szereplő *Budruc* helynévi alakok helyesírási (hangjelölési) kérdését munkám második fejezetében, az összeírás filológiai jelentőségét tárgyaló részben részletesen vizsgáltam, ezért ennek bemutatásától itt eltekintek.

esetleg — a vízfolyás sebességére is utaló — ’gyors, hullámos’ (KÁLMÁN 1989: 130, 141) egyaránt lehet. Ennek alapján a folyó hullámzó felszíne szolgálhatott az elnevezés alapjául (vö. TESz. *bodor*). A korban ugyan adatolható egy itteni halász neveként előforduló *Bodrog* személynév (1237–40: *Budrug*, Gy. 1: 712) is, ez azonban KISS LAJOS megítélése szerint a *Bodrog* helynévhez képest valószínűleg másodlagos keletkezésű (FNESz. *Bodrog*²). Nem tartja meggyőzőnek azt az elképzelést sem, amely szerint a víznév a magyar *bodor* ’göndör’ melléknévből való *Bodor* személynév (1138/1329: *Bodor*, *Budur*, ÁSz. 132) -g képzős származéka lenne (FNESz. *Bodrog*¹). Egy ősi indoeurópai víznévre (vö. *Badrak* ’folyó a Krím délnyugati részén’, amely az óind *bhadra*ka- ’jó, szép’ melléknévvvel hozható összefüggésbe) való visszavezetése, valamint a szlávból (vö. ósszláv **bъd* ’göndör’) való eredeztetése szintén kizárható, ez utóbbi etimológiát KISS LAJOS is elfogadhatatlannak tartja (vö. FNESz. *Bodrog*¹). *Bodrog* vármegye központjának, *Bodrog* várának a neve az ugyanilyen alakú víznévből származik. ERDÉLYI LÁSZLÓ megítélése szerint a Bodrog tó Besenő birtok legdélibb pontján feküdt (vö. PRT. 10: 431), mintegy 20 km-re Bodrog várától, ezek alapján valószínűnek tűnik, hogy a vár, illetve a település egy másik, azonos nevű vízről kapta a nevét.

A *Bodrog* tó fent említett adatai, valamint *Bodrog* vár(megye) adatai (vö. 1201: *Budrihc*, 1212/1231: *Budrig*, KMHsz. 1. *Bodrog*) között előforduló, a második szótagban *i*-vel álló adatok valószínűleg a *Budrigiensis* ~ *Bodrigiensis* latinizáló formák hatására jöhetnek létre (hasonlóan ahhoz, mint amit HOFFMANN ISTVÁN vetett fel a Tihanyi alapítólevél *sumig* szórványa kapcsán, vö. 2010: 200–201). Ezek a formák a latinizáló alakok között nagyjából ugyanolyan gyakoriak, mint a *Budrigiensis* típusú előfordulások (vö. KMHsz. 1. *Bodrog*).

24.1. *Fotud* [*fotud*] ’Fadd’

A huszonnegyediknek említett birtok, a Tolna megyei *Fadd* neve az összeírásban három alkalommal szerepel: „in villa *Fotud*” <111.>, „cum villanis *Fotud*” <125.>, „in villa *Fotud*” <126.>. Az 1055. évi alapítólevélben *mortis* határának bemutatása után szintén olvashatjuk *fotudi* birtok leírását. Ez az oklevél *mortis* és *fotudi* településeket egymáshoz közelinek mondja (vö. SZENTGYÖRGYI 2010a: 26). Az összeírás az adományozott birtokok közül *Fotud* falut említi először — ellentétben az 1055. évi oklevéllel —, majd ennek a birtokleírásnak a részletezése után tér át *Mortus*-ra, itt azonban nem tünteti fel a birtok határait. Az alapítólevél részletes vizsgálata után HOFFMANN ISTVÁN megállapította, hogy Tolna északkeletről szomszédos faluja, *fotudi* a Duna mellett feküdt, *mortis* feltételezett helyétől — Tolna megye déli részén, a Janya-pusztá vidékétől — keletre mintegy 10 kilométer távolságban (2010: 133, 149). SZENTGYÖRGYI RUDOLF újabban pedig arra világított rá, hogy az összeírásban szereplő *Fotud*

sűrű határpontjai által közrefogott síkvidéki, részben ártéri területe igen nehezen feleltethető meg az alapítólevél viszonylag kis területű, dombos *fortudi* birtokának (2010d: 131–132).

Az alapítólevélbeli *fortudi*, valamint az oklevél hátoldaláról, nem sokkal későbbi időből származó *fortudy* alakok *-di* képzős három szótagos formák, az összeírásban azonban már a képző véghangzója nélkül, két szótagos *Fortud* alakban szerepelnek, de ugyanígy állnak más, hamis oklevélbeli említésekben is: +1082/1350: In partibus Tholna in predio *Fortud*, +1082/1407: *Focud* [ɔ: *Fortud*] (DHA. 1: 239). A 13. században pedig feltűnnek az egy szótagos *Fod* alakok (1267/1297: *Fod*, PRT. 10: 526, 1342–1365, 1448: *Fod*, Cs. 3: 408, 1395: *Fod*, DHA. 1: 233), majd a 14. századtól a hosszú magánhangzóra utaló változatok is megjelennek a forrásokban (1341: *Food*, 1415, 1429, 1437, 1469, 1490: *Foad*), végül a 15. században (1419, 1424, 1446, 1450, 1471, 1475) a *Fad* írásmód válik általánossá (Cs. i. h.). A 18. századtól pedig mindig hosszú névégi mássalhangzóval, *Fadd*-ként említik (vö. pl. TMFN. 424). A név hangtani szerkezetének változására egyértelmű magyarázatot nem tudunk adni. HOFFMANN megítélése szerint nem megnyugtató HORGER elgondolása — aki szerint a *fortudi* alakban a tövégi magánhangzó eltűnését a két nyílt szótagos tendencia követte —, mivel a második nyílt szótag magánhangzójának kiesése után az egymás mellé kerülő mássalhangzók (a *t* és a *d*) zöngésség szerinti hasonulása eredményeképpen kialakuló hosszú szóvégi mássalhangzó *Fadd* ómagyar kori adataiban nem jelenik meg (2010: 150).

A szakirodalomban általánosan elfogadott felfogás szerint *Fortudi* ~ *Fadd* település neve személynévre vezethető vissza: +1082/[XIII.]: *Fortud* (ÁSz. 315), amely a *Fot* ~ *Foth* nevek (1152: *Foth*, ÁSz. 315) *-d(i)* képzős származéka lehet (vö. BÁRCZI 1951: 41–42, FNESz. *Fadd*, KÁLMÁN 1989: 154, ZELLIGER 2005: 32, HOFFMANN 2010: 150).

24.2. *Guergen* [gergyën]

A Tolna megyei *Fortud* birtok határa a *Guergen*-nek nevezett folyótól indul: „a fluvio, qui vocatur *Guergen*, <113.> qui exit de Danubio”, magyar fordításban: „A Dunából kifolyó, *Guergen* nevű folyótól (indul a határ)”. A név olvasatát [gergyën]-ként adhatjuk meg, ahogyan a mellette fekvő Gerjen falu nevét a helybeliek ma is ejtik (TMFN. 230). A *j > gy* affrikáció vagy inkább zárhangúsodás²⁸ gyakori jelenség az ómagyar korban (vö. **jalka > gyalog*, E. ABAFFY 2003: 119–120), s a mai nyelvjárásokban is megfigyelhető (*borjú > borgyu*, ÚMTsz., erről részletesebben lásd a 27.1. alatt). Az újkori térképeken láthatjuk a ma is meglévő név nélkül jelzett folyócskát (EKFT., GÖRÖG, TMFN. 232),

²⁸ A nyelvtörténeti szakirodalom újabban a *gy*-t a zárhangok között tartja számon (E. ABAFFY 2003: 316).

amely észak felől folyva Gerjen falu és Fadd között torkollik a Dunába, s amely az összeírásban jelzett vízzel lehet azonos.

A *Guergen* név a későbbiekben víznévként nem, csupán településnévként adatolható (vö. Cs. 3: 426). ORTVAY TIVADAR a *Gerjen*-t felvette Magyarország régi víznevei közé, további adatokat azonban nem tudott említeni (1882: 332). Az oklevelekben igen gyakoriak az olyan vizet megnevező latin földrajzi köznév és településnév összekapcsolásával létrejött megjelölések, amelyekben a település neve áll vízének jelölőjeként, más forrásokban azonban a kérdéses név víznévként nem fordul elő. Ezt láthatjuk például magában az összeírásban is, ahol a stagnum *Somardy* ~ *Somardi* (lásd 34.4.) a '*Szamárdi* (település) tava'-ként értelmezhető szerkezet (vö. még az alapítólevélbeli *lacus turku*, *lacum segisti*, HOFFMANN 2010: 70, 211–212). *Gerjen* esetében azonban a latin szövegkörnyezet miatt nem számolhatunk a település nevével mint a vízfolyás alkalmi megjelölőjével, körülírásával. A megnevezőszós szerkezet („fluvio, qui vocatur *Guergen*”) ugyanis az adott objektum nevét, a víznevet rögzíti az oklevélben: 'a folyó, amelyet *Guergen*-nek neveznek'.

A *Gerjen* helynév a szakirodalomban elfogadott vélemény szerint pusztaszemélynévből jött létre metonimikus névadással (vö. FNESz. *Gerjen*). Hasonló személynév ugyan adatolható az Árpád-korból (1263/1382: *Gergen*, ÁSz. 332), e személynév eredete és nyelvi kapcsolatrendszere azonban bizonytalan. A *Gerjen* helynévnek az említett *Gergen* személynévből való származtatása hangtani szempontból a *j*-t tartalmazó személynévi adatok híján, s így a *j* – *g* viszonya miatt igen problematikusnak tűnik. Ugyanakkor valószínű, hogy ezzel a *Gergen* személynévvel a *Görgény* helynevek is összefüggést mutatnak (vö. FNESz. *Görgény*).

24.3. *Talana* ~ *Tollona* [*talana*] 'Tolna'

Tolna vármegye központját, *Tolna* várát az 1211. évi összeírás *Fotud* birtok leírásában kétszer is említi: „ad castrum *Talana*” (115.), „ad castrum *Tollona*” (123.). Ez a hely a latinizáló *thelena* formában (SZENTGYÖRGYI 2010a: 27) az 1055. évi alapítólevélben vámszedő helyként szerepel. Hasonló, három szótagos formában a fehérvári keresztesek 1193. évi oklevelében is feltűnik: *de talena* (JAKUBOVICH–PAIS 1929: 61). Ezeken kívül a későbbi átiratokban a nevet mindig *Tolna*-ként láthatjuk: +1015/+1158//1403: in *Tolna* (DHA. 1: 79), +1082/1350: *Tholna* (DHA. 1: 239), 1267: *Tholna* ~ *Tolna* (PRT. 10: 526). A 11. századi latinizáló alakok, illetve a későbbi források adatainak (1193, 1211) szótagszerkezete és hangzása, valamint a korabeli magyar szavak nyílt szótagos fonotaktikai szerkezete alapján az eredeti magyar helynév háromszótagúsága tételezhető fel (vö. HOFFMANN 2010: 207).

A név eredete bizonytalannak tűnik. BÁRCZI GÉZA is így tekintette, de azt a lehetőséget is felvetette, hogy a név esetleg a latin *telonum* 'vám' jelentésű szó

többes számú *telona* alakjából is keletkezhetett, s ez esetben az elnevezés a hely vámszedő jellegére utalhatott (1951: 58). BÁRCZI nyomán nyelvészeink és történészeink is ezt az elképzelést támogatták (vö. MEZŐ–NÉMETH 1972: 77, FNESz. *Tolna*, KRISTÓ 1988: 285, ZELLIGER 2005: 40). HOFFMANN ISTVÁN azonban Tolna nevének az ókorból való adatolatlansága, a hasonló szemléletű nevek hiánya, a nyelvi közvetítő folyamatok modellezésének nehézsége (egy latin közszo magyar helynévvé válása), valamint a *Tolna* névnek a Dunától keletre is megfigyelhető előfordulása miatt a latin nyelvben való helynévalakulás valószínűségét kétségbe vonja (2010: 204–205). Véleménye szerint a helynév egyetlen szóba jöhető magyarázatának — fenntartásokkal ugyan, de — a személynévi származtatást tekinthetjük. Ezt a feltevést erősíti az a körülmény, hogy a Kárpát-medencében nemcsak Tolna megyében volt *Tolna* nevű település, hanem találunk ilyeneket másutt is: +1058/1300//1403: *Tolnayagh*, Baranya megyében; 1221/1550: villa *Tholna*, Szabolcsban; valamint az északkelet-magyarországi *Toronya* neve (1276: *Thorona*) egykor ugyancsak *Tolna* (1220: *Tolna*) volt (a forrásokat lásd HOFFMANN 2010: 207–208). *Toronya* elsődleges *Tolna* nevét — az egykori megyeszékhelyétől eltérően — KISS LAJOS pusztaszemélynévből eredeztette, és a cseh *Tulna* személynévvel hozta kapcsolatba (FNESz. *Nagytoronya*). Mindezek ellenére sem tekinthetjük azonban megnyugtatóan tisztázottnak a *Tolna* helynév személynévből való eredeztetését sem, *Tolna* személynévet ugyanis csupán egyet találunk a forrásokban: 1222/1550: *pristaldum Tolnam* de Sen Nicolaus (ÁSz. 760), ez alapján pedig akár fordított irányú változást (helynév > személynév) is feltételezhetünk (amint felvetettük ennek a lehetőségét a *Tihany* személynév kapcsán is; lásd 1.1.). Ezt az elképzelést támogatja az is, hogy a későbbiekben felbukkanó *Tolna* családnévet KÁZMÉR MIKLÓS ugyancsak településnévi eredetűnek tekinti (RMCsSz.).

24.4. *Zolocostueh* [*szolokostüé* ~ *szalakostüé*]

Az apátsági birtok következő határpontja a *Zolocostueh* nevű hely („ad locum, qui vocatur *Zolocostueh*” <117.>). A *tő* utótagú helynevek a régi magyar névrendszerben főként folyónév + *tő* szerkezetet mutatnak, s az adott vízfolyás torkolatát vagy annak vidékét jelölik meg (pl. *Keurstuuuh*, lásd 34.5.), ezen túl azonban ’valamely természetes kiemelkedésnek az a része, amely a talajhoz közel esik’ jelentésben is használatosak lehettek (vö. FKnt. 316). A *Zolocostueh* összetétel ’a *Szalakos* ~ *Szolokos* nevű domb talajhoz közeli, alsó része’ értelmezését azonban a táj természeti képe nem támogatja, mivel a 18–19. századi térképeken világosan látható, hogy ez az ártéri terület igen vizenyős, mocsaras volt (EKFT., MKFT.).

A *Szalakos* ~ *Szolokos* helynév eredete nem tisztázott. KNEZSA ISTVÁN a zabori apátság 1113. évi oklevelében szereplő *Solocus* helynevet ismeretlen ere-

detűnek véli, de elképzelhetőnek tartja, hogy „talán valami török név rejlik benne” (1949: 29). Ezzel kapcsolatban pedig egy Csallóközben említett *Zolougoz* személynevet vet fel (i. h.). FEHÉRTÓI KATALIN ezt a személynevet felveszi ugyan a szótárába, de első említésének a településnévi adatot adja meg (1113: villa *Solocus*, ÁSz. 723). Ez a személynév később, a 13. század közepétől már egyértelműen személynévként is használatos volt (1255/1349: a Damasa filio *Zolougoz*, 1283: Domasa filius *Zologus*, ÁSz. 723). A vizsgált helynév — a korban a nevek dokumentáltságának alakulását figyelembe véve — kétségkívül alakulhatott egy korábbi *Solocus* ~ *Zologus* alakú személynévből. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy a helynév a *Szalak* ~ *Szalók* személynév (vö. 1093–1095: *Zol(oc)*, *1183/1236/1363: *Zalok*, ÁSz. 838–839, lásd még FNESz. *Abádszalók*, *Szalók*) -s képzős személynévi származékából alakult, az -s személynévképző ugyanis igen gyakran kapcsolódik a már meglévő személynevekhez (vö. pl. *Martonos*, ÁSz. 522–525).

A *Szalakos* ~ *Szolokos* helynév esetleg kapcsolatba hozható a szintén Tolna megyéből adatolható mai *Szallag-erdő* mikronév első névrészával (TMFN. 220). A *szalag(os)* szóból akár a fent említett személynevek, akár a vizsgált helynév előtagja is származhatna, a TESz. azonban a *szalag* főnév első adatait a 14. századból idézi. Az újkorban nem gyakori az ezzel a főnévvel való helynévalkotás: az említett Tolna megyei adat mellett a Heves megyei *Szalagerdő* (HeMFN. 2: 118), *Szalag-föld* (HeMFN. 3: 66) neveket említhetjük még meg közöttük.

24.5. *Banriueh* [bánrivē]

A *Bán réve* Fadd birtok határában, a *Guergen* folyónál található: „ad locum, qui dicitur *Banriueh*” (118.).

A helynév a *bán* ~ *Bán* szónak és a *rév*-nek az összetételeként keletkezett. Ugyanilyen struktúrájú településnév Észak-Magyarországon is található, annak előtagja KISS LAJOS szerint a *bán* méltóságnévből származtatható (FNESz. *Bán-réve*). Itt azonban nincs tudomásunk arról, hogy Fadd környékén báni tisztséget viselő személy birtokolt volna. Ebben az esetben pedig talán a *Bán* személynevet kereshetjük inkább az előtagban, amely nem ritka a régi magyar személynévi állományban (vö. 1138/1329: *Bahaan*, +1092/+1274: *Ban*, ÁSz. 83, 87). Ez a személynév azonban nem feltétlenül a tisztségnévre megy vissza, hanem török-ségi eredetű névforma is lehet (vö. TESz.).

HOFFMANN ISTVÁN a révneveket vizsgálva azt hangsúlyozta, hogy — az összeírásbeli *Bán réve* névhez hasonlóan — a nevek nagy részénél személynévi előtaggal kell számolnunk (2010: 160). Hasonló személynév + vízrajzi köznév struktúrájú mikrotoponimák többször is előfordulnak az 1211. évi oklevélben: lásd pl. *Posuntoua* ~ *Posontaua*, *Veyrmur thouua* ~ *Veyrmur taua* (lásd 23.8.).

HOFFMANN ISTVÁN elképzelhetőnek tartja, hogy az itt említett *Bán réve* hely megfelelhet a Tihanyi alapítólevélből ismert, másfél századdal korábbi, szintén

személyről elnevezett *portus ecli*, azaz *ekli rév*-nek (2010: 162). Feltételezését arra alapozza, hogy az alapítólevélben *fotudi* birtok leírása után következő név nélkül említett birtok — amelynek leírásában található egyébként hét további szórvány mellett az *ecli* is — határos lehetett *fotudi*-val (i. h.). Az alapítólevélbeli név nélkül szereplő birtok leírásában feltűnő, latinul említett nagy út (*magna via*) ugyanis *Fadd* birtokon is feltűnik mind az 1055-ös, mind pedig az 1211-es oklevélben. Ez az összeírásban *Hodut*-ként előjövő út tehát a *Bán réve* és a *portus ecli* azonosítását erősítheti. Mindezekén túl az alapítólevélben nemcsak *fotudi*-n, hanem a név nélkül szereplő birtokon is található a nagy út mellett egy *aruk tue* nevű hely, amely a két birtok szomszédságát támogathatja (vö. HOFFMANN 2010: 161–162). Az 1211. évi oklevélben feltűnő *Fotud* birtok egyik határjele, András király legnagyobb határdombja pedig HOFFMANN ISTVÁN megítélése szerint valószínűleg nem az 1055. évi diploma kisebb területű *fotudi* birtokán állhatott, hanem a vizekkel behálózott (erdőben lévő halastavakban bővelkedő) név nélkül szereplő birtokon. Mindez pedig bizonyítékként szolgálhat arra, hogy az apátság az eltelt mintegy 150 év alatt egyesítette és növelte az itt található birtokait, mint ahogyan látható ez a *huluoodi* és *gamas* közti Balaton parti területek esetében is (2010: 162). Az azonosítási kísérletekkel azonban nagyon óvatosan kell bánnunk. SZENTGYÖRGYI RUDOLF is felhívja a figyelmet arra, hogy a Tihanyi alapítólevél „egyik — ha nem a — leginkább homályba burkoló birtokleírása az *ecli* révénél kezdődő erdőbirtok” (2010d: 132).

24.6. *Beseneytu ~ Beseneui-tu* [*?besenyei-tő ~ ?besenyő-tő*]

Az oklevél következőnek a *Beseneytu ~ Beseneui-tu* nevű helyet („ad *Beseneytu* (*Beseneui-tu*)” (119.)) említi. A *Beseneytu* helynév előtagja valószínűleg egy *Besenyő* helynév (erről részletesen lásd a 23.1. alatt) *-i* melléknévképzős származéka — mivel a szó végén álló *y ~ i* az [i] jelölőjének látszik —, s ennek alapján az összeírásbeli név ’a Besenyőnél lévő tő’ szemantikai tartalommal bírhat. Az utótag a *tő* földrajzi köznév, amely Tolna megye mai helynévállománya alapján valószínűsíthetően nem az elsődleges ’folyó, árok stb. torkolata, vége’ (TESZ.) jelentésben, hanem inkább a ’valamely természetes kiemelkedésnek az a része, amely a talajhoz közel esik’ értelemben szerepel (vö. HEFTY 1911: 376, RESZEGI 2006: 167, FKNT. 316). A *Fadd*hoz mintegy 40 km-re lévő Bátaszék szomszédságában lévő Alsónyék településen előfordulnak *Besenyőhát*, *Besenyőhát dombja* mikrotoponimák (TMFN. 502). E helynevek második névrésze esetleg szintén a *tő* domborzati köznévként való értelmezését támogatja.

Az *-i* melléknévképzős helynévi előtag + földrajzi köznév struktúra — amely ugyan jobbra a 14. századtól adathozható a helynevekben (vö. pl. 1330: *Boskypotok*, HA. 1: 23) — tipológiai tekintetben jellegzetes névtípusa a magyar helynevek rendszerének. E névszerkezet meglétét olyan korai példák is igazol-

ják ugyanakkor, mint például a *Pécsi út* ([+1235]/1350/1404: *Pechyuth*, HA. 1: 52), *Váradi út* (1286/XVI.: *Warady wth*, HA. 1: 62), *Baráti-telek* (1261/1411: *Barati teluk*, HA. 2: 75) stb., bár ezek az adatok bizonytalan kronológiai státusú oklevelekben maradtak fenn. RÁCZ ANITA ugyanakkor az 1211. évi oklevél *Besenytu* adatát egy *Besenew* [*besenyő*] tévesen lejegyzett írásmódú változatának tartja (vö. 2011: 27), amit esetleg az is támogathat, hogy a *tő* utótagú helynevek előtagjaként nemigen szerepelnek *-i* melléknévképzős formák (vö. KMHSz. 1.).

24.7. *Wuolcanfaya* ~ *Wolcanfaya* [*volkán(y)fája* ~ *valkán(y)fájá*]

A birtok következő határpontja a *Volkán(y) fája* nevű hely: „ad *Wuolcanfaya* (*Wolcanfaya*)” (120.). E név *Fotud* birtok leírásában a személynév + földrajzi köznév struktúrájú helynevek közé sorolható, melynek előtagjában a *Volkán(y)* ~ *Valkán(y)* személynévet (1138/1329: *Vlcan*, +1093/1404: *Wlkani*, ÁSz. 819), utótagjában pedig a *fa* földrajzi köznév birtokos személyjeles alakját láthatjuk. A helynév alapjául szolgáló személynévet KISS LAJOS szláv eredetűnek tekinti (vö. szb.-hv. *Vukan*, FNESz. *Valkány*), de a német *Wolkan* személynévből való származtatását is elképzelhetőnek tartja.

Az oklevelek határleírásaiban — amint erre már korábban is utaltam — gyakran említenek hol latin, hol magyar nyelven, közszói vagy tulajdonnévi státusban határjelként álló fákat, bokrokat. Magában Fadd birtok leírásában is többször előfordul közszóként például a körte (*pirus*) és a tölgy (*ilex*) fanév (PRT. 10: 511). A *Wuolcanfaya* esetében a fafajtát nem ismerjük, csupán egy sajátosságát, valószínűleg a fa vagy esetleg egy erdő tulajdonosának, használójának a nevét rögzíti a megnevezés. Hasonló szerkesztésmód figyelhető meg például a Bács vármegyei *Janus fája* ([1230]/1231: *Yanusfaya*, Gy. 1. 237, lásd még HA. 1: 40) erdőnévben, az Esztergom megyei *Péter fája* (1268: ad *Peturfaya*, Gy. 2: 223, HA. 2: 44) helynévben, valamint a Kolozs megyei *Vida fája* (1326: ad qd. magnum montem *Wydafaya*, Gy. 3: 326, 380, HA. 3: 56) hegynévben is. Ezek alapján azt látjuk, hogy az itt vizsgált névben a *fa* névrész magányosan álló fára éppúgy utalhat, mint erdőségre vagy akár ezekről elnevezett más jellegű területre is.

24.8. *Hodut* ~ *Hodvth* ~ *Hoduth* [*χodút* ~ *χodut* ~ *χadút* ~ *χadut*]

Út utótagú helynevek már a Tihanyi alapítólevélben is feltűnnek: *Mortis* határában említik az *ó út*: *ohut* (*ohut cutarea*, SZENTGYÖRGYI 2010a: 26) és a *hadút*: *hodu utu* elnevezéseket (*ad castelic et feheruuaru rea meneh hodu utu rea*, SZENTGYÖRGYI 2010a: 26). Ezekből az előfordulásokból világosan kiderül, hogy az 1055. évi alapítólevélben az *út* főnév tövéghangzós és véghangzó nélküli formában egyaránt szerepel, míg az összeírásban kivétel nélkül véghangzó nélkül áll (*Hodut*, *Hodvth*, *Hoduth*). BÁRCZI GÉZA véleménye szerint a *hodu utu*

tekinthető köznévi körülírásnak (1951: 66) vagy birtokos jelzős, de sokkal inkább magyarázó főnévi jelzős összetételnek (i. m. 183). HOFFMANN ISTVÁN inkább jelentéssűrítő összetételnek mondja, amelynek jelentése 'hadak vonulására alkalmas nagy út'-ként adható meg (vö. 2006b: 57, 2010: 132).

A Tihanyi összeírásban háromszor fordul elő a *Hadút* megnevezés. Elsőként *Fotud* birtokon tűnik fel: „venit per campum metis interpositis ad *Hoduť*” (121.). Faddról azonban egy kisebb út is vezetett közvetlenül Tolna településre, amely összekötötte a két település központját („ad viam, que ducit ad castrum Talana”), s amelyet az oklevél világosan elkülönít az itt említett *Hadút*-nak nevezett úttól. HOFFMANN szerint az 1211-ben említett *Hodut* a Duna mellől Kesztlőc irányába tartó utat jelölhette (HOFFMANN 2006b: 59, 2010: 133–134). SZENTGYÖRGYI RUDOLF megítélése is azonos: ez az út (ti. a Tolna környékén lévő hadút) a Budáról dél felé tartó egykori római limesút volt, amely Fadd és Tolna mellett elhaladva érinti Szekszárdot és Kesztlőcöt, majd Dunaszekcsőnél tér vissza a Duna partjára. A limesút ezen észak-tolnai szakasza pedig a Tihanyi alapítólevélbeli *ohut*-tal azonos (2007: 34–35, 38, 41–43).

Emellett egy a Balatontól délre vezető út kétszeri említése is előfordul az összeírásban, az egyik Gamás birtok leírásában: „ad viam, que dicitur *Hodvth*” (149.) (32.5.), a másik a későbbi Szántód falu határában, annak második említésekor: „ad magnam viam, que dicitur *Hoduth ~ Hoduť*” (173.) (34.3.). Ugyanezt az utat, amely a Balaton déli partjával nagyjából párhuzamosan futott, az 1055. évi alapítólevél latinul *magna uia*-ként nevezi meg. Ennek az útnak a nyomvonala feltehetően ebben az időben is ott haladt, ahol az első katonai felmérés 18. század végéről való térképe is feltünteti. Ebből világosan látszik, hogy Szántód falu az úttól délre feküdt, tőle északra pedig Tihannal szemben az a félszigetszerűen a Balatonba benyúló partszakasz terül el, amit az 1055. évi leírás *Koku zarma*-nak mond (vö. HOFFMANN 2010: 85). A fentebb említett út Lellénél délnyugat felé kanyarodott, hogy a Boglártól nyugatra elterülő mocsarakat elkerülje (EKFT.). Somogy megye helynévanyagában, Balatonlelle területén ma is előfordul a *Hadak utja* név (SMFN. 54).

24.9. *Edenen* [*edenën ~ edenény*]

A Fadd birtokon említett hídról („ad pontem *Edenen*” (122.)) az sem dönthető el egyértelműen, hogy az 1211-es adata hely- vagy személynévi szerepben áll-e. Ha helynévként használatos, akkor a név alakja bizonytalanul állapítható meg — *Edenény*-ként vagy *Edenény hídja*-ként egyaránt rekonstruálható —, ugyanis nehéz megítélni, hogy a latin köznév esetleg nem a magyar helynév földrajzi köznévi részének a fordításaként jelentkezik-e. Hasonló névszerkezettel találkozhatunk a Besenyő birtok leírásában említett *pons Cebeth* (lásd 23.14.) esetében is. Az *Edenény* név később mikrotoponimaként nem fordul elő, és személy-

névként sem volt ilyen alakban használatos (az ÁSz. csak az itt szereplő névformát közli).

FEHÉRTÓI KATALIN az itt vizsgált nevet az *Edemen* ~ *Edumen* nevekkel összetartozó névként szerepelteti szótárában (ÁSz. 268). Ha ez az azonosítás elfogadható, akkor a személynév kapcsolatba hozható az Anonymus gesztájában említett második kun vezér *Edum* ~ *Edumen*, valamint a vele rokoni kapcsolatban álló *Ed* névével (BENKŐ 1998: 47–48). Az *Edumen* nevet NÉMETH GYULA a török eredetű *edgü* 'jó' melléknévből alakult *Edü* név *-men* kicsinyítő képzős származékának vélte (a forrást lásd BENKŐ i. m. 47). BENKŐnek azonban az alapnévvel kapcsolatban kétségei támadtak, „mert ugyanaz a szó a magyarba köznévként is átkerült, de ómagyar formája *i*-ző: *idnap*, *igykő* (...), szemben az *Edumen* és *Ed* alapneve mindig *e*-ző alakjával” (i. h.), mindenesetre az *Edumen* török eredetében mégsem kételkedett. Véleménye szerint az *Edümen* névből a magyarban szabályosan, valószínűleg névrövidítéssel alakulhatott az *Ed* ~ *Edü* alak (i. m. 48). Az *Ed* és származékait pedig a régi magyar személynévanyagban igen gyakran megtalálhatjuk: 1138/1328: *Edus*, 1211: *Edse*, 1266: *Edewch*, 1294: *Edes*²⁹ (vö. BENKŐ i. m. 48), s talán az *Edumen*-nel összefüggésben említhető az összeírásbeli *Edenen* név is.

Az *Edenény* nevet kapcsolatba hozhatjuk ugyanakkor esetleg a szintén személynévből (vö. 1211: *Vedelin*, 1217: *Edelin*, ÁSz. 267) metonimikus úton létrejött *Edelény* helynévvel is. Az *e* helynév alapjául szolgáló személynévnek KISS LAJOS mind a szláv (vö. cseh *Odolen*), mind pedig a német (*Edelen*) előzményre való visszavezetését lehetségesnek tartja (FNESz. *Edelény*). Az *Edelény*-ből a hangképzés módjának megváltozásával alakulhatott *Edenény*. Az *l* és az *n(y)* mássalhangzók efféle változásviszonyba nem ritkán kerülnek egymással, ahogyan ezt jó néhány helynévi példa is igazolja, lásd pl. *Csomálfalva* > *Csománfalva*; *Lengyénfalva* > *Lengyelfalva*, *Necsmér* > *Lecsmér* (KISS L. 1995: 31–32). A régiségben egyébként Tolna megyében létezett egy *Edelény* településnév (1138: *Edelin*, Cs. 3: 423), ennek nyomait őrzik a mai Tamási közelében fekvő településeken található *Eledényi-dülő*, *Eledényi utra*, *Eledényi-ódal*, *Eledényi-hegy*³⁰ (TMFN. 111, 122) mikronevek. Ez a névforma ilyen módon az 1211. évi oklevél *Edenen* adatához párhuzamként is említhető.

24.10. *Feldvarj* ~ *Felduara* (lásd a 20.13. alatt)

²⁹ Némelyik adat azonban az *édes*-sel is kapcsolatba hozható.

³⁰ Az *Eledény* típusú nevek hangátvetéssel jöttek létre az elsődleges *Edelény*-ből. A Tolna megyei helynévgyűjteményben *Edelényi útra* (TMFN. 621) mikronév is található, amely hangátvetés nélküli alakban utal az eredeti *Edelény* névre.

24.11. Zegge [szög(e)? ~ szégye?] – **Zegthelegu ~ Zegtehlegu**³¹ [szögtelek(ü) ~ szégteleg]

A birtok következő határpontjának nevezett *Zegge* név („in loco, qui dicitur *Zegge* <127.> et *Zegthelegu* (*Zegtehlegu*)” <128.>) elemzése során nehézségekbe ütközünk. Nem ismerjük ugyanis e hely fajtáját, s a helynév későbbi diplomákban, térképeken sem szerepel, valamint az olvasata és az eredete is meglehetősen bizonytalan. E helynévnek ugyanis [szégye], valamint [szög(e)] olvasatot egyaránt adhatunk, de mindkét elképzeléssel kapcsolatban komoly kétségeink támadhatnak. Ha az összeírásbeli helynevet *Szégye* formában rekonstruáljuk, akkor a *szégye* ’erős husángokból álló, kerítésszerű halfogó rekeszték’ (TESz.) főnévvel azonosíthatjuk (vö. FNEsz. *Szőgye*), tehát eredetileg vélhetően halászóhely megnevezésére szolgálhatott. Ezt az elgondolást a térség vizenyős, mocsaras volta is támogathatná. Az azonban, hogy a *szégye* szavunk (vö. pl. 1343, 1399/1400: *zege*, 1396: *zeghe* stb., OklSz.) nem adatolható *zegge* alakban, az elképzelésnek ellentmondani látszik.

Az a körülmény viszont, hogy a *Zegge* nevet az összeírás a *Zegthelegu ~ Zegtehlegu* helynévvel együtt említi, valószínűvé teszi, hogy a két név nem független egymástól, így pedig inkább a *Szeg(e)* helynevet kell látnunk a *Zegge* alakban, amely a *szeg* ’sarok, szeglet, kiszögellés’ (TESz. *szeg*²) főnévvel van kapcsolatban. A 18–19. századi térképeken világosan láthatjuk, hogy Fadd település határa a Duna és holtágainak kanyarulatainál található (EKFT., LIPSZKY, Mappa, MKFT.), mindez pedig a ’szeglet, kiszögellés’ értelmezését erősíti (vö. FNEsz. *Szeged*). Tolna megye mai helynévállományát tekintve szintén azt mondhatjuk, hogy a *szeg* földrajzi köznév igen gyakori a helynevekben (*Kap-szeg*, *Tó-szeg* stb., TMFN. 452, 468), sőt Fadd településen is előfordul egy *Vár-szeg* mikrotoponima (TMFN. 426, 428). Mindezek (ti. a helynév szövegkörnyezete a birtokösszeírásban, a 18–19. századi térképek, valamint Tolna megye mai helynévanyaga) alapján egyaránt az tűnik valószínűnek, hogy a *Zegge* helynév mögött a *Szeg* forma rejlik. Ebben az esetben viszont a kettőzött *gg* betűt és a szóvégi *e* szerepét nemigen tudjuk megmagyarázni.

A *Zegge* helynévvel együtt említett *Zegthelegu* mikrotoponimában a *szeg* ’sarok, szeglet, kiszögellés’ (TESz. *szeg*²) főnév és a *telek* ’földterület, szántásra alkalmas, trágyázott föld’ (TESz.) földrajzi köznév kapcsolódott össze. Ennek alapján a *Zegthelegu* olyan megművelt területet jelölhetett, amely a folyó kanyarulatai közelében vagy éppen a határ valamely szegletében feküdt (vö. KMHsz. 1. *Dédtelke*, *Harpanateleke*, *Topatelke* stb.). A *telek* utótagú helynevek emellett a régiségben jellegzetesen településnévi szerepben is álltak (vö. TÓTH

³¹ A fg. *Zegtehlegu ~ hp. Zegthelegu* helynév helyesírási sajátosságaira (a *th* betűkapcsolat közötti magánhangzó, illetve a [g] hang jelei) korábban, az összeírás filológiai elemzésénél már rávilágítottam.

V. 2008: 185).³² Azt pedig, hogy a *telek* lexémát tartalmazó helynevek nem csupán pusztuló vagy elpusztult településekre vonatkozhattak, TÓTH VALÉRIA szóföldrajzi és névtipológiai érvekkel bizonyította (vö. 2008: 188–189).

24.12. *Secues* ~ *Segues* [székös? ~ seges?]

Nem a birtok határának leírásban, hanem korábban, a faddi halászok neveinek felsorolása közben említi az összeírás a *Secues* nevű mocsarat: „super stagnum *Secues* (*Segues*)” (112.). ERDÉLYI LÁSZLÓ e víznevet a határleírásban szereplő *Zegge*, valamint a *Zegthelegu* (24.10.) mikrotoponimákkal összekapcsolva *Szeges* alakban rekonstruálja (PRT. 10: 419). Sokkal valószínűbbnek tűnik azonban a névforma *Székes*-ként történő azonosítása, amit a Tolna megye mai helynévanyagában előforduló *Székös*, *Székös-tó*, *Kis-székös* (TMFN. 180, 401) helynevek ugyancsak támogatnak. Ezt az elképzelést még inkább erősíti a Faddhoz mintegy 20 km-re lévő Tengelic településen fekvő *Székös* nevű mocsár (TMFN. 401), valamint e terület kiterjedt mocsárvilága (EKFT., MKFT.). Ennek megfelelően e helynév a *szék* ~ *szik* 'időszakos vízállás; esőtlen nyarakon kiszáradó tó; mocsár, mocsaras hely' (TESz.) köznév és az *-s* képző összekapcsolódásával jöhetett létre. A névadás ezen indítéka (ti. 'időszakos vízállás, mocsaras hely') pedig a *Secues* névadat előtt álló *stagnum* latin fajtajelölő szóval nyilvánvalóan összhangban van. HOFFMANN ISTVÁN megítélése szerint az összeírásbeli *Secues* mikronévnek az 1055. évi alapítólevélbeli *segisti* (~ *Sükösd*) helynévvel való kapcsolata a térbeli távolság, valamint a nevek alaktani eltérése miatt is problémásnak tűnik (2010: 210). Azt is jelzi egyúttal, hogy a Faddról 1864-ben közölt *Seges-hegy* előtagja „nyelvileg megfelelhet az 1211. évi összeírás névalakjának” (i. h.). Vele szemben én magam azonban — az itt kifejtettek alapján — úgy gondolom, hogy az 1211-ből adatolható mocsárnév nem a kiavult *sĕg* ~ *sĕg* 'domb, halom' (TESz.) domborzati köznév és az *-s* képző összekapcsolásával jött létre. Elgondolásomat az a helynév-tipológiai körülmény is támogatja, miszerint domborzati köznéből képzéssel nemigen keletkezik víznév, nem ada-

³² TÓTH VALÉRIA primér településnév-formánsoknak nevezi az eredetileg is 'település, lakott hely' jelentéssel rendelkező *falu* ~ *falva*, *ülés(e)*, *szállás(a)*, *lak(a)*, *ház(a)* földrajzi közneveket. A 'föld, birtok' jelentést hordozó *föld(e)*, *telek* ~ *telke* köznevek egyfajta átmeneti típust képviselnek közöttük, mivel funkciójuk ('valaki földje') a régiségben szorosan összekapcsolódott az elsődleges településnév-formánsok 'valaki faluja' funkciójával, így maguk is könnyen felveheték a 'település, lakott hely' jelentést. A településnév-formánsok harmadik típusát azok a földrajzi köznevek alkotják, amelyek elsődleges jelentése távol áll ugyan a 'lakott hely' funkció kifejezésétől (pl. *egyház* 'templom', *fő* 'forrás', *hid* 'híd' stb.), de gyakori településnévalkotó elemként másodlagosan (a településnevekben alkalmilag) ezt a szerepet is magukra vették 'speciális helyzetű (pl. templommal rendelkező; víz mellett kialakult stb.) falu' jelentésben (2008: 185).

tolhatunk például *Bérce*s, *Dombos(d)*, *Halmod*, *Hegyes(d)* stb. vízneveket (vö. HA. 1–2., HOFFMANN 2010: 211). Bár az 1055. évi alapítólevélben a *segisti* szórvány szintén víznévként szerepel („lacum *segisti*”, SZENTGYÖRGYI 2010a: 28), HOFFMANN ISTVÁN azonban megnyugtató érvekkel igazolta, hogy — a *lacus turku*-hoz hasonlóan — a *lacus segisti* előfordulás leginkább *segisti* település tavát jelölhette meg (2010: 208–214).

A jelzett szórvány pontos nyelvi elemzését eldönthetné az olvasata. Ez azonban bizonytalanul adható meg több ok miatt is. A szó elején álló *s* legtöbbször [s] hangértékű az összeírásban, az [sz] hangot többnyire *z* betű jelöli, főképpen szókezdő helyzetekben: pl. *Zeuleus* (lásd 12.), *Zouafeereh* (lásd 20.4.), *Zacadat* (lásd 20.14.). Ez alapján [s], esetleg [zs] szókezdő mássalhangzóra gondolhatnánk. Azt is meg kell azonban jegyezni, hogy például a *Szamárdi* ~ *Zamárdi* adataink között gyakori a szókezdő *s* betű használata (lásd a 34.4. alatt), de a *Szántó*-nak is vannak *s* betűvel írott változatai az összeírásban (lásd a 34.1. alatt). A szóbelseji *cu*, illetve *gu* betűkapcsolat hangértékének megítélése még bizonytalanabb. A *gu* a [g] hang jeleként több esetben is előfordul: *Guergen* (lásd 24.2.), vö. még *Egueteu* személynév, PRT. 10: 509), de a hitelesített oklevélben a *gu* helyett feltűnő *cu* betűkapcsolatot nemigen tudjuk magyarázni (ehhez lásd az összeírás filológiai kérdéseit tárgyaló részt).

25.1. *Mortus* [martos]

Az alapítólevélbeli *mortis* település az összeírásban *Mortus* <129.> formában szerepel az apátság huszonötödik birtokaként, s ezt az alakot olvashatjuk az alapítólevél hátlapján is (*mortus*, DHA. 1: 145, SZENTGYÖRGYI 2010a: 32, 65). Az 1211-ben említett *Mortus* település nagy valószínűséggel azonos az 1055-ből feljegyzett *mortis*-sal. A 13. század eleji oklevélből csupán azt tudjuk meg, hogy az itteni udvarnokok közösen művelik földjüket a *Bychachi* ~ *Bicaci* falubeliekkel („Et hii colunt terram communiter cum villanis *Bychachi* ~ *Bicaci*”). Ugyanez a *Mortus* 1257/1297-ben mint *predium* és *villa* jelenik meg, amely *Buchak* mellett fekszik (PRT. 10: 526).

A falu lokalizálását illetően három azonosítási lehetőség merült fel a szakirodalomban. Az egyik elképzelés *Mortis* ~ *Mortus* települést Tolna megye északi részére helyezi, Bikács szomszédságába, a mai Sárvíztől keletre. A tőle délre említett *Any*a-t ERDÉLYI LÁSZLÓ különösebb bizonyítékok nélkül a mai Nagydoroggal azonosítja. Megítélése szerint Martonfalva fekvését az oklevél nem pontosan jelöli meg, mert az nem a Sárvíztől, hanem a Bikácson átfolyó kis paktól keletre lehetett (PRT. 10: 420–422). Ezt a lokalizálást elfogadta BÁRCZI GÉZA (1951: 35), MEZŐ ANDRÁS (2003: 346–347) és ZELLIGER ERZSÉBET (2005: 30) is.

A másik, valószínűbbnek látszó azonosítás szerint *Mortis* ~ *Mortus* település Tolna megye déli részén, Janyapuszta vidékén található, amely Kölesdtől délke-

leti, Zombától pedig északkeleti irányban fekszik. A Szent László korára hamisított oklevél birtokleírásának tüzetes elemzése után HOFFMANN ISTVÁN (2006b, 2010) és SZENTGYÖRGYI RUDOLF (2007) is ez utóbbi lokalizációt támogatta. *Mortis* ~ *Mortus* falu délről Anya településsel határos, ezt pedig a mai *Janya* pusztával lehet azonosítani, amely ilyen névalakban — inetimologikus *j* kezdőhanggal — szerepel a mai névanyagban is: *Janyapuszta* (TMFN. 413). Mivel azonban a Tolnától nyugatra Zomba mellett fekvő Anya település Bikáctól délre légvonalban mintegy 25 kilométer távolságban található, „igen nehéz elképzelni, hogy közöttük a 11. század közepén csupán egyetlen település, *Mortis* ~ *Mortus* feküdt volna” (HOFFMANN 2010: 113).

HOFFMANN véleménye szerint *Anya* ~ *Janya* és *Bikács* ~ *Bikád*³³ között kell keresnünk *Mortis* ~ *Morton*³⁴ nevének a nyomait. E helyütt azonban csupán *Apáti* néven tűnik fel egy nagyobb terület, amelyen két lakott hely, a ma *Felső-* és *Alsóapáti*-nak nevezett puszta található (TMFN. 418). HOFFMANN úgy véli, hogy nagy valószínűséggel e nevek mögött húzódnak meg a Szent László korára hamisított leírásban szereplő *Mortos* és *Mortonfolua* települések. Az adományszöveg következtében ezek neve megváltozott, mint ahogyan az alapítólevélben szereplő *Disznó* (*gisnav*) birtok neve helyett az új tulajdonost jelölő *Apáti* név vált elterjedté (vö. HOFFMANN 2010: 99–100). Ezt az azonosítást erősítik a földrajzi leírás további részletei is: a *Mortos* nyugati határaként említett hegyek a Sárvíz nyugati oldalán e szakaszon markánsan megjelennek, és szűkületet hoznak létre a mocsaras víz medrében (vö. HOFFMANN 2010: 115–116).

A harmadik elképzelés HOLLER LÁSZLÓ nevéhez fűződik, aki induktív módszerrel próbálta az alapítólevélbeli *mortis* birtok határát megállapítani (2010: 67–110). Sajátos megközelítést alkalmazva a lokalizált határpontok helyét (azok pontos koordinátáit) kötötte össze a terepviszonyok figyelembevételével, azaz a vízfolyások és az utak vonalát követve. Ennek eredményeképpen úgy véli, hogy *mortis* birtok egy négyszögbe foglalható terület. Az északi, nyugat-kelet irányban haladó határát a két *holmodi* közé helyezi, amelyek magasabban fekszenek a Sárvíz körüli területeknél. A birtok keleti határát a Bikács–Györköny–Pusz-

³³ HOFFMANN ISTVÁN a *Bikács* helynévvel kapcsolatban figyelembe veszi a Tolna megyében előforduló *Bikád* ~ *Bikagy* neveket is. A fent idézett oklevélbeli említések esetleg ezekkel is azonosak lehetnek, mivel az ómagyar korban a képzők váltakozása egyazon helynévben igen gyakori jelenség volt (vö. 2010: 112–113).

³⁴ HOFFMANN ISTVÁN a Szent László korára hamisított oklevélben említett *Mortos* és a szomszédos *Mortunfolua*, valamint ezzel kapcsolatban a *Martos* és a *Marton* típusú helynevek viszonyát is tárgyalja (2010: 113–115). Ezzel összefüggésben megemlíti, hogy *Mortis* ~ *Mortus* azonosításában — mivel ilyen néven a későbbiekben tihanyi apátsági birtokról nem történik semmiféle formában sem említés — *Morton* ~ *Marton* formákkal is számolnunk kell, ugyanis a tihanyi apátság Tolna megyei birtokai között 1358-ban egy bizonyos *Mortus alio nomine Morton* települést is emlitenek (PRT. 10: 556), amely bizonyára azonos lehet *Mortos*-sal.

tahencse vonal mentén, nyugati határát pedig Kölesd–Sárszentlőrinc–Simontornya vonalában húzza meg. A déli határ pedig „a Jánosmajor és Kajdacs közötti szakaszon éri el a Székesfehérvár felé haladó főutat, azt keresztezi, majd Középhídvég északi oldalán továbbmegy a Sárvíz medréig, s itt a kölesdi hídon halad át” (2011: 102). Ezek után eljut a *petre zenaia hel*-ig, majd innen az Öreghegyre (i. h.).

A felmerült lokalizációs elképzelések közül azt tartom leginkább valószínűnek, amelyik *Mortus* birtokot Tolna megye déli részére helyezi. Egy birtok földrajzi azonosítását ugyanis a párhuzamos oklevélhelyekkel való összevetés nagyban segíti. Ez mondható el *mortis* ~ *Mortus* birtokkal kapcsolatban is, véleményem szerint ugyanis e hely pontos meghatározásához a Szent László korára hamisított tihanyi oklevél adja az egyik legbiztosabb fogódzót. E birtokleírás szerint *Mortos* (~ *Mortus*) falu délről Anya településsel határos, amely a mai Janya pusztával azonosítható (vö. *Janyapuszta*, TMFN. 413), ezek alapján tehát Tolna megye déli részén, Kölesd és Zomba vidékén feketett (lásd fentebb). Ezt az azonosítást támogatja az a körülmény is, hogy az alapítólevél *fortudi* (a mai Fadd) falut (ezt részletesen lásd a 24.1. alatt) *mortis*-hoz közelinek mondja (SZENTGYÖRGYI 2010a: 26, 35, vö. HOFFMANN 2010: 116). E lokalizációnak az összeírás azon szövegrésze sem mond ellent, amely szerint az itteni, azaz a martosi udvarnokok közösen művelik földjüket a *Bychachi* ~ *Bicaci* (lásd 25.2.) falubeliekkel, Tolna megyében ugyanis több *Bikács* ~ *Bikád* ~ *Bikágy* nevű település (nemcsak a megye északi részén) adatolható a forrásokból (erről részletesen lásd a 20.17. alatt). Ezek közül egy *Bikád*-ot (1391: *Bykad*, 1464: *Bykad*, *Bykagh*, Cs. 3: 418) éppen a Janyapuszta vidékén lévő Kölesd közelében találunk (vö. még TMFN. 410), ennek alapján pedig akár e falu ómagyar kori meglétét is feltételezhetjük (vö. HOFFMANN 2010: 115).

A *Mortis* ~ *Mortus* helynév etimológiáját tekintve a szakirodalom egységesen a helynév személynévi származtatását vallja (BÁRCZI 1951: 35, ZELLIGER 2005: 30, FEHÉRTÓI 2006a: 164, HOFFMANN 2010: 116–117). A *Mortis* ~ *Mortus* személynév (ÁSz. 522–525) az Árpád-korban igen gyakorinak számító latin *Martinus*-ból jött létre csonkítással és képzéssel.

25.2. *Bychachi* ~ *Bicaci* (lásd a 20.17. alatt)

26. *Fedeh* [*fedex* ~ *fedex*]

A Tolna megyei *Mortus* birtok után és a Somogy megyei települések felsorolása előtt említi az 1211-es oklevél *Fedeh* falut: „in villa *Fedeh*” <131.>, amelyről csupán annyit tudunk meg, hogy a tihanyi apátság földet és erdőt birtokolt itt.

A Szent László korára hamisított oklevél (+1092/+1274//1399) a Tolna megyei birtokok között elsőként szerepeltet egy *Fiden* ~ *Fideu* ~ *Fyden* nevű, valamint *Mortus* után egy *Fede* ~ *Fedeh* nevű falut az apátság birtokaként (DHA.

1: 284). Egy 1358. évi hamis oklevélben szintén feltűnik ez a két település: *Fotud* után *Fede*, *Mortus* és *Cupan* után pedig egy *Fyden* nevű birtok szerepel (PRT. 10: 556). ERDÉLYI LÁSZLÓ e neveket az 1055. évi Tihanyi alapítólevélben előforduló *fidemsi*-vel azonosította, létrehozásukat pedig a hamisítványok szerzőinek tévedéseként értékelte (PRT. 10: 420). BÁRCZI GÉZA elfogadva ERDÉLYI véleményét hozzáfűzte, hogy *fidemsi* és *Fedeh* szinonimák is lehettek, a falut tehát hívhatták mindkét néven (1951: 45). A régi okleveleinket kritikai apparátussal közlétező DHA. adatsorában azonban elkülönítve szerepelnek egyrészt a Tolna megyei *fidemsi*, *Fideu*, *Fyden* adatai,³⁵ másrészt pedig a szintén e megyében található *Fede*, *Fedeh* említései (DHA. 1: 151, 284, 485). *Fedeh* település lokalizálásakor — mint ahogyan *fidemsi* esetében is — nehézségbe ütközünk, ugyanis e helynévnek nem találjuk nyomát később sem okleveles forrásokban, sem pedig 18–19. századi térképeken, illetőleg Tolna megye mai helynévanyagában mikrotoponimaként sem szerepel ilyen helynév, ezért csupán annyit tudunk biztosan megállapítani, hogy a hely valahol Tolna megyében fekhetett. Azonosítását MEZŐ ANDRÁS kísérelte meg, aki e falut — a környezetében szereplő más helynévi említés (*Aklós*) alapján — Tolna megye középső részére, a mai Keszőhidegkút környékére lokalizálta (vö. 2003: 283–284).

A *Fedeh* és más oklevelekben említett *Fede* ~ *Fedeh* azonosságát elfogadva felvetődik az itt jelzett alakok írásképi különbsége: a szóvégi *h* vajon reális hangértéket képvisel-e — s ez esetben leginkább [γ], [χ] hangot jelölhet —, vagy csupán más összeírásbeli szórványokhoz hasonlóan, vö. pl. *Appatfeereh* ~ *Apatfeereh*, *Zouafeereh*, *Varfeereh* (lásd 20.4.), *Cucen Hereh*, *Feket-hereh* (lásd 21.5.) itt is hangérték nélküli betűként jelenik meg. Ennek eldöntése helyesírási alapon nyilvánvalóan nem lehetséges, a név etimológiája azonban esetleg választ adhat a kérdésünkre.

A *Fedeh* helynév etimológiája kapcsán leginkább az az elképzelés vetődhet fel, hogy a név a *fed* ige folyamatos melléknévi igenévi származékából jött létre. A *Fedeh* írásmód ugyanis az *-ő* igenévképző korai ómagyar kori alakjának, a [γ] palatoveláris zöngés spiránsnak vagy esetleg a zöngétlen [χ] változatának a meglétét valószínűsíti. Ezt az etimológiát illetően pedig esetleg megfogalmazhatjuk azt a kérdést, hogy a *Fedeh* ~ *Fedő*, valamint a *fidemsi* ~ *Fedemes* nevek kapcsolatba hozhatók-e úgy egymással, mint amelyek valamiféle képzőalternációt mutatnak, ez jelentette ugyanis a két név azonosításának az alapját a szakirodalomban. HOFFMANN ISTVÁN megítélése szerint a *Fedemes* ~ *Födemes* nevek *-s* képzőjének kicsinyítő képzőként (vö. TESz. *fed*) — nem pedig ’valamivel való ellátottságot’ kifejező formánsként (vö. BÁRCZI 1951: 157, ZELLIGER

³⁵ Az 1055-ből való *fidemsi*-nek és a más forrásokban előforduló *Fideu* ~ *Fyden* ~ *Fiden* említéseknek az azonosítása is meglehetősen bizonytalan feltevésnek tűnik.

2005: 36) — való felfogása mindezt eleve valószínűtlenné teszi, de HOFFMANN kétségesnek véli a név alapjául feltett szó meglétét is, mivel az nem adatolható a forrásokban (vö. 2010: 159). A *Fedeh* helynevek HOFFMANN véleménye szerint talán inkább személynévi eredetűek lehetnek (vö. 2010: 159), noha ilyen személynévet az Árpád-kori forrásokból nem tudunk adatolni. Később azonban e név családnévként használatos volt (RMCsSz. *Fedő*), s mint ilyen feltehetően foglalkozásra utalhatott (vö. RMCsNSz. 186). TÓTH VALÉRIA arra is rámutatott, hogy a folyamatos melléknévi igenévből jelentéstapadás útján keletkezett *-ó/-ő* képzős foglalkozásnevek típusa igazán az Árpád-kor évszázadai után válik divattossá családnévként, de az Árpád-korban is előfordulhatnak személynévként, amint azt például a *Csapó, Látó, Égető, Őrző, Fogó* stb. személynévi adatok mutatják (2011: 364–365). A *Fede* változat — feltehető *[fedé]* ejtéssel — szóvégi [é] hangja ugyanúgy felelhet meg az [ő]-nek, ahogyan az *idő*-féle szavaknak létezik *idé-n* változata is.

27.1. *Jouta* [jouta]

A Tihanyi összeírásban a *Jouta* helynév viszonyítási pontként szolgál a Somogy megyei *Ság* falu (lásd 27.2.) azonosításához: „In territorio Simigiensis castris ultra *Jouta* (133.) in villa *Sagh*”. E hely másolati, illetve nem hiteles forrásokból is adatolható: szerepel a Tihanyi alapítólevél interpolált változatában, (+1055/1324 u.: *Sag*, ultra *Jolta*, DHA. 1: 155) és az 1267. évi pápai megerősítő oklevélben (1267/1297: in villa *Sag* iuxta *Jotha*, PRT. 10: 526). Ezek a források ugyancsak viszonyítási pontként említik a bennük *Jolta* ~ *Jotha*-ként szereplő helynevet. Bizonyára azzal is összefüggésben, hogy a név az oklevelek szövegében viszonyító szerkezetben fordul elő, nincs megemlítve mellette a hely fajtája, s így nem tudjuk pontosan meghatározni, hogy milyen objektumot is jelölhetett. Ebben a kérdésben a további oklevélbeli előfordulások sem lehetnek segítségünkre, később ugyanis ez az elnevezés nem szerepel a középkori forrásokban.³⁶

A Tihanyi összeírás *Jouta* és a nem hiteles forrásokban felbukkanó *Jolta* ~ *Jotha* nevek együttes előfordulása, továbbá birtoklástörténeti érvek alapján szokás az általuk jelölt helyeket azonosítani. A fontosabb fogódzót ez ügyben a tihanyi apátság birtokában lévő *Ság* falu jelenti, amelyet Marcali környékére, tehát Somogy megye északnyugati csücskébe, a Balatontól délre lokalizálhatunk. *Ság* falu ugyanis a Szent László korára hamisított oklevélben Hidas (*Hydas*) és Magyarai (*Magyare*) birtokok között felsorolva, Kéthely mellett található (+1092/+1274/1399: villa *Saag*, iuxta villam *Kethel*, DHA. 1: 284). ERDÉLYI LÁSZLÓ szintén a Szent László korára hamisított oklevelet, valamint az interpo-

³⁶ Egy nemrégiben napvilágot látott írásomban részletesen is elemeztem a *gyóta* közszo és a *Gyóta* helynév viszonyát, s ehhez kapcsolódóan helynévi adattárat is összeállítottam a *Gyóta*-féle nevekről (2013).

lált Tihanyi alapítólevelet alapul véve lokalizálja e helyeket. Ság településsel kapcsolatban megjegyzi, hogy több ilyen nevű hely ismeretes Somogyban, s a falut ennek alapján a megye legszélső délnyugati szögletébe, illetve Kéthelytől északra is lehet lokalizálni. A *Jouta* adatot a későbből ismert *Gyóta* nevekkel tartja azonosíthatónak. ERDÉLYI Somogyban öt-hat *Gyótá*-ról tud, de véleménye szerint „itt a Marczali faluhoz tartozó pusztá értendő s ez volt egykor az a falu, amelyen túl jó messze 1211-ben Ság falu következett” (PRT. 10: 397). Mindezeket figyelembe véve tehát az 1211. évi oklevélbeli *Jouta* denotatív jelentéseként valószínűleg a Kéthely közelében fekvő, Marcali városhoz tartozó pusztára gondolhatunk, amely a 19. századi térképeken is feltűnik: *Gyótán Puszta* (MKFT.), *Gyóta pusztá* (HKFT.). Ma *Gyóta* néven ismert külterületi lakott hely és határ-rész (SMFN. 283). KISS LAJOS külön szócikkben tárgyalja *Gyótapusztá*-t mint Marcalihoz tartozó települést, és adatai között a Tihanyi összeírás itt tárgyalt nevét is megemlíti (FNESz. *Gyótapusztá*).

Az idézett adatok helyesírási és hangtani jellemzői azt mutatják, hogy a *Gyóta* névforma esetében hangtörténeti szempontból a szó elején *j* > *gy* változással kell számolnunk (lásd pl. *Gerjen* > *Gergyen*, 24.2.). A *j* > *gy* affrikáció vagy inkább — mivel a nyelvtörténeti szakirodalom újabban a *gy*-t a zárhangok közé sorolja (E. ABAFFY 2003: 316) — zárhangúsodás gyakori jelenség volt az ómagyar korban és vélhetően még korábban is: a szókezdő finnugor *j* például gyakran alakult *gy*-vé (vö. **jalka* > *gyalog*, BÁRCZI 1958: 119, 163, E. ABAFFY 2003: 119–120), valamint — noha ez a mi esetünkben fonotaktikai okok miatt kevésbé lényeges körülmény — a *j*-nek a mássalhangzó + *j*, elsősorban az *r* + *j* kapcsolatban történő affrikálódása vagy zárhangúsodása szintén megfigyelhető főleg a dunántúli nyelvjárásokban a 16. századtól kezdődően (pl. *borjú* ~ *borgyu*, *varjú* ~ *vargyu*, *várják* ~ *várgyák*, *dobj* ~ *dobgy* stb., vö. BÁRCZI 1958: 163, ÚMTsz.). A *Gyóta* helynév történeti adataiból (*Jouta*, *Jolta*) arra is következtethetünk, hogy a név első szótagbeli magánhangzója már az ómagyar korban is hosszú lehetett: erre utalhat az *ou* jelölés (ehhez lásd pl. 1297: *Luoul*, vö. BÁRCZI 1958: 96, KNEZSA 1952: 39, 56). Mindenképpen ezt mutatja továbbá az is, ha a kérdéses hang helyén *ol* betűkapcsolat is szerepel (mint a *Jolta* adatban), ami az *l* hang betoldására utal: ez csakis hosszú magánhangzónak a rövid magánhangzó + *l* hangkapcsolattal történő helyettesítése alapján lehetséges (pl. *bódog* > *boldog*, *szóda* > *szolda*, *szőke* > *szölke* stb., vö. BÁRCZI 1958: 98).

A *Jóta* ~ *Gyóta* helynév etimológiájáról keveset tudunk. Először PAIS DEZSŐ a Ság helynév elemzése kapcsán említi az 1211. évi oklevél *Jouta* adatát, ahol a *Jóta* és a *gyóta* 'saltus, silva, wald' közszó összefüggéséről szól (1913: 358). ERDÉLYI LÁSZLÓ — ahogyan fentebb láttuk — lokalizálja ugyan a *Jouta* ~ *Gyótá*-t (PRT. 10: 397), az etimológiájáról azonban nem szól. KISS LAJOS pedig bizonytalanul fogalmaz ezzel kapcsolatban: „A *Gyóta* helynév előzménye a tisztázatlan etimológiájú régi magyar, nyelvjárási *gyóta* 'erdő; legelő' (TESz. 1:

1133) főnév lehetett.” (FNESz. *Gyótapusztá*). Ezt a bizonytalanságot tükrözi a TESz. is, amely (talán az OkISz. nyomán) az ’erdő, legelő’ jelentésű *gyóta* köznév adatai közé kérdőjellel felveszi a Tihanyi összeírás *Jouta* adatát is.

A *gyóta* mai köznyelvi használatáról azonban kevés adatunk van. Az ÚMTsz. csak az Ormánságból és Sümeg környékéről közli ’legelő’ (vö. még FKNt. 167) jelentésben, de utóbbi helyen frazéma részeként is szerepel: *kiteszi gyótára* ’közszemlére’ (ÚMTsz.). A somogyi származású KIRÁLY LAJOS Somogy megyében végzett nyelvjárási és névtani vizsgálatai során összegyűjtötte azokat a földrajzi neveket, amelyek szereplő közszókat, tájszókat, amelyek nagyrészt ma már elavultnak számítanak, s ezek közé felvette a *gyótá-t* is ’ritkás fás legelőerdő, nagyobb erdei tisztás’ jelentéssel (2003: 109). Újabban ANDRÁSFALVY BERTALAN a *gyótá-t* olyan legelőerdőnek, azaz régi, sajátosan sokféle használatra kezelt, alakított erdőnek tartja, amely Európában másutt is megtalálható volt többnyire a 18. századig (2013: 1319). MAÁCS ENDRE másodlagos forrásokból dolgozva a térképek földrajzi értelmű tájszavait tartalmazó szótárában szintén említi a *gyótá-t* ’legelő’, ’liget’ és ’cser’ jelentésben (1955: 15). A 19. századi szó-, illetve tájszógyűjtemények az ’erdő’, ’legelő’, valamint ’liget’ jelentésű *gyótá-t* szintén dunántúli (ormánsági, somogyi, illetve göcseji) tájszónak tekintik (vö. BALLAGI 1867: 488, KÖRÉSZ 1873: 376, TÖRÖK 1958: 87, MTsz. *Gyóta*).

A közszó története és eredete több ponton ugyancsak homályos. A TESz. szerint „Ismeretlen eredetű. Alak- és jelentésváltozatainak egymáshoz való kronológiai viszonya nem tisztázható.” Jelentéseként 1. erdő, 2. legelő; erdei legelő értelmet ad meg, s megállapítja, hogy „Az 1. jelentésben elavult; a 2. jelentésben nyelvjárási szó.” (TESz. *gyóta*). A további etimológiai szótárak vagy nem említik a *gyóta* közszót, vagy a TESz.-hez hasonlóan ismeretlen eredetűnek tartják (vö. EWUng. *gyóta*).

Mivel a *jóta* ~ *gyóta* földrajzi köznévi szerepe egyértelműen megállapítható, joggal tehetjük fel, hogy helynevekben jóval bőségesebben adathozható, mint közsói előfordulásként. A névadatok igazolják is a feltevésünket. Somogy megye mai helynévanyagában igen gyakran (41 településen különböző névszerkezetekben) szerepel a *Gyóta* elnevezés. Viszonylag gyakran tűnik fel Zala megyében is, ott azonban csak 14 településen találjuk meg. Jelentkezik továbbá Baranyában, ahol három névben, valamint Veszprém megyében, ahol csupán egyetlen névben szerepel.

Igen szembevetendő, hogy *Gyóta* nevek Somogy megye déli-délnyugati felén, az ezzel érintkező Zala megye keleti szélén, illetve Baranya szintén szomszédos nyugati csücskében találhatók, egy kb. 60–70 km sugarú körön belül (vö. KOVÁCS É. 2013). A közsói előfordulások a helynevek elterjedésének peremén adathozhatóak, s ez talán azt jelzi, hogy a szó elterjedési területe egykor valamivel nagyobb lehetett, mint ma a helyneveké. A *gyóta* földrajzi köznév vizsgálatában a területi-regionális szempont tehát kiemelt figyelmet érdemel, mivel az említett

szűkebb területen mindenképpen élhetett tájszóként, földrajzi köznévi szerepe azonban — a fentebb mondottak fényében — régen elavulhatott. A területi egyezések alapján aligha lehet kétségünk afelől, hogy a térség egykori helyneveinek, s így bizonyára a Tihanyi összeírás *Jouta* nevének is köze lehet a közszóhoz.

A *Gyóta* nevek meglehetősen sokféle helyfajttát jelölnek, s jelöltek korábban, a 19. században is. Szembetűnő azonban, hogy legnagyobb számban határrész-névi, elsősorban 'erdő' és 'legelő' jelentésben fordulnak elő (lásd pl. SMFN. 125, 314, 324, 606, 780 stb.). E jelentés mellett a *Gyóta* településnévi használatával is számolnunk kell: három kisebb külterületi lakott helyet jelölő *Gyóta* elnevezéssel találkozhatunk; Marcali településen: 1974: *Gyóta* 'lakott hely', 1852: *Gyótai Major*, 1864: *Gyótai Pusta* (SMFN. 283); Kutas településen: 1974: *Gyóta* 'külterületi lakott hely', 1806, 1864, 1865: *Gyóta*, praedium (LIPSZKY Mappa, SMFN. 661); valamint Kadarkúton: 1974: *Gyóta* 'határrész', *Gyótai-tanya*, *Gyótai-temető*, 1852, 1864, 1865: *Gyóta* (SMFN. 569). Az utóbbi kettőről gyanítható, hogy azok inkább újabb keletkezésű külterületi lakott helyekként azonosíthatók, egyedül a Marcalihoz közeli *Gyóta*, az 1211. évi birtokösszeírás *Jouta*-ja lehetett egykor tényleges település.

A *Gyóta* településnévi használatának kialakulása tipológiailag minden nehézség nélkül magyarázható a közszoói előzményből a '(legelő)erdő' jelentésű földrajzi köznév > mikrotoponima > településnév változási folyamattal. Hasonló, 'erdő' jelentésű régi szavainkkal azonos alakú településnevek előfordulnak ugyanis a régiségben: 1268: *Horozt*, villa, 1387: *Harazth*, possessio (Komárom megye, Cs. 3: 501), 1214/1550: *Kerecu*, villa, [1291–94]: *Kerek*, villa (Bihar megye, Gy. 1: 632, KMHsz. 1. *Kerek*). Az 'erdő' jelentésű földrajzi köznevekből jelentéshasadással keletkezett mikrotoponimák pedig még nagyobb számban adathozhatóak a korai ómagyar korból (vö. KMHsz. 1. pl. *Eresztvény*, *Liget*). Ez a változás az adott földrajzi köznevek specifikus jelentéstartalmával magyarázható, minthogy a speciális jelentéstartalommal rendelkező földrajzi köznevek jóval gyakrabban válnak hasadás útján helynévvé, mint az általánosabb fogalmi tartalommal bírók (pl. *eresztvény* 'fiatal, sarjádó erdő' TESz., vö. HOFFMANN 1993: 95–96, TÓTH V. 2001b: 200–201, BÁBA 2011, lásd még KMHsz. 1. *Aszó*, *Lak*, *Sár*, *Szeg* stb.). Mindezek alapján tehát a 'legeltetésre használt erdő' jelentésű *gyóta* földrajzi köznévből könnyűszerrel alakulhatott helynév.

Az elavult földrajzi köznévből való alakulása mellett azonban a *Gyóta* ~ *Jóta* helynév pusztá személynévi származtatását sem hagyhatjuk figyelmen kívül. JÁN STANISLAV (SlovJuh. 2: 203), valamint KISS LAJOS (FNESz. *Gyótapusztá*) is lehetségesnek tartja, hogy *Gyóta* település neve esetleg régi magyar személynévvel is összekapcsolható. Ilyen személynévek adathozhatóak az Árpád-korból: az 1211-es oklevél is említi a Tihanyi-félszigeten egy *Jouta* nevű harangozót (PRT. 10: 504). Az összeírásbeli személynév azonban nemigen lehet sem a magyar *Jut* (+1086: *Jut*, 1138/1329: *Iutu*, ÁSz. 434) személynév -a kicsinyítő

képzős származéka (vö. FNESz. *Juta*), s nem származhat a német eredetű *Guta* személynévből sem (vö. FNESz. *Galgaguta*), mivel a *Jouta* névadat az első szótagjában hosszú magánhangzóra utal. Ezt is mérlegelve vethetjük fel talán a fordított névalakulási irány lehetőségét, azt tudniillik, hogy a *Gyóta* nevű személy kapta a nevét *Gyóta* településről. Személynevek ugyanis már az Árpád-korban alakulhattak helynévből formáns nélkül is. BENKŐ LORÁND többször felhívta a figyelmet a formáns nélküli névstruktúra kettős, személynév $\rightleftharpoons$ helynév változásviszony alapos vizsgálatának fontosságára, a személynévi elsődlegesség mechanikus megállapítása ugyanis megítélése szerint gyakran tévútra vezethet (1998: 44, 2002: 13, 103). Ez a személynévadási mód ugyanakkor a korai ómagyar korban aligha lehetett túl gyakori, egy-két feltehetően e körbe tartozó esettel azonban találkozhatunk: a Tihanyi összeírásban is felbukkanó *Nógrád* személynév (1211: *Neugrad*, PRT. 10: 515) például az ugyanilyen alakú helynévhez képest másodlagosnak tekinthető (vö. FNESz. *Nógrád*). Ugyancsak az 1211. évi oklevél említ egy *Tichon* nevű (PRT. 10: 505) földművest éppen a Tihannyal szomszédos Aszófő faluból, s itt szintén felmerülhet a helynévi származtatás lehetősége (ehhez lásd az 1.1. pontot), mint ahogyan KISS LAJOS ezt egy 1427-ből való *Techan* személynévvel kapcsolatban is felveti (vö. FNESz. *Hernádtihany*).

27.2. *Sagh* [ság ~ ság] 'Ság'

Somogy megyében két ilyen nevű helyet is ismerünk a régiségből: egyrészt a Kéthely közelében fekvő *Ság* falut (1261, 1298, 1424, 1498: *Saag*, 1455: *Sag*, 1464: *Sagh*), másrészt a mai Iharosberény környékén fekvő *Ság* pusztát (1296, 1405: *Saag*, 1420, 1481: *Saagh*, Cs. 2: 638–639). Az 1211. évi oklevélben említett *Jouta*-n (27.1.) túl fekvő *Sagh* <134.> valószínűleg a Kéthely közelében lévő faluval azonosítható. A Tihanyi alapítólevél interpolált változatából (+1055/1324 u.: *Sag*, ultra *Jolta*, DHA. 1: 155), valamint az 1267. évi pápai megerősítő oklevélből (1267/1297: in villa *Sag* iuxta *Jotha*, PRT. 10: 526) csupán annyit tudunk meg e helyről, hogy *Gyótá*-n túl található. A Szent László korára hamisított oklevél azonban e település pontosabb lokalizációját is megadja: Kéthely mellett Hidas (*Hydas*) és Magyarai (*Magjare*) birtokok között sorolja fel (+1092/+1274/1399: villa *Saag*, iuxta villam *Kethel*, DHA. 1: 284). Ennek a falunak az emléket őrzik az élőnyelvi gyűjtésekben a Kéthely településen említett mikrotoponimák: *Sági*, *Sági-tó* (SMFN. 264). Az egykori Kéthely település közelében keresendő *Ság* pedig valóban a Marcali környékén lévő Gyóta (lásd 27.1.) közelében található.

A *Ság* helynév eredete bizonytalan. A legvalószínűbb magyarázat szerint a már elavult *seg* ~ *ség* 'halom, domb, erdős magaslat' szó mély hangrendű *ság* párjából alakult, s így eredetileg valamely kiemelkedés jelölésére szolgált (vö.

HEFTY 1911: 274, 306, BALÁZS 1953: 59, KÁLMÁN 1989: 145). PESTI JÁNOS a *ság, ség, seg* (~ *segg*) és a *séd* földrajzi köznevek névtani és szóföldrajzi vonatkozásait vizsgálva megállapította, hogy a *ság, ség* térszínformanevek a finnugor korból származnak (ehhez lásd még MSzFgrE. 541–542), s a Dél-Dunántúl mai helynévanyagában is jelen vannak (1987: 32–53). Az adatok alapján azt mondhatjuk, hogy a *ság* (*Ság*) korábban feltűnik, mint a *ség*. Kutatásaiból ugyanakkor az is kiderült, hogy e szavak a régiségben a Dél-Dunántúlon csupán a dombvidéki tájak földrajzi köznevei lehettek. A Somogy megyében található *Ságvár* helynévvel, valamint a Tolna megyei *Ság* névvel kapcsolatban például megjegyezte, hogy a környező nevek adatai szintén a dombokra, a dombos vidékekre utalnak (PESTI 1987: 35–36). Somogy megye szóföldrajzi térképén világosan látható, hogy a *ság* földrajzi köznév főként a mai Ságvár, Marcali és Iharos környékén volt fontos névalkotó elem (PESTI i. m. 47), a *ség* csupán néhány esetben fordul elő a megyében. Somogy megyén túl Zalában és Tolna megyében is döntő többségben vannak a *ság* köznevet tartalmazó földrajzi nevek (PESTI i. m. 51). A *Ság* nevek ilyen eredeztetését fogadja el KISS LAJOS is (FNESz. *Ság*). A másik kevésbé valószínű elképzelés a *Ság* nevek közszoói alapját egy ’sövény, bozót’ jelentésű, német eredetű szóban látja (vö. PAIS 1913: 356–357). A TESz. és az EWUng. a *ság* közszoónak mind a finnugor, mind pedig a német előzményre való visszavezetését lehetségesnek tartja. Harmadik magyarázatként a szakirodalomban a *Ság* helynevek törzsnévi eredete is felvetődött (vö. TESz., SZABÓ 1954: 16–17, e felvetés bizonytalanságaihoz azonban lásd RÁCZ A. 2007b: 45, 51–52).

28. *Igol* [*igol* ~ *igal*] ’Igal’

A Tihanyi összeírás következőnek egy nagyon kicsi, mindössze 10 szolga által lakott birtokot, a Somogy megyei Kaposvártól északkeletre fekvő *Igal* település nevét említi: „in villa *Igol*” (135.). E településnév másolati, illetve nem hiteles forrásokban szintén szerepel: +1055/1324 u.: *Igol* (DHA. 1: 155), +1092/+1274/1399: *Igol* ~ *Igal* (DHA. 1: 284). Ugyanilyen alakban később többször is előfordul az oklevelekben: 1272, 1280, 1337: *Igol*, 1388: *Hygal*, 1391, 1398, 1462, 1485: *Igal* (Cs. 2: 578). Az itt említett *Igal* településen kívül Somogy megyében még egy másik ilyen nevű helyet is ismerünk a régiségből, a mai *Ugal*-t, amely pusztaként Tab falu közelében található (vö. Cs. 2: 653). A Somogy megye mai helynévanyagában Tab településen előforduló mikrotoponimák szintén erre a pusztára utalnak: *Ugaj*, *Kis-Ugaj* (SMFN. 213).

Az *Igal* településnév eredete tisztázatlan. Bizonyára összefügg a magyar nyelvterületen ugyancsak többfelé előforduló *Igar* helynevekkel, a szóvégi *r* > *l* változás ugyanis a magyarban nem ritka: a fehérvári keresztesek 1193. évi oklevelében említett *Zamor* helynév például ma *Zámoly*-ként ismeretes (vö. MIKOS

1935: 254, FNESz. *Zámoly*, az *r > l* változásra lásd még pl. *Serénd > (Ér)se-lénd*, *Szentkaterina > Szentkatolna(dorna)*, KISS L. 1995: 32). Az *Igar* helynév talán kapcsolatba hozható az óorosz *Igor* személynévvel, amely török közvetítéssel kerülhetett a magyar nyelvbe. Ennek a személynévnek az Árpád-kori használatára azonban nincs adatunk. Ugyanakkor a korból adatolható egy *Igal* személynév (1274/1508: *Wygal* [ɔ: *Igal*], ÁSz. 810), ami az *Igal* helynevekhez alapul szolgálhatott.

29. *Fuzegy* [fűzegy] 'Kisbárapáti'

A 1211. évi összeírás a tihanyi apátság huszonkilencedik birtokaként a Somogy megyei *Fűzegy* falut sorolja fel: „in villa *Fuzegy*” (136.). Valószínűleg ugyanez a birtok tűnik fel az 1055. évi alapítólevélben *gisnav* megnevezéssel (ERDÉLYI 1904: 397). Az alapítólevél interpolált változatában (+1055/1324 u.: villam *Diznou*, quam nominavit *Apati*, DHA. 1: 156) és egy pápai megerősítő oklevélben is (1267/1297: predium et villam de *Gesnov* vel *Apaty*, PRT. 10: 526) kettős névhasználat figyelhető meg, ami arra enged következtetni, hogy az adományozást követően az elsődleges *Disznó* név helyett az új tulajdonost jelölő *Apáti* névforma vált elterjedté. Az összeírásbeli egyetlen *Fűzegy* megnevezés mellett a későbbiekben a települést mindig *Apáti* néven említik: +1092/+1274//1399: villa *Apathy* (DHA. 1: 284), 1275, 1536: *Apaty* (Cs. 2: 587), s a 19. századi térképeken is e névalak olvasható (1806: *Apáthi*, LIPSZKY, Mappa). A falu később összeolvadt a szintén középkori *Bár* településsel (+1092/+1274//1399: ad villam *Baar*, DHA. 1: 284), és a 19. század végétől *Kisbárapáti* a hivatalos neve (1895: *Kis-Bár-Apáti*, FNESz., vö. MEZŐ 1999: 182).

A *Fuzegy* név etimológiája világos: nyelvészeink a *fűz* fanév -gy képzős származékának tekintették (vö. MIKOS 1935: 248, BÁRCZI 1951: 28, HOFFMANN 2010: 102). A -gy képzőről³⁷ e helyütt csupán azt tartom fontosnak megemlíteni, hogy főleg növénynévi, különösképpen fanévi alapszavakhoz járult, mint például *Almágy*, *Egereg*, *Gyógy*, *Nyárágy*, *Száldobágy*, *Szilágy*, *Szilvágy*, de ritkábban előfordul más töveken is: *Halmágy*, *Nyüvegy* (BÉNYEI 2012: 71–73). A BÁRCZI által kínált, tőle is kevésbé valószínűnek tartott további lehetőséget, miszerint a *fűz* fanév és az elavult *igy* ~ *ügy* 'víz' szó összetételéről lenne szó (1951: 28), a *Fűzegy*-nek a -gy képzős nevek körébe való tökéletes beleilleszkedése alapján bátran elvethetjük (vö. HOFFMANN 2010: 102).

A településnévi és víznévi használat tekintetében az 1055. évi Tihanyi alapítólevél a víznév elsődlegességét bizonyítja, ugyanis a *Fűzegy* név víznévként az

³⁷ A -d és a -gy képzők problémájának legújabb összefoglalását BÉNYEI ÁGNES végezte el, aki a két képző alternánsként való összetartozásához szükséges érvek (közös eredet, funkció azonos-sága, alaktani viselkedés) híján arra a megállapításra jutott, hogy a -gy a -d-től független szuffixum (2012: 53–74).

alapítólevélben háromszor is szerepel (kétszer önállóan: *iuxta fizeg*, *ultra fizeg*, egyszer pedig helynévi szerkezetben: *ad fizeg azaa*, SZENTGYÖRGYI 2010a: 25), településnévként viszont egyszer sem. A Szent László korára hamisított tihanyi oklevél szintén ezt az elképzelést támogatja, hiszen ebben a *Füze gy fluvius*-ként jelenik meg (+1092/+1274//1399: *in fluvio Fyze g ~ ad fluvium Fyze g*, DHA. 1: 284). Az 1211-ben említett *Fuze gy* településnév tehát metonimikusan jöhetett létre a korábbi, ugyanilyen alakú víznévből. A víznév > településnév változás az ómagyar korban egyáltalán nem ritka folyamat,³⁸ hasonló példát magukból a tihanyi oklevelekből is említhetünk (lásd a 20.1. alatt).

30. *Supoc* [(c)*supok* ~ (c)*sopak*]

Az összeírás a Somogy megyei települések között említi egy *Csopak* nevű falut is: „in villa *Supoc*” (137.). A régiségben ugyanis nemcsak a Balaton északi partján (Balaton)Füredtől keletre feküdt egy ma is *Csopak*-nak nevezett település, hanem a Balaton déli partján, (Balaton)Boglártól kissé délre, Gamás és Látrány falvak között is. Az azonosítást az teszi nagyon valószínűvé, hogy az összeírás a Somogy megyei birtokok között sorolja fel a települést. ERDÉLYI LÁSZLÓ mindenféle magyarázat nélkül azt hangsúlyozta, hogy „Csopak falu már nem állott fenn, csak emléke volt meg hitelesen az 1211. évi oklevélben” (PRT. 10: 393). A székesfehérvári káptalan birtokában 1229-ben Gamás szomszédságában említett *Chyopok* azonban még faluként szerepel az oklevélben (ÁÜO. 6: 470, Cs. 2: 624–625). Nem tudhatjuk tehát pontosan, hogy e *Csopak* mikor néptelenedett el, valószínűleg valamikor a 13–14. század folyamán, utolsó nyomát ugyanis a

³⁸ A víz- és helységnevek közti kapcsolatot legalaposabban BENKŐ LORÁND vizsgálta. A víz- és településnevek keletkezéstörténeti viszonyát érintő problémáról a következőképpen ír: „a nagyobb vizek esetében — szinte névtani univerzáléként — a vizek az elsődleges névadók: a mellettük fekvő helységek [...] a folyóktól kapták nevüket ” (2003: 136). Korábbi munkájában (1947b) azt állapította meg, hogy víznevekből alakultak azok a helységnevek, amelyekben a *patak*, *ér* és *víz* szó előfordul (pl. *Előpatak*). Nagyon valószínűnek tartja, hogy eredeti víznevek azok a helységnevek is, amelyek vízinnövények, víziállatok, vízre vonatkozó tulajdonságok nevéből alakultak, de ezek közé nem sorolhatók a növénynevből keletkezett helységnevek, hiszen ezek a víznevektől függetlenül is létrejöhetnek. Eredeti vízneveknek tekinti azon helységneveket is, ahol a helység és a mellette elfolyó víz neve alakilag pontosan egyezik (pl. *Gagy* vn. ~ *Gagy* hn.). Ezzel a megállapítással (víz > település) azonban nagyon óvatosan kell bánnunk, hiszen az is előfordulhat, hogy egyes településnevek a viszonyító elem hozzáadása nélkül, metonimikusan váltak víznevekké. Az ómagyar kori Bihar vármegye vízneveit vizsgálva jómagam (KOVÁCS É. 2007) is találkoztam ilyen adatokkal: 1344: *Barakun*, alv.; 1344: *Barrakun*, palus; 1526: *Chazlo*, fl. (vö. JAKÓ 1940: 222, 337). Míg tehát a nagyobb vizek esetében elsősorban a víznév > településnév változással, addig a közép- és kisebb vizek elnevezéseivel kapcsolatban a fordított irányú településnév > víznév alakulással is számolhatunk (vö. még GYÖRFFY 2011: 158–159).

14. század végén láthatjuk, amikor Zsigmond király eladományozza, de már csupán birtokrészként (telekként) említik (1391, 1396: *Chopak*, Cs. 2: 624–625). A 18–19. századi térképeken már nem találjuk nyomát e településnek. Somogy megye mai helynévanyagában Látrány településen előforduló mikrotoponimák azonban erre az egykori falura utalnak: *Csopak*, *Csopaki-högy* (SMFN. 65).

A Balaton északi partján, a mai Balatonfüredtől északkeletre lévő *Csopak* település tehát nem azonos az oklevélben szereplő Somogy megyei faluval, bár a szakirodalomban gyakran megtörtént e két azonos nevű hely összetévesztése. KISS LAJOS például etimológiai szótárában a Veszprém megyei *Csopak* első említéseként az 1211-es összeírás adatát közli (FNESz. *Csopak*). Az egykori Zala, ma Veszprém megyei *Csopak* adatai az alábbiak: 1093: *Sopok*, 1277, 1312, 1316: *Chopak*, 1380, 1450, 1457: *Chopak*, 1387: *Chapok* (Cs. 3: 44). *Csopak*-nak az 1093-ból származó *Sopok* adata, valamint az összeírásbeli előfordulása alapján a *Supoc* helynévnek akár [*supok* ~ *sopak*] olvasatot is adhatunk, az adatok nagyobb hányada viszont a [*csupok* ~ *csopak*] ejtést mutatja. Ez utóbbit támogathatja az a körülmény is, hogy az összeírásban az *s* betű többször előfordul a [cs] hang jeleként (vö. fg. *Karachon* ~ hp. *Karasun*, PRT. 10: 507, 515; *Bolsou*, PRT. 10: 513 stb.).

A *Csopak* helynevek a szakirodalom szerint pusztaszemélynévből keletkeztek metonimikus névadással (1141–1161: *Supg*, 1251: *Supk*, ÁSz. 736, vö. EtSz. *Csopak*, FNESz. *Csopak*). Az alapjukul szolgáló személynév eredetét illetően felmerült a szlávból (szb.-hv. *Šupak*, FNESz. *Csopak*), illetve a törökből való származtatás lehetősége egyaránt (1406: *Chapakzallasa*, vö. RÁSONYI 1923–1927: 126, PAIS 1939: 36–37). A fentebb idézett *Sopok*, *Supoc* előfordulások a *Supg*, *Supk*-típusú személynevekből való eredeztetés támogatják, tehát inkább a szláv etimológiai előzményre utalnak.

31. *Boclar* [*boklár*] '(Balaton)Boglár'

Az 1211-es oklevél következőnek a Balatonlelle szomszédságában fekvő, azzal (1978-ban) átmenetileg egyesített települést, a mai *Balatonboglár*-t említi: „in villa *Boclar*” (138.). Az összeírásban másutt előfordul, hogy a [g] hang helyén esetleg [k]-ra utaló *c* betű áll: ez a gyanú a mai ejtés [*boglár*] ismeretében itt is felmerülhet.³⁹ A névnek a Szent László korára hamisított oklevélbeli, valamint a későbbi említései ugyancsak a *c* betű [k] hangértékben való előfordulását valószínűsítik: +1092/+1274/1399: *Baklar* ~ *Boklar* (DHA. 1: 283), 1325: *Boklar*,

³⁹ Az összeírásbeli helyneveket érintő helyesírási (hangjelölési) kérdésekről és azok lehetséges magyarázatáról munkám második fejezetének az összeírás filológiai kérdéseit tárgyaló részében részletesen szóltam; vö. még *Bodrug* ~ *Budruc* (lásd 23.16.).

1358: *Bakalar*, az első *g*-s lejegyzésű forma csak a 15. század közepéről való: 1435: *Boglar* (Cs. 2: 594).

A *Boglár* helynév eredete bizonytalan, ezzel kapcsolatban legfeljebb névma-gyarázó ötletekről beszélhetünk. E helynév forrásául egyes kutatók (KARÁCSO-NYI 1920: 211, NÉMETH 1931: 145, 147, MIKOS 1935: 160) egy *-lar* többes szá-mú végződéssel ellátott török **Boqlar* nemzetségnévre gondoltak, ennek azon-ban magyarországi előfordulásairól nincs tudomásunk. Egy másik elképzelés szerint pedig a helynévben az ótörök eredetű *bulyar* 'bolgár' népnév hangátveté-ses változatát kellene keresnünk (vö. FNESz. *Balatonboglár*). E népnév ugyan-akkor a magyar helynévkincsben nagyon ritkán fordul elő, a korban ugyanis a bolgár népnévnek egy másik szinonim elnevezésével, a *nándor* névvel jelölték meg az általuk lakott településeket (vö. BENKŐ 1998: 65–66, RÁ CZ A. 2010: 115–116). BENKŐ LORÁND megállapította, hogy a korai magyar tulajdonnév-anyagban nagyon ritkán jelenik meg a *bulgár* ~ *bolgár* népnév: a személyné-vekben elsősorban a 14. századtól adatolható (1356: *Bolgar*), és helynevekben is igen kései és ritka (i. m. 65). RÁ CZ ANITA kutatásai szintén azt bizonyították, hogy a *Bolgár* elnevezés elterjedtsége az ómagyar korban igen csekély volt: mindössze két olyan települést (1284/XV.: *Bolgar*; 1435: *Bolgarom*, RÁ CZ A. 2011: 27) találunk — és ezeket is az ország keleti és északi részén (Kolozs és Nógrád vármegyében) —, amelyek névadatai a *bolgár* népvét alapalakban tartalmazzák. E népnév képzős alakban egyáltalán nem fordul elő, s földrajzi köznévi utótaggal is csupán két település esetében (*Bolgárfalu*, *Bolgárszeg*) adatolható (RÁ CZ A. i. m. 28). Mindezek alapján pedig nemigen valószínű, hogy az ország nyugati megyéjében e népnévi helynévvel találkozzunk. A helynév a *boglár* 'sárga virágú növény', 'fémveretes, ékköves, gyöngyös, zománcos gomb alakú ékítmény' jelentésekkel bíró szavunkkal sem függhet össze, mivel az csupán a 16. században került be a magyar nyelvbe (TESz.). Felvetődhet még a helynévnek a formáns nélküli személynévből való eredeztetése is, azonban a régi magyar személynévek között nem találunk olyat, amely hangtörténetileg összefüggésbe hozható lenne vele.

Magyarázatra szorul még a *Boklár* hangalaknak a módosulása is. Ha hihe-tünk az 1358-ból való adat lejegyzésmódjának, a névnek lehetett három szóta-gos [*bakalár*] ejtésű változata is. A szóbelseji [kl] > [gl] módosulás az *l* hatásá-ra szabályosan nem következhetett be, esetében inkább talán valamiféle analogi-kus változással számolhatunk.

32.1. *Gamas* ~ *Gomas* [gámás ~ gámás ~ gamás] 'Gamás'

A *Gamás* helynév a Tihanyi összeírásban többször is előfordul, s bennük az első szótagbeli magánhangzó egyaránt megjelenik *a*-val és *o*-val írva: „in villa *Ga-mas*” (139.), „in villa eadem *Gomas*” (142.), „in eadem *Gomas*” (143.), „in eadem

villa *Gomas*” <144.>, „in eadem sepedicta villa *Gomas*” <145.>, ad predictam villam *Gomas* (*Gamas*)” <150.>. Az 1055-ös Tihanyi alapítólevélben csupán egyszer szerepel *gamas* formában (SZENTGYÖRGYI 2005: 50). A 11. századi *a*-val való jelölés bizonyára illabiális [*gámás* ~ *gámás*]/ejtést jelöl (vö. BÁRCZI 1951: 26, HOFFMANN 2010: 94), az 1211-es *o*-val írott (többségben lévő) adatok jelölhetnek labiális *a*-t (vagy akár *o*-t is), a későbbi-mai alakok azonban inkább a [*gamás*] olvasatot valószínűsítik.

A középkorban egy viszonylag kis területen két *Gamás* nevű település is feküdt. A Tihanyi alapítólevélben és az összeírásban említett *Gamás* falu már régóta nem létezik, egykori helyét azonban pontosan tudjuk lokalizálni: Lelle és Boglár között feküdt (PRT. 10: 11, 375). A 13–15. században több falura oszlott, amelyeket különféle jelzői előtagokkal különböztettek meg egymástól, s mindez viszonylag nagy kiterjedésre enged következtetni: 1328: *Felgamas*, 1331: *Felgemas*, *Algamas*, 1344: *Eghazasgamas*, 1435: *Naggamas*, 1419–1511: *Thythewsgamas* (Cs. 2: 607). Ugyanakkor természetesen nem zárhatjuk ki, hogy ezek között szinonim megnevezések is előfordulhatnak. Ma határrésznévként több névben is megtalálható Balatonlelle nyugati határ részén a Balatontól egy-két kilométer távolságban: *Fősső-Gamás*, *Gamási-domb* stb. (SMFN. 54). E helytől délre, mintegy 20 kilométer távolságban fekszik egy másik, ma is *Gamás*-nak nevezett falu, amelynek az első előfordulása az 1221. évből való: *Games* (FNESz. *Gamás*).

ERDÉLYI LÁSZLÓ véleménye szerint az 1211. évi összeírásban szereplő Balaton menti *Gamás* népéhez (58 ház) hozzászámítva a 16 csopaki és 3 boglári udvarnokházat, akkor „ez a hármas határ együttes területe tenné az apátság legnépesebb birtokát, mely körülbelül akkora volt, mint a tihanyi sziget s néhány házzal több a lakója (a sziget 74 ház)” (PRT. 10: 377). Bőséges oklevélanyag alapján azonban egyértelműen kijelentette, hogy a délebbre fekvő, ma is meglévő *Gamás* települést — amely részben a pannonthalmi apátságé, részben a királyé volt — el kell különítenünk az 1055. évi alapítólevélben és az 1211. évi összeírásban említett falutól (PRT. 10: 375–397). S bátran kimondta, hogy „a tihanyi apátság eredetileg s az Árpádok kora végéig egyedüli földesura a Balaton melletti *Gamásnak*” (i. m. 381).

E helyütt felvetődhet az a kérdés, hogy vajon nem az egész *Gamás* birtok felső részét adta-e az apátságnak a király? Hasonló esettel találkozhatunk a Tihanyi alapítólevélbeli *turku* településsel kapcsolatban, amely királyi birtok volt, s a határleírások szerint csak az északi, a Balaton felé eső részeit adományozhatta I. András a tihanyi apátságnak (lásd részletesebben a 35.1. pont alatt). A fent említett *Gamás* településsel kapcsolatban is elképzelhető egy ilyen birtokmegosztás, hogy tudniillik I. András király az egész *Gamás* birtok felső, Balatonhoz közeli részét adta volna a tihanyi apátságnak. A *Gamás* területén kialakuló több település egy ideig ugyanezt a nevet is viselhette — ugyanúgy,

ahogyan az a fent említett *turku* esetében is történt —, és esetleg ez magyarázza azt is, hogy a 14–15. századból idézett adatok szerint több azonos nevű települést jelzői előtaggal különböztettek meg egymástól. Ezt az elképzelést földrajzi körülmények is támogathatják: a térség két nagyjából észak–dél irányú folyóvölgy közé esik. Hasonló birtokmegosztási folyamatot vázolt KISS GÁBOR és ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS egy Vasvár melletti mikrotáj, az egykori Győrvár esetében (2006). E névazonosság birtoklástörténeti, tájszemléleti stb. szempontból további feldolgozást igényel, azt azonban kétségtelenül nehéz lenne megmagyarázni, hogy egymástól teljesen függetlenül kapta volna két (vagy később több) egymáshoz közeli település ugyanazt a nevet.

A *Gamás* helynevet egyes kutatóink (BÁRCZI 1951: 26) a görbülést jelentő *gam-* tövel hozzák összefüggésbe. HOFFMANN ISTVÁN elgondolása szerint „e szócsaláddal a *Gamás* helynevek névtipológiai és szemantikai szempontból elvileg összefüggésbe hozhatók, ám ezt kézzelfogható bizonyítékokkal nem tudjuk alátámasztani” (2010: 95). A mai helynévállományban is igen ritka az ehhez hasonló név: Tolna megyében Báta településen említik a *Gamó* nevet, hozzátéve, hogy ez jó halászhely, amit 200 évvel ezelőtt vájt ki a Duna vize; valamint a *Gamó* mellett lévő magasabban fekvő terület nevét, a *Gamó Göröndje* nevet (TMFN. 523). Ezek az elnevezések talán összefüggésben lehetnek a *gam-* tövel, s annak elsődleges ’kampó’ jelentésével. A Somogy megyében Balatonszabadi és Balatonkiliti településeken említett *Gamásza*, *Fősső-Gamásza*, *Alsó-Gamásza*, *Gamásza puszta* stb. (SMFN. 137–138, 152) helynevek viszont KISS LAJOS megítélése szerint személynévből keletkeztek (vö. FNESz. *Gamásza*). A régi helynévanyagot átvizsgálva (Cs. 1., 2., 3., 5.) mindössze egy esetben találtam *gam-* tövű helynevet, már amennyiben ezt a nevet egyáltalán ide sorolhatjuk: 1352, 1457: *Gamza* (Temes vármegyében, Cs. 2: 38). A *Gamás* helynévnek sokkal inkább a személynévi eredeztetését tarthatjuk valószínűbbnek (vö. FNESz. *Gamás*, ZELLIGER 2005: 26, FEHÉRTÓI 2006a: 163). Minthogy azonban HOFFMANN ISTVÁN az e téren felmerülő magyarázatok ellentmondásos és hiányos voltára a közelmúltban rámutatott (2010: 96), ezért e helyütt ezt a kérdést részletesebben nem boncolgatom.

32.2. *Bolotun* ~ *Bolotin* (lásd az 1.2. alatt)

32.3. *Bethcu* ~ *Betcu* [bětű]

Gamás birtok határában található egy *Bethcu* ~ *Betcu* nevű erdő („ad silvam nomine *Bethcu* (*Betcu*)” <147.>). ERDÉLYI LÁSZLÓ e helynevet kétrészes mikrotoponimaként értelmezte: *Betk-erdő* (PRT. 10: 375–376). Ennek alapja talán az lehet, hogy a Tihanyi összeírás szerzője a magyar helynév elé egy a helyfajtáját megnevező latin földrajzi köznevet is illesztett, amely egyébként a nevek latin

nyelvi környezetbe való beillesztésének leggyakoribb módja (vö. HOFFMANN 2004: 44–45). Ez esetben nehéz megítélni, hogy a latin köznév esetleg nem a magyar helynév földrajzi köznévi részének a fordításaként értelmezhető-e. A gamási birtokleírásban szereplő *ad silvam nomine Bethcu (Betcu)* szerkezet esetében azonban — a *nomine* megnevezőszó jellegű bővítmény megléte miatt — kevésbé valószínű, hogy névfordításról lenne szó.

ERDÉLYI véleménye szerint a *Betk* azonos a saját korából ismert *Bedegh* nevű hellyel (PRT. 10: 375), amely JANKÓ JÁNOS közel egykorú gyűjtésében *Bedegh puszta*-ként szerepel (SMFN. 54). Ez a név ma Balatonlelle belterületétől délre tűnik fel *Betegi-pusztá*, *Betegi-dűlő*, *Betegi-kut* formában egymástól több kilométer távolságra. Hogy az általa jelölt terület egykor jókora kiterjedésű lehetett, az is jelzi, hogy a szomszédos Látrány határában is feltűnik *Bedegi-dűlő*-ként (SMFN. 54–55, 64). A *Betegi*-formák a *Bedegi*-ből bizonyára népetimológias változással (reszemantizációval) jöttek létre. *Bedeg* települést találunk egyébként Somogy megye keleti részén is (amely ma *Bedegkér* nevet visel; vö. FNESz.), ezt az Árpád-korban Tolna megyéhez számították: 1275: *Bedeg, Bedegh*, (Cs. 3: 416). A településnevet KISS LAJOS személynévi eredetűnek mondja (FNESz. *Bedegkér*). A *Bedeg* ~ *Bedek* személynévre van néhány adatunk az Árpád-korból: 1285/1346: *Bedek*, 1286/1343: *Bedeg* stb. (ÁSz. 101–102). FEHÉRTÓI KATALIN e nevet összefüggésbe hozza a *Bedeck*, *Bedke*, *Beged*-típusú nevekkal.

A *Bedeg* helynév etimológiailag összetartozhat a *Bödöge*-típusú helynevekkel is (bár ezeket KISS LAJOS egy **Budigoj*-féle szláv személynévre vezeti vissza; FNESz. *Homokbödöge*). Így egy *Bedegü* ~ *Bedekü* alakú helynév *Bedkü* ~ *Betkü* ~ *Betk* típusú változáson átmenve nyerhette el az összeírásbeli [*betkü*] hangalakját. A későbbi *Bedeg* pedig párhuzamos névformaként a véghangzó eltűnésével jöhetett létre.

Az 1092-ből való és az 1358-ra keltezett hamis oklevelek gamási és boglári határleírásában egy *Path* erdőnév jelenik meg (+1092/+1274//1399: „*silva, Path nomine*”, DHA. 1: 283–284; 1358: „*a terris ac silvis Path abbatis*”, PRT. 10: 384–385). Nehéz azonban megítélni, hogy e két helynév (*Bethcu, Path*) azonos denotátumra vonatkozik-e, és ha igen, akkor milyen nyelvtörténeti kapcsolat mutatható ki közöttük. Somogy megyében a Balaton melletti Gamás közelében sem a régi, sem a mai helynévanyagban nem találtam *Path*-(*erdő*)-re utaló helynévi nyomokat.

32.4. *Zaarhegy* ~ *Zaharegi* [*szäärhëgy* ~ *szárhëgy* ~ *száyärhëgy*]

Gamás birtok leírásában a *Szár-hegy* az egyik viszonyítási pontot adja, ugyanis a birtok határa a *Bolotun*-tól a *Bethcu* nevű erdő körül megy, és a délen lévő hegy felé tart, amelyet *Zaarhegy* (*Zaharegi*)-nek neveznek — „*ad montem, qui*

dicitur *Zaarhegy* (*Zaharegi*)” (148.) —, ahol Gamásnak négy faluval vannak közös határjelei.

A *Szár-hegy* helynév a *szár* ’világos színű, sárgás, vöröses; kopasz, tar’ (TESz. *szár*¹) jelentésű melléknév és a *hegy* ’dombnál magasabb kiemelkedés a föld felszínén; halom’ (TESz. *hegy*) jelentésű földrajzi köznév összetétele.

A TESz. szerint a *szár* eredeti jelentése ’világos, fehér’ lehetett, de eredete bizonytalan, talán a *sár* ’sárga, szőke’ jelentésű szó nem csuvasos török nyelvből átvett párja (vö. TESz.). A szó török eredete már MUNKÁCSI BERNÁTNÁL feltűnik, aki a *sző, szár* ’világos sárga, szőkés sárga’ értelmű szavakat a törökből származtatta, és a *sár, sárga* és *sárog* mellett külön nyelvjárásból való átvételnek gondolta (1928–1930: 462). PAIS DEZSŐ közös etimológiát tulajdonított a ’sárga, vörös’, valamint a ’tar, kopasz’ jelentésű *szár* szónak (1939: 20–22), BÁRCZI GÉZA megítélése szerint azonban a *szár* ’kopasz, sárgás’ melléknévnek a *sár* ’sárga’ szóval való kapcsolata csak „bajosán igazolható” (1941: 282, *szár-csa*). BÁRCZIVAL egyetértve a ’sárgás, sárgás vörös’ jelentésű és a ’kopasz’ értelmű *szár* azonosságát BEKE ÖDÖN is kétségbe vonta (1952: 468–469). A TESz. megjelenését követően LIGETI LAJOS nyilvánított véleményt a szóról, aki a *Szárberény* helynévvel kapcsolatban megjegyezte, hogy a *szár* szó török származtatása kétségbe vonható, eredete bizonytalan (1986: 66). Újabban RÓNATAS ANDRÁS a török eredetű **sar* szó ’világos, sárgás, fakó’, valamint a ’kopasz’ jelentésével is számolt (WOT. 776), ez azonban az eredeti *szágyár* formával nehezen hozható kapcsolatba.

A régi és az újabb helynevekben is előfordul a *szár* szó, az azonban nem dönthető el minden esetben, hogy e névrész a talaj színére, a növényzet hiányára utal-e, vagy esetleg más jelentésű. E szó ugyanis a régiségben személynévként is használatos volt (1280: *Zaar*, ÁSz. 833), így a helynévbeli előfordulások kapcsán ez a magyarázat sem zárható ki, noha kétségtől kevésbé valószínű. *Szár-hegy* mikrotoponimák a magyar nyelvterületen a Gamáson említett név mellett máshol is előfordulnak a régiségben, például Abaúj vármegyében 1321: *Zarhyg*, mo. (Gy. 1: 153, KMHsz. 1. *Szár-hegy*), Gömör vármegyében 1295/1315: *Zarheg*, mo. (Gy. 2: 461, 530; HA. 2: 69). Az újabb korból is több adatunk van rá, például Fejér megyéből: 1783: *Szar Hegy* (FNESz. *Kőszárhegy*); a Veszprémi járásban két ilyen nevű hegy is található Szentgálon és Nemesvámoson (*Szár-hégy*, VeMFN. 4: 223, 314), de előfordul Somogy megyében, Szabadiban is: *Szár-högy* (SMFN. 487). A *Szár-hegy* nevek esetében a szakirodalom többnyire azt tartja, hogy a növényzet hiánya adhatta a névadás alapját, tehát e neveknek ’kopasz hegy, tar hegy’ jelentése lehetett (vö. KÁLMÁN 1989: 134, EWUng. *szár*¹). PAIS azonban arra mutatott rá, hogy e nevek nem minden esetben ’kopasz hegy’-re vonatkoznak, hanem lehet köztük ’sárgahomok-hegy’ jelentésű is (1939: 22). Ilyen színnévi jelentése lehetett a *szár*-nak például az egykori *Szárberény* helynévben, ahol vöröses homokkőre utalhatott (vö. FNESz. *Vörösberény*).

A Tihanyi összeírásban szereplő *Szár-hegy* névadási motívumát nem tudjuk pontosabban meghatározni: az előtag akár a növényzet hiányára, akár a hegy színére is utalhatott. Szólni kell még a fogalmazványában szereplő *Zaharegi* alakról is, amely PAIS szerint arról tanúskodik, hogy ezen a vidéken élt a *szahar* forma (1939: 22). Az ugyan elvileg elképzelhető, hogy az 1211. évi oklevél fentebb említett szörványában (ehhez vö. még *σαγαββυεν*, PAIS 1939: 19) az eredeti *száγár* alak olvasható, ám ez esetben nem tudjuk magyarázni a névalakban utótagként szereplő *hegy* szó *h* nélküli írásmódját. Ezért inkább azt valószínűsíthetjük, hogy itt íráshibával állunk szemben, és a *Zaharegi* formát [ɔ: *Zaharhegi*]-re vagy még inkább [ɔ: *Zaarhegi*]-re javíthatjuk.

Az első katonai felmérés anyaga — amely viszonylag jól tükrözheti még akár az Árpád-kori viszonyokat is — azt mutatja, hogy a Lelle és Boglár közötti területet nagy kiterjedésű mocsár határolta. Ez a 2–3 kilométer szélességű földsáv a terület déli részén említett *Zaarhegy* felől félszigetként nyúlt be a Balaton sík vize felé. HOFFMANN ISTVÁN véleménye szerint talán ennek a félszigetnek az elejét, Balaton parti részét jelölhette a Tihanyi alapítólevélbeli *ziget zadu* megnevezés (2010: 97). Ennek a földnyelvnek a déli szélét zárhatta le az 1211-ben *Szár-hegy*-nek mondott kiemelkedés, amely azonban később ilyen néven nem szerepel. Valószínű, hogy az egykori *Szár-hegy* a Balatonlelle déli határszélén fekvő, ma *Várszói-domb*-nak nevezett magaslattal lehet azonos (SMFN. 54).

32.5. *Hodvth* (lásd a 24.8. alatt)

32.6. *Dob* [*dob* ~ *dab*]

Dob falu nem tihanyi birtokként szerepel az összeírásban, hanem a gamási jobbágyságok egy részének származási helyeként: „ioubagiones, qui venerunt de villa *Dob*” (140.). E települést a birtokösszeírás ugyan nem, de a Szent László korára hamisított oklevél (+1092/+1274/1399: „villa *Dob* prope Danubium, cui vicinatur villa *Tas*”, DHA. 1: 285), valamint az 1267. évi pápai megerősítő oklevél a tihanyi apátság birtokaként említi (1267/1297: „de *Gamas*, villam *Dob*; terras et possessiones, quas habetis in villa *Sag* iuxta *Jotha*”, PRT. 10: 526). Az utóbb említett forrás *Dob* falut Gamás és Ság közé helyezi, a Zsigmond-kori oklevelek pedig Somogyvárhoz tartozó pusztaként nevezik meg (vö. PRT. 10: 397–398, Cs. 2: 582, 601). Ezeknek megfelelően *Dob*-ot Somogyvár környékén kereshetjük. ERDÉLYI LÁSZLÓ azonban lehetségesnek tartotta azt, hogy az 1267. évi pápai bulla e lokalizációját csupán tévedés, az 1211. évi összeírás félreértése táplálta (PRT. 10: 397–398). A Tihanyi összeírásban ugyanis *Dob* település csupán a gamási jobbágyságok származási helyével összefüggésben fordul elő, nem pedig Gamás szomszédságában fekvő tihanyi birtokként tűnik fel. A Szent László korára hamisított oklevél *Dob* falut pedig a Duna mellé, *Tas* szomszéd-

ságába lokalizálja. Az egykori Fejér megye solti járásában lévő, Pest megyéhez közel eső *Dab* települést GYÖRFFY a tihanyi apátság birtokának mondja, s adatsorában említi a Szent László korabeli hamis oklevél és az 1267-ből való pápai diploma adatát, de nem szerepelteti a névnek az 1211-es összeírásbeli előfordulását. *Dab* említései között még a 13. század végén is előfordul a *Dob* névalak (1291: *Dob*, Gy. 2: 421). Ezek alapján e hely valószínűleg azonosítható a Duna menti Csepel-sziget környéki *Dab* faluval, amely Tas és Dömsöd vidékén feküdt.

A *Dob*, *Dab* helynév eredete bizonytalan, talán egy **Dob* személynévből keletkezhetett. Ilyen személynév azonban az Árpád-korból nem adatolható. Az 1211. évi összeírás Papsoka faluban azonban említ egy *Doba* ~ *Dobba* nevű embert egy felszabadított szolga neveként (PRT. 10: 505), s talán a helynév e személynév -a képző nélküli alakjával hozható kapcsolatba (vö. EtSz. *Dob*). A szakirodalom szerint ez utóbbi személynévből származik *Doba* helynevünk (FNESz. *Doba*). MELICH JÁNOS véleménye szerint az eredetileg 'felfúvódott, feldagadt, vastag' jelentésű magyar *dob* köznév személynévekben előfordulva 'vastag, testes, kövér ember' értelemben lehetett használatos (1927: 245). A *d* zöngétlen párjával, *t*-vel kezdődő olyan személynévek is szerepelnek az 1211-es oklevélben (*Thaba*, *Thob*, PRT. 10: 512, 513), amelyek a *Dob* helynévvel ugyancsak összefüggésben állhatnak (vö. FNESz. *Tab*). E feltevések mellett a *Dóbiás* alakban is előforduló *Tóbiás* személynév rövidült alakjának, valamint a szláv eredetű *Dob* személynévnek (vö. cseh *Dub*, FNESz. *Tiszadob*) a helynévbeli előfordulása szintén felmerült a szakirodalomban (FNESz. *Tiszadob*). A helynév személynévi származtatásán túl MOÓR ELEMÉR az eltűnt szavak földrajzi nevekben fellelhető nyomait tanulmányozva lehetségesnek tartotta, hogy a *dob* szó a *domb* földrajzi köznév nazális nélküli *dub* > *dob* alakjával függ össze (1956: 429). A használatból kiveszett 'domb' értelmű *dob* magyar nyelvbeli meglétét a vele egyeztethető manysi *tump*, *tomp* 'domb, sziget' jelentésével, valamint a nyelvjárásbeli *dobályos* 'dombos hely' szóalakokkal igyekezett bizonyítani (MOÓR i. h.). Véleménye szerint az alföldi *Dub(us)* > *Dob(os)* > *Dab(as)* földrajzi nevekben a *dob* szó a fent említett 'domb' jelentésben volt használatos. Ugyanakkor elképzelhetőnek tartotta, hogy a földrajzi nevek *dob* szava a szláv *dobъ* 'tölgy'-ből származik, de ez csupán a magyar nyelvterület bizonyos részén, a szélein jellemző (MOÓR i. m. 429–430). FEHÉRTÓI KATALIN pedig bőséges példaanyaggal azt kísérelte meg igazolni, hogy a *Dob*, *Dobos*, *Dobo*, *Doboz* stb. tulajdonnevek, elsősorban az ilyen személynévek vagy a szláv *dob* 'tölgy', vagy szintén a szláv *dobr-*, *dob-* 'jó' tő képzett változataiból alakultak (FEHÉRTÓI 1992: 42–56). Amellett, hogy „hazánk természeti adottságai, valamint a *Dob-* előtagú és *Dobos*, *Doboz*, *Dob* földrajzi nevek makkos erdők, tölgyesek melletti feltűnése miatt logikusabb e neveket a szláv eredetű *dob* 'tölgy, tölgyes' közszóból magyarázni” (FEHÉRTÓI i. m. 52), elképzelhetőnek tartotta a *Doba*,

Dobos stb. helynevek személynévi eredeztetését is (FEHÉRTÓI i. m. 54–56). Mivel az összeírásbeli *Dob* helynevet nem tudjuk biztosan azonosítani, és így a kérdéses terület természeti adottságait sem ismerjük, a legvalószínűbbnek a helynév — akár a Duna menti Csepel-sziget környéki *Dab* településről, akár a Somogyvár környékén fekvő *Dab*-ról legyen is szó — személynévből való eredeztetése tűnhet, de nem vethető el az a feltevés sem, hogy a hasonló alakú helynevek mögött több, eltérő helynévadási motiváció húzódik meg.

32.7. *Bychachi* ~ *Bicacci* (lásd a 20.17. alatt)

33. *Theluky* ~ *Tehluiki* [*telüki* ~ *telöki*] 'Teleki'

Az apátság következő Somogy megyei települése a mai Balatonszemes szomszédságában fekvő *Teleki*: „in villa *Theluky* (*Tehluiki*)” (152.). A település első eredeti oklevélből való említése az összeírásból való, nem hiteles forrásokból azonban szintén adatolható: [1018–1038]>1429: *Theleký*, [1018–1038]>1450: *Teluki* (DHA. 1: 96, 97). Hasonló alakban később többször is előfordul az oklevelekben: 1229: *Teluky*, 1270: *Theluky*, 1390, 1397, 1429: *Thelky*, *Theleky* (Cs. 2: 650). Az 1429. évi földosztás nagy oklevelében *Teleki* falu határleírásában a szomszédos települések (*Euzed*, a későbbi *Őszöd*, *Balaton-Zemes*, a későbbi *Balatonszemes*, valamint *Zolad*, a későbbi *Szólád*, PRT. 10: 652) neveit is olvashatjuk, ennek megfelelően helyét pontosan meg tudjuk határozni. A település megtalálható az újabb kori térképeken (*Teleki*, LIPSZKY, Mappa, MKFT.), s ma is ugyanilyen néven létezik korábbi helyén (SMFN. 194–195).

A középkori Magyarországon gyakori *Teleki*, *Telki* (például Bars, Keve, Torda, Veszprém, Bihar, Komárom, Pilis vármegyékben, lásd CSÁNKI-index 812–813) helynevek⁴⁰ a *telek* 'földterület, szántásra alkalmas, trágyázott föld' jelentésű földrajzi köznév (TESz.) -i helynévképzős származékából alakultak, s eredetileg szántóföldekkel rendelkező települést jelölhettek⁴¹ (vö. FNESz. *Teleki*). E földrajzi köznévben a régiségben nem ritkán fordul elő labiális második szótagbeli magánhangzó, mint ahogyan az 1211-es oklevélben is így látható (vö. még 1208/1395: *teluc*, 1255: *Nyhatatelukey*, 1305: *Cheyteluk*, 1345: *Pochteluky* stb., KMHsz. 1. *Telek*). A *telek* földrajzi köznév helynevek utótagjaként is igen gyakran jelentkezik, s az ilyen névformák jellegzetesen településnévi szerepben állnak (erről részletesebben lásd a 24.11. alatt). A *Teleki* helynév ugyanakkor a *Telek* személynévhez kapcsolt -i helynévképzővel, morfológiai szerkesztéssel is alakulhatott. És noha e névre több példát is találunk: 1217/1550: *Teluc*, 1302/1323: *Theluk* (ÁSz. 744), és talán ide tartozik magában

⁴⁰ A *Teleki* > *Telki* változás nem annyira összerántódásnak (vö. Kiss L. 1995: 28, 1999: 215), mint inkább a két nyílt szótagos tendencia megnyilvánulásának tartható (vö. Tóth V. 2001a: 148).

⁴¹ A *telek* lexéma eredetével és jelentésváltozásaival JAKAB LÁSZLÓ foglalkozott részletesen (1957).

a Tihanyi összeírásban *Kecu* faluban feltűnő torló neve is (*Telug*, PRT. 10: 505), mégis kisebb valószínűséggel számolhatunk efféle névadási motivációval és lexikális-morfológiai struktúrával.

34.1. *Zamthou ~ Zamtou ~ Samthou ~ Santo* [*számtou ~ szántó*] 'Szántód'

A következőnek adományozott birtok a Balaton déli partján, a ma Zamárdihoz tartozó *Szántód*, amely az összeírásban *-d* helynévképző nélküli formában kétszer is említve van, először a 34. birtok neveként: „in villa *Zamthou (Zamtou)*” (153.), majd az oklevél végén, ahol a birtok határát is leírják: „villam, que *Samthou (Santo)* dicitur” (171.).⁴² Ennek a falunak az emlékét őrzik az élőnyelvi gyűjtésekben Zamárdi településen említett mikrotoponimák: *Szántód*, *Szántódpuszta*, *Szántódi belsőség* (SMFN. 145).

A település első eredeti oklevélből való említése a Tihanyi összeírásból adathozható, korábban csupán a Szent László korára hamisított oklevélben szerepel *-d* képzős alakban: +1092/+1274/1399: *Zantod, Zanthod* (DHA. 1: 283). Később képzős, illetve képző nélküli formában egyaránt előfordul az oklevelekben: 1267/1297: *Somthod* (PRT. 10: 526), 1338: *Zanthow*, 1358: *Zantod*, 1536: *Zanthod* (Cs. 2: 642). Az 1211-es oklevél adatai a név eredeti, szóbelseji *-mt-*kapcsolatot tartalmazó *Számtó* hangalakját tükrözik (vö. TESz. *szánt*), csupán a fogalmazványban tűnik fel egyszer a hasonulás utáni *Szántó* névalak. E falut BÁRCZI GÉZA ERDÉLYIvel egyetértve az alapítólevélbeli *koku zarma*, illetve az összeírásbeli *Choczorma* (lásd 34.2.) nevű hellyel azonosította (1951: 21). HOFFMANN ISTVÁN azonban arra hívta fel a figyelmet, hogy az 1211-es összeírás alapján egyértelműen kiderül, hogy *Choczorma* csupán része Szántónak (2010: 85).

A *szántó* (rég *számtó*) főnév a régiségben többféle jelentésben lehetett használatos. HECKENAST GUSZTÁV és KISS LAJOS véleménye szerint a *Szántó* helynevek eredetileg a *szántó* 'földműves' főnévből (vö. 1395 k.: „agricola: *zanthow*”, BesztSzJ.) jöttek létre, s arra utaltak, hogy az adott települést földművelésre kötelezett szolgálonépek lakták (vö. HECKENAST 1970: 119, FNEsz. *Szántód*). E feltételezést azonban a szónak ezt a jelentését közvetlenül mutató további adatok hiányában nagyon nehéz igazolni. Erre való utalás rejlik HECKENAST GUSZTÁV óvatos megfogalmazásában is, mely szerint, „*Szántó* falvainak vagy legalább is egy részük” a földművelésre kötelezett szolgálonépek lakóhelyei voltak (i. m. 119). GYÖRFFY történeti földrajzában az egyes *Szántó* települések — a középkori Magyarországon szép számmal találunk ilyen nevű helységeket.

⁴² Az 1211-es oklevélben több alkalommal is találkozhatunk visszatérően szereplő birtokokkal (például *Aszófő*, *Dörgicse*, *Csősz*, *Türk*, *Szántó* esetében). Az oklevélíró ezekben az esetekben a kifejezett adatokat utólag pótolja, ezért tér vissza az általa korábban már említett birtokhoz vagy településhez, mint például *Szántó* és *Türk* esetében is.

geket — leírásakor csupán néhány esetben emelte ki, hogy a ’királyi szolgálónép, földműves’ jelentés szolgáltatta a névadás alapját (vö. Gy. 1: 233, Gy. 2: 404, 438–439, Gy. 3: 249, 453–454, Gy. 4: 296, 696). A szó ’földműves’ jelentésére utalnak személynévi előfordulásai is: 1373: Laurencium dictum *Zantho* (Oklsz. *szántó*, itt további példák is bőségesen szerepelnek), valamint család-névként való alkalmazása is (RMCsSz.).

A ’földműves’ értelmezés mellett a ’megművelt föld’ jelentés is kapcsolódhatott a *szántó*-hoz, amelyet ma is használunk földrajzi köznévként (vö. TESz., FKnT. 291–292). Az ebből alakult helynevek pedig azt jelölhették, hogy az adott településhez ilyen, ekével rendszeresen megművelt földterületek tartoztak, ahol főként gabonát és takarmánynak való növényeket termeltek. Ez a jelentés a régi helynevekben csak a kétrészes struktúrákban állapítható meg egyértelműen: 1337: *Zantowteluk* (Oklsz.). Az egyrészes *Szántó* nevekről azonban nem dönthető el egyértelműen, hogy a szó melyik jelentéséből és ennek megfelelően milyen névadási motiváció alapján jöttek létre (így megkérdőjelezhető a TESz. eljárása is, amely a névnek a veszprémvölgyi alapítólevélbeli első előfordulását a ’szántóföld’ jelentéshez kapcsolja).

34.2. *Coczorma* ~ *Cogzorma* [*kok szormá* ~ *kok szormá* ~ *kak szormá* ~ *kak szarmá*]

Az alapítólevélben *koku zarma*-ként (SZENTGYÖRGYI 2010a: 24) említett hely az összeírásban tövéghangzó nélküli alakban fordul elő: „est locus, qui dicitur *Choczorma* (*Cogzorma*), {172.} et ibi est meta regis A(ndree)”, s Szántó, a későbbi Szántód faluban olyan hely nevéként szerepel, ahol András király határjele fekszik: „Van egy hely, amit *Choczorma* (*Cogzorma*)-nak neveznek, ott található A(ndrás) király határjele.”

E helyet BÁRCZI ERDÉLYI LÁSZLÓval egyetértve magával Szántó faluval azonosította (1951: 21). HOFFMANN ISTVÁN azonban azt hangsúlyozta, hogy az 1211-es összeírás alapján derül ki egyértelműen, hogy *Choczorma* csupán része Szántónak (2010: 85). Az 1055. évi alapítólevél világosan leírja, hogy a *koku zarma* a Balaton és a tó déli partjával nagyjából párhuzamosan futó nagy út — amit 1211-ben *Hoduth*-nak neveznek (lásd 32.5.) — között terül el. Ennek az útnak a nyomvonala feltehetően már az Árpád-korban is ott haladt, a Balaton déli partjával nagyjából párhuzamosan, ahol az első katonai felmérés 18. század végéről való térképe is feltünteti. Ez az út Lellénél délnyugat felé kanyarodott, hogy a Boglártól nyugatra elterülő mocsarakat elkerülje (EKFT.). Maga *Szántó* falu az úttól délre feküdt, tőle északra pedig az a félszigetszerűen a Balatonba Tihannyal szemben benyúló partszakasz terült el, amit az 1055. évi leírás *koku zarma*-nak, az 1211. évi pedig *Choczorma* ~ *Cogzorma*-nak mond.

A név etimológiáját vizsgálva arra a megállapításra jutunk, hogy előtagja egy bizonytalan eredetű személynév, utótagja pedig a *szarm* szó (TESz.) egyes szám

3. személyű birtokos személyjeles alakja. Az Árpád-korból ismeretes 1138/1329: *Kaku* ~ *Kacu*, +1171/1334 e.: *Cocu* (ÁSz. 442) személynév több régi településnevünknek is lehet az alapja (vö. FNESz. *Kak*). A személynév eredetére vonatkozóan többféle elképzelés született: PAIS DEZSŐ török (1929: 123), FEHÉRTÓI KATALIN pedig szláv eredetűnek tartotta (2006a: 164), miután KISS LAJOS cseh és lengyel személynévvel vetette össze (FNESz. i. h.). HOFFMANN ISTVÁN — egyetértve BÁRCZIVAL — a személynév eredetét tisztázatlannak vélte (2010: 86).

A magyar nyelvterületen viszonylag gyakori *szarm* a *szarv* ~ R. *szaru* szónak ősi szóhasadás eredményeként elkülönült változata. E változatok a helynevekben szinonim szerepűek voltak (1277/1282: *Fuenzorm*, 1308/1313/1425: *Fuenzaru*, Gy. 1: 617). A *szarm* és a földrajzi köznévként használt *szarv* jelentése etimológiai szótáraink szerint ’vízmeder, völgy, árok elágazó része’ értelemben adható meg (TESz., EWUng.), BÁRCZI pedig ’benyúló fok, földnyelv’-ként vagy ’öböl’-ként értelmezi (1951: 22). HOFFMANN meggyőző példákkal igazolja, hogy a BÁRCZI által elsőnek megadott jelentés a szónak nemcsak az itteni előfordulásában igazolható, hanem további ómagyar kori helynévpéldákban (vö. Bihar megyei *Fövenyszarm*, RÁ CZ A. 2007a: 105–106) is megjelenik (HOFFMANN 2010: 85–86).

34.3. *Hoduth* ~ *Hodut* (lásd a 24.8. alatt)

34.4. *Somardy* ~ *Somardi* ~ *Somard* ~ *Zamad* [*szamárd(i)* ~ *szamárd(i)*] ’Zamárdi’

A *Zamárdi* helynév többször előfordul az 1211-es oklevélben. A 34. birtokként szereplő Szántó határának az utolsóként említett birtokot követően előjövő leírásában településnévként: „terram *Somard (Zamad)*” (174.), *Türk* birtok előtt álló leírásában viszont víznévként szerepel: „ad stagnum *Somardy (Somardi)*” (167.), et per mediam piscinam *Somardy (Somard)*” (168.). Ezen utóbbi szerkezetek azonban bizonyára nem ’Zamárdi nevű tó’-ként, hanem ’Zamárd (település) tava’-ként értelmezhetők, e név ugyanis a későbbiekben víznévként nem, csupán településnévként adatolható (vö. Cs. 2: 657). ORTVAY TIVADAR a *Zamárdi*-t felvette ugyan Magyarország régi víznevei közé, további adatokat azonban nem tudott említeni vele kapcsolatban (1882: 221), ennek alapján is nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy e név csupán települést jelöl. A tihanyi oklevelekben többször fordulnak elő hasonló megjelölések: az alapítólevélben például egy *lacus turku* és egy *lacum segisti* (SZENTGYÖRGYI 2010a: 24, 28) megnevezés olvasható, amelyek közül az első éppen a Zamárdival szomszédos *turku* ~ *Türk* település, a másik pedig *segisti* település tava utal (HOFFMANN 2010: 70, 211–212). Zamárdi település tava bizonyára az a falutól délre észak-dél irányban kiszélesedő tó lehetett, amely a 19. századi térképeken is látható (MKFT.). Erre utalnak az élőnyelvi gyűjtésekben Zamárdi településen említett

mikrotoponimák: *Tóközi folyó eleje*, *Tóköz* („melyet két oldalról tó határolt”, SMFN. 142, 146).

A Somogy megyei *Zamárdi* település első említése 1171-ből való *Zamard* formában (vö. FNESz. *Zamárdi*), korábbi csupán nem hiteles forrásból adatható, +1082/1350/1407: *Scamard* (DHA. 1: 239). Később többször is előfordul az oklevelekben (1231: villa *Zamard*, 1234–70: *Samard*, Cs. 2: 657), sőt a 14. századtól többféle jelzői előtaggal megkülönböztetett hasonló településnév is létezett: 1342: *Eghazaszamard* et alia *Zamard*, 1390: *Eghazaszamar* et *Lywk zamar*, *Liczamard*, *Likzamard*, *Lyukzamar*, 1402: *Eghazas Zamard*, 1423: *Balatonmelleky Zamard*, 1436: *Eghazaszamard*, *Zamard*, *Felsezamard*, *Lyksamard* és *Kyszamard* (Cs. 2: 657). E településnév *-i* képzős alakban először csupán a 19. századi térképekről adatható: 1802–1811, 1806, 1819–69: *Szamárdi* (GÖRÖG, LIPSZKY, Mappa, MKFT.), 1869–1887: *Zamárdi* (HKFT.).

A *(S)zamárdi* helynév a *szamár*⁴³ állatnév képzős származékának tekinthető (vö. FNESz. *Zamárdi*). A *szamár* lexéma személynévként (vö. 1138/1329: *Samar*, *Zamar*, ÁSz. 839) is használatos volt az Árpád-korban, így az ebből való származtatás lehetőségét sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Az összeírásban településnévként *-d* képzős változatok (*Szamárd*) is szerepelnek, a *Zamad* névalak az *r* betű kihagyásával elírásnak tűnik. A szó elején pedig talán az *sz* > *z* zöngésülést (vö. *Szala* > *Zala*, *Szalán* > *Zalán*, KISS L. 1995: 41–42) figyelhetjük meg, vagy tarthatjuk ezt a formát esetleg betűejtés eredményének is. A későbbi említések hosszú ideig *-d* képzős névnek mutatják, az első kétségkívül *-di* végű alakja csak a 19. század elején tűnik fel. Ez a névnek az *-i* helynévképzővel való bővülését mutatja. BÉNYEI ÁGNES a *Zamárdi* mellett idéz olyan további helynévi példákat is, amelyekben ugyanígy az *-i*-vel való bővülést figyelhetjük meg: *Almádi*, *Istvándi* (2012: 58). A fentiek fényében nem ok nélkül merül fel az a gyanú, hogy a tavak említésekor a körülírásszerű szövegben feltűnő *Szamárdi* alakok nem ezt az *-i* helynévképzőt tartalmazzák, hanem inkább az *-i* melléknévképzővel, kevert latin–magyar nyelvű megjelöléssel jelölik a Szamárdi tavat. Hasonló kevert latin–magyar szerkezetek a Tihanyi összeírásban másutt is előfordulnak: *de Batay* (lásd 23.7.).

34.5. *Queurus* ~ *Keurus* [këürüs ~ këürös] ’Körös’ – *Keurustuuh* [këürüstű ~ këüröstő]

A későbbi *Szántód* falu határleírásában említi az 1211. évi oklevél a *Queurus* ~ *Keurus* folyót, amely egy *Keurustuuh* nevű hellyel együtt szerepel: „Deinde venit

⁴³ BENKŐ LORÁND a *szamár* állatnevet — szemben a szláv, német vagy a bizánci görög származtatással — olasz jövevényszónak tartotta, s megállapította, hogy a *szamár*-ra vonatkozó biztosan vagy valószínűséggel lokalizálható korai névadatok mind a Dunától nyugatra eső területekre utalnak (1970: 157–158).

ad rivulum, qui vocatur *Queurus* (*Keurus*). <175.> In loco autem, qui dicitur *Keurustuuh*, <176.> est meta sub fraxino”; magyar fordításban: „Azután eljut a patakig, amelyet *Queurus* (*Keurus*)-nek hívnak. Azon a helyen pedig, amelynek *Keurustuuh* a neve, ott van a határjel a kőrisfa alatt”. Minden bizonnyal ugyanennek a helynek a megnevezése az 1055. évi alapítólevélben található *keuris tue* forma is (SZENTGYÖRGYI 2010a: 24). Az alapítóbeli *keuris tue* és az összeírásban olvasható *Keurustuuh* helynevek szerkezetileg pontosan megfelelnek egymásnak, csupán a birtokos szerkezet jelöltségében mutatnak eltérést.

Az egykori *Kőris* vagy *Kőrös* folyó a Szántódtól délnyugatra fekvő Kőrös-hegy (+1092/+1274/1399: *Keuresheg* ~ *Keurusheg*, DHA. 1: 283) falu mellett nagyjából délről észak felé folyik, és ma *Séd-patak*-nak nevezik (SMFN. 172). Az első katonai felmérés térképe szerint ez a vízfolyás északkeleti irányba fordulva és a Balaton mellett haladó nagy utat keresztezve a korábban *Choczorma*-nak nevezett hely nyugati csücskénél ömlött a Balatonba. A tihanyi oklevelek szövege alapján a név és a hely leírása is megfeleltethető egymásnak: a név ugyanis a *Kőris* vagy *Kőrös* patak — a ma *Séd-patak*-nak nevezett folyó — tövét, azaz torkolatát, a Balatonba ömlésének a helyét, illetőleg annak a vidékét jelölte. Nem tartható tehát BÁRCZINak azon elképzelése (1951: 22) — amelyet az 1211. évi összeírás szövegére alapozott, miszerint: „In loco autem, qui dicitur *Keururstuuh*, est meta sub fraxino”, azaz „Azon a helyen pedig, amelynek *Keurustuuh* a neve, ott van a határjel a kőrisfa alatt” (SZENTGYÖRGYI 2009a: 14) —, hogy a név nagy valószínűséggel a ’kőrisfa töve’ jelentésben használatos. Az oklevél ugyanis a latin *locus* földrajzi köznevet használja a *Kőrös-tő* megnevezés előtt, amely azt sugallja, hogy ez egy nagyobb területnek a neve, egy fa tövét pedig nem szokás az oklevelekben *locus*-ként említeni (vö. HOFFMANN 2010: 87).

A *Kőrös* helynév esetében a *kőris* ~ *kőrös* fanév metonimikusan, minden képzőmorféma hozzáadása nélkül vált víznévvé. A víznevek körében igen gyakran jelenik meg motivációként a víz környezetéhez való viszonya, különösképpen a környezetében lévő növényzetre történő utalás.⁴⁴

A *tő* utótagú helynevek gyakoriak voltak a régi magyar névrendszerben, s ezek jórészt folyónév + *tő* szerkezetet mutatnak. HOFFMANN ISTVÁN a KMHsz. 1. kötetének névanyagát tanulmányozva 19 esetben talált *tő* utótagú nevet (*Bátatő*, *Hagymás-tő*, *Ér töve*, *Karán töve* stb.), amelyek közül csak négy esetben nem tudjuk adatolni az előtagot korabeli önálló víznévként. A *tő* mellett az

⁴⁴ A fanévi metonimiával kapcsolatban BÁRCZI GÉZA úgy vélte, hogy az egyes számú fanevek ’erdő’ gyűjtőfogalmi jelentésben is előfordulhattak (1958: 153), ebben az esetben a fent említett víznevek némelyikében akár az ’erdő → a víz, ahol található’ metonimikus változást is feltételezhetjük (vö. GYÖRFFY 2011: 142).

egyek szám 3. személyű birtokos személyjellel ellátott *tőve* alak is gyakori, csaknem az adatok felében ezt a struktúrát találjuk (2010: 87). A szó víznevi jelentésének széles körű elterjedtségét az is bizonyítja, hogy az OklSz.-ban a *tő* adatai között szinte kivétel nélkül víznevek fordulnak elő. A folyónevek között a *Keurustuu*-höz hasonlóan találunk példát a fanév + *tő* lexikális szerkezetű összetételre is (vö. +1183/1326/1363: *Almatui*, KMHsz. 1. *tő*).

34.6. *Fugoud* [fogód ~ fogyód]

A határleírásban következőnek a *Fugoud* név szerepel, amelyet az oklevél a Balaton déli partján fekvő egykori Szántó faluhoz tartozó szigetnek mond („est autem insula ad eandem villam pertinens, que dicitur *Fogoud*” <177.>). A hely pontos lokalizálásakor nehézségbe ütközünk, ugyanis e helynévnek nem találjuk nyomát sem okleveles forrásokban, sem pedig a 18–19. századi térképeken, sőt Somogy megye mai helynévanyagában mikrotoponimaként sem szerepel. Az újabb korban egyébként szigetet sem ismerünk ezen a környéken, csupán Siófok délkeleti részén, a Sió árterületéből kiemelkedő *Sziget* ~ *Szigeti dűlő* nevű dombos terület tűnik fel (SMFN. 135). A tihanyi okleveleket leginkább ismerő ERDÉLYI LÁSZLÓ is csupán annyit jegyzett meg e névről, hogy „kiejtve talán *Fonyódnak* is hangzott, de nem azonos a mai *Balaton-Fonyóddal*, mely Szántódtól messze esik” (PRT. 10: 360). ERDÉLYI ezen állításával egyetérthetünk, mivel a Siófok közelében fekvő Szántódtól valóban távol esik a Badacsonnyal szemben lévő Balaton parti Fonyód település.

A *Fugoud* helynév eredetét vizsgálva szóba jöhet a személynévből való származtatás lehetősége, mivel *Fugod* (1219/1550: *Fugod*, ÁSz. 318) típusú személynévek adatolhatók az Árpád-korból. Egy korábbi, 12. századi *Fugou* személynév (1138/1329: *Fugou*, ÁSz. 318) is összefüggésbe hozható a *Fogód* személy- és helynévvel, annak ugyanis a *-d* képzős származékából alakulhatott a *Fugoud* helynév vagy akár a *Fogoud* személynév is (lásd például a hasonló magyarázatot az *Acsád* helynév esetében, vö. FNESz. *Acsád*).⁴⁵ A *Fogou* személynévet a TESz. a *fog* ige első (nyilván igenévi) előfordulásaként említi. TÓTH VALÉRIA pedig a folyamatos melléknévi igenévből jelentéstapadás útján keletkezett *-ó/-ő* képzős foglalkozásnévi eredetű személynévek közé sorolja a *Csapó*, *Látó*, *Égető*, *Őrző* stb. nevekkel együtt (2011: 364–365). Ugyanakkor nem zárható ki emellett a névnek a [fogyód] olvasata sem, ez esetben talán a *fogy* igével hozható kapcsolatba. A névnek a *Fonyód*-típusú helynevekkel való kapcsolata adatok híján nem igazolható, azt azonban meg kell említeni, hogy

⁴⁵ TÓTH VALÉRIA az *Acsád*-féle helynevekkel kapcsolatban hangsúlyozza azok többféle elemzési lehetőségét, minthogy rajtuk a *-d* személy- (*Acsád* személynév > *Acsád* helynév) és helynév-képző (*Acsa* személynév + *-d*) egyaránt lehet (vö. még *Csobád* helynév, 2009: 48–49, 53).

Somogy megyében ma több *Fonó*-típusú név is található (*Fonó, Fonói-kanyar, Fonói út*, SMFN. 923).

35.1. *Turch ~ Turc ~ Thurkh ~ Turk* [*türk ~ törk*] 'Töreki pusztá'

A Tihanyi alapítólevélben a *huluoodi* birtok határában *turku*-ként (SZENTGYÖRGYI 2010a: 24) említett helyet jelölő szórvány az összeírásban többféle, tövég-hangzó nélküli formában fordul elő a tihanyi apátság harmincötödik birtokaként: „villa *Thurkh (Turk)*” (154.), később a 37. birtok után visszatérően: „villa, que *Turch (Turc)* vocitatur” (164.), „ad *Turch (Turc)*” (166.).

A név etimológiájával kapcsolatban kutatóink megállapították, hogy a veláris [*turku ~ turk*] olvasata és ezzel összefüggésben a *torok* szóval való összekapcsolása névtipológiai érvek miatt nem tartható. HOFFMANN ISTVÁN a Tihanyi alapítólevélről írt monográfiájában részletesen kifejtette, hogy a *torok* szó — ahogyan más, metaforikus úton földrajzi köznévvé lett speciális rész-egész viszonyt kifejező testrésznév (pl. *fő ~ fej, oldal* stb.) is — a helynevekben inkább szó szerkezetekben alkalmazható (valaminek a torkáról, fejről stb. lehet leginkább beszélni az egyes helyek esetében is). E szavakat önmagukban sem közszóként, sem pedig tulajdonnévként nem nagyon szokás helymegjelölésre használni (2010: 69).

A szórvány lokalizálása, a (Sió)Fokhoz közel fekvő Töreki pusztával való azonosítása a [*türkü ~ türk*] olvasatot támogatja. Az 1055. és 1211. évi határleírás ugyan nem pontosan azonos területeket jelöl meg, de mindkettő a Fok településtől nyugatra fekvő, Jód, Endréd, Zamárdi közé eső birtokra utal, ahol a mai Töreki(pusztá) is fekszik (vö. HOFFMANN 2010: 69). Egy 1358-ra keltezett hamis oklevélben is feltűnik egy *Turuk* falu a tihanyi apátság birtokaként, amely a Fok vize melletti *Keleti* (a későbbi Kiliti) szomszédságában fekszik (PRT. 10: 557–558). *Töreki* vagy *Töreki-pusztá* mint külterületi lakott hely Balatonkiliti nyugati határszélén fekszik, s tőle északra ma is megtalálhatók a *Töreki-ásó*, délre a *Töreki-fősső*, a *Töreki-hégy* és a *Töreki-láp* mikrotoponimák (SMFN. 150–152). Zamárdi északkeleti részén *Töreki-dűlő*, Balatonendréden *Töreki- ~ Töröki-határ*, *Töreki-dűlő* nevű területeket említenek az élőnyelvi gyűjtések (SMFN. 147, 160). Az, hogy *Töreki* falu három település között fekszik, viszonylag nagy kiterjedésre enged következtetni. ERDÉLYI LÁSZLÓ *Türk* falut a tihanyi apátság legnagyobb birtokai között említi, mondván, hogy „területe körülbelül kétakkora, mint Tihany szigete” (PRT. 10: 349).

HOFFMANN ISTVÁN a határleírások alapján bizonyította, hogy *turku* birtoknak csak az északi, a Balaton felé eső részeit adományozhatta I. András a tihanyi apátságnak (2010: 70–71). Az eladományozás után bizonyára az apátságnak juttatott birtokrészen is létesülhetett település, amit az mutat, hogy az +1092/+1274//1399. évi összeírás két azonos nevű falut említ egymás mellett:

„*villa Turuk cum silva inter aliam villam Turuk et inter villas Jod, et Endred*” (DHA. 1: 283). A névazonosság megszüntetésére később a korábbi, délebbre fekvő település megnevezésében a tulajdonosra való utalást figyelhetjük meg: 1229-ben *Kiralturky* formában említik (Cs. 2: 620, 653). Majd az apátsághoz tartozó település a természeti környezetére utaló új nevet kapott, s ezt követően *Tóköz(i)(puszta)* néven szerepel (vö. HOFFMANN 2010: 70–71). A Tihanyi özszeírásban *Gamás* településsel (32.1.) kapcsolatban is elképzelhető egy ilyen birtokmegosztás.

A *Turch* ~ *Turk* szórvány etimológiáját illetően nyelvészeink körében nagyobb valószínűséggel elfogadott felfogás szerint (vö. BÁRCZI 1951: 16–17, FNESz. *Törekpuszta*, ZELLIGER 2005: 22, HOFFMANN 2010: 73) a *türk* ~ *török* népnévvel van kapcsolatban, amely vagy közvetlenül, vagy személynévi áttétellel vált a település nevévé. RÁ CZ ANITA kutatásai bizonyítják, hogy a *török* népnév szinte kizárólag képzőtlen alakjában jelent meg településnévként, bár „az ómagyar korban minden akadály nélkül létrejöhett volna a kérdéses képzőmorfémával [-i képzővel, K. É.] ellátott településnévi alak, de ez mégsem történt meg” (2008a: 107–109). Ugyanakkor a szó személynévi használatára szintén vannak adataink az ómagyar korból: 1138/1329: *Turcu* (ÁSz. 768).

35.2. *Bolotyn* (lásd az 1.2. alatt)

35.3. *Somardy* ~ *Somardi* (lásd a 34.4. alatt)

35.4. *Ituuh* [*ituy* ~ *itou*]

A Somogy megyei *Türk* falu határában a birtokösszeírás egy *Ituuh* nevű helyet említ: „ad Bolotyn in locum, qui dicitur *Ituuh*” (170.). E név összefüggésbe hozható az alapítólevélbeli *eri itu(rea)* (SZENTGYÖRGYI 2010a: 24) szórvány második tagjával. JUHÁ SZ DEZSŐ — aki több tanulmányában (1992, 2008) is foglalkozott a Tihanyi alapítólevél e szórványával — az *itu* ~ *Ituuh* kapcsán alaktani, szemantikai és onomasztikai érvek alapján igazolta, hogy a korábbi, BÁRCZI által javasolt megoldás (1951: 35–36) — amely szerint a szó az *iszik* ige -*t* képzős (véghangzós) névszói származéka — nem állja meg a helyét. JUHÁ SZ megítélése szerint az *itu* az *i-* ’iszik’ igető -*t* műveltető képzős alakjának folyamatos melléknévi igenévi származéka, amely főnévi értelemben volt használatos. Az összeírásbeli *Ituuh* írásmód — szemben az alapítólevélbeli *itu*-val — pedig az -*ó* igenévképző korai ómagyar kori alakját, a γ palatoveláris zöngés spiránst takarja, s annak meglétét erősíti (vö. JUHÁ SZ 1992: 129–130). Az *itó* földrajzi köznév ’itató’ jelentésben a történeti forrásokból (1198: *Ytoud*, 1344: *Ukurytou* stb., további adatokat lásd JUHÁ SZ 1992: 128–129) kimutatható, a mai helynévanyagban azonban nem fordul elő. Míg tehát az ’itató’ jelentésű *ituy* az

összeírásban az eredeti *itó* formában szerepel, addig a mai *itató* alakon elemisméltléses formában láthatjuk a műveltető képzőt.

BÁBA BARBARA és NEMES MAGDOLNA az *itató*-t 'állatok természetes (pl. patakon levő) vagy kiépített itatóhelye' jelentésben földrajzi köznévként tekinti (FKnT. 187). Az 1211. évi oklevél határleírása szerint az *Ituu* egy a Balatonban lévő itatóhelyet jelölhetett. Somogy megye mai helynévanyagában ugyan csak szép számmal találunk egyrészes *Itató* vagy kétrészes, *itató* második névrészt tartalmazó helynevet (vö. SMFN. 968). Az *itató* köznévfelnevezés meg az egykori *Turk* falu szomszédságában fekvő Siófokon például a *Foki-itató*, Balatonszabadi településen a *Szabadi-itató*, Balatonfenyvesen pedig az *Itató* helynevekben (SMFN. 73, 134, 137).

36.1. *Zeuleus* (lásd a 12. alatt)

36.2. *Horozcueh* [oroszkié]

A Tihanyi összeírás következőnek említi Szent Miklós *oroszki*-i egyházát, amelyhez a szomszédságában lévő Szőlős (12.) nevű falu is tartozott („In villa *Zeuleus*, que cedit nullo contradicente cum omnibus officiariis et et [!] apendiciis ecclesie Beati Nicholai de *Horozcueh*” (157.), magyar fordításban: „*Zeuleus* faluban, amely kétséget kizárva minden szolgálatteljesítésével és tartozékaival együtt a *Horozcueh*-i Szent Miklós-egyházé”). Az *Oroszki* helynév korábban a Szent László korára hamisított oklevélben szókezdő hangérték nélküli *h*-val szerepel: +1092/+1274/1399: *Hurozku* ~ *Hurozkw* (DHA. 1: 282), ugyanúgy, ahogyan például a korábban elemzett *Hugoron* (lásd 20.16.) szókezdő, valamint a (*Cucen*) *Hereh* és a (*Feket*)-*hereh* (lásd 21.5.) szó eleji, illetve szóvégi *h*-ja. A *Horozcueh* esetében is ezzel az összeírás tulajdonneveiben láthatóan igen gyakran jelentkező helyesírási sajátossággal számolhatunk a név elején és végén egyaránt (erről részletesen lásd a 20.4. alatt). Az 1267/1297-es pápai megerősítő oklevélben azonban ez a helynév már *Vruzku* formában (PRT. 10: 526) tűnik fel.

Egyes vélemények szerint (ERDÉLYI, PRT. 10: 11, 127, 133, BÁRCZI 1951: 14, SZENTGYÖRGYI 2010b: 295–307) az *Oroszki* név a korábban már említett *Petra* (lásd 1.3.) későbbi elnevezése lehetett. HOFFMANN ISTVÁN azonban erős kétségét fejtette ki azzal kapcsolatban, hogy a *Petra* egy *Kő*-féle név latin fordítása lenne (erről részletesen lásd az 1.3. alatt), s véleménye szerint „e nevet a későbbi (*Orosz*)*kő*-höz ugyancsak bizonytalanul, meglehetősen gyenge szálakkal tudnánk hozzákapcsolni” (2010: 51).

A név az összeírásban előforduló alakjában leginkább az *orosz* 'keleti szláv' (vö. FNEsz. *Oroszi*) népnévnek, valamint a *kő* 'szikla' jelentésű szó egyes szám 3. személyű birtokos személyjeles alakjának az összetételeként értelmezhető. A

másutt *Oroszkő* formában, az összeírásban pedig a korban is igen gyakori jelölt jelzős szerkezetben szereplő helynév az egykori tihanyi szigeten élő görögkeleti szerzetesek által lakott, sziklába vájt barlanglakásokra utalhatott (vö. SZENTGYÖRGYI 2010b: 299). SZENTGYÖRGYI véleménye szerint régészeti kutatások is alátámasztják, hogy érkeztek Magyarországra Kijevből görög-szláv szerzetesek (2010b: 303, 391), sőt azt is elképzelhetőnek tartotta, hogy „Tihany bazilita monostora közvetlenül bizánci görög alapítású” (2010b: 391). Az *orosz* népnév a korban ugyan személynévként is használatos volt (+1092/+1274/1399: *nobilem virum Huroz*, DHA. 1: 282, vö. még +1214/1334: *Oruz*, 1214/1550: *Wrutz*, ÁSz. 784), de a helynév előtagjának ebből való eredeztetését a fentebb mondottak alapján kevésbé tarthatjuk valószínűnek. ERDÉLYI is megtévesztette tehát az a legendává vált fiktív történet, amely a tihanyi apátságnak birtokokat adományozó *Orosz* nevű nemes kőbe vájt remetelakásáról tesz említést (vö. PRT. 10: 137, SZENTGYÖRGYI 2010b: 306–307). Legutóbb SZENTGYÖRGYI RUDOLF vetette fel azt a lehetőséget, hogy az *orosz* előtagban a görög ’hegy’ jelentésű szó lenne felismerhető (2010b: 306). Ezt az elképzelését azonban — bár nyugat-európai szerzetességből vett párhuzamokat említ — bizonyító érvekkel nem tudta igazolni.

37.1. *Lusta* ~ *Lustah* [*lustà* ~ *lusta*]

Az összeírás utolsó, 37. birtokként említi a Balaton déli partján, a Fok folyóvíz mellett, a torkolathoz közel fekvő *Lusta* falut („*predium, quod vocatur Lusta*” <158.>, „*ad villam Lustah*” <161.>). A település első eredeti oklevélbeli említése az 1211. évi összeírásban található, korábról csak a Szent László korára hamisított oklevélben szerepel, +1092/+1274/1399: *Lusta* (DHA. 1: 283). Később is csupán kétszer fordul elő az oklevelekben: 1238: „*item aliarum uillarum citra et ultra et iuxta fluuium Fok existencium, duarum nomine Kustan, et duarum nomine Lusta*” (ÁÚO. 2: 90), valamint az 1267/1297. évi pápai birtokösszeíró levélben (*Losta*, PRT. 10: 526), ahol *Turk* birtok említése előtt egy sziget nevéként tűnik fel. E helynévnek ezután nem találjuk nyomát sem az okleveles forrásokban, sem a 18–19. századi térképeken, illetve Somogy megye mai helynévanyagában mikrotoponimaként sem fordul elő, s mindezek bizonytalanná teszik az azonosítását. Az oklevél határleírása alapján azonban helyét a mai Siófok környékére tehetjük. A tihanyi oklevelek vizsgálata után ERDÉLYI LÁSZLÓ azt állapította meg, hogy az egykori *huluoodi* birtok helyén a 13. században jöhetett létre. Véleménye szerint a Balatonhoz közel, a Fok folyó torkolatától délre feküdt *Losta*, ugyanis „*Törk* birtok északi határának kezdő pontja a Balaton mellett volt, nyugatra Szent Péter bazilikájától, s e bazilika alig lehet más, mint *Losta* falu temploma” (PRT. 10: 345). E falutól keletre a határleírás szerint András király kis hegye emelkedett, amelyet ERDÉLYI a mai Siófoktól délkeletre lévő kis dombsor tetejével azonosított (vö. i. h.).

A helynév eredetét illetően nem tudunk megnyugtató magyarázatot adni. Elképzeltető, hogy a helynév összekapcsolható azzal a személynévvel, amelyet 1219/1550-ből *Lusutha* formában ismerünk (ÁSz. 503), ezt FEHÉRTÓI együtt említi a fent tárgyalt, 1238. évi *Lusta* adattal, amely azonban egyértelműen helynévként szerepelt az adott helyen. A helynevet a TESz. kérdőjellel a *lusta* melléknév első adataként adja meg.

37.2. *Bolotyn* ~ *Bolatin* (lásd az 1.2. alatt)

37.3. *Foc* [fok]

A *Foc* szórvány az 1211. évi összeírásban kétszer fordul elő: az egykori Csanád megyei Morotva település határában („iuxta eudem [eundem] *Foc*” (65.)), valamint a Balaton környékén („*Bolotyn*, de quo egreditur fluvius, qui vocatur *Foc*” (160.)). A Csanád megyei *Foc* a korábban már említett *Harrangudfoca* nevű hellyel van kapcsolatban, ezért ennek részleteire a 21.3. pontban tértem ki.

A Balatonból kiinduló *Foc* folyó neve az 1055-ös alapítólevélben is szerepel zártabb alakban: „riulus namque qui dicitur *fuk* fluens de prefato lacu” (SZENTGYÖRGYI 2010a: 24), s az oklevél hátoldalán közel egykorú írással *fuc* formában áll (DHA. 1: 145).

A *Fuk* ~ *Foc* víznévi szórványt a szakirodalom a mai Sióval azonosítja (vö. MELICH 1925–1929: 424). HOFFMANN ISTVÁN azonban meggyőzően érvel amellett, hogy a *Fok* jóval rövidebb folyószakasz lehetett, „a Balatonból kilépő vízfolyás legfeljebb néhány kilométer hosszúságú része” (HOFFMANN 2007a: 19, 2010: 58). A legfontosabb bizonyítékot az jelenti, hogy a *Fok* víznév településnévként (+1055/1324 u.: villa *Fok*, +1092/+1274/1399: villa *Fok*, DHA. 155, 283; 1389–90: *Fok*, a későbbi Siófok, vö. FNESz.), illetve település névrészeként (*Fokszabadi*) csupán a Balaton közvetlen szomszédságából adatolható. Emellett a kérdéses hely földrajzi és vízrajzi jellege is utalhat arra, hogy az elnevezés nem lehet egy hosszabb folyóvíz egészének a neve. A *Fok*-ot a Balaton egykori természetes vízlevezető árkának tarthatjuk, amely árvíz vagy magasabb vízállás esetén a tó fölösleges vizét elvezette a mélyebb fekvésű területek felé (HOFFMANN 2010: 58–59).

A *fok* vízrajzi köznév árterületi vízgazdálkodási szakszóként ’vízlevezető természetes vagy mesterséges csatorna’ (vö. TESz., ANDRÁSFALVI 1970: 225) jelentésben volt használatos a nagyobb folyómedrek közelében. Az Árpád-korban a Duna észak–déli folyású szakasza mentén és a Dráva mellékén fordulnak elő *fok*-ra vonatkozó adatok, a Dunántúlon másutt azonban nem tűnnek fel (vö. KMHsz. 1.). A *fok* szó mai elterjedtségét vizsgálva HOFFMANN azt állapította meg (2010: 60), hogy Baranya és Tolna megyében gyakori helynévi lexéma, de csak a két fent említett nagy folyó (a Duna és a Dráva) közelében adatolható (vö. BMFN. 2: 1035, TMFN. 632). Somogyban és Zalában néhány esetben ugyan

megfigyelhető ez a szó helynévalkotó elemként, ezek azonban a *Fok* személynévvel (vö. 1214/1550: *Fuc*, 1276: *Fok*, ÁSz. 318) lehetnek összefüggésben (lásd FNESz. *Vindornya*fok).

Míg a Morotva birtokon említett *Foc* (lásd 21.3.) esetében a *fok* földrajzi köznevet a szövegkörnyezete alapján közszónak tekinthetjük, addig a Balaton környékén található *Foc* szórvány tulajdonnévi értékét szintén a tihanyi oklevelek szövegkörnyezete jelzi: az alapítólevél ugyanis a Balatonból eredő pataknak („riuulus namque qui dicitur *fuk* fluens de prefato lacu”), a birtokösszeírás pedig a Balatonból kiinduló folyónak („Bolotyn, de quo egreditur fluvius, qui vocatur *Foc*”) mondja. SZENTGYÖRGYI RUDOLF hangsúlyozta, hogy az alapítólevélben és az összeírásban — egy-két kivételtől eltekintve (lásd az 1.3. pont alatt) — a fent említettekhez hasonló, úgynevezett megnevezőszós szerkezetekben csupán magyar toponimák fordulnak elő (2008: 257–258, lásd még HOFFMANN 2010: 216).

IV. Összegzés

1. A birtokösszeírás szórványainak szövegbe illesztése

1. Mint minden szórványemlék feldolgozásakor, az 1211. évi Tihanyi összeírás névrendszertani elemzésekor is első lépésként a latin szöveg szegmentálására van szükség, a helyet jelentő magyar nyelvű elemeket ugyanis egyrészt a latin szövegtől, másrészt pedig egymástól kell elkülönítenünk, s ez nem mindig egyszerű feladat. A szegmentálás során lehetőségünk adódik a latin szöveg és a magyar szórványok nyelvi kapcsolatának vizsgálatára is. Ennek a szempontnak az alkalmazására BENKŐ LORÁND (1995, 2003: 68–80) nyomán HOFFMANN ISTVÁN hívta fel a figyelmet, aki több írásában elemezte a magyar szórványok latin szövegbe illesztésének módjait (lásd 2004, 2006a, 2010)¹, hangsúlyozva, hogy „az e téren alkalmazott nyelvi megoldások ugyan elsősorban a források latin nyelvhasználatát érintik, de fontos szerepük van a magyar nyelvű szórványok morfológiai alkatának a megítélésében, az írásbeli formák mögött húzódó élőnyelvi alakok felderítésében is” (2010: 215).

Éppen ezért az alábbiakban az 1211. évi oklevelet e szempontból is vizsgálat alá vonom, s eredményeimet összevetem az 1055-ös alapítólevélben megmutatkozó jellegzetes szövegbe illesztési módokkal. HOFFMANN ISTVÁN a 11. századi alapítólevelet e szempontból annak interpolált változatával is összehasonlította — s bár jómagam ezt az oklevelet GYÖRFFY nyomán 14. századi hamisítványnak tartom (+1055/1324 u.) —, ennek révén pedig a 14. századi eljárásmódokkal való összevetésre is lehetőségem adódott. Bár az összeírásban szereplő magyar nyelvű helynévi szórványok száma (163)² mintegy kétszerese az alapítóle-

¹ Ez a kérdés egyre nagyobb figyelmet kap a szakirodalomban, újabban SZENTGYÖRGYI RUDOLF (2009b, 2010c, 2010d) és SZÓKE MELINDA (2010, 2012, 2015) szintén vizsgálta a latin szöveg és a magyar szórványok nyelvi kapcsolatát.

² A fenti számításba az ismétlődő előfordulásokat (például a Balaton nyolc, Gamás hat, Fadd és Türk három alkalommal stb. történő említését) egyenként figyelembe vettem. Nem vontam azonban vizsgálat alá a többnyire az összeírás utolsó bekezdésében előforduló, latinizáló formában vagy latinul szereplő helyneveket (pl. *Albam*, *Cenadiensi*, *Danubio*, *Ticiam*, *Vesprimiensis* stb., összesen 22 helynév 32 előfordulását). A magyar szórványok latin szövegbe történő illesztése szempontjából az 1211-es oklevél fogalmazványa és hitelesített példánya között egyetlen kivételtől eltekintve nem mutatkozik különbség, így e tekintetben a két példány között nem teszünk különbséget: egyetlen alkalommal láthatjuk csupán, hogy amíg a fogalmazvány a *Balaton*-t megnevezőszós szerkezetben említi („est lacus, vulgo *Bolatin* nuncupatus”, PRT. 10: 516), ad-

vélbeliekének (82), mégis úgy gondolom, hogy a két oklevél összehasonlítását nagyban támogatja az a körülmény, hogy közöttük közvetlen kapcsolat figyelhető meg (pl. tartalom, helyesírás, helynévhasználat tekintetében; ezt részletesen lásd korábban).

A magyar név a megnevezőszós szerkezetben való említés során szinte idézetszerűvé, metanyelvi jellegűvé válik, s ez gyakran nagyobb nyomatékot, kiemelt szerepet biztosít a használatának (vö. HOFFMANN 2006a: 143). Ezekben a szerkezetekben a helynév mellett mindig áll egy megnevezést jelentő szó többnyire passzív igei formában (*dicitur*), sok esetben adverbiumi bővítménnyel is kiegészítve: pl. *vulgo*, amelynek az általános jelentése ('általában, gyakran, rendszeresen') mellett a középkori oklevelekben speciális értelme van: 'az adott helyen közönségesen beszélt nyelven' (HOFFMANN 2004: 40). Mindez együttesen mellékmondatként a főmondatban előforduló latin nyelvű földrajzi köznévhöz kapcsolódik, mint például „de lacu, quod vulgo dicitur *Bolotun* (*Bolotin*)”, „ad monticulum, qui vocatur *Cuest*”, „in loco, qui dicitur *Bureuohul*”, „ultra aquam, que dicitur *Tulgusfoca*” stb. esetében. Amíg az alapítólevélben az esetek 16%-ában, addig az összeírásban — a 14. századi interpolátumbeli arányokhoz (25%) hasonlóan (vö. HOFFMANN 2010: 216) — 24,5%-ban találkozunk ezzel a szerkesztési móddal.

Igen gyakran (48%) láthatjuk az összeírásban azokat az oklevélírói gyakorlatban leginkább alkalmazott beillesztési eljárásokat, amikor a magyar helynév nem mellékmondatos szerkezetben fordul elő, hanem közvetlenül kapcsolódik a hely fajtáját megnevező latin földrajzi köznévhöz. A helynévnek e közvetlen kapcsolódása figyelhető meg például az „in villa *Eurmenes*”, „in villa *Udori*”, „ad stagnum *Colon*”, „in predio *Mortua*” stb. esetében, amelynek funkciója lényegében a már említett megnevezőszós szerkezetekével egyezik meg (vö. HOFFMANN 2004: 39–41).

Az arányok világosan mutatják, hogy a megnevezőszós szerkezet ezen elliptikus változata a 11. században igen csekély arányban (1055: 6%) jelentkezik, a 13. században (1211: 48%) azonban már elterjedt volt, és később is ugyanilyen gyakorinak (1324 u.: 47%) mutatkozik (vö. HOFFMANN 2010: 216).

A 11. században — az említett szövegbe iktatási megoldásokkal szemben — nagyobb arányban a latin prepozíció + magyar elem szerkesztésmód (57%), a magyar névutóval való beillesztés (14%), valamint a szerkezeti utalás nélküli formák (7%) jellemzőek (vö. HOFFMANN 2010: 217). Ezek az eljárások azonban a 13. századi oklevélben — a 14. századi interpolátumhoz hasonlóan — már kevésbé vannak képviselve: magyar névutó egyáltalán nem jelenik meg az összeírásban (más oklevelekben sem fordul elő, lásd HOFFMANN 2010: 217),

dig a megpecsételt oklevélben mindenféle szerkezeti utalás nélkül fordul elő a tó említése („est *Bolotin*”, PRT. 10: 516).

szerkezeti utalás nélküli formák (pl. „idem *Mortua*”, „dividensque *Taluius*”) pedig csupán az esetek 2,5%-ában mutatkoznak. Latin prepozíció viszont igen nagy számban (25%-ban) áll a beillesztett magyar elemek mellett (pl. „iuxta *Balatin*”, „ultra *Bocon*”, „ad *Arocze*g”, „ultra *Colon*”, „ad *Hodut*” stb.).

A 11., a 13. és a 14. századi oklevelek összevetése során tehát világosan láthatjuk, hogy az oklevélírás jellemző szövegbe iktatási megoldásai (a megnevezőszós szerkezet, valamint annak elliptikus változata) a 13. század elejére már széles körben elterjedtek, és igen gyakorinak mondhatók. A kezdetleges eljárások, mint például a szerkezeti utalás nélküli formák — amelyek a 11. században is ritkán jelentkeznek — pedig ekkorra már szinte teljesen háttérbe szorúlnak. Meglehetősen nagy arányban használatos azonban a már a 11. században is igen kedvelt latin prepozíció + magyar szórvány szerkezet. E vizsgálat eredményei jól szemléltetik azt az igen jelentős elmozdulást, ami az oklevélírói gyakorlatban e téren 150 év alatt (a Tihanyi alapítólevél megszerkesztése óta) bekövetkezett.

Egyfajta egyenletlenség azonban — az alapítólevélhez hasonlóan — magában az összeírás szövegében is jelentkezik, ami persze összefügghet azzal is, hogy az oklevélben a települések, illetve a birtokok felsorolászerűen (lásd pl. *Eurmenes*, *Udori*, *Pechel* stb.) vagy részletesebb határleírással (pl. *Colon*, *Mortua*, *Beseneu* stb.) szerepelnek-e. Ha pedig a Balaton tó nyolc alkalommal történő említését („Tychon super *Bolotin*” <3>, „Zeuleus iuxta *Balatin*” <26>, „de lacu, quod vulgo dicitur *Bolotun* (*Bolotin*)” <146>, „ad prefatum *Bolotin*” <151>, *Bolotyn* (*Bolatin*), de quo egreditur fluvius, qui vocatur *Foc*” <159>, „iuxta *Bolotyn*” <162>, „ad basillicam Sancti Petri iuxta *Bolotyn*” <165>, „ad *Bolotyn*” <169>)) vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy többségében csak latin prepozíció áll a magyar víznév mellett. Ebben természetesen fontos szerepet játszik a tó általános ismertsége, valamint az is, hogy a neve leginkább viszonyítási pontként van feltüntetve, de jelentheti azt is, hogy — ahogyan arról már szó esett — az oklevél fogalmazója ezt latinizált formának tekintette.

2. A középkori oklevélírói gyakorlatban teljesen általános volt az az eljárás, hogy a vármegyék, a megyeszékhelyek és a fontosabb várak, városok neveit latinul vagy latinizáló formában tüntették fel (vö. HOFFMANN 2004: 24–25). Az 1211. évi összeírás utolsó bekezdésében — amelyben az oklevelet aláíró egyházi és világi méltóságok nevei szerepelnek — csakis ezzel a névhasználati gyakorlattal találkozhatunk: Bihar *Bychoriensem*, Bács *Bachiensibus* ~ *Bahachiensibus* ~ *Bachiensem*, Bodrog *Budrigensem*, Csanád *Cenadiensibus* ~ *Cenadiensi* ~ *Chenadiensem*, Győr *Geuriensem*, Eger *Agriensem*, Erdély *Transsiluanam*, Esztergom *Strigoniensi*, Kalocsa *Colocensi*, Keve *Kyeiensem*, Moson *Musuniensi*, Pécs *Quinqueecclesiensem*, Pozsony *Posoniensem*, Vác *Waciensem*, Várad *Varadiensem*, Veszprém *Vesprimiensis* ~ *Vesprimiensem*, Zágráb *Zagrabiensem* formában jelenik meg. A példák is jól mutatják, hogy a latin képzők a megye,

illetve a megyeszékhely nevéhez kapcsolódnak, a latinosítás során azonban kisebb-nagyobb változások előfordulhatnak a nevek magyar tövében (vö. *Eger, Esztergom, Kalocsa, Veszprém* esetében). *Erdély, Pécs*, valamint a határleírásokban szereplő (*Székes*)*Fehérvár* esetében pedig e magyar helynevek latin megfelelői (*Transsylvania, Quinque ecclesiae, Alba*) tűnnek fel. Fontos kiemelnünk, hogy az 1055. évi Tihanyi alapítólevél az egyetlen olyan oklevél, amelyben Székesfehérvárnak a 14. század előttről való sok száz előfordulása között (*Alba, Alba Regia, Alba Civitas, Weissenburg* stb., Gy. 2: 363–375, 382–384) az egyetlen magyar nyelvű említése történik. Ettől az egy kivételtől (*feheruuaru*) eltekintve a 14. század előtti, sőt a 14–15. századi oklevelekben előforduló szlávós-latinos,³ német és a nagy többséget adó latin nyelvű alakok mellett sem találjuk meg a magyar nyelvű változatokat (vö. még Cs. 3: 307–309).

A magyarországi latin nyelvű okleveleknek az is jellegzetes sajátossága, hogy a nagyobb folyók elnevezései igen gyakran szintén latin nyelven fordulnak elő bennük. A Kárpát-medence legnagyobb folyójának, a *Duná*-nak a neve az 1211. évi összeírásban négyszer szerepel a Bodrog megyei Besenyő birtok és a Tolna megyei Fadd falu határleírásában: „*ad Danubium*” <104.>, „*de Danubio*” <105.>, <114.>, „*citra Danubium*” <107.> formákban, azaz minden esetben latin nyelven. A Duna említése mellett az összeírásban a Tisza folyó nevét szintén latin formában olvashatjuk a Csanád megyei Morotva birtok határleírásában: „*ad Ticiam*” <79.>, „*in Ticiam*” <82.>, „*ad medium Ticie*” <84.> formában.

BENKŐ LORÁND Anonymus helynévhasználatát vizsgálva e jelenséggel kapcsolatban azt a magyarázatot adta, hogy a korabeli oklevélírás általános szabályai szerint latinosítva volt szokás vagy így kellett írni az európai ismertségű neveket (1995: 405–406). Ezen nevek között említhetjük a *Duna, Tisza, Dráva, Száva, Rába, Maros, Temes, Körös* stb. folyóvízneveket. Az Európában széles körben ismert nevek latin névformáinak használatát nemcsak a korabeli oklevélírás általános szabályai, azaz egyfajta norma írhatta elő, de az oklevélírók azért is alkalmazták szívesen e latin alakokat, mivel ezek a latin mondat szerkezetbe szabályszerű deklinálhatóságuk révén igen könnyen beépíthetők voltak (vö. BENKŐ 1995: 404–405, HOFFMANN 2004: 17).

³ KRISTÓ GYULA *Fehérvár*-nak a Magyarországon járt történétírók, utazók dokumentumaiban gyakran előforduló szláv nyelvű adatai (*Belegrava, Bellegrava, Bellagrava, Bellegrave* stb.) alapján úgy vélte, hogy az István király által épített várat a környéken viszonylag nagy számban élő szláv népesség nevezte el, és a nevet tőle vette át a magyarság, e szláv etnikumnak pedig a 12. század végéig jelen kellett lennie a térségben (1996: 176–177). HOFFMANN ISTVÁN azonban bizonyítékokkal támasztotta alá, hogy Fehérvár környékén nincsenek nyomai szláv nyelvből magyarázható helyneveknek (vö. 2010: 137–138). Az ilyen típusú etnikai rekonstrukciós vizsgálatokkal tehát nagyon óvatosan és körültekintően kell bánnunk.

2. Az összeírás helynévi szórványainak lokalizálása

A magyar névadatok helyhez kötése nemcsak a helynevek történeti-etimológiai vizsgálata, a névrekonstrukció során, hanem az etnikai rekonstrukció (ezt részletesen lásd HOFFMANN 2007e, KOVÁCS É. 2014) területi vonatkozásai miatt is kiemelkedően fontos szerepű. Emellett azt is figyelembe kell vennünk, hogy a természeti neveknek és a lakott helyek megnevezéseinek nem azonos az etnikai azonosító szerepük (HOFFMANN 2010: 222): abban a tekintetben pedig, hogy az egyes nevek milyen helyfajta jelölnek, leginkább a nevek környezetében szereplő latin fajtajelölő szó lehet a segítségünkre. Az 1211. évi birtokösszeírásban a település mellett legtöbbször ott áll az ilyen funkcióra utaló *villa* közszó, a mikrotoponimák esetében azonban a helyfajta megjelölése gyakran hiányzik, vagy csupán az általános jelentésű *locus* földrajzi köznév szerepel a nevek mellett.

Az összeírás helynevei által jelölt helyek a Kárpát-medencében nem teljesen szétszórtnak találhatók, hanem néhány nagyobb és több kisebb birtoktestben helyezkednek el. A Tihanyi összeírás helyet jelölő szórványainak általam leginkább lehetségesnek vélt lokalizációját a munkám végén található térképmellékleten ugyancsak bemutatom.

Az apátságnak adományozott birtokok közül legelőször azokat említi az oklevél, amelyek a Balaton körül fekszenek. Az északi oldalon van említve *Tihany* szigete és települése,⁴ valamint a talán szintén lakott helyet jelölő *Petra*. Majd az ugyancsak a zalai parton fekvő további birtokok sorakoznak: *Örvényes*, *Udvari*, *Pécsely*, *Kövesd*, *Aszófő*, *Papsoka*, *Kék*, *Arács*, *Füred*, pótlólag ismét *Aszófő*, majd *Dörgicse*, *Szőlős*, *Vászoly*, pótlólag megint *Dörgicse*. Aztán Zalából áttér a leírás a birtokok közül a legszélső fekvésű északnyugatiakra, Veszprém megyébe, a két *Belen* falura s a Bakonyon túli *Szőlős*-re. S mielőtt e vidéket elhagyná, pótolja azt, amit Zalából kifelejtett: *Fülöp*-öt és a Balaton-parti *Szőlős*-t. A felsorolás ezt követően a *Bakony*-on túl, a Somló hegy környékén lévő *Csösz*-t említi, majd átmegy a Duna–Tisza közére, ahol *Kolon* birtok részletes határleírását olvashatjuk. A mai Izsák területén fekvő egykori *Kolon* birtok leírásában főként természeti neveket, elsősorban domborzati neveket találunk: *collis Appatfeereh*, *monticulus Zouafeereh*, *mons Varfeere*, *sabulum Bab*, *monticulus Cuest*, *mons Cuest*, *mons Choache ~ Cohache*, *Homuholm*. Az összeírás a településnevek közül azokat említi itt, amelyek *Colon* szomszédságában fekszenek: *villa Herbon*, *Michola* és *Rodussa*, *Hugoron*, valamint (Duna)Földvár (*Felduar*) nevét mint a tihanyi apátság ottani birtokaival határos területet. A birtokon élők

⁴ Korábban már utaltam arra, hogy az összeírás a tihanyi birtoktest leírásakor szó szerint átveszi az 1055. évi alapítólevél megfelelő szövegrészét (lásd SZENTGYÖRGYI 2010a: 23–24, PRT. 10: 503).

felsorolásakor pedig szerepel *Bikács* falu latinizált formában álló *Bigachiensibus* neve, ahonnan udvarnokok származnak.

A következő birtokot, *Morotvá*-t (és a szintén Csanád megyei *Bálványos*-t is) már a Tisza partján találjuk. Morotva határleírásában elsősorban vízneveket olvashatunk: stagnum *Mortua*, stagnum *Harrangud*, stagnum *Feket-hereh*, *Ticiam*, valamint valószínűleg ide tartozik a *Cucen Hereh* és a *Ludos Hereh* is. Morotvával szomszédos települések közül pedig *Turpa*, valamint *Bocsár* nevét említi az összeírás.

A következő, természeti nevekben gazdag birtokrész a Bodrog megyei *Besenyő* birtok, ahol a három szomszédos település (*Száka*, *Papi*, *Apos*) említése mellett leginkább víznevekkel találkozunk: aqua *Tulgusfoca* ~ *Tulusfocca*, stagnum *Hagymas* ~ *Hagimas*, stagnum *Voios*, stagnum *Euren*, stagnum *Budruc* ~ *Bodrug*, *Danubius*. A birtokleírásban található igen nagy számú víznév e terület vizenyős, mocsaras jellegére utal, amint az még a 18–19. századi térképeken is látható.

A Tolna megyei települések közül az összeírás a megye déli részén lévő *Fadd* falut említi először, majd ennek a birtoknak a részletezése után áttér a közelben lévő Janyapuszta vidékén fekvő *Martos*-ra, itt azonban nem tünteti fel a határokat. *Fadd* birtok leírásában — a terület természeti adottságával összefüggésben — a víznevek túlsúlyával számolhatunk: fluvius *Guergen*, *Danubius*, stagnum *Secues* ~ *Segues*. E birtokon van említve a *Hadút*-nak nevezett országos jelentőségű út, amely a Duna mellől Keszthely irányába tartó utat jelölhette. Faddról azonban egy kisebb út is vezetett közvetlenül *Tolna* településre. Talán e megyében található még *Fedeh* falu is, amelynek lokalizálásakor nehézségbe ütközünk, ugyanis e helynévnek nem találjuk nyomát későbből sem okleveles forrásokban, sem pedig 18–19. századi térképeken, de Tolna megye mai helynévanyagának mikrotoponimái sem őrizték meg az emlékét.

Az 1211-es oklevél készítője a birtokok felsorolását Somogy megyében fejezi be. A *Gyótá*-n túli *Ság* falu, *Igal*, *Füzegy*, *Csopak*, *Boglár* felsorolását követően olvashatjuk *Gamás* birtok részletes leírását. Itt, valamint *Szántó* birtokon a fentebb említett Tolna megyei hadút mellett egy másik jelentős *Hadút*, az alapítólevélbeli *magna uia* is feltűnik, amely a Balaton déli partjával nagyjából párhuzamosan futott.

Az oklevél *Teleki*, *Szántó*, a későbbi *Szántód*, *Szamárd*, a későbbi *Zamárdi*, *Türk*, valamint *Szölös* és végül a *Fok* folyóvíz torkolatánál fekvő *Lusta* falu említése után pótlólag visszatér *Türk* és *Szántó* birtokok részletes leírásához. *Türk* településsel kapcsolatban az 1055. és az 1211. évi határleírás ugyan nem pontosan azonos területeket jelöl meg, de mindkettő a *Fok* településtől nyugatra fekvő, Jód, Endréd, Zamárdi közé eső nagy birtokra utal, ahol a mai Töreki-(puszta) is fekszik. A ma már Zamárdihoz tartozó egykori *Szántó* falu 1211-es

leírása alapján pedig egyértelműen kiderül, hogy e falu nem azonos a *koku zarma* ~ *Choczorma* nevű hellyel, hanem e hely csupán része Szántónak.

Mindezek fényében világosan láthatjuk tehát, hogy a birtokok ugyan nagy területen szétszóródva, de kilenc térségben kisebb-nagyobb birtoktestekben csoportosulva helyezkednek el: az első a Balaton északi oldalán, elsősorban annak középső partvidékén található, a második kisebb terület a Veszprém megyei Somló hegy közelében, a harmadik a Duna–Tisza közén, a mai Izsák területén, a negyedik a Tisza Csanád megyei partján, az ötödik a Duna Bodrog megyei mellékénél, a hatodik Tolnában Fadd környékén, a hetedik Somogy megyében a Füzegy felső folyása mentén, a nyolcadik pedig a somogyi parton, a mai Siófok és Szántód körzetében, s végül ettől délnyugatra Boglár és Gamás vidékén fekszik. A birtokösszeírás szórványanyaga tehát elsősorban az említett térségeknek (a Balaton zalai és somogyi partvidéke, valamint a Duna és Tisza melléke) nyelvi jellemzésére lehet bizonyos tekintetben alkalmas.

3. Névrendszertani tanulságok

1. A következőkben az 1211. évi Tihanyi összeírás helyneveiben megmutatkozó nyelvi-névrendszertani jegyeket igyekszem összefoglalóan bemutatni. Az eredményeimet összevetem az 1055. évi alapítólevél helyneveiben jelentkező, HOFFMANN ISTVÁN által felderített sajátosságokkal. Az ilyen típusú vizsgálatok alapján leszűrhető tanulságok azért is lehetnek fontosak a konkrét nyelvemlékeken túlmutatóan, mert véleményem szerint lényeges fogódzókat nyújthatnak a régi magyar helynévadás általános jellemzéséhez is.

A birtokösszeírásban található 195 szórvány-előfordulás 140–142 különböző hely megjelölésére szolgál. A szórványok között — mint korábban jeleztem — több olyan is van, amely azonos helyre vonatkozik: ilyen például a Balaton nyolc, Gamás hat és a Duna folyó négy alkalommal történő említése. Háromszor szerepel Bikács, a Tisza folyó, a Kolon tó, a Morotva tó, Fadd és Türk neve, kétszer pedig Aszófő, Besenyő, Csősz, Dörgicse, Szántó, Tihany, Kolon és Morotva település neve.

2. A helynevek rendszertani elemzése során — HOFFMANN ISTVÁN rendszerleírásához is igazodva — két nagyobb, hagyományosan régóta elkülönített névfajttával, a természeti és a műveltségi nevek kategóriájával számoltam. E csoportokat aszerint választottam szét, hogy az ember tevékenységétől függetlenül is létező helyről van-e szó, vagy olyanról, amelyet az ember alakító munkája hozott létre.

E vizsgálat során az etimológiailag megfejthetetlen vagy legalábbis bizonytalanul magyarázható neveket nem vettem figyelembe: kimaradt ennek folytán a leírásból a két *Belen*, *Boglar*, *Fugoud*, *Gueldeguh* és *Taluius* is. A többnyire az összeírás utolsó bekezdésében előforduló, latinul vagy latinizáló formában lévő

helyneveket (összesen 22 nevet) ugyancsak nem vontam be az elemzésbe, mint-hogy ezek nem a birtokleírásokban szerepelnek, hanem az oklevelet aláíró méltóságok nevei mellett találhatóak, s mint ilyenek az oklevélírás sajátos formuláiként tarthatók számon. A *Duna* és a *Tisza* folyóneveknek szintén a latin megfelelőit találhatjuk általában az oklevelekben (vö. HOFFMANN 2004: 17, 24–25), és ilyen alakban szerepelnek az 1211. évi összeírásban is: *Danubium* ~ *Danubio*, *Ticiam* ~ *Ticie*. Ezek alapján tehát összesen 112 nevet vettem a névrendszertani vizsgálatok során figyelembe.

Ebben az oklevélben a természeti és a műveltségi nevek aránya teljesen azonos: az összes figyelembe vett név 50%-a természeti név, 50%-a pedig a műveltségi nevekhez sorolható. Ez az arány a Tihanyi alapítólevélben sem mutat nagy különbséget, abban a nevek többsége (mintegy 60%-a) a természeti nevekhez, 40%-a pedig a másik nagy névfajtába tartozik (vö. HOFFMANN 2008: 21). Ezek az arányok önmagukban persze nem sokat mondanak, hiszen például az oklevél szövegezésének célja és jellege nagyban meghatározza azt is, hogy a települések, illetve a birtokok felsorolásszerűen vagy részletesebb határleírással szerepelnek-e benne.

2.1. A műveltségi nevek között (56 szórvány) a településnevek képviselik a legnagyobb csoportot. Az 50 településnév a kétrészes *Papsoka* (*Poposca* ~ *Poposca* ~ *Popsosca*) kivételével egyrészes helynév.

A Tihanyi alapítólevélhez hasonlóan (vö. HOFFMANN 2008: 22) az 1211. évi összeírásban is a településnevek nagy része (27 név) formáns nélküli személynévből jött létre metonimikus névadással. Az ezek alapjául szolgáló személynév lehet német: *Pécsely* (*Pechel*), szláv: *Arács* (*Aarach* ~ *Araci*), *Vászoly* (*Vazil*), a latin eredetű névkinshez tartozó: *Fülöp* (*Pilip*), *Martos* (*Mortus*) vagy magyar eredetű: *Apos* (*Opus*), *Bikács* (*Bychachi* ~ *Bicaci* ~ *Bychachi* ~ *Biccaci*), *Lusta* (*Lusta* ~ *Lustah*), *Mikola* (*Michola*), *Száka* (*Saca*), *Turpa* (*Tvrpa*). *Fadd* (*Fotud*) település neve talán magyar eredetű személynévből keletkezhetett, míg *Tolná-t* (*Thelena*) esetleg ismeretlen eredetű személynévből alakult településnévnek tekinthetjük (vö. HOFFMANN 2010: 208). A *Csopak* település nevének alapjául szolgáló személynév eredetét illetően a szakirodalomban felmerült a szlávból, illetve a törökből való származtatás lehetősége is. A *Tihany* (*Thichon* ~ *Tychon*) helynév szláv személynévből való eredeztetése mellett (vö. HOFFMANN 2010: 45–46) legutóbb e névformának a görög etimonra való visszavezethetősége is számításba jött (vö. SZENTGYÖRGYI 2010b). *Turk* település neve leginkább népnévből (*türk*) magyarázható, de a személynévi áttétel lehetősége sem hagyható figyelmen kívül.

Foglalkozásnévről kaphatták a nevüket a *Bocsár* (*Bocar* ~ *Bogar*, vö. *bocsár* 'kádár, pohárnok'), *Csősz* (*Cheuz* ~ *Cheuz*, vö. *csősz* 'királyi kikiáltó, hírvívő, hirdető'), *Szántó* (*Samthou* ~ *Santo* ~ *Zamthou* ~ *Zamtou*) és *Szőlős* (*Zeus* ~ *Zeuleus*) települések.

Egyes települések esetében a természeti viszonyok szolgáltatták a névadás motivációját. A *Füred* (*Fured*) név a *fürj* madárnév *für* alakjából jött létre. Feltehetőleg állatvilágra történik utalás az Árpád-korban *Szamárd(i)* ejtésű (*Somardy ~ Somardi ~ Somard*) helynévben is. A *szamár* lexéma azonban *Samar*, *Zamar* alakban személynévként (ÁSz. 839) is használatos volt az adott időszakban, így a településnév ebből is alakulhatott.

A *Kolon* (*Colon*) településnév közvetlenül valószínűleg a *Kolon* víznévből származik, a *Füzegy* (*Fuzegy*) településnév ugyancsak metonimikusan jött létre az 1055-ben *Fizeg*-ként említett víznévből. A víznév > településnév változás az ómagyar korban nem ritka, ide sorolható a fentiek mellett az összeírás *Morotva* (*Mortua*) helyneve is. Az *Aszófő* (*Ozoufeu ~ Ozoufeuh*) településnév ugyancsak egy korábbi, ugyanilyen alakú természeti névből jött létre. A *Földvár* (*Felduar ~ Feldvarj ~ Felduara*) helynév létrejöttében szintén a metonimikus névadás játszott szerepet, ugyanis a *földvár* 'elpusztult palánkvár, várrom, vármaradvány' jelentésű (BENKŐ 1998: 130) közszóból alakult a településnév.

A *Bálványos* (*Balanus*) név másodlagosan válhatott településnévvé egy — a Kolon birtok leírásában ugyanilyen néven említett — határszéli terület nevéből, amelyen határjelölő szerepű bálványkő vagy -oszlop állhatott.

A településnevek mellett a műveltségi nevek csoportjában másfajta helyek nevét is megtaláljuk: az összeírásban utak, közlekedő helyek nevei is előfordulnak. Az oklevélben háromszor szerepel a *Hadút* (*Hodut ~ Hodvth ~ Hoduth*) megnevezés: egy a Balatontól délre — Gamás birtok, valamint a későbbi Szántód falu határában — vezető út kétszeri említése mellett a Tolna környékén lévő hadút is feltűnik Fadd birtokon. A *Föveny-tő út* (*Fuentuhout*) név egy *Föveny-tő* nevű helyen lévő vagy esetleg oda vezető utat jelölhetett.

A *Bán réve* (*Banriueh*) helynév alaprésze a hely fajtáját kifejező földrajzi köznév (*rév* 'vízi átkelőhely') birtokos személyjeles alakja, bővítményrésze pedig személyt jelölő közszó vagy tulajdonnév (*Ban, Baan*, ÁSz. 87). Az *Edenen* és a *Cebeth* egyrészes helynév pedig talán személynévből alakult (ÁSz. 180, 268), és az sem zárható ki, hogy a mellette álló *pons* a magyar *híd ~ hida* névrész latinra fordított alakja. A műveltségi nevek ez utóbbi csoportjában, a közlekedéssel kapcsolatos nevek között — eltérően a településnevektől — csak is kétrészes nevek szerepelnek.

2.2. Míg az 1211. évi Tihanyi összeírásban a természeti nevek között (56 szórvány) az egyrészes nevek (30 név) valamivel nagyobb arányt képviselnek, addig a Tihanyi alapítólevélben a természeti nevek többsége a kétrészes helynevekhez sorolható (vö. HOFFMANN 2008: 23).

Az egyrészes és a kétrészes természeti nevek között — ahogyan az 1055. évi oklevélben is — legnagyobb számban a vizeket megjelölő nevek (16 egyrészes és 10 kétrészes név) fordulnak elő, ezeket a domborzati nevek követik (6 egyré-

szes és 8 kétrészes név). Az alapítólevélhez hasonlóan az összeírásban szintén ritkábban történik utalás más helyfajtára (vö. HOFFMANN 2008: 24).

Az egyrészes nevek nagy része földrajzi köznévvvel azonos alakú: *Fertő* (*Ferteu*, vö. *fertő* 'fetrengő, fürdőhely (elsősorban állatok, disznó, bivaly stb. számára)'), s ebből alakult ki a későbbi 'mocsaras hely, ingovány, láp' jelentés), *Fok* (*Foc*, vö. *fok* 'természetes vagy mesterséges vízlevezető csatorna'), *Itó* (*Ituuh*, vö. *itó* 'ítató'), *Morotva* (*Mortua*, vö. *morotva* 'a folyónak mederváltozás következtében lefűződött része, holtmeder'), *Örény* (*Euren*, vö. *örény* 'örvény'). A *Szakadát* (*Zacadat*) helynévben a *szakadat* ~ *szakadát* földrajzi köznév ismerhető fel, amely többféle jelentésben használatos: domborzati névként a mai köznyelvi *szakadék*-kal azonos értelmű, vízrajzi szóként pedig 'valamilyen nagyobb folyó- vagy állóvízből kiszakadó vízfolyás, ér' jelentésű (HOFFMANN 2010: 66–67, 184). A földrajzi köznevek tulajdonnévi használata a korai magyar helynévrendszernek is jellegzetes sajátossága lehetett: ezt több olyan név is bizonyítja, amelyek majd egy évezred óta változatlanul ilyen alakban használatosak: *Ér*, *Fertő* stb.

Növénynévből metonímiával alakult a szintén egyrészes *Körös* (*Queurus* ~ *Keurus*) víznév, s ugyancsak a metonimikus névadás figyelhető meg a *Borjúól* (*Bureuohul*, amely nem magát az építményt jelölte, hanem talán inkább olyan helyre utalhatott, ahol borjúól volt) és a *Ravaszlik* (*Ruozlicou* ~ *Rouozlicou*, amely nem csupán egyetlen rókaüreget, rókatanyát jelölt, hanem egy terület nevéként szintén egyrészes névnek számít) nevek esetében. Metonimikus eredetű név a *Bakony* (*Bokon*, *Bocon*, ÁSz. 138), amely hegység nevéként egy birtok nevéből alakult, ez viszont valószínűleg pusztá személynévre vezethető vissza (FNESz.).

Az egyrészes nevek között találunk névképzéssel alkotott helyneveket is. A *Harangod* (*Harrangud*) helynév a nedves környezetet kedvelő, valamilyen harangos virágú *harang*- előtagú növénynév *-d* helynévképzős származéka lehet. A *Hagymás* (*Hagymas* ~ *Hagimas*) víznévben a *hagyma* főnév és az *-s* helynévképző kapcsolódott össze. Az *-st/-sd* képzőbokrót tartalmazó *Kövesd* (*Cuest*) név a terület köves (kavicsos) talajára utalt.

A természeti nevek között egyetlen, már az alapítólevélben is feltűnő idegen eredetű név található, a *Bolotin* ~ *Bolotun* tó neve szláv eredetű, és átvétel útján került a magyarba.

A kétrészes természeti nevek alaprésze a legtöbb esetben — néhány bizonytalan kivételtől eltekintve — a hely fajtáját megjelölő földrajzi köznév. Hasonló tendenciát figyelhetünk meg az alapítólevélben is, ahol minden esetben földrajzi köznév a kétrészes természeti nevek alaprésze (vö. HOFFMANN 2008: 23). A leggyakrabban előforduló földrajzi köznevek: a *tő* 'folyó, árok stb. torkolata, vége': *Körös-tő* (*Keurustuuh*), *Szalakos-tő* ~ *Szolokos-tő* (*Zolocostueh*), *Hagymás-tő* (*Hagmastuh* ~ *Hagimastuh*, *colliculum*); az *ér* 'kevés vizű természetes

vízfolyás, patak', 'vizenyős rét': *Feket ere* (*Feket-hereh*), *Kökény ere* (*Cucen Hereh*), *Ludas ere* (*Ludos Here*); a tó 'nagyobb természetes állóvíz': *Posuntoua* (*Posuntoua* ~ *Posontaua*), *Vejrmür tava* (*Veyrmur thouua* ~ *Veyrmur ta-ua*); a fok 'természetes vagy mesterséges vízlevezető csatorna': *Harangod foka* (*Harrangudfoca*), *Tölgyes foka* (*Tulgusfoca* ~ *Tulusfocca* ~ *Tulusfoca*). Amint látjuk, ezek a földrajzi köznevek birtokos személyjellel vagy anélkül kapcsolódnak a bővítményrészhez. Az oklevélben előfordulnak még a *halom*: *Hajó-halom* (*Hoyoholmu* ~ *Hoyouholmu*), *Hamu-halom* (*Homuholm*), a *hegy*: *Szár-hegy* (*Zaarhegy* ~ *Zaharegi*), a *völgy*: *Fűrész völgye* (*Furizuelgi*), a *telek*: *Szeg-telek* (*Zegthelegu* ~ *Zegtehlegu*), a *szeg*: *Árok-szeg* (*Aroczeg*), *Kerek-szeg* (*Kereczeg*) földrajzi köznevek is.

A bővítményrész a kétrészes természeti nevek nagy részében a kérdéses hely valamilyen sajátosságát, tulajdonságát fejezi ki: képző nélküli (*Feket ere*, *Szár-hegy*) vagy főnévből képzett melléknévvel (*Ludas ere*, *Hagymás-tő*, *Tölgyes foka*), valamint főnévi jelzővel (*Apátfeére*, *Várfeére*, *Kökény ere*). A *Kerek-szeg* (*Kereczeg*) helynév előtagja lehet a 'kör alakú' értelemben használt *kerek* melléknév, így a név a terület alakját jelölhette; de lehet az 'erdő' jelentésű régi *ke-rek* földrajzi köznév is, ebben az esetben az erdő közelségére utalhatott a név. A kétrészes természeti nevek között öt olyan is van, amelyben az előtag személynévi előzményből alakult: *Choczorma* ~ *Cogzorma* (*Kaku*, *Kacu* szn., ÁSz. 442), *Posuntoua* (*Poson*, *Posun*, ÁSz. 648), *Zouafeereh* (*Zoua*, ÁSz. 858), *Wuolcanfaya* ~ *Wolcanfaya* (*Wlkani*, *Vulcan*, ÁSz. 819), *Veyrmur thouua* (*Wei-mir*, ÁSz. 798).

3. A Tihanyi összeírás helyneveiben megmutatkozó névrendszertani sajátosságok vizsgálata során egyértelműen kirajzolódik, hogy a korai ómagyar kori helynévadásban a helynevek rendszerén belül fontos névalkotási eszköz volt a metonímia. Gyakran jött létre ugyanis természeti névből településnév (vagy éppen fordítva: a településnév vált a természeti név alapjává). Ez azt is jelenti, hogy a régi névadás ugyancsak támaszkodott a mindenkori névállományra, amit a fentiekén kívül az is jól mutat, hogy a kétrészes nevek között szintén találunk olyan neveket is, amelyek másodlagosan, más helynév felhasználásával jöttek létre. A Tihanyi alapítólevél és a birtokösszeírás elemzése arra is rávilágít, hogy a korai ómagyar kori helynévadás két alapvető típusát a személynévből alakult egyrészes nevek, illetve a földrajzi köznévi alaprésszel alkotott kétrészes mikro-toponimák adták. Azt azonban, hogy e két fontos nyelvemlékünk keletkezési idejének bő másfél évszázadnyi eltérése és a bennük lévő helynévállomány tipológiai különbsége mennyire mutat e két forrás egyedi eltérésein túlmutató általános névtörténeti összefüggést egymással, csak jóval bővebb helynévanyag-nak az elemzése révén állapíthatjuk meg.

Irodalom

- A. = *Anjoukori okmánytár 1–6*. Szerk. NAGY IMRE. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1878–1891. *Anjoukori okmánytár 7*. Szerk. TASNÁDI NAGY GYULA. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1920.
- E. ABAFFY ERZSÉBET 2003. Hangtörténet. [Az ómagyar kor]. In: KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó. 301–351.
- ANDRÁSFALVY BERTALAN 1970. A fok és jelentősége régi vízgazdálkodásunkban. *Nyelvtudományi Értekezések 70*: 224–228.
- ANDRÁSFALVY BERTALAN 2013. A víz a magyar történelemben. *Magyar Tudomány 174*: 1313–1321.
- ÁSZ. = FEHÉRTÓI KATALIN, *Árpád-kori személynévtár (1000–1301)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004.
- ÁÚO. = WENCZEL GUSZTÁV, *Árpádkori új okmánytár 1–12*. Pest, később Budapest, 1860–1874.
- BÁBA BARBARA 2011. Pusztai földrajzi köznevek helynévalkotó szerepe az ómagyar korban — A jelentéshasadás. *Helynévtörténeti Tanulmányok 6*: 121–131.
- BÁBA BARBARA 2012. A földrajzi köznév fogalma. *Helynévtörténeti Tanulmányok 8*: 121–131.
- BALÁZS JÁNOS 1953. A -ság, -ség képző eredetéhez. *Magyar Nyelv 49*: 50–61.
- BALÁZS JÁNOS 1981. *Jókai-kódex. 14–15. század*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BALLAGI MÓR 1867. *A magyar nyelv teljes szótára 1–2*. Budapest, Franklin Társulat.
- BÁRCZI GÉZA 1938. *A magyar nyelv francia jövevényszavai*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- BÁRCZI GÉZA 1941. *Magyar szófejtő szótár*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- BÁRCZI GÉZA 1944. A tihanyi alapítólevél hangjelölése. *Magyar Nyelv 40*: 313–330.
- BÁRCZI GÉZA 1951. *A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BÁRCZI GÉZA 1958. *A magyar szókincs eredete*. Második kiadás. Budapest, Tankönyvkiadó.
- BÁRCZI GÉZA 1967. Hangtörténet. In: BÁRCZI GÉZA–BENKŐ LORÁND–BERRÁR JOLÁN szerk., *A magyar nyelv története*. Budapest, Tankönyvkiadó. 95–180.
- D. BARTHA KATALIN 1958. *Magyar történeti szóalaktan 2. A magyar szóképzés története*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- BÁTKY ZSIGMOND 1927. Örmény, Örményes. *Magyar Nyelv 23*: 215–219.

- BBVMHnT. = IVÁNYI ISTVÁN, *Bács–Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára 1–5*. Szabadka, Horváth I. és Szabados S. ny., 1907.
- BEKE ÖDÖN 1952. *Szárca. Magyar Nyelvőr* 76: 466–469.
- BENKŐ LORÁND 1947a. *A Nyárádmente földrajzinevei*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 74. Budapest.
- BENKŐ LORÁND 1947b. Víz- és helységneveink viszonyához. *Magyar Nyelv* 43: 259–263.
- BENKŐ LORÁND 1970. Legrégibb olasz jövevényszavaink nyelvi és történeti tanulságai. *Magyar Nyelv* 66: 154–168.
- BENKŐ LORÁND 1980. *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegeimlékei*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BENKŐ LORÁND 1995. Mi a helyzet Zalán vezér neve és személye körül? *Magyar Nyelv* 91: 402–411.
- BENKŐ LORÁND 1996. Anonymus élő nyelvi forrásai. In: KOVÁCS LÁSZLÓ–VESZPRÉMY LÁSZLÓ szerk. *A honfoglaláskor írott forrásai*. Budapest, Balassi Kiadó. 221–247.
- BENKŐ LORÁND 1998. *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BENKŐ LORÁND 1999. Adalékok az anonymusi filológiához. *Magyar Nyelvjárások* 37: 73–78.
- BENKŐ LORÁND 2002. *Az ómagyar nyelv tanúságtétele. Perújítás Dél-Erdély Árpád-kori korai történetéről*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet.
- BENKŐ LORÁND 2003. *Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BENKŐ LORÁND 2009. *A Szovárd-kérdés. Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BÉNYEI ÁGNES 2009. Még egyszer a -d helynévképzőről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 4: 85–103.
- BÉNYEI ÁGNES 2012. *Helynévképzés a magyarban*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- BesztSzj. = *Besztercei szójegyzék. 1395 k.* Kiadva: FINÁLY HENRIK, *A besztercei szószerdet*. Budapest, 1892.
- BMFN. = PESTI JÁNOS szerk., *Baranya megye földrajzi nevei 1–2*. Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 1982.
- BOGNÁR ANDRÁS 1984. *Pest–Pilis–Solt vármegye és kiegészítések Pesty Frigyes kéziratosa helynévtárából*. Szentendre, Pest megyei Művelődési Központ és Könyvtár.
- BÖLCSKEI ANDREA 2010. *A magyar településnevek korrelációs rendszerének alakulása a természetes névadás korszakában*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- CD. = *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI*. Studio et opera GEORGII FEJÉR. Budae, 1829–1844.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III., V*. Budapest, 1890–1913.

- CSÁNKI DEZSŐ 1905. *Alistál, Felistál. Magyar Nyelv 1*: 123–126.
- CSÁNKI-index = ÖRDÖG FERENC szerk., *Helynévmutató Csánki Dezső történelmi földrajzához*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002.
- DHA. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Diplomata Hungariae Antiquissima I*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992.
- EKFT. = *Az első katonai felmérés. A Magyar Királyság teljes területe 965 nagyfelbontású színes térképszelvényen. 1782–85*. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2004.
- ERDÉLYI LÁSZLÓ 1904. A tihanyi apátság népeinek 1211. évi összeírása. *Nyelvtudományi Közlemények 34*: 388–416.
- ERDÉLYI LÁSZLÓ 1906. A tihanyi apátság kritikus oklevelei. *Akadémiai Értesítő 17*: 596–607.
- ÉRSZEGI GÉZA 1998. Írásbeliségünk korai emlékei. Kis magyar oklevéltan. *Rubicon 9–10*: 38–44.
- ESZENYI MIKLÓS 2000. *A történettudományi szakirodalmi kutatás módszerei*. Miskolc, Rónai Művelődési Központ.
- EtSz. = GOMBOCZ ZOLTÁN–MELICH JÁNOS, *Magyar etymologiai szótár I*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1914–1930.
- EWUng. = BENKŐ LORÁND főszerk., *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen 1–2*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993–1995.
- FARKAS VILMOS 1982. *Görög eredetű latin elemek a magyar szókincsben*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1969. A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek. *Nyelvtudományi Értekezések 68*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1992. A „névtani romantika” névfejtései: *Dob, Dobos*. *Magyar Nyelv 88*: 42–56.
- FEHÉRTÓI KATALIN 2006a. Az 1055. évi Tihanyi alapítólevél személy- és helyneveinek eredetéről. *Névtani Értesítő 28*: 161–170.
- FEHÉRTÓI KATALIN 2006b. Az Árpád-kori *Fil* és *Szem* személynivekről. *Magyar Nyelv 102*: 327–334.
- FKnT. = BÁBA BARBARA–NEMES MAGDOLNA, *Magyar földrajzi köznevek tára*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 32. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- GÁCSEI IMRE 1941. *Az 1211. évi tihanyi összeírás helyesírása és hangtani sajátosságai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 58. Budapest.
- GÖRÖG = *Magyar Átlás az az Magyar, Horvát, és Tót országok vármegyéji, 's szabad kerületei és a' határ-őrző katonaság' vidékeinek közönséges és különös táblái*. Közre bocsátotta: GÖRÖG, folytatta és végezte MÁRTON JÓSEF. Viennae, 1802–1811.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 1–4*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963–1998.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2008a. Folyóvíznevekből alakult településnevek. In: BÖLCSKEI ANDREA–N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi*

- Konferencia előadásai.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszéke. 142–148.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2008b. *Az ér, sár és víz földrajzi köznevek Árpád-kori folyóvízneveinkben.* *Helynévtörténeti Tanulmányok* 3: 121–133.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2011. *Korai ómagyar kori folyóvíznevek.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1956. A tihanyi alapítólevél földrajzinév-azonosításaihoz. In: BÁRCZI GÉZA–BENKŐ LORÁND szerk., *Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára.* Budapest, Akadémiai Kiadó. 407–415.
- HA. = HOFFMANN ISTVÁN–RÁCZ ANITA–TÓTH VALÉRIA szerk., *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 1. Abaúj–Csongrád vármegye.* Debrecen, 1997. 2. *Debrecen–Győr vármegye.* Debrecen, 1999. 3. *Heves–Küküllő vármegye.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.
- HECKENAST GUSZTÁV 1970. *Fejedelmi (királyi) szolgálonépek a korai Árpád-korban.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- HEFTY GYULA ANDOR 1911. A térszíni formák nevei a magyar népnyelvben. *Magyar Nyelvőr* 40: 155–169, 206–216, 259–265, 300–308, 361–370, 458–462.
- HeMFN. 2. = VÉGH JÓZSEF–PAPP LÁSZLÓ szerk., *Heves megye földrajzi nevei 2. A Füzesabonyi járás.* Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1976.
- HeMFN. 3. = VÉGH JÓZSEF–ÖRDÖG FERENC–PAPP LÁSZLÓ szerk., *Heves megye földrajzi nevei 3. A Hevesi járás.* Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1980.
- HeMFN. 4. = BALOGH LAJOS–ÖRDÖG FERENC szerk., *Heves megye földrajzi nevei 4. A Gyöngyösi járás. Hatvan és környéke. Eger.* Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1988.
- P. HIDVÉGI ANDREA 1955. Adalékok Anonymus nyelvjárásához. *Magyar Nyelv* 51: 156–163.
- HKFT. = *A harmadik katonai felmérés. 1869–1887. A Magyar Szent Korona Országai. 1:25.000.* Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2007.
- HOFFMANN ISTVÁN 1985. *Kalapács.* *Magyar Nyelv* 81: 216–218.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993. *Helynevek nyelvi elemzése.* A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 61. Debrecen. Újra-kiadása: Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2007.
- HOFFMANN ISTVÁN 1999. A helynevek rendszerének nyelvi leírásához. *Magyar Nyelvjárások* 37: 207–216.
- HOFFMANN ISTVÁN 2004. Az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi hátteréről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 1: 9–61.
- HOFFMANN ISTVÁN 2006a. Szöveg és szórvány kapcsolata a Tihanyi alapítólevélben. In: GALGÓCZI LÁSZLÓ–VASS LÁSZLÓ szerk., *A mondat: kaland. Hetven tanulmány Békési Imre 70. születésnapjára.* Szeged, SZEK Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 142–147.
- HOFFMANN ISTVÁN 2006b. *Mortis* birtok leírása a Tihanyi alapítólevélben. *Magyar Nyelvjárások* 44: 29–67.

- HOFFMANN ISTVÁN 2007a. A Tihanyi alapítólevél szórványaihoz: *Tichon, Balatin, Petra, Fuk. Névtani Értesítő* 29: 7–22.
- HOFFMANN ISTVÁN 2007b. *Gisnav* birtok leírása a Tihanyi alapítólevélben. In: BENŐ ATTILA–FAZAKAS EMESE–SZILÁGYI N. SÁNDOR szerk., *Nyelvek és nyelvváltozatok. Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére*. Kolozsvár, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége. 354–370.
- HOFFMANN ISTVÁN 2007c. A Tihanyi alapítólevél nyelvészeti jelentősége. In: ÉRSZEGI GÉZA szerk. *Tanulmányok a 950 éves Tihanyi alapítólevél tiszteletére*. Tihany, Tihanyi Bencés Apátság. 61–66.
- HOFFMANN ISTVÁN 2007d. *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás. A régi magyar helynevek vizsgálatának alapkérdései*. Akadémiai doktori értekezés. Kézirat. Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 2007e. Nyelvi rekonstrukció — etnikai rekonstrukció. In: HOFFMANN ISTVÁN–JUHÁSZ DEZSŐ szerk., *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Debrecen–Budapest, Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság. 11–20.
- HOFFMANN ISTVÁN 2008. A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 3: 9–27.
- HOFFMANN ISTVÁN 2009. A magyar nyelv hazai szórványemlékei. In: MADAS EDIT szerk., *„Látjátok feleim...” Magyar nyelvemlékek. A kezdetektől a 16. század elejéig*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár. 13–31.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010. *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 16. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- HOFFMANN ISTVÁN 2011. Dunaföldvár régi *Zemony* nevéről. In: CSISZÁR GÁBOR–DARVAS ANIKÓ szerk., *Klárások. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*. Budapest, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék. 155–161.
- HOFFMANN ISTVÁN 2013. *Mikrotoponímiai vizsgálatok 1. Tapolcafő helynevei*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 30. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- HOLLER LÁSZLÓ 2010. Az 1055. évi tihanyi alapítólevélben említett két birtok lokalizálása. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 47–82.
- HOLLER LÁSZLÓ 2011. Az 1055. évi tihanyi alapítólevélben szereplő *mortis* birtok lokalizálása. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 6: 67–110.
- HORVÁTH ANDREA 1987. A *ravas* és a *róka* szavak szóföldrajzi, szótörténeti tanulságai a helynevek alapján. *Névtani Értesítő* 12: 65–85.
- JAKAB LÁSZLÓ 1957. *Telek*. Magyar Nyelvjárások 4: 81–86.
- JAKÓ ZSIGMOND 1940. *Bihar megye a török pusztítás előtt*. Település- és népiségtörténeti értekezések 5. Budapest, Sylvester Ny. Rt.
- JAKUBOVICH EMIL 1927. *Viska, Stojaszló és Pécel*. Magyar Nyelv 23: 228–240.
- JAKUBOVICH EMIL–PAIS DEZSŐ 1929. *Ó-magyar olvasókönyv*. Pécs, Danubia.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1980. A *harang* helyneveinkben. *Névtani Értesítő* 3: 3–11.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1988. *A magyar tájnévadás*. Nyelvtudományi Értekezések 126. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- JUHÁSZ DEZSŐ 1992. *eri iturea. Ómagyar helynévi nyomokon*. In: *Emlékkönyv Rácz Endre hetvenedik születésnapjára*. Szerk. KOZOCSA SÁNDOR–LACZKÓ KRISZTINA. Budapest. 124–130.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2008. Ómagyar helynévi nyomokon 2. In: In: BÖLCSKEI ANDREA–N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszéke. 169–174.
- KÁLMÁN BÉLA 1989. *A nevek világa*. Negyedik, átdolgozott kiadás. Budapest, Csokonai Kiadó.
- KÁLNÁSI ÁRPÁD 1984–1985. A közösségi és hivatalos névadás néhány jellemző vonásának összevetése a víznevekben. *Magyar Nyelvjárások* 26–27: 97–102.
- KARÁCSONYI JÁNOS 1900/2004. *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. Budapest, Nap Kiadó.
- KARÁCSONYI JÁNOS 1920. Néhány besenyő és kun helynevünkről. *Magyar Nyelv* 16: 211–212.
- KENYHERCZ RÓBERT 2013. *A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban. A helynevek hangtörténeti forrásértéke*. A Magyar Névtudományi Kiadványai 28. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- KERTÉSZ MANÓ 1939. A magyar helynévadás történetéből. *Magyar Nyelvőr* 68: 33–39, 67–77.
- KESZLER BORBÁLA 1969. *A szókezdő mássalhangzó-torlódások feloldása a korai jövevényszavainkban*. Nyelvtudományi Értekezések 63. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KIRÁLY LAJOS 2003. *Nyelvjárási és névtani vizsgálatok Somogyban. (Cikkek, tanulmányok)*. Kaposvár, Kaposvár Megyei Jogú Város Közgyűlése.
- KISS GÁBOR–ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS 2006. Egy mikrotáj történeti helynévanyaga. Vasvár keleti határa az Árpád-korban. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 2: 129–157.
- KISS LAJOS 1991. Víz-, hegy- és völgynevek a középkori Heves megyéből. *Magyar Nyelv* 87: 73–77.
- KISS LAJOS 1995. *Földrajzi neveink nyelvi fejlődése*. Nyelvtudományi Értekezések 139. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KISS LAJOS 1996. A Kárpát-medence régi helynevei. *Magyar Nyelvőr* 120: 440–450.
- KISS LAJOS 1997. Korai magyar helységnévtípusok. In: KOVÁCS LÁSZLÓ–VESZPRÉMY LÁSZLÓ szerk. *Honfoglalás és nyelvészet*. Budapest, Balassi Kiadó. 177–185.
- KISS LAJOS 1999. *Történeti vizsgálatok a földrajzi nevek körében*. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 1. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar.
- KISS LAJOS 2007. Helynévmagyarázatok. *Magyar Nyelv* 103: 370–375.
- KISS LAJOS 2009. Helynévmagyarázatok. *Magyar Nyelv* 105: 107–113.
- KMHsz. = HOFFMANN ISTVÁN szerk., *Korai magyar helynévszótár 1000–1350. 1. Abaúj–Csongrád vármegye*. A Magyar Névtudományi Kiadványai 10. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, 2005.

- KNIEZSA ISTVÁN 1933. A magyar *zs* hang eredete. *Magyar Nyelv* 29: 142–157.
- KNIEZSA ISTVÁN 1934. *Csösz. Magyar Nyelv* 30: 104–106.
- KNIEZSA ISTVÁN 1935. Újabb vélemények a magyar nyelv szláv jövevényszavainak eredetéről. *Nyelvtudományi Közlemények* 49: 350–361.
- KNIEZSA ISTVÁN 1938. Magyarország népei a XI.-ik században. In: SERÉDI JUSZTINIÁN szerk., *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*. Budapest, Szent István Társulat. 2: 365–472.
- KNIEZSA ISTVÁN 1943–1944. Keletmagyarország helynevei. In: DEÉR JÓZSEF–GÁLDI LÁSZLÓ szerk., *Magyarok és románok 1–2*. Budapest, Athenaeum. 1: 111–313.
- KNIEZSA ISTVÁN 1943–1944/2001. *Kelet-Magyarország helynevei (KISS LAJOS bevezető tanulmányával)*. Budapest, Lucidus Kiadó.
- KNIEZSA ISTVÁN 1949. A zabori apátság 1111. és 1113. évi oklevelei mint nyelvi (nyelvjárási) emlékek. *Magyar Néprajz* 6: 3–50.
- KNIEZSA ISTVÁN 1952. *Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KOMIÁTHY MIKLÓS 1955. A tihanyi apátság alapítólevelének problémái. *Levéltári Közlemények* 26: 27–47.
- KOROMPAY KLÁRA 1991. A névszórágózás. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana 1. (A korai ómagyar kor és előzményei)*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 284–318.
- KOROMPAY KLÁRA 2003. Helyesírás-történet. [Az ómagyar kor]. In: KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Budapest, Osiris. 281–300.
- KOROMPAY KLÁRA 2010. *Mit nyújthat a helyesírás-történet a szinkrón magyar család-névatalasz munkálataihoz?* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234: 57–66.
- KOVÁCS ÉVA 2007. *Az ómagyar kori Bihar vármegye vízneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolgozat. Kézirat. Debrecen.
- KOVÁCS ÉVA 2008. Az ómagyar kori Bihar vármegye vízneveinek nyelvi elemzése. In: BÖLCSKEI ANDREA–N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszéke. 189–195.
- KOVÁCS ÉVA 2010. A Tihanyi összeírás néhány szórványáról. *Ozoufeu, Cuest, Eurmenes, Zeleus. Magyar Nyelvjárások* 48: 23–35.
- KOVÁCS ÉVA 2011. A 800 éves Tihanyi összeírás helynévi szórványainak névrendszertani tanulságairól. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 6: 47–58.
- KOVÁCS ÉVA 2012. Different aspects for the study of toponyms deriving from personal names. *Acta Onomastica* 53: 187–197.
- KOVÁCS ÉVA 2013. *Gyóta. Magyar Nyelvjárások* 51: 85–102.
- KOVÁCS ÉVA 2014. On the historical source value of toponyms. Historical toponyms as a source for the reconstruction of ethnic relations. *Namenkundliche Informationen* 103–104: 479–489.
- KÖRÉSZ KELEMEN 1873. Tájszók. Somogyiak. *Magyar Nyelvőr* 2: 375–377.

- KRISTÓ GYULA 1976. *Szemponatok korai helyneveink történeti tipológiájához*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta historica 55. Szeged, József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara.
- KRISTÓ GYULA 1988. *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Budapest, Magvető Kiadó.
- KRISTÓ GYULA 1996. Székesfehérvár legkorábbi nevééről. In: FARKAS GÁBOR szerk., *A székesfehérvári Boldogasszony bazilika történeti jelentősége*. Székesfehérvár, Székesfehérvár Város Levéltára. 163–179.
- KRISTÓ GYULA 2000. Magyarország népei Szent István korában. *Századok* 134: 3–44.
- KRISTÓ GYULA 2003. *Nem magyar népek a középkori Magyarországon*. Budapest, Lucidus Kiadó.
- KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC–SZEGFÜ LÁSZLÓ 1974. *Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez 2*. Szeged, József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara.
- KÚNOS IGNÁCZ 1890–92. Kisászsiai török nyelv. *Nyelvtudományi Közlemények* 22: 261–298.
- LIGETI LAJOS 1986. *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- LIPSKY, Mappa = LIPSKY, JOANNES, *Mappa generalis regni Hungariae*. Pesthini, 1806.
- B. LÖRINCZY ÉVA 1962. *Képző- és névrendszertani vizsgálódások. Az -s ~ -cs képzővel alakult névanyag az ómagyarban*. Nyelvtudományi Értekezések 33. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MAÁ CZ ENDRE 1955. *Földrajzi tájszótár*. Budapest, H. M. Térképészeti Intézet.
- MADZSAR IMRE 1917. *Kék-kend*. *Magyar Nyelv* 13: 281–283.
- MELICH JÁNOS 1903–1905. *Szláv jövevényszavaink 1/1–2*. Budapest.
- MELICH JÁNOS 1906. Adatok hazánk X–XII. századi helyneveinek értelmezéséhez. *Magyar Nyelv* 2: 97–106.
- MELICH JÁNOS 1909. Néhány magyar népnévről. *Magyar Nyelv* 5: 292–303.
- MELICH JÁNOS 1925. [MELICH JÁNOS írja a *Levélszekrény* című rovatban]. *Magyar Nyelv* 21: 151–152.
- MELICH JÁNOS 1925–1929. *A honfoglaláskori Magyarország*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- MELICH JÁNOS 1927. *Doboka*. *Magyar Nyelv* 23: 240–245.
- MELICH JÁNOS 1939. A Mára helynév. *Magyar Nyelv* 35: 143–150.
- MÉSZÖLY GEDEON 1941. A kidei *Hintó-mező* nevének és a *hinár* szónak eredete. *Nép és nyelv* 8: 225–236.
- MEZŐ ANDRÁS 1982. *A magyar hivatalos helységnévadás*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MEZŐ ANDRÁS 1996. Megjegyzések történeti nyelvtanunk néhány példájához. *Magyar Nyelv* 92: 11–21.
- MEZŐ ANDRÁS 1999. *Adatok a magyar hivatalos helységnévadáshoz*. Nyíregyháza, Besenyei György Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke.

- MEZŐ ANDRÁS 2003. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség.
- MEZŐ ANDRÁS–NÉMETH PÉTER 1972. *Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnévtára*. Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács V. B. Művelődési Osztálya.
- MIKOS JÓZSEF 1935. A fehérvári keresztesek 1193. évi oklevele. *Magyar Nyelv* 31: 152–167, 243–258, 288–308.
- MKFT. = *A második katonai felmérés. A Magyar Királyság és a Temesi bánság nagyfelbontású, színes térképei. 1819–69*. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2005.
- MoFnT. = FÖLDI ERVIN szerk., *Magyarország földrajzinév-tára*. Budapest, Kartográfiai Vállalat, 1971–1982.
- MOLNÁR JÓZSEF–SIMON GYÖRGYI 1976. *Magyar nyelvemlékek*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- MOÓR ELEMÉR 1956. Eltűnt szavak nyomai földrajzi neveinkben. In: BÁRCZI GÉZA–BENKŐ LORÁND szerk., *Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 426–431.
- MOZGA EVELIN 2014. A Tihanyi összeírás (1211) személyneveinek vizsgálatáról. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 10: 165–178.
- MSzFgrE. = LAKÓ GYÖRGY főszerk., *A magyar szókészlet finnugor elemei* 3. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978.
- MTHt. VeM. = *Magyarország történeti helységnévtára. Veszprém megye (1773–1808)*. Szerk. SZASZKÓNÉ DR. SIN ARANKA. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1994.
- MTHt. ZM. = SZASZKÓNÉ DR. SIN ARANKA–BREINERNÉ VARGA ILDIKÓ szerk., *Magyarország történeti helységnévtára. Zala megye 1. (1773–1808)*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1996.
- MTsz. = SZINNYEI JÓZSEF, *Magyar tájszótár* 1–2. Budapest, 1893–1901.
- MUNKÁCSI BERNÁT 1928–1930. Sző és szőke. *Nyelvtudományi Közlemények* 47: 462.
- NÉMETH GYULA 1931. *Maklár*. *Magyar Nyelv* 27: 145–147.
- NYÍRI ANTAL 1978. Az aszó-ról szóló szófejtési kísérletek és azok módszertani tanulságai. *Magyar Nyelv* 74: 163–175.
- NYÍRI ANTAL 1979. Az aszó, asszú eredete, hang- és alaktörténete. *Magyar Nyelv* 75: 147–162.
- NYIRKOS ISTVÁN 1993. *Az inetimologikus magánhangzók a magyarban*. Debrecen.
- OKISz. = SZAMOTA ISTVÁN–ZOLNAI GYULA, *Magyar oklevélszótár*. Budapest, 1902–1906.
- ORTVAY TIVADAR 1882. *Magyarország régi vízrajza a XIII-ik század végéig* 1–2. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala.
- PAIS DEZSŐ 1912. Szint jelentő melléknevek lappangó kicsinyítői. *Magyar Nyelv* 8: 300–308.
- PAIS DEZSŐ 1913. Ság. *Magyar Nyelv* 9: 356–360.
- PAIS DEZSŐ 1914. „Sok” mint falunév-képző. *Magyar Nyelv* 10: 255–259.

- PAIS DEZSŐ 1916. A *Sixtus* keresztnév magyarosításai. *Magyar Nyelv* 12: 365–370.
- PAIS DEZSŐ 1929. *Kál*. *Magyar Nyelv* 25: 121–125.
- PAIS DEZSŐ 1931. [PAIS DEZSŐ írja a *Levélszekrény* című rovatban]. *Magyar Nyelv* 27: 214–216.
- PAIS DEZSŐ 1939. *A veszprémvölgyi apácák görög oklevele mint nyelvi emlék*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 50. Budapest.
- PAIS DEZSŐ 1942. *Rengeteg*. *Magyar Néprajz* 4: 309–331.
- PAIS DEZSŐ 1970. Köznévi etimológia és tulajdonnév-magyarázat együttese (*halad: hull–huluooidi*). *Nyelvtudományi Értekezések* 70: 36–41.
- PESTY FRIGYES 1880. *Az eltűnt régi vármegyék 1*. Budapest, Athenaeum.
- PESTI JÁNOS 1987. A *ság, ség, seg* (~ *segg*) és a *séd* a Dél-Dunántúl földrajzi neveiben. *Névtani Értesítő* 12: 32–53.
- PÓCZOS RITA 2001. *Az Árpád-kori Borsod és Bodrog vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 5. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- PRT. = ERDÉLYI LÁSZLÓ–SÖRÖS PONGRÁC szerk., *A pannonthalmi Szent Benedek-rend története 1–12*. Budapest, Szent István Társulat, 1912–1916.
- RÁCZ ANITA 2004. Népeśégtörténet és helynévkutatás. A régi Bihar megye etnikai viszonyaihoz. *Helynévtörténeti Tanulmányok 1*: 63–89.
- RÁCZ ANITA 2005. *A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 9. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- RÁCZ ANITA 2007a. *A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 12. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- RÁCZ ANITA 2007b. A pszeudo-törzsnévi eredetű településnevekről. In: HOFFMANN ISTVÁN–JUHÁSZ DEZSŐ szerk., *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Debrecen–Budapest, Nemzetközi Magyarśágtudományi Társaság. 45–55.
- RÁCZ ANITA 2008a. Helynévképzők az ómagyar kori népnévi eredetű helynevekben. *Magyar Nyelvjárások* 46: 103–124.
- RÁCZ ANITA 2008b. Népnévi eredetű településneveink szerkezeti sajátosságairól, alaki változásairól. In: BÖLCSKEI ANDREA–N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszéke. 230–240.
- RÁCZ ANITA 2010. Törökségi népek elnevezései régi magyar tulajdonnevekben. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 113–127.
- RÁCZ ANITA 2011. *Adatok a népnévvel alakult régi településnevek történetéhez*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 19. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- RÁSONYI NAGY LÁSZLÓ 1923–1927. Adalékok török tulajdonneveinkhez. *Nyelvtudományi Közlemények* 46: 124–137.
- RÁSONYI NAGY LÁSZLÓ 1927. *Bokor és Bakony*. *Magyar Nyelv* 23: 561–571.

- RÁSONYI LÁSZLÓ 1941–1943. Török adatok a Magyar Etymologiai Szótárhoz. *Nyelvtudományi Közlemények* 51: 98–115.
- RESZEGI KATALIN 2006. Két hegyvonulat Árpád-kori névállományának összevető vizsgálata. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 2: 159–180.
- RESZEGI KATALIN 2011. *Hegynevek a középkori Magyarországon*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 21. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- RMCsNSz. = FARKAS TAMÁS szerk., *Régi magyar családnevek névvégmutató szótára (XIV–XVII. század)*. Budapest, ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 2009.
- RMCsSz. = KÁZMÉR MIKLÓS, *Régi magyar családnevek szótára (XIV–XVII. század)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993.
- RMGl. = BERRÁR JOLÁN–KÁROLY SÁNDOR szerk., *Régi magyar glosszárium. Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984.
- SMFN. = PAPP LÁSZLÓ–VÉGH JÓZSEF szerk., *Somogy megye földrajzi nevei*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1974.
- ŠMILAUER, VLADIMÍR 1970. *Průručka slovanské toponomastiky*. Handbuch der slavischen Toponomastik. Praha, Academia.
- SOLYMOSSI LÁSZLÓ 2006. Oklevéltan. In: BERTÉNYI IVÁN szerk., *A történelem segédanyagjai*. Budapest, Osiris Kiadó. 153–168.
- STANISLAV, SlovJuh. = STANISLAV, JÁN, *Slovenský juh v stredoveku 1–2*. Bratislava, Turčiansky Sv. Martin, 1948.
- SZABÓ DÉNES 1937. A dömösi prépostság adománylevelének helyesírása. *Magyar Nyelv* 33: 99–109.
- SZABÓ DÉNES 1954. *A dömösi prépostság adománylevelének hely- és vízrajza*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 85. Budapest.
- SZABÓ DÉNES 1959. *A magyar nyelvemlékek*. 2., bővített kiadás. Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek. Budapest, Tankönyvkiadó.
- SZARVAS GÁBOR 1892. Elkeresztelések. *Magyar Nyelvőr* 21: 448–451.
- SZEGFÜ MÁRIA 1991. A névszóképzés. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana. 1. A korai ómagyar kor és előzményei*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 188–255.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2007. A Kesztlőrcről Fehérvárra menő hadút. *Névtani Értesítő* 29: 23–47.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2008. A Tihanyi alapítólevél latin szövege és helyneveinek lokalizálása. In: BÖLCSKEI ANDREA–N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszéke. 255–267.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2009a. *A Tihanyi összeírás (1211) fordítása*. (Kézirat). Készült az Országos Széchényi Könyvtár „Látjátok feleim...” Magyar nyelvemlékek kiállítására. (<http://mnytud.arts.klte.hu/kiallitas/intro.html>)
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2009b. Terminológiai széljegyzet a Tihanyi alapítólevél két nyelvű helymeghatározásaihoz. *Magyar Nyelv* 105: 62–68.

- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2009c. A Tihanyi alapítólevél *ecli* szórványáról. *Magyar Nyelv* 105: 216–219.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010a. A Tihanyi alapítólevél szövege. Betűhív átírás és magyar fordítás. In: HOFFMANN ISTVÁN, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névtörténeti Kiadványai 16. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 21–38.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010b. A Tihanyi alapítólevél görög helynevei. *Magyar Nyelv* 106: 295–307, 385–396.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010c. Helynevek beillesztése korai latin nyelvű okleveleink szövegébe. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 31–44.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010d. *A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása*. PhD-értekezés. Kézirat. Budapest.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2011a. Egy ómagyar magánhangzó-változásról. *Magyar Nyelv* 107: 193–198.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2011b. *Cikádor*. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 6: 7–34.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2012. A Tihanyi alapítólevél *lupa* szórványáról. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 8: 7–36.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2014. *A tihanyi apátság alapítólevele 1. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- SZENTPÉTERY IMRE 1923. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke 1. (1001–1270)*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SZENTPÉTERY IMRE 1927. Az almádi monostor alapító oklevele II. István korából. *Magyar Nyelv* 23: 360–370.
- SZENTPÉTERY IMRE 1930. *Magyar oklevéltan*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat.
- SZŐKE MELINDA 2010. A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti forrásértékéről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 95–103.
- SZŐKE MELINDA 2012. *Talmach* birtok leírása a garamszentbenedeki oklevélben. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 8: 49–60.
- SZŐKE MELINDA 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata*. A Magyar Névtörténeti Kiadványai 33. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- TERESTYÉNI CZ. FERENC 1941. *Magyar községi eredetű személynevek az 1211-i tihanyi összeírásban*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 59. Budapest.
- TESz. = BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. 1–3. Budapest., 1967–76. 4. Mutató. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984.
- TMFN. = VÉGH JÓZSEF-ÖRDÖG FERENC-PAPP LÁSZLÓ szerk., *Tolna megye földrajzi nevei*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981.
- TÓTH VALÉRIA 1996. Birtokos jelzős szerkezetű mikrotoponimák a korai ómagyar korban. *Magyar Nyelvjárások* 33: 59–70.
- TÓTH VALÉRIA 1997. Vizsgálódások a korai ómagyar kor képzett neveinek körében. *Magyar Nyelvjárások* 34: 147–170.

- TÓTH VALÉRIA 1999. Helynevek a helynevekben. *Magyar Nyelvjárások* 37: 435–442.
- TÓTH VALÉRIA 2001a. *Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 4. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- TÓTH VALÉRIA 2001b. *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 6. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- TÓTH VALÉRIA 2008. *Településnevek változástipológiája*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 14. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- TÓTH VALÉRIA 2009. Adalékok személynévi eredetű településneveink nyelvi kérdéseire. *Magyar Nyelvjárások* 47: 43–59.
- TÓTH VALÉRIA 2010. Egy sajátos morfológiai jelenség a régi magyar helynévadásban. Az -é birtokjel helynévalkotó szerepéről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 17–32.
- TÓTH VALÉRIA 2011. Adalékok Árpád-kori személynéveink -ó/-ő képzőjéhez. In: CSISZÁR GÁBOR–DARVAS ANIKÓ szerk., *Klárisok. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*. Budapest, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék. 363–367.
- TÖRÖK GÁBOR 1958. Egy XIX. század eleji tájszógyűjtemény. *Magyar Nyelvőr* 82: 84–91.
- ÚMTsz. = B. LŐRINCZY ÉVA főszerk., *Új magyar tájszótár 1–5*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979–2010.
- VÁMBÉRY ÁRMIN 1870. Magyar és török-tatár szóegyeztések. *Nyelvtudományi Közlemények* 8: 109–189.
- VeMFN. 3. = BALOGH LAJOS–ÖRDÖG FERENC szerk., *Veszprém megye földrajzi nevei 3. Az Ajkai járás*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 186. Budapest, 1991.
- VeMFN. 4. = BALOGH LAJOS–ÖRDÖG FERENC–VARGA MÁRIA szerk., *Veszprém megye földrajzi nevei 4. A Veszprémi járás*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 194. Budapest, 2000.
- VeMHL. 2. = KOVACSICS JÓZSEF szerk., *Veszprém megye helytörténeti lexikona 2*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- VeMRT. 2. = ÉRI ISTVÁN szerk., *Veszprém megye régészeti topográfiája 2. A Veszprémi járás*. A Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének Kiadványai. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1969.
- VeMRT. 3. = BAKAY KORNÉL–KALICZ NÁNDOR–SÁGI KÁROLY szerk., *Veszprém megye régészeti topográfiája 3. A Devecseri és Sümegi járás*. A Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének Kiadványai. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970.
- VIRÁGH RÓZSA 1931. *Magyar helységnevek eredete (A magyar helynév-kutatás eredményei)*. Szeged, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó.
- VMFN. = BALOGH LAJOS–VÉGH JÓZSEF szerk., *Vas megye földrajzi nevei*. Szombathely, Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1982.

- WOT. = RÓNA-TAS ANDRÁS–BERTA ÁRPÁD, *West Old Turkic. Turkic loanwords in Hungarian*. 1–2. Wiesbaden, 2011.
- ZELLIGER ERZSÉBET 2005. *A Tihanyi Alapítólevél*. Pannonhalma, Bencés Kiadó.
- ZELLIGER ERZSÉBET 2006. A TA. *u[gr]in baluana* adata. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 2: 83–86.
- ZMFN. = PAPP LÁSZLÓ–VÉGH JÓZSEF szerk., *Zala megye földrajzi nevei*. Zalaegerszeg, Zala megyei Levéltár, 1964.

Név- és szóalakmutató

A Név- és szóalakmutató a szövegben szereplő nyelvi adatokat tartalmazza, a személynevek kivételével. A Tihanyi összeírás helynévi szórványai félkövér szedéssel szerepelnek. A dőlt lapszámok az összeírás szórványainak a szövegközlésben való előfordulását jelzik.

Aarach 23, 40, 57, 64, 90, 200	<i>ap-</i> 140	<i>Arácsi-tisztás</i> 91
<i>Abauyuara</i> 119	<i>apa</i> 140	<i>Aranka</i> 125, 127
<i>Abaywar</i> 119	<i>apát</i> 110	<i>arany</i> 134
<i>abbas</i> 110	<i>Apátfeére</i> 203	<i>Aranyad</i> 134
<i>Acsád</i> 185	Apatfeereh 26, 43, 64, 110, 133, 144, 162	<i>Aranyan</i> 134
<i>Adam Suka</i> 89	<i>Apathaasa</i> 112	<i>Aranyán</i> 134
<i>Agár</i> 123	<i>Apát havasa</i> 112	<i>Aranyos</i> 134, 136
<i>Agárd</i> 123	<i>Apáthi</i> 169	<i>Aranyos pataka</i> 138
Agriensem 36, 56, 67, 195	<i>Apathy</i> 169	<i>Aráts</i> 90
<i>Agyagos</i> 110	<i>Apati</i> 169	Aroczeg 27, 44, 65, 130, 131, 195, 203
<i>Áj feje</i> 86	<i>Apáti</i> 142, 160, 169	<i>árok</i> 131
<i>Akalidörgicse</i> 93	<i>Apaty</i> 169	<i>Árok-szeg</i> 130, 131, 203
<i>Aklós</i> 162	<i>Apos</i> 81, 136, 140, 198, 200	<i>Arpadsuka</i> 89
<i>Alba</i> 196	<i>Aposaranyan</i> 134	<i>Arpas</i> 102
<i>Alba Civitas</i> 196	Appatfeereh 26, 43, 64, 110, 111, 112, 120, 133, 144, 162, 197	<i>aruk</i> 58, 131
Albam 35, 66, 193	<i>Appati</i> 110	<i>aruk fee</i> 84, 111
<i>Alba Regia</i> 196	<i>aqua</i> 145	<i>aruk tue</i> 153
Albensibus 26, 65	<i>Araach</i> 90	<i>Asantu</i> 79
Albensis 26, 65	<i>Arach</i> 90	<i>Asuantheu</i> 79
<i>Al-Dörgitse</i> 93	Araci 23, 40, 57, 64, 90, 200	<i>asz</i> 84
<i>Algamás</i> 173	<i>Arács</i> 81, 90, 91, 92, 197, 200	<i>aszik</i> 84, 85
<i>Alma</i> 124	<i>Aracs-a</i> 91	<i>aszó</i> 84, 85, 86
<i>Almádi</i> 183	<i>Arácsi-kőbánya</i> 91	<i>Aszó</i> 87, 166
<i>Almágy</i> 169	<i>Arácsi-Öreg-hégy</i> 91	<i>Aszófő</i> 84, 86, 96, 180, 197, 201
<i>Almás</i> 125	<i>Arácsi-séd</i> 91	<i>Aszó-fő</i> 84, 85, 86
<i>Almatui</i> 185	<i>Arácsi temető</i> 91	<i>Aureo</i> 134
<i>Alsóapáti</i> 160		<i>Azofeu</i> 84
<i>Alsódörgicse</i> 93		<i>Azofew</i> 84
<i>Alsó-Gamásza</i> 174		<i>Azoufeu</i> 84
<i>Alsópécseley</i> 79		
<i>Anyá</i> 159, 160		

ayul 133
Baab 116
Baar 169
Baatha 140
Bab 26, 43, 59, 65, 116, 197
Báb 59, 116
bába 116
Báb (homokja) 116
Babod 123
Babot 123
babu 116
babu humca 59, 65, 116
báčänäk 135
báčänäy 135
bács-i 45, 53
Bachiensem 36, 67, 195
Bachiensibus 28, 65, 195
Badrak 148
Bahachiensibus 28, 65, 195
Bakalar 172
Baklar 171
Bakon 103
Bakonbel 103
Bakonherend 103
bakony 103
Bakony 102, 103, 197, 202
Bala holma 130
Balan 78, 108
Balanus 26, 27, 43, 44, 59, 64, 65, 108, 201
Balanus 27, 45, 59, 65, 108, 134, 201
balatin 59, 64
Balatin 25, 42, 59, 64, 71, 72, 95, 96, 97, 98, 102, 104, 195
Balatino 72
Balatinum 72
Balaton 59, 71, 193
(Balaton)Arács 90
Balatonboglár 171
Balaton-Fonyód 185

Balatonföldvár 119
(Balaton)Füred 92
Balaton-kis-szöllős 97
Balaton-Kis-Szöllős 96
Balatonkövesd 82
Balatonmelleky Zamard 183
(Balaton)Szárszó 85
Balatonszemes 179
Balatonszöllős 96, 97, 98
(Balaton)Udvári 78
Balaton-Zemes 179
Balseurekethyere 112
Baluan 108
Baluanus 108
baluuan 59, 64
Balva(c) 108
bál(v)ány 78
bálvány 108
bálványkő 108
Bálvány(os) 59
Bálványos 72, 79, 198, 201
Balwan 108
balwankew 108
bán 152
Bán 152
Bán réve 152, 153, 201
Banriueh 29, 46, 66, 142, 144, 152, 201
Banzaka 140
Banzakaya 140
Bap 116
Bár 169
Barakun 170
Baranus 108
Bárányos 108
Baráti-telek 154
Barati teluk 154
Baromlak 133
Barrakun 170
Barumlak 133
bášänäy 135
bat 140
bata 141

bâta 141
Bata 140
Báta 136, 140, 141
Bátaj 140
Bátató 184
Batay 28, 45, 65, 140, 183
Batha 140
Bátöny havasa 112
bátor 133
bayatur 133
bɔd 148
Beche 131
Bechey 27, 44, 65, 127, 130, 131, 132, 133
Becse 131
Becsej 127, 131
Bedeg 175
Bedegh 175
Bedegh puszta 175
Bedegi 175
Bedegi-dűlő 175
Bedegkér 175
Bedegü 175
Bedekü 175
Bedkü 175
Beel Bakoniensi 103
Belegrava 196
belen 100
Belen 24, 41, 64, 99, 100, 101, 141, 197, 199
Belenh 24, 41, 64, 99,
Belenus 100
Belényes 100
Belin 99
Bella 99
Bellagrava 196
Bellegrava 196
Bellegrave 196
Benenus 100
Bényes 100
Bérce 159
Berend 100
Berénd 99, 100, 101
Berendi 101

- Beréndi dűlő* 100
Berény 100, 101
Bērēnyi-hēgy 100
Berindi-erdő 100
Berkesd 83
Besene 134
Beseneu 27, 28, 45, 65, 134, 195
Beseneufeu 134
Beseneui-tu 29, 46, 59, 66, 153
Besenev 134
Besenew 135, 154
Beseneytu 29, 46, 59, 66, 153, 154
besenyő 134, 135
Besenyő 134, 135, 136, 138, 139, 140, 142, 144, 153, 198
Besenyőfő 86
Besenyő-fő 134
Besenyő-hát 153
Besenyőhát dombja 153
Besnw 134
Besnye 134
Bessenew 134
Betcu 33, 50, 57, 66, 90, 130, 174, 175
Betegi 175
Betegi-dűlő 175
Betegi-kut 175
Betegi-pusztá 175
Bethcu 33, 50, 57, 66, 90, 130, 174, 175
Betk 175
Betk-erdő 174
Betkü 175
bhadra 148
Bicaci 30, 59, 66, 90, 122, 159, 161, 200
Biccaci 32, 57, 66, 90, 122, 200
Bigachiensibus 25, 64, 122, 198
bihar-i 53
bika 123
Bikács 47, 49, 81, 122, 123, 160, 161, 198, 200
Bikád 92, 122, 123, 160, 161
Bikafalva 92
Bikágy 122, 123, 160, 161
Bikatorok hegy 110
Blatъnъ 72
Blatъnъ gradъ 72
Blatъnъ jezerъ 72
boč 128
Bocar 27, 44, 61, 65, 127, 128, 200
Bochar 61, 128
Bochon 102
Boclar 32, 49, 66, 171
Bocon 24, 42, 64, 97, 102, 103, 195, 202
bocs 128
bocsár 128, 200
Bocsár 127, 128, 198, 200
bocska 128
bódog 164
bodor 147
Bodrigiensis 148
Bodrog 53, 147, 148
Bodrug 28, 46, 61, 65, 122, 142, 147, 171, 198
Bogar 27, 44, 61, 65, 128, 200
boglár 172
Boglar 172
Boklar 171
Boklár 172
Bokon 102, 103, 202
bolatin 59, 64
Bolatin 35, 52, 59, 66, 71, 72, 190, 193, 195,
boldog 164
Boldogasszonydergicse 93
Boldogasszonydörgicse 93
Boldogazzon Dergecse 93
bolgár 172
Bolgar 172
Bolgár 172
Bolgárfalu 172
Bolgarom 172
Bolgárszeg 172
Bolotin 19, 33, 37, 50, 59, 60, 64, 66, 71, 72, 174, 194, 195, 202
Bolotun 33, 50, 59, 66, 71, 72, 174, 175, 194, 195, 202
Bolotyn 35, 36, 52, 59, 66, 71, 72, 187, 190, 191, 194, 195
Boglar 172
Bor 124
Bord 125
Bordas 133
boriу 133
borju 133
Borgyas 133
borgyu 149, 164
Borjas 133
borjú 133, 149, 164
Borjúól 133, 202
Borsi 140
Borsód 123
Borsós 123
Borumlak 133
Borumlok 133
Boskypotok 153
Boryas 133
Bozky 139
Bödöge 175
Bökény pataka 132, 142
bölény 100
Böszörmény 135
Buchak 159
Buchar 61, 128
Budholma 130
Budrig 141, 147
Budrigensem 36, 67, 195
Budrigiensis 148

- Budrihc* 148
Budruc 28, 46, 61, 65,
 122, 142, 147, 171, 198
Budrug 142
Budrugiensis 148
buk 103
Bukenpothoka 132
bulgár 172
bulȃr 172
Burdas 133
burëu 133
Bureuohul 27, 45, 65, 133,
 194, 202
Butunhouosa 112
bük 103
Bükk-fő 86
Bychachi 30, 32, 57, 59,
 66, 90, 122, 159, 161,
 179, 200,
Bychoriensem 36, 56, 67,
 195
Bykad 122
Bykagh 122
Bykusfew 112
ca(s)telic 80
castelic et feheruuaru rea
menh hodu utu rea 154
Cebet 146
Cebeth 28, 45, 65, 146,
 201
Cebet hídja 146
Cenadiensi 27, 65, 193,
 195
Cenadiensibus 27, 65, 195
Chapok 171
Chazlo 170
Chenadiensem 36, 67, 195
cheph 104
Cheuz 25, 35, 42, 52, 64,
 66, 105, 200
Cheuz 35, 52, 66, 200
Cheyteluk 179
Choache 26, 44, 57, 65,
 109, 120, 197
Choczorma 36, 53, 57, 59,
 62, 66, 89, 118, 180,
 181, 184, 199, 203
Chopak 82, 171
Chopak 82, 171
chósz 105
chunkafa 143
Chyopok 170
Cogzorma 36, 53, 57, 59,
 62, 66, 89, 181, 203
Cohache 26, 44, 57, 65,
 109, 197
Colin 107
colliculum 144
Colocensi 36, 67, 195
Colon 25, 26, 42, 43, 57,
 64, 106, 107, 122, 124,
 138, 195, 197, 201
Colon 26, 43, 44, 57, 59,
 62, 65, 106, 107, 124,
 138, 194, 195
Colun 26, 43, 59, 62, 65,
 106
Couaches 26, 43, 64, 109,
 110
Cucen Hereh 27, 44, 57,
 65, 111, 125, 126, 128,
 132, 138, 144, 162, 188,
 198, 203
Cuesd 81
cues humuc 82, 83, 116
Cuest 22, 39, 57, 64, 81,
 83, 138
Cuest 26, 43, 57, 59, 65,
 82, 83, 110, 118, 120,
 138, 194, 197, 202
Cuest 26, 43, 57, 59, 65,
 82, 83, 110, 118, 120,
 138, 197, 202
cuesti 59, 65, 82, 83
culun 59, 62, 65, 106
Culun 106
Cupan 162
Cutus 28, 45, 65, 138
Cwesd 81
Czernabara 128
Czernacs Bara 128
Csajta 129
Csanád 44, 45, 53
csap 80
Császári 79, 106
Csehi 79, 106
Csejte 129
Csente(j) 95
Csernabara 127
Cserna Bara 128
Csikló-patak 137
Csikló pataka 137
Csobád 185
Csókás 139
Csomálfalva 156
Csománfalva 156
Csonkafa 143
Csontos-hegy 110
Csopak 170, 171, 198, 200
Csopaki-högy 171
csősz 105, 200
Csősz 96, 97, 105, 128,
 180, 197, 200
Csősi 106
Csőszpuszta 105
Csőszpusztai ut 105
Dab 178, 179
Dab(as) 178
Danóc 145
Danoth 145
Danubio 28, 29, 65, 66,
 193, 196, 200
Danubium 28, 65, 196,
 200
Dercuche 24, 41, 64, 93
Derecchey 24, 41, 64, 93
Derecske 94
Deregcse(j) 95
derék 94
Derekcse(j) 94, 95
Dergechey 93, 94
Deregcse(j) 94, 95

<i>Derguche</i> 93	<i>Dworyscze</i> 79	<i>Ér töve</i> 184
<i>Derguçehy</i> 93, 94	<i>ecli</i> 15, 153	<i>Ervenyes</i> 75
<i>Derguechy</i> 93, 94	<i>Ecli</i> 15	<i>Erwenes</i> 75
<i>Derkecse</i> 95	<i>Edelény</i> 156	<i>Esztergom</i> 53, 196
<i>Derkeychey</i> 24, 41, 64, 93	<i>Edelényi útra</i> 156	<i>Euren</i> 28, 45, 65, 77, 142,
<i>Dethmarpataka</i> 132	<i>Edelin</i> 156	147, 198
<i>Détmár pataka</i> 132, 142	<i>Edenen</i> 29, 47, 66, 155,	<i>Eurenfoka</i> 147
<i>Diógy</i> 125	156, 201	<i>Eurim</i> 141, 147
<i>Disznó</i> 160, 169	<i>Edenény</i> 155, 156	<i>Eurin</i> 147
<i>Disznód</i> 93	<i>Edenény hídja</i> 155	<i>Eurmenes</i> 21, 39, 64, 74,
<i>Divinka</i> 79	<i>édes</i> 156	78, 147, 194, 195
<i>dob</i> 178	<i>edgü</i> 156	<i>Eurmenis</i> 74
<i>Dob</i> 32, 49, 66, 177, 178,	<i>Eger</i> 124, 195, 196	<i>Eurmenus</i> 75
179	<i>egfejr-i</i> 53	<i>Euzed</i> 179
<i>Doba</i> 178	<i>égemenyes</i> 76	<i>Ewrmenes</i> 75
<i>dobályos</i> 178	<i>égemeny(föld)</i> 76	<i>Ewrmenus</i> 75
<i>dobgy</i> 164	<i>égevényes</i> 76	<i>Ewrwenyes</i> 75
<i>dobj</i> 164	<i>égevény(föld)</i> 76	<i>fa</i> 154
<i>Dob(os)</i> 178	<i>Eghazasgamas</i> 173	<i>Fad</i> 149
<i>Doboz</i> 178	<i>Eghazaszamar</i> 183	<i>Fadd</i> 59, 148, 149, 153,
<i>dobr</i> 178	<i>Eghazaszamard</i> 183	198, 200
<i>dobъ</i> 178	<i>Eghazas Zamard</i> 183	<i>Fajdacs</i> 123
<i>Dolonch</i> 145	<i>Egregy</i> 169	<i>falú</i> 158
<i>domb</i> 178	<i>Egresd</i> 83	<i>falva</i> 158
<i>Dombos(d)</i> 159	<i>egyház</i> 158	<i>Fancsal ere</i> 142
<i>Donolc</i> 145	<i>Ehneseer</i> 145	<i>fed</i> 162
<i>dörgécse</i> 94	<i>ekli rév</i> 153	<i>Fede</i> 161, 162
<i>Dörgicse</i> 93, 94, 96, 180,	<i>Eledényi-dülő</i> 156	<i>Fedeh</i> 30, 48, 66, 144,
197	<i>Eledényi-hegy</i> 156	161, 162, 163, 198
<i>Dörgitse</i> 93	<i>Eledényi-ódal</i> 156	<i>Fedémes</i> 162
<i>Döröcske</i> 94	<i>Eledényi utra</i> 156	<i>Fedő</i> 162
<i>Dráva</i> 196	<i>eleuui humuk</i> 116	<i>fee</i> 111
<i>Drekechey</i> 24, 41, 64, 93	<i>Előpatak</i> 170	<i>feereh</i> 111, 112
<i>dub</i> 178	<i>Elő-patak</i> 137	<i>fehér</i> 111, 112
<i>Dub(us)</i> 178	<i>Elő pataka</i> 137	<i>Fehér-halom</i> 112
<i>Duna</i> 45, 46, 118, 196, 200	<i>ér</i> 126, 127, 128, 170, 202	<i>Fehér-kő</i> 112
<i>Dunaföldvár</i> 118	<i>Ér</i> 202	<i>feheruuaru</i> 196
<i>Duoranouch</i> 79	<i>Erdély</i> 53, 196	<i>Fehérvár</i> 44, 52, 196
<i>dvorъ</i> 78	<i>eresztvény</i> 166	<i>feir</i> 113
<i>Dwnafewldwar</i> 118	<i>eri itu(rea)</i> 187	<i>Feirtou</i> 113
<i>Dwinka reka</i> 79	<i>Ermenes</i> 75	<i>Feiruiszelitte</i> 113
<i>Dworancz</i> 79	<i>Ermynesth</i> 75	<i>fej</i> 84, 85, 111, 112, 186
<i>Dworesz</i> 79	<i>Ersezkaka</i> 140	<i>feje</i> 85, 86, 111, 112
<i>Dworisthya</i> 79	<i>(Ér)selénd</i> 169	<i>fejér</i> 112

feket 127
fekete 127
Fekete-hegy 112
fekete kumuc 82, 83, 116
Feket ere 127, 130, 203
Feket-heréh 27, 44, 65, 111, 126, 127, 128, 130, 132, 133, 144, 162, 198, 203
Feldergechey 93
Feldergicse 93
Fel Dörgitse 93
Felduar 26, 43, 65, 118, 197, 201
Felduara 30, 47, 66, 118, 156, 201
Feldvarj 30, 47, 66, 118, 156, 201
Felgamas 173
Felgemas 173
Felsezamard 183
Fel-Sok 89
Felsőapáti 160
Felsődörgicse 93
Felsőpécseley 79
Feneues 26, 43, 65, 115, 116
Fényeslitke 146
fenyő 116
fenyős 115
fenyves 115
Fenyves 115
Feoldwar 118
Feölseő Deörgichie 93
fert- 113
fertés 113
Ferteu 26, 43, 59, 64, 113, 114, 120, 202
Ferteu 26, 43, 59, 64, 113, 114, 120, 202
fertő 113, 202
Fertő 59, 113, 202
Fertő-oldal 113
Fertysfeu 112
fetreng 113
Feuldwär 118
feyr 113
Feyrtou 113
feyé 111
fidemsi 162
Fiden 161, 162
Fideu 161, 162
fijen 146
filozófus 104
Fired 92
fizeg 59, 66, 170
Fizeg 201
fizeg azaa 84, 85, 170
fluvius 145, 170
Foad 149
Foc 27, 44, 65, 125, 190, 191, 202
Foc 35, 52, 59, 62, 66, 71, 72, 190, 191, 202
Focud 149
Fod 149
Fogód 185
fok 125, 137, 190, 191, 202, 203
Fok 59, 190, 198, 202
Foki-ítató 188
Fokszabadi 190
Fonó 186
Fonói-kanyar 186
Fonói út 186
Fonyód 185
Food 149
forró 121
Forró-patak-fő 86, 121
Fotud 28, 30, 46, 47, 59, 66, 148, 149, 150, 153, 154, 155, 162, 200
fotudi 59, 66, 148, 149, 153, 161
fotudy 149
fő 84, 85, 86, 111, 112, 158, 186
Födemes 162
föhén 146
föld(e) 158
földvár 119, 201
Földvár 118, 119, 201
Fölső Dörgicse 93
Föső-Gamás 173
Föső-Gamásza 174
főveny 116, 145, 146
Fövenyes 116
Fövenyes-homok 116
Fövenyszarm 182
Főveny-tő 145, 201
Főveny-tő út 145, 201
fuc 190
fuegnes humuc 82, 83, 116
Fuen 146
Fuenes 146
Fuentuhout 28, 45, 65, 145, 201
Fuenzaru 182
Fuenzorm 146, 182
Fugoud 36, 53, 67, 185, 199
fuk 15, 59, 62, 66, 190, 191
Fuk 190
Fured 23, 41, 64, 92, 201
Furizuelgi 28, 45, 65, 139, 203
Fusy 140
Fuzegy 31, 48, 59, 66, 124, 169, 170, 201
fűen 146
fűjeny 146
fűlemüle 104
Fülöp 81, 96, 104, 197, 200
fűr 92, 201
fűr 92
fürdik 113
fürdő 92
Füred 87, 92, 197, 201
fűrész 139
Fűrész-pusztá 139
Fűrész völgy(e) 139, 203

- fürj* 92, 139, 201
Für(j)es 139
fűz 169
Füze 59, 85, 116, 125, 138, 169, 170, 198, 201
Füzes 72
Füzesd 83
Fwred 92
Fyden 161, 162
Fyred 87, 92
Fyured 92
fyzeg 59, 66, 170
Fyzeg 170
Gagy 170
gam- 174
gamas 59, 62, 66, 153, 173
Gamas 32, 33, 49, 50, 59, 62, 66, 122, 172, 173, 177
Gamás 59, 172, 173, 174, 175, 187, 198
Gamási-domb 173
Gamásza 174
Gamásza puszta 174
Games 173
Gamó 174
Gamó Göröndje 174
Gamza 174
Garbonác 92
gavics 109
Gény 107
Gerencsér 92
Gergyen 164
Gerjen 149, 150, 164
Gesnov 169
Geuriensem 36, 67, 195
Gibina 92
gisnav 59, 160, 169
Gomas 32, 33, 49, 50, 59, 62, 66, 172, 173
Gonaches 26, 43, 64, 109
Görgény 150
Gőzmalmos-vőgy 77
grincsári 92
Gudejacara 111
Gueldeguh 27, 44, 58, 62, 65, 84, 132, 144
Guergen 29, 46, 60, 66, 133, 149, 150, 152, 159, 198
G[uergen] 29, 46
Gurgsuka 89
gyalmár 128–9
gyalog 149, 164
Gyertyános pataka 137
Gyiógy 169
gyóta 163, 164, 165, 166
Gyóta 163, 164, 165, 166, 167, 198
Gyótapusza 164
Gyóta puszta 164
Gyótai Major 166
Gyótai Pusta 166
Gyótai-tanya 166
Gyótai-temető 166
Gyótán Puszta 164
Gyoznou-fertes 113
győr-i 53
Gyurgsuka 89
Gyümölcs-szeg 131
Gyűrűfő 86
Gyűrűs feje 86
Hadak útja 154
hadút 154
Hadút 59, 155, 198, 201
Hagimas 28, 45, 60, 65, 138, 198, 202
Hagimastuh 28, 45, 65, 144, 202
Hagmastuh 28, 45, 65, 144, 202
hagyma 138, 202
hagymás 145
Hagymas 28, 45, 60, 65, 138, 198, 202
Hagymás 138, 144, 145, 202
Hagymás-köz bérce 145
Hagymás közbérce 145
Hagymás-sarok 138
Hagymás-tő 138, 144, 145, 184, 202, 203
Hajmás 138
hajó 129
Hájó 129
Hájó 121, 129
Hájó-csapás 129
Hájó-halom 129, 130, 203
Hájó-híd 129
Hajórét 129
Hajós 129
Hajós-domb 129
Hajós-patak 129
Hajós-telek 129
Halmágy 169
halom 117, 129, 130, 203
Halom 130
hamu 116, 117
Hamu-halom 116, 203
Hamuholm 117
Hamus-ér 117
Hamvas 117
Hangács 123
harang 124, 202
Haranga 125
Harangadthue 125
harangcsillag 124
Harangod 93, 124, 125, 202
Harangod foka 124, 125, 203
Harangod töve 124, 125
Harangud 124
harangvirág 124
Harazth 166
harmu ferteu 59, 64, 113
Harrangud 27, 44, 65, 124, 127, 132, 138, 198, 202
Harrangudfoca 27, 44, 65, 125, 127, 190, 203
Hárs-fő 86

hát 86, 145
Hayouholm 129
ház(a) 158
Hegesholmu 130
hegy 176, 177, 203
Hegyes(d) 159
Heidendorf 135
Heidendorff 135
Hejő 121, 129
Herbarthaza 115
Herbartháza 115
Herbon 26, 43, 65, 115, 197
Hernádtihany 71
hév 120
Hévjó 129
hi- 120
híd 158, 201
hida 201
Hidas 138
hideg 121
Hideg-ér 121
Hideg-patak 121
hinda 143
hindó 143
Hindó-bokor 143
hindofa 143
Hindofa 28, 45, 65, 143, 144
hint 143
hintá 143
hintó 143
hintó-mező 143
Hintó-mező 143
Hintós-körtvély 143
hiü- 120
Hodosd 83
Hodut 29, 46, 59, 66, 153, 154, 155, 195, 201
Hodut 36, 53, 57, 66, 154, 155, 182, 201
Hoduth 36, 53, 57, 66, 154, 155, 181, 182, 201
hodu utu 59, 66, 130, 154
Hodvt 33, 50, 66, 154, 155, 177, 201
Hodword 111
Hold-Duna 146
Hollód 93
holmodi 160
Holtdwna 146
Homok-hegy 110
Homuholm 26, 43, 65, 110, 116, 130, 197, 203
Homusher 117
Horcha 91
Horozcueh 35, 52, 59, 66, 95, 111, 188
Horozt 166
hout 145
Hoyaoholm 129
Hoyo 130
Hoyohalm 129
Hoyoholmu 27, 44, 65, 129, 130, 203
Hoyou 130
Hoyouholmu 27, 44, 65, 129, 203
Hoyov 130
Hoyow 130
hő 120
Hueseos 27, 44, 65, 113, 120
Hugh 111
Hugoron 27, 44, 59, 65, 108, 111, 121, 188, 197
huluoodi 93, 119, 153, 186, 189
Hurozku 188
Hurozkw 188
hül 120
hüs 120
Hüsös 120, 121
hüsses 120
Hüsses-vőgy 121
hűt 120
hűvös 120
Hűvös 121
Hűvös-forrás 121
Hűvös-oldal 121
Hűvös-völgy 121
Hvseos 27, 44, 65, 120
Hydas 163, 167
Hygal 168
Hyndofa 143
Hynthouskurtil 143
Hyntouskurtuel 143
idé-n 163
idő 163
Igal 168, 169, 198
Igar 168
Igol 31, 48, 66, 168
igy 169
ilex 154
ingó 143
Istvándi 183
szik 187
itató 188
Itató 188
itó 187, 188, 202
itu 187
Ituuh 36, 52, 66, 187, 188, 202
ituy 187
Izsák 108
jalka 149, 164
Janus fája 154
Janya 160, 161
Janyapuszta 160, 161
Jolta 163, 164, 167
jóta 165
Jóta 164, 166
Jotha 163, 167, 177
Jouta 30, 48, 66, 163, 164, 165, 166, 167
Kacsád 93
kád 128
kádár 128
Kakasd 92
Kalocsa 53, 196
Káloz 135
Kanizsa 80

Kápás 107
Kápolna domb 110
Kaposfüred 93
Kapszeg 157
Kapus 138
Kara 107
Karán töve 184
kávács 109
kavics 109
kavicsos 109
Kecu 22, 40, 64, 89, 90, 130, 180
Kécsfő 86
Keek 89
kék 89
Kék 87, 89, 90, 92, 197
Kék-hégy 89
Kéki 90
Kéki-forrás(ok) 89
Kéki-patak 89
Kéki út 89
Kéki utca 89
Kéki-völgy 89
kékkend 89
Keku 89
Kék-vőgy 89
Keky 89, 90
Kelechen 101, 108
Kelecsény 101
Keleti 186
Kenese 80
Keöves 82
Kerechen 101, 108
Kerecu 166
Kereczeg 27, 44, 57, 65, 130, 203
Kereczeg 27, 44, 57, 65, 130, 203
Kerecsend 101
Kerecseny 101
Kerecsény 101
kerek 131, 203
Kerek 166
Kerek-szeg 130, 131, 203

Keres-szeg 131
Kert hel 15
Keszűd 101
Kethel 163, 167
Kettős-halom 110
Keuresheg 184
keuris tue 59, 67, 184
Keurus 36, 53, 57, 59, 67, 183, 184, 202
Keurusheg 184
Keurustuuh 36, 53, 67, 144, 151, 183, 184, 185, 202
keve-i 53
Kevkenyer 127, 128
Kevkenyr 127
Kewesd 82
Kewkend 127
Keyk 89, 90
Kikinda 127
Kiralturky 187
Királyi 142
Kisbárapáti 169
Kis-Bár-Apáti 169
Kiscsősz 105
Kisdörgicse 93
Kisfaluddörgicse 93
Kiskereki 80
Kispechel 80
Kispécsel 80
Kispécsely 79, 80
Kis Pecsöly 80
Kis Pétsöl 80
Kis-székös 158
Kis Szöllös 98
Kisszölös 97, 98
Kis-Szölös 98
Kis Szölös 98
Kis-Szölös 98
Kis-Ugaj 168
kiteszi gyótára 165
Kok szarmja 59
koku zarma 59, 62, 66, 89, 155, 180, 181, 199

Kolon 59, 106, 107, 108, 201
Kolon 106, 107, 201
Kolonto 107
Kolontó 107
Komlód 93
Kouago Ers 97
kovacs 109
Kovácsi 79, 106
kovics 109
Kovochos 109
Kowachosrew 109
kő 188
Kő 73, 74, 188
kőbálvány 108
Kökénd 127
kökény 127
Kökény 127
Kökényér 127
Kökény ere 116, 126, 127, 203
köldök 133
kőris 184
Kőris 184
körös 184
Körös 196
körös 184
Körös 59, 60, 116, 124, 184, 202
Körösfő 86
Körös-patak 137
Körös-tő 184, 202
körtvély 143
Kővágóörs 96, 97
kövecs 109
kövecses 109
Kövecses 110
Kövecses-halom 110
Köves 81, 82, 110
Kövesd 59, 77, 81, 82, 83, 197, 202
Kövesdi-erdő 82
Kövesdi-kerték 82
Kövesdi-szöllőhegy 82

Köwes 82
kőzbérc 145
Kuesd 81, 82
Kukenher 127
Kukynheer 127, 128
kút 138
Kutas-erdő 138
Kutas-folyóvíz 138
Kutas-fok 138
Kutas-rét 138
Kutos 138
Kuved 81
Kvesd 82
Kwesd 81, 82
Kyeiensem 36, 67, 195
Kyk 89
Kysdergeche 94
Kyszamard 183
láb 86
lacum segisti 150, 182
lacus segisti 159
lacus turku 150, 159
Lac(k)háza 115
Laczkhaza 115
lak(a) 158
Lak 177
láp 143
lapis 73
Lápos-fő 86
Lazloaranyan 134
Leankeo 112
Leansuka 88
Leány-kő 112
Lecsmér 156
Lengyelfalva 156
Lengyenfalva 156
Liczamard 183
Likzamard 183
Lillafüred 92
locus 126, 133, 184, 197
Lodorf 26, 44, 65, 118
Losta 15, 189
Ludas 127
Ludas ere 126, 127, 203

Ludos 127
Ludos Here 27, 44, 65, 126, 132, 198, 203
Luoul 164
lusta 190
Lusta 35, 52, 66, 189, 190, 198, 200
Lustah 35, 52, 66, 144, 189, 200
lutum Zerep 147
Lykzamard 183
Lyukzamar 183
Lywk zamar 183
magna uia 154, 198
magna via 153
Magyare 163, 167
Malmos 77
Malmos-ház 77
Marceluspholua 104
Maros 73, 196
Marton 160
Martos 59, 160, 198, 200
Mátra 103
Mátrafüred 92
meleg 121
Meleg-víz 121
Mély pataka 138
Mély-patak-fő 86
Meszes 110
Michola 26, 43, 57, 65, 117, 118, 197
Milos 142
Mogyorós 145
Mogyorósd 83
Molnosabran 77
Molnosfalwa 77
Molnospatak 77
Moris 73
Morothwa 123
Morotua 123
morotva 124, 202
mortis 58, 59, 66, 73, 148, 159, 160, 161
Mortis 154, 159, 160, 161

Morton 160
Mortonfolua 160
Mortos 160
Mortua 27, 44, 65, 123, 124, 194, 195, 201
Mortua 27, 44, 65, 123, 124, 132, 195, 198, 201, 202
Mortunfolua 160
mortus 159
Mortus 30, 47, 59, 66, 122, 148, 159, 160, 161, 162, 200
mortva 124
Morus 73
Morutva 123
moson-i 53
mítav 124
mítev 124
mítva 124
mítvo 124
Mura-Füred 92
Musunienzi 36, 67, 195
Nadas 98
Nádasd 83
Naggamas 173
Nagharanyan 134
Naghpechel 80
Nagyboldogasszony 93
Nagykereki 80
Nagy-Kikinda 127
Nagypécsel 80
Nagypécsely 79, 80
Nagy Pecsöly 80
Nagy Szöllös 98
Nagyszőlös 98
Nagy Szőlös 98
Nagy Szőlös 98
nándor 172
(Nay)Keken 127
Necsmér 156
nemec 80
Nemeskereki 80
Nemeskövesd 82

Nemespécsel 80
Nemespécsely 79, 80
Nemes Pétsöl 80
német 80
Németi 79, 102, 106
Nógrád 167
nogu azah fehe 85, 86
nogu azah fehe rea 84
Nyhatatelu 179
Nyárád 125, 138
Nyárágy 169
Nyíres 139, 145
Nyugalomfa 143
Nyugulmfa 143
Nyüivegy 169
Óbecse 131
odor 78
Odoward 111
Oduory 78
Odwarcz 79
Odward 111
Odymard 111
ohul 133
ohut 130, 154, 155
ohut cutarea 154
ól 133
öl 133
oldal 85, 186
Olsuc 88, 89
Oluphel 117
Opus 28, 45, 65, 135, 139, 140, 200
Orači 91
Oracs-a 91
Orcsa 91
Orgovány 115
orosz 188, 189
Oroszkő 73, 74, 188, 189
Orosz-kőve 95
oso 84
Osowfeu 84
out 145
ó út 154
ozo 84

Ozofew 84
Ozorsuka 88
ozou 84
Ozoufeu 22, 24, 39, 41, 64, 84, 201
Ozoufeuh 22, 39, 64, 84, 133, 144, 201
Ozoufew 84
ozov 84
ozow 84
Ozowfew 85
oꝝul 133
Ökrös 139
Ölyüsd 83
Ölyv-aszó feje 85
Ölyved 93
őr- 75
Öreg förtő rét 113
örém 77, 147
Örén(y) 77, 202
örény 147, 202
Örény foka 147
örmény 75, 76, 77, 78
örményes 76
Örményes 75, 76, 77, 78
Örményes 75
örménylik 78
öröl 75
Örös 75
Örs 75
Örs-Kál 97
Örvénd 77
örvény 75, 76, 77, 78, 147
Örvényes 74, 75, 76, 77, 197
örvénylik 78
Öszöd 179
Pacsa 142
Paganica 135
Pályi 79, 106
pap 88, 142
Papi 135, 136, 142, 198
Pap-mező 88

Papsoka 87, 88, 89, 92, 197, 200
Papsoka templomrom 88
Papsoka utca 88
Pap-szék 88
patak 170
patakcsa 94
Path 175
Path-(erdő) 175
Pázmánd 101
Pázmán(y) 101
Pecel 80
Pécel 80
Pechel 21, 39, 64, 79, 80, 195, 200
Pechul 79
Pechyuth 154
Pecöl 80
Pecül 80
Pécs 53, 196
Pécsěj 79
Pécsel
Pecsely 80
Pécsely 79, 80, 82, 97, 197, 200
Pécsi út 154
Pécsöl(i) 79, 80
Pécsöli-patak 77
Pécsöly 79, 80
Peren 79, 109
Perwen 79, 109
Péter fája 154
Petlend 101
petra 60, 64, 73, 74
Petra 20, 37, 59, 60, 64, 70, 73, 74, 188, 197
petre zenaia hel 161
Petrus 74
Peturfaya 154
Psychil 79
Psychul 79
phestek 104
philomela 104
philosophus 104

Philph 104
phoztow 104
Pilip 25, 42, 64, 103, 104, 200
Pilyp 104
pirus 154
pitar 79
pitvar 79
Plas 141
Pochteluky 179
pons 146, 201
pons Cebeth 147, 155
Popi 28, 45, 65, 142
Poposca 22, 40, 64, 87, 200
Poposka 87
Popsoca 22, 40, 64, 87, 200
Popsosca 22, 40, 64, 87, 200
Popsuka 87
Popuska 87
portus ecli 15, 147, 153
possessio Vgron 121
Posoniensem 36, 67, 195
Posontaua 28, 45, 61, 65, 141, 152, 203
Posuntoua 28, 45, 61, 65, 141, 152, 203
Pozsony 53, 141
Pozsony tava 141, 203
predium 159
Pusztatemplom 81
Püspöki 142
Püspöki-mál 112
Pwztazaka 140
Pylyp 104
Pylyp 104
Pyspukymal 112
Queurus 36, 53, 57, 59, 67, 183, 184, 202
Quinque ecclesiase 196
Quinqueecclesiensem 36, 67, 195

Rába 196
ravasz 114
Ravaszlik 202
Ravaszlyuk 60, 114
rév 152, 201
Révfulöp 103, 104
ripa 132
Rivulus abbatis 110
Rodussa 26, 43, 65, 117, 197
róka 114
Róka 114
Rókalik 114
Rókaluk 114
Rókalyuk 114
Rouozlicou 26, 43, 60, 65, 114, 202
Rowozluk 114
Rowozlyk 114
Ruben hegye 112
Rubenhgye 112
Ruoazlicou 26, 43, 60, 65, 90, 114, 130, 133, 202
rupis 73
ruuoz licu 60, 65, 114
Saag 163, 167
Saagh 167
Saarsok 88
Saca 28, 45, 57, 65, 138, 139
ság 167, 168
Sag 163, 167, 177
Ság 163, 167, 168, 198
Ságdörgicse 93
Sagh 30, 48, 60, 66, 163, 167
Sági 167
Sági-tó 167
Ságvár 168
Salamon szeg(y)e 131
Samard 183
Samthou 36, 53, 62, 66, 180, 200
Santo 36, 53, 62, 66, 180, 200

sar 176
sár 176
Sár 140, 166
sar feu 84
sárga 176
sárog 176
Sársok 89
Sárvíz 140
Sas 92
Sasad 93
Scamard 183
Sceus 97
Sebes-Körös 132
Sebes-patak 132
Sebes-szeg 131
Sebus Gueldegueh 27, 44, 58, 62, 65, 84, 132, 144
Secues 29, 46, 61, 66, 122, 158, 198
séd 168
Séd feje 86
Séd-patak 184
seg 167, 168
ség 158, 167, 168
ség 158
Seges-hegy 158
segg 168
segisti 158, 159, 182
Segues 29, 46, 61, 66, 122, 158, 198
Selend 101
Selénd 101
Serend 101
Serénd 101, 169
Simigiensis 30, 60, 66
Siófok 190
Siske 87, 88, 89, 92
Siske-dűlő 88
Siske-forrás 88
Siskei-kertek 88
Siskei vizimalom 88
Siske-patak 88
Siske sarok 88
Siske-tag 88

Siske-völgy 88
sok 88
Solocus 151
solymár 128
Somard 36, 52, 53, 66, 67, 182, 201
Somardi 36, 52, 59, 66, 150, 182, 187, 201
Somardy 36, 52, 59, 66, 150, 182, 187, 201
Somlószőlős 97, 98
(Somló)Vásárhely 97
Somogy 60
Somogyvár 48
Somoszaka 140
Somthod 180
Sopok 171
Soska 87
sova 111
stagnum 145, 158
Strigoniensi 36, 56, 67, 195
Strisin 141
sumig 60, 66, 73, 148
Supoc 31, 48, 66, 170, 171
Sülye 142
Syske 87
Szabadi-ítató 188
szahar 177
Száka 81, 136, 139, 198, 200
szakad 119
szakadály 119
szakadás 119
szakadat 119, 202
szakadát 119, 202
Szakadát 60, 202
szakadék 119, 202
szakaszt 119
szakasztás 119
szakaszték 119
szakít 119
szakítás 119
Szala 183
szalag(os) 152
Szalagerdő 152
Szalag-föld 152
Szalakos 151, 152
Szalakos-tó 202
Száldobágy 169
Szallag-erdő 152
szállás(a) 158
számár 183, 201
Szamárdi 150, 159, 183
számtó 62, 180
Számtó 180
szántó 62, 180, 181
Szántó 96, 128, 159, 180, 181, 198, 200
Szántód 180, 183
Szántódi belsőség 180
Szántód-puszta 180
szár 176
(Szár)Berény 100
Szárberény 176
Szár-hegy 175, 176, 177, 203
Szár-hégy 176
Szar Hegy 176
Szár-högy 176
Szarkadörgicse 93
szarm 181, 182
szaru 182
szarv 182
Szava 111
Száva 196
száyár 176, 177
Szederjes-kő 145
Szederkénd 101
Szederkény 101
szeg 130, 131, 157, 203
Szeg(e) 157, 166
Szeges 158
szégye 157
Szégye 157
Szeg(y)eháza 131
Szegfalu 131
szék 158
Székelőföldvár 119
Székes 158
Székes 158
(Székes)Fehérvár 196
Székös-tó 158
Szentkaterina 169
Szentkatolna(dorna) 169
Szent Peter Dörgicse 93
Szentpéterdörgicse 93
Sziget 185
Szigeti dűlő 185
szik 158
Szilágy 169
Szilvág 169
szóda 164
Szólád 179
szolda 164
Szolokos 151, 152
Szolokos-tó 202
sző 176
szőke 164
szölke 164
Szölles 97
Szöllős 97, 98
szőlős 98
Szölős 56, 73, 87, 95, 96, 97, 98, 100, 102, 128, 145, 188, 197, 198, 200
Szölős-Örs 97
Sztan-fő 86
Tákáts halom 110
Talana 29, 46, 60, 66, 150
talena 150
Taluius 27, 44, 65, 128, 129, 195, 199
Tamási 79, 106
Tapolca 130, 144
Tapolchapatata 130
Tarján 96
Tarló-fő 86
Tarnuky 140
Tarpa 126
Tas 177
Taszár 92

Tátrafüred 92
Tavi-Séd 86
Tehan 71
Tehany 71
Tehluki 33, 50, 57, 59, 66, 179
telek 157, 158, 179, 203
Teleki 179, 198
telke 158
Telki 179
telona 151
telonum 150
teluc 179
Teluki 179
Teluky 179
Temes 196
Tesari 92
Teszér 92
Teteus Zakaya 139
Thehan 71
thelena 60, 66, 150
Theleky 179
Theleký 179
Thelena 200
Thelky 179
Theluky 33, 50, 57, 59, 66, 179
Thetews Zaka 139
Thichon 19, 37, 60, 64, 69, 70, 200
Tholna 150, 151
Thorona 151
Thorpa 126
Thotharanyan 134
Thoumal 130
Thovsoch 100
Thölfa 137
thul 137
Thul 137
thulfa 137
thulfo 137
Thurkh 34, 51, 57, 60, 66, 89, 186
Thwlwar 137

Thyhan 71
Thythewsgamas 173
Tiba pataka 142
tichъ 69
tichon 59, 60, 64, 69
Tichon 70
Ticiam 27, 65, 132, 193, 196, 198, 200
Ticie 27, 65, 132, 196
Tihany 60, 69, 70, 71, 74, 81, 197, 200
Tihany-puszta 71
Tisza 45, 196, 200
Tiszaöldvár 119
Tiszaüred 92
tó 141, 203
Tó-bérc 130, 144
Toberch 130
tócsa 94
Tököz 183
Töközi folyó eleje 183
Tököz(i)(puszta) 187
Tollona 29, 47, 60, 66, 150
Tolna 60, 150, 151, 198, 200
Tolnayagh 151
Tó-mál 130, 144
tomp 178
Topolcha 130
Tormás 138
torok 186
Toronya 151
Torpholua 104
Tosok 100
Tósok 89, 99, 100
Tósokberénd 100
Tosuk 88
Tó-szég 157
Tousok 100
tő 144, 145, 151, 153, 154, 184, 185, 202
töl 137
Töl(gy) 137
tölgy 136, 137

Tölgy 137
tölgyes 136
Tölgyes 137
Tölgyes-fok 137
Tölgyes foka 136, 137, 203
tölgyfa 136, 137
Tölgy pataka 137
tölös 137
Tölösnek erdő 136
Tömörd 96
Töreki 186
Töreki-ásó 186
Töreki-dűlő 186
Töreki-fősző 186
Töreki-határ 186
Töreki-hégy 186
Töreki-puszta 186
török 187
Törökbecse 131
Töröki-határ 186
töve 185
Transsiluanam 36, 67, 195
Transsylvania 196
tuh 145
tul 137
Tulgufoca 136
Tulgusfoca 28, 45, 65, 136, 194, 198, 203
Tulgu's' foka 136
Tulusfoca 28, 46, 65, 136, 203
Tulusfocca 28, 46, 65, 136, 198, 203
Tulgy 137
Tulherdeu 137
Tulherdew 137
tulfa 137
Tulfa 137
Tulreu 137
tump 178
Turc 35, 52, 36, 57, 60, 66, 89, 186
Turch 35, 52, 36, 57, 60, 66, 89, 186, 187

- Türk** 34, 51, 57, 60, 66, 89, 182, 186, 187, 188, 189, 200
Turkh 55
turku 58, 60, 66, 89, 150, 159, 173, 174, 182, 186
Turpa 126, 198, 200
Turuk 186, 187
türk 187, 200
Türk 60, 96, 180, 182, 186, 187, 198
Tvl 137
tvlf 137
Tvrpa 27, 44, 65, 125, 200
Twlf 137
Tychon 19, 37, 60, 64, 69, 70, 200
Tyukod 93
udor 78
Udori 21, 64, 78, 79, 194, 195
ud(v)ar 78, 108
Udvari 78, 197
Ud[v]ori 21, 39, 78
udwory 78
Uermerthoua 141, 142
Ugaj 168
Ugal 168
Ugoron 121
ugrin 59, 121
Ugrin 108, 121
u[g]rin baluana 59, 108, 121
Ugri szőlő 59, 121
Ugron 121
Ukurytou 187
ut 90
út 145, 154
utu 90
ügy 169
ülés(e) 158
vác-i 53
vaj 146
Vajas 136, 145, 146
Vajas-rét 146
Vajas-völgy 146
Vajos 146
vár 110
várad-i 53
Varadiensem 36, 67, 195
Váradi út 154
Várfeére 203
Varfeereh 26, 43, 65, 110, 111, 133, 144, 162
Vár-fő 86
várgyák 164
vargyu 164
Varjad 93
várják 164
varjú 164
Várszég 157
Várszói-domb 177
Vaschul 98
Vászil(y) 98
Vászoly 81, 98, 100, 197, 200
Vászul(y) 98
Vazil 24, 41, 64, 98, 200
Vazul 98
Vazyl 98
Vduary 78
Vdvory 78
Vej(r)mür 142
Vej(r)mür foka 142
Vejrmür tava 142, 203
Velencei-tó 113
Vesprimiensem 36, 56, 67, 195
Vesprimiensis 36, 56, 67, 193, 195
Veszprém 53, 195
Veymurfuca 142
Veyrmurfuca 142
Veyrmur taua 28, 45, 61, 65, 141, 152, 203
Veyrmur thouua 28, 45, 61, 65, 141, 142, 152, 203
Vgronbanya 121
Vgron bonia 121
Vida fája 154
villa 159
víz 170
Vizmelleki Zaka 140
Vlnozowfey 85
Voios 28, 45, 65, 146, 198
Volkán(y) fája 154
Voyas 146
völgy 139, 203
(Vörös)Berény 100
Vrskaal 97
Vruzku 188
Waciensem 36, 67, 195
Warady wth 154
Waschul 98
Wasol 98
Wassul 98
Wazil 98
Wazol 98
Wazwl 98
Wazyl 98
Wduary 78
Wdwary 78
Weimir 141, 142
Weissenburg 196
Weymyr 141, 142
Weymýr 141, 142
Wgh 111
Wolcanfaya 29, 46, 66, 154, 203
Woyas 146
Wrmenes 75
Wrskal 97
Wuolcanfaya 29, 46, 66, 154, 203
Wydafaya 154
Wyzmellekyzaka 140
Yanusfaya 154
Ytoud 187
Zaaka 139
zaarberin 100
Zaarhegy 33, 50, 65, 175, 176, 177, 203

- Zabos* 138
Zacadat 26, 44, 60, 65, 119, 120, 159, 202
zágráb-i 53
Zagrabiensem 36, 67, 195
Zaharegi 33, 50, 65, 175, 176, 177, 203
Zaka 139, 140
zakadat 58, 60, 65, 119, 120
Zala 183
Zamad 36, 53, 67, 182, 183
Zamard 183
Zamárdi 159, 182, 183
Zámoly 168
Zamor 168
Zamthou 33, 50, 57, 66, 180, 200
Zamtou 33, 50, 57, 66, 180, 200
Zantho 115
Zanthod 180
Zanthow 180
Zantod 180
Zantowteluk 181
zapf 80
Zarazozou 85
Zarheg 176
Zarhyg 176
Zarzo 85
zege 157
zegge 157
Zegge 30, 47, 66, 157, 158
zeghe 157
Zegtehegu 30, 47, 57, 66, 157, 203
Zegthelegu 30, 47, 57, 66, 157, 158, 203
zeles 98
Zelesvrs 97
zeleus 98
Zeus 24, 25, 41, 42, 64, 95, 96, 98, 102, 104, 200
Zeusurs 97
zelews 98
Zena abbatis 110
Zenkeholma 130
Zenth Isthwan Bakoniensis 103
Zenthpeter 93
Zenthpether Dergecze 93
Zenuholmu 130
Zerend 101
Zeuleus 24, 25, 35, 42, 52, 64, 66, 95, 96, 97, 98, 101, 102, 104, 159, 188, 200
Zewles 98
ziget zadu 59, 177
zilu kut 59
Zolad 179
Zolocostueh 29, 46, 66, 144, 151, 202
Zouafeereh 26, 43, 65, 110, 111, 120, 133, 144, 159, 162, 197, 203
Zyn[a]gfev 112
σαγαβρευ 177

Summary

The aim of this work is the historical linguistic and onomastic processing of all the Hungarian elements scattered in the 1211 land survey of the Abbey of Tihany. I intend to join a trend in Hungarian historical linguistic studies by the investigation of this corpus of place names, that makes efforts to gain more precise and a greater amount of information about language users of the decades following the Hungarian conquest of the Carpathian Basin. The subject of the present inquiry is the 1211 land survey of the Abbey of Tihany that contains perambulations and a listing of the servantry by town and craft. The document contains more than two thousand Hungarian elements — almost 200 place names and about two thousand personal names — from the Zala and Somogy shore of the Balaton, the Tolna–Bodrog region of the Danube, and the Torontál region of the Tisza.

Next to its sizable corpus of names, a network of internal and external inter-relations also makes this document valuable. It is not only the 1055 founding charter that this land survey can be compared to, but also the other Tihany charters, e.g. the interpolated version of the deed of foundation (+1055/1324), the charter falsified to the time of Saint Ladislaus (+1092/+1274/1399), and the papal charter concerning Tihany from 1267/1297). The philological significance of the inner associations in the document are also important to emphasise, since the fact that both a draft and the authentic charter survived and are available for study provides a special opportunity for investigation.

My work includes four chapters. In the first chapter, the linguistic significance of the 1211 land survey is discussed, alongside with a justification of why it is necessary to process this document. The second chapter contains a literal copy of the Latin text of the charter based on LÁSZLÓ ERDÉLYI's edition of the text (PRT. 10: 502–517), and its Hungarian translation by RUDOLF SZENTGYÖRGYI (2009a), furthermore in this chapter, the philological significance of the charter is discussed in detail, and the Hungarian place names occurring in the draft and the sealed charter are described as well. The third, central chapter contains an analysis of the Hungarian place names appearing in the Tihany land survey. During this analysis, the following issues were discussed. 1. Etymologization is traditionally considered as the most important part of place name analysis in historical linguistics; therefore, the historical-etymological study of the data is very emphatic in this thesis as well. In connection with the description of the linguistic elements, I

referred to general historical phonetic and orthographic factors, and also to more recent historical linguistic findings. 2. Not only the etymology, the linguistic origin of the words, was examined in this work, but other points of interest of name analysis as well, in accordance with the method called place name reconstruction by ISTVÁN HOFFMANN. The central aim of this method is localization, because it helps in the identification of linguistic elements from a spatial aspect, and it connects them to earlier (and sometimes subsequent) occurrences of the given place. The association of the Hungarian place name data with the corresponding physical space is of high importance both in the course of name reconstruction (i.e. the historical-etymological analysis) and because of the territorial relations of ethnic reconstruction. 3. In the course of the comparison of the 1211 Tihany land survey with other sources (first and foremost the earliest authentic Hungarian written record, the 1055 founding charter of the Abbey of Tihany), I had the opportunity to explore the differences and similarities in the Hungarian place names in the documents. This comparison was justified by the fact that these documents were both issued by the same institution, the Abbey of Tihany, and their orthography and use of place names show considerable similarities, despite certain differences. 4. Furthermore, the relation of the Hungarian place names to the Latin text is also studied. The traditional methods of analysis hardly ever considered the texts from this respect: the Hungarian elements were usually just taken out of context mechanically. The consideration of this angle, however, enables us to gain more information about the morphological structure of the Hungarian elements from the text, and also about the spoken variants underlying the written forms. The closing, comprehensive chapter of my work discusses more general aspects of the studied document, since here, the ways the place names are integrated into the Latin text, issues of localization, and onomastic taxonomical characteristics are overviewed.

A Magyar Névarchívum Kiadványai eddig megjelent kötetei

1. *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 1. Abaúj–Csongrád vármegye.* Közzéteszi: HOFFMANN ISTVÁN–RÁCZ ANITA–TÓTH VALÉRIA. Debrecen, 1997. 156 lap + 33 térkép.
2. BÉNYEI ÁGNES–PETHŐ GERGELY, *Az Árpád-kori Győr vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése.* Debrecen, 1998. 129 lap + 6 térkép.
3. *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 2. Doboka–Győr vármegye.* Közzéteszi: HOFFMANN ISTVÁN–RÁCZ ANITA–TÓTH VALÉRIA. Debrecen, 1999. 123 lap + 16 térkép.
4. TÓTH VALÉRIA, *Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára.* Debrecen, 2001. 304 lap.
5. PÓCZOS RITA, *Az Árpád-kori Borsod és Bodrog vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése.* Debrecen, 2001. 190 lap.
6. TÓTH VALÉRIA, *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban (Abaúj és Bars vármegye).* Debrecen, 2001. 245 lap.
7. HOFFMANN ISTVÁN, *Magyar helynévkutatás. 1958–2002.* Debrecen, 2003. 281 lap.
8. *Helynévtörténeti Tanulmányok 1.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen, 2004. 207 lap.
9. RÁCZ ANITA, *A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata.* Debrecen, 2005. 235 lap.
10. *Korai magyar helynévszótár 1. Abaúj–Csongrád vármegye.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN. Debrecen, 2005. 449 lap.
11. *Helynévtörténeti Tanulmányok 2.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen, 2006. 224 lap.
12. RÁCZ ANITA, *A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára.* Debrecen, 2007. 372 lap.
13. *Helynévtörténeti Tanulmányok 3.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen, 2008. 224 lap.
14. TÓTH VALÉRIA, *Településnevek változástipológiája.* Debrecen, 2008. 285 lap.
15. *Helynévtörténeti Tanulmányok 4.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen, 2009. 193 lap.
16. HOFFMANN ISTVÁN, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás.* Debrecen, 2010. 259 lap.

17. *Helynévtörténeti Tanulmányok 5.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen, 2010. 271 lap.
18. PÓCZOS RITA, *Nyelvi érintkezés és a helynévrendszerek kölcsönhatása.* Debrecen, 2010. 237 lap.
19. RÁCZ ANITA, *Adatok a népnévvel alakult településnevek történetéhez.* Debrecen, 2011. 248 lap.
20. GYÖRFFY ERZSÉBET, *Korai ómagyar kori folyóvíznevek.* Debrecen, 2011. 224 lap.
21. RESZEGI KATALIN, *Hegynevek a középkori Magyarországon.* Debrecen, 2011. 216 lap.
22. SCHWING, JOSEF, *Die deutschen mundartlichen Ortsnamen Südtransdanubiens (Ungarn).* Debrecen, 2011. 213 lap.
23. *Helynévtörténeti Tanulmányok 6.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen, 2011. 226 lap.
24. *Helynévtörténeti Tanulmányok 7.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen, 2012. 172 lap.
25. *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 3. Heves–Küküllő vármegye.* Közzéteszi: HOFFMANN ISTVÁN–RÁCZ ANITA–TÓTH VALÉRIA. Debrecen, 2012. 115 lap + 23 térkép.
26. BÉNYEI ÁGNES, *Helynévképzés a magyarban.* Debrecen, 2012. 134 lap.
27. *Helynévtörténeti Tanulmányok 8.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen, 2012. 172 lap.
28. KENYHERCZ RÓBERT, *A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban. A helynevek hangtörténeti forrásértéke.* Debrecen, 2013. 222 lap.
29. *Helynévtörténeti Tanulmányok 9.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen, 2012. 186 lap.
30. HOFFMANN ISTVÁN, *Mikrotoponímiai vizsgálatok 1. Tapolcafő helynevei.* Debrecen, 2013. 138 lap.
31. *Helynévtörténeti Tanulmányok 10.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen, 2014. 206 lap.
32. BÁBA BARBARA–NEMES MAGDOLNA, *Magyar földrajzi köznevek tára.* Debrecen, 2014. 338 lap.
33. SZÖKE MELINDA, *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata.* Debrecen, 2015. 244 lap.

A Tihanyi összeírásban említett helyek

(A biztosan lokalizálható nevek álló,
a bizonytalanok dőlt szedéssel szerepelnek.)

Cheuz
Zeuleus
Belen
Belen
Bocon
Zeuleus
Pechel
Popsoca
Cuest
Vazil
Derecchey
Pilip
Udori
Boclar
Sagha
Jouta
Theluky
Supoc
Gamas
Fuzegy
Igol
Fede
Mortus
Fotud
Talana
Batay

Dob

Felduar

Hugoron
Lodorf
Colon
Michola
Rodussa
Herbon

Bychachi

Mortus

Fotud

Talana

Batay

A térképen szereplő településeken említett további helynevek

Thichon – Petra

Colon – Apatfeereh, Bab, Balanus, Couaches, Cuest, Feneues, Ferteu, Homuholm, Hvseos, Rouozlicou, Varfeereh, Zacadat, Zouafeereh

Mortua – Aroczeg, Bechey, Bureuohul, Cucen Hereh, Feket-heresh, Foc, Harrangud, Harrangudfoca, Hoyoholmu, Kereczeg, Ludos Here, Sebus Gueldegueh, Taluius

Beseneu – Bodrug, Cebeth, Cutus, Euren, Fuentuhout, Furizuelgi, Hagimastuh, Hagymas, Hindofa, Posontaua, Tulgusfoca, Veyrmur taua, Voios

Fotud – Banriiueh, Beseneytu, Edenen, Guergen, Hodut, Secues, Wolcanfaya, Zegge, Zegthelegu, Zolocostueh

Gamas – Betcu, Hodvth, Zaarhegy

Zamthou – Coczorma, Fugoud, Hoduth, Keurus, Keurustuu

Turk – Ituuh

Lusta – Foc

Popi
Saca
Beseneu
Opus

Készült a M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium Vízrajzi Intézete által készített A Kárpát-medence vízborította és vízjárta területei az ármentesítő és lecsapoló munkálatok megkezdése előtt c. térképe (Budapest, 1938) alapján.

Tvrpa
Mortua
Bocar

Balanus